

Nyelvhasználat az eljárásjogokban

A Kárpát-medencei nemzetrészek anyanyelvű jogérvényesítése az eljárásokban — különös tekintettel Szlovákiára, Ukrajnára, Romániára, Szerbiára, Horvátországra és Szlovéniára

dr. Gerencsér Balázs Szabolcs
PPKE-JÁK
Alkotmányjogi Tanszék
konzulens: Dr. Kilényi Géza

Budapest, 2006.

„(...) Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. (...)”

(Szent István király intelmei; VI.)

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés, módszertani alapkérdések	1
I. Kisebbségek és a nyelvhasználat kapcsolatának általános áttekintése	7
2. A kisebbségi érdekvédelem	9
2.1. A határon túli nemzeti közösségek (kisebbségek) születése	9
2.2. A kisebbségi érdekképviselő színterei	11
2.2.1. Érdekképviselő a nemzetközi kapcsolatokban	12
2.2.2. Érdekképviselő az anyaállam felé	16
2.2.3. Érdekképviselő a többségi államban	19
2.2.4. Még egy gondolat a státuszról — a státusztörvényekig vezető út	20
3. A határon túli magyarság nyelvi jogainak rövid története	27
3.1. Felvidék	29
3.1.1. Felvezetés	29
3.1.2. Élet a húszas évektől Csehszlovákiában	30
3.1.3. A bécsi döntésektől a lakosságcseréig	38
3.1.4. A kommunizmus alatt	43
3.1.5. Szakadás: a Szlovák Köztársaság születése	45
3.2. Kárpátalja	49
3.2.1. Felvezetés	49
3.2.2. Az elcsatolásig	50
3.2.3. A bécsi döntésig	51
3.2.4. A második világháború után	56
3.2.5. A jég megtörése	60
3.3. Erdély	60
3.3.1. Felvezetés	60

3.3.2.	Nyelvi jogok és jogpolitika a második bécsi döntésig	62
3.3.3.	A második bécsi döntés és kora	67
3.3.4.	A totalitárius Románia	68
3.3.5.	Forradalom és fordulat	73
3.4.	Délvidék	74
3.4.1.	Felvezetés	74
3.4.2.	Trianontól 1940-ig	75
3.4.3.	A második világháború és Tito	80
3.4.4.	1989, a fordulat	87
3.5.	Összehasonlító tapasztalatok	92
3.5.1.	Magyarország nyelvi szabályozása a vizsgált időszakban	95

II. Egyes Kárpát-medencei államok eljárásjogai a nyelvhasználat tükrében **101**

4.	A nyelvi jogok megalapozása e dolgozatban	105
4.1.	Alapjogi elhelyezkedés	105
4.2.	Az eljárásbeli nyelvhasználat területei	107
4.3.	Hatályos magyarországi szabályozás	109
5.	Nyelvi jogok az ET és az EBESZ dokumentumaiban	111
6.	Egyes Kárpát-medencei államok eljárásjogainak nyelvhasználati rendelkezései	127
6.1.	Az alkotmányok rendelkezései	127
6.1.1.	Szlovákia	128
6.1.2.	Ukrajna	130
6.1.3.	Románia	130
6.1.4.	Szerbia és Montenegró	133
6.1.5.	Horvátország	134
6.1.6.	Szlovénia	134
6.1.7.	Az alkotmányos rendelkezések összefoglalása	137
6.2.	Elemzés országonként	138
6.2.1.	Szlovákia	138
6.2.2.	Ukrajna	148
6.2.3.	Románia	153
6.2.4.	Szerbia	165
6.2.5.	Horvátország	174
6.2.6.	Szlovénia	180

III. Befejező gondolatok	187
7. A kutatás eredményeinek összefoglalása	191
7.1. Az összehasonlító módszertan eredményei	193
7.2. A tanulmányúton végzett kutatás tapasztalatai	194
7.3. A kutatás további felhasználásának lehetőségei	195
7.3.1. A határon túli kutatások és a terepen végzett adatgyűjtés szerepe	195
7.3.2. A nyelvi jogok a nemzetközi érdekérvényesítésben	196
7.3.3. A nemzetrészekkel való kapcsolattartás szükségessége	196
7.3.4. Az anyanyelvű jogérvényesítés fejlesztésének eszközei	197
7.4. Az alkotmányok összehasonlításának tanulságai	197
7.5. Az eljárásjogi normák összehasonlításának tanulságai	198
7.6. A nyelvhasználatot szabályzó törvények tanulságai	200
7.6.1. A kisebbségi- és nyelvtörvények	200
7.6.2. Kisebbségi nyelvű jogszabálytár	202
7.6.3. A nemzetközi kötelezettségek teljesítése	203
7.6.4. A jogalkotást és jogalkalmazást érintő egyéb kérdések	203
7.7. A nemzetrészek anyanyelvű jogérvényesítését segítő eszközök	204
7.7.1. Jogász-képzés, utánpótlás-nevelés	204
7.7.2. A határon túli szakmaiság segítése	210
7.7.3. A szórvány-kisebbség helyzete	213
8. Felhasznált források jegyzéke	215
9. Függelék	225
9.1. A történelmi Délvidék egyes részeinek rövid bemutatása	225
9.2. Pár gondolat a státusztörvényekről általában	229

Köszönöm Verának türelmét!

Külön köszönöm segítségét:

Alexi Annának, az Európa Tanács letéti könyvtár munkatársának,
Bárdi Nándornak, a Teleki László Intézet munkatársának,
Györgyjakab Izabellának, a Partiumi Egyetem oktatójának,
Dr. Horváth Attilának, a PPKE-JÁK docensének,
Dr. Koltai Enikőnek, délvidéki tanulmányutaim legfőbb segítségének,
Dr. Kovács Ferencnek, az Igazságügyi Minisztérium Közjogi Kodifikációs Főosztály, főosztályvezető-helyettesének,
Koroknay Mártának és Pápay Zoltánnak, a nagyváradi Góbé Csárda tulajdonosainak,
Pápay Gézának, a székelyudvarhelyi gimnázium tanárának,
Dr. Partos Adriennek, az Országgyűlési Könyvtár munkatársának,
Sándor Annamáriának, a Teleki László Intézet könyvtárvezetőjének,
Dr. Ugron Gáspár barátomnak, a Rákóczi Szövetség főtitkárának,
valamint a Flachbarth Ernő Kutatócsoport hallgatóinak.

Ezúton köszönöm meg magyarországi interjú-alanyaimnak hogy szakítottak kutatásom számára időt és készségesen segítettek! Így különösen:

Dr. Lomnici Zoltánnak, a Legfelsőbb Bíróság elnökének,
Dr. Havasiné dr. Orbán Máriának, a győri ítéltábla elnökének,
Dr. Lábady Tamásnak, pécsi ítéltábla elnökének,
Dr. Máthé Gábornak, a Magyar Jogász Egylet elnökének,
Dr. Somogyvári Istvánnak, a Magyar Jogász Egylet alelnökének.

**Tanulmányutaimat
a következő szervezetek segítségével valósíthattam meg:**

PPKE-JÁK Doktori Iskola;
A Csehországi és Szlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány, valamint az
OTKA T/47311 sz. pályázat.

Előszó

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karának Alkotmányjogi Tanszékén Kilényi Géza professzor irányítása mellett 1997 óta folynak kisebbségi kutatások. Az eddig évfolyam-, diákköri- és szakdolgozat formájában testet öltő munkák jó része a határon túli magyar nemzeti közösségek helyzetét kutatták különböző aspektusokból.

A környező államok jogi, szociológiai és gazdasági berendezkedésével foglalkozó, ma a könyvtárakban, kutatóintézetekben, interneten fellelhető munkák közös jellemzője, hogy céljuk elősegíteni a Kárpát-medencei államok nemzetiségeinek együttélését és a kisebbségi identitás megőrzésének fejlesztését. A jog kutatása főként a többségi államok közjogára vonatkozik — amelynek ismerete mind az anyaországok, mind az ott élő kisebbségek számára szükséges.

Fontos ugyanis ismerni a környező államok alkotmányát, a benne rejlő és az általa elutasított lehetőségeket. Ugyanígy a központi és a decentralizált közigazgatási szervek által nyújtott lehetőségeket, kezdve a minisztériális szervektől az országos hatáskörű államigazgatási szerveken és a közintézményeken át megyei és a helyi önkormányzatokig, vagy a regionalizmus szerepéig. Jó tudni, hogy milyen jogszabályi háttere van egy-egy, a kisebbség számára fontos területnek, illetve (közlekedésről) tartalmaz-e az adott jogi környezet közvetlen vagy közvetett utalást a magyarság képviseletére, szerepére. (Mindez természetesen nem váltja ki, vagy helyettesíti a kisebbségi autonómiára vonatkozó elképzeléseket és kutatásokat, de adott esetben meg is alapozhatja azt.)

A magyar kisebbség által lakott államok belső joga szerteágazó módon tartalmazza a kisebbségvédelmi rendelkezéseket. Így ésszerű a helyzetelemzést jogáganként, jogterületenként végezni. *E dolgozat célja az anyanyelvű jogérvényesítés lehetőségeinek, gyakorlatának és problémáinak feltárása — azaz az eljárásjogok vizsgálata.*

A kisebbségek életében ugyanis a nyelvhasználat az állami szervektől a magánéletig a legváltozatosabb területeket érinti. Ha egy kisebbségi polgár megtanulta a nyelvét az iskolában, követ a nyelven rádió és televízió műsorokat, sőt kisebbségi nyelven tud szerződéseket kötni — még mindig csak a közösségen belüli elszigetelt jelenség a nyelvhasználat. Ha viszont személyi igazolványt kell kérnie, építési engedélyért folyamodik, bíróságra citálta a szomszédja vagy közlekedési baleset miatt büntető ügye van, már csak a többségi nyelvet lehet használnia. Történjék

bár ez a saját községében, magyar emberek között. Nem egy példa van arra, hogy a magyar anyanyelv fejlődik vissza az élet minden területére erőltetett államnyelv miatt, noha ez visszafordítható lehetne. Ezért olyan fontos, hogy egy állam adjon lehetőséget arra, hogy a kisebbség a hatóságok előtti eljárásban is használhassa anyanyelvét.

Mivel az euro-atlanti integráció előrehaladtával Magyarország határai ténylegesen is légiesedni fognak, így a „határon túli magyar” fogalma egy idő után nehezen lesz értelmezhető. Ezért e dolgozat alcímében már — szinonimaként — *Kárpát-medencei nemzetrészeket* említettem, hiszen ugyanannak a (területén ös-lakos) magyar nemzetnek földrajzilag elkülönülő egységeiről beszélünk.

E munka előzményei 1997-re nyúlnak vissza, amikor is Kilényi Géza professzor indíttatására Juhász Albin barátommal-szerzőtársammal a határon túli magyarsággal kapcsolatos egyes közjogi intézményrendszereket kezdtünk el vizsgálni, különös tekintettel a kisebbségi autonómiára. A könyvtári kutatás végeztével tanulmányútra keltünk és határon túli magyar jogászokat, politikusokat, értelmiségieket kérdeztünk meg egységes kérdőív szerint. E kutatás további témái voltak még: többes állampolgárság kérdése, a speciális státusz kérdése, a nemzetközi intézményrendszerben rejlő lehetőségek, valamint a külföldi autonómia-modellek elemzése.

Mindezen előzmények után a doktori iskolában tovább kívántam folytatni a határon túli közjogi kutatásokat. Így a témák fokozatos szűkítésével értem el egy összehasonlító perspektívában ezidáig még feltérképezetlen területre, az eljárás-jogokban való nyelvhasználat megvalósulásához.

Mindeközben 2004. március elsején az Alkotmányjogi Tanszéken Professzor úr támogatásával megalakult a *Flachbarth Ernő Kutatócsoport*. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karának első határon túli magyar fiatalokat foglalkoztató tudományos műhelyét Flachbarth Ernőről, a felvidéki származású jogászprofesszorról, a két világháború közötti időszak egy, a felvidékiek számára meghatározó alakjáról neveztük el. A környező államok közjogának vizsgálatával célunk, hogy a különböző régióból érkezett hallgatók mind jobban megismerjék egymást és egyben társaik országának jogi rendszerét.

A dolgozat témájának kiválasztásához hozzájárult az is, hogy 2002-ben az Európa Tanácsnál nyert szakmai gyakorlatomat éppen a Nyelvi Charta titkárságán tölthettem. Kollégáimtól sokat tanulhattam mind a nyelvi jogok, mind az azzal kapcsolatos nemzetközi eljárások terén.

Konkrét programot és politikai, igazgatási feladatokat megfogalmazni nem tiszte egy tudományos értekezésnek — így ezt igyekszem is elkerülni. Azt azonban szívből remélem, hogy e dolgozat nem csak elméleti munkaként mérettetik meg, hanem a Kárpát-medencei nemzetrészekért és velük végzett munkában is használható lesz.

Budapest, 2006. május hó
dr. Gerencsér Balázs Szabolcs

1. fejezet

Bevezetés, módszertani alapkérdések

A dolgozat témája

A kutatás az eljárásjogok és a kisebbségvédelem metszéspontját vizsgálja: a nyelvhasználati jogokat. Ez alatt elsősorban a három klasszikus (közigazgatási, polgári, büntető) eljárásjogban felmerülő nyelvhasználati lehetőségeket értem.

A vizsgálat célja, hogy feltárja a jogszabályokban leírt eljárásbeli nyelvhasználat lehetőségei és a tényleges gyakorlat közötti esetleges eltéréseket. Mindezt pedig igyekszem összehasonlító módszerrel végezni annak érdekében, hogy értékelhető, hasznosítható adatokat nyerjünk.

A kutatás alá vont országok Magyarország szomszédos államai, amelyek területén jelentős számú kisebbség és azon belül is magyar nemzetiség él. A választott Kárpát-medencei régió belül is azonban szűkíteni kellett: e dolgozat tárgyköré-
ként a volt szocialista államok eljárási jogrendszereit választottam. Ezen országok ugyanis időben és térben is hasonló társadalmi- és jogfejlődésen mentek át, ezért megfelelő összehasonlítási alapul szolgálnak. Ausztria és Várvidék (Burgenland) e logikától bizonyos mértékben különválnak. A várvidéki magyarságot ugyanis a hitleri diktatúra, valamint a második világháborút követő vasfüggöny az anyaországtól elzárta, amely nagyon magas fokú asszimilációt eredményezett. Szinte az utolsó pillanatban, 1968-ban hozták létre a Burgenlandi Magyar Kultúregyesületet, amely szervezet a mai napig is küzd a magyar identitás és nyelv megmaradásáért. E harc különösen Várvidéken nehéz, ahol már a köznapi beszéd is inkább német, és a gyerekek is heti két-három órában idegen nyelvként tanulják anyanyelvüket az iskolákban. Az egykori vasfüggöny másik oldalán tehát gyökeresen más szemlélettel kell a problémákra megoldást találni — amely e dolgozat kereteit szétfeszítette volna.

A dolgozat szerkezete

A dolgozat szerkezete nem feltétlenül a hagyományos — általánostól a konkrétig tartó — lineáris szemléletet követi, hanem egy történelmi ívet próbál felrajzolni. A vizsgált országok mindegyike volt szocialista állam és ezért a rendszerváltozást követően hasonló közjogi és alkotmányos fejlődésen mentek át. Mégis, tanulmányaim során szükségszerűen szembesültem az egyes államok alkotmányos sajátosságaival, amelyek óvatosságra intettek az egyes jogintézmények kritikája és összevetése során.

A nyelvhasználati jogok hatályos szabályozásának vizsgálata előtt két hangsúlyos szempontot kívántam kiemelni (I. rész): egyrészt, hogy bár a tisztességes eljáráshoz való jog részeként jegyzi a jogirodalom a nyelvhasználatot, annak kisebbségvédelmi vonásai is jelentősek. Ebből következően nemcsak az állami szabályrendszerben, hanem a *kisebbségek (saját) érdekvédelmében* és identitásuk kifejezésében is helye van a nyelvhasználatnak. Az első rész másik hangsúlyos területe a *történelmi alapvetés*, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy a hatályos jogi szabályozások sokféleképpen kapcsolódnak a Kárpát-medencei államok XX. századi (jog-) történetéhez. A nyelvhasználati jogok kutatásának előrehaladtával ugyanis egyre inkább azt tapasztaltam, hogy egy-egy intézmény sok szálon gyökerezik a két világháború közötti vagy a második világháború utáni korszak jogi szabályozásában. (Például Szlovákiában a nyelvtörvény szerepe, vagy Romániában a máig élő kettős telekkönyvezés vagy az érvényes és hatályos jogszabályok alkalmazásának hiányosságai, esetleg Szerbiában a vajdasági autonómia tradíciói és annak nyelvi hatásai, stb.) Mindezek feltárása szükségszerű akkor, ha vizsgáltunk eredményeként bemutatott normatív rendelkezéseket és azok jogi környezetét meg akarjuk érteni. Voltak olyan történelmi korszakok (például a kommunista diktatúrák évtizedei), amikor a nyelvi jogok jogtörténete — szabályozás híján — nem ad nekünk kellő ismeretanyagot. Ilyenkor a köztörténetből merítve próbáltam feltárni azokat a legfőbb eseményeket, amelyeknek — ha áttételesen is, de — kapcsolódási pontjuk van az 1989 utáni nyelvi szabályozáshoz.

A dolgozat második része a hatályos szabályozást taglalja: a legkiemelkedőbb nemzetközi normákat, illetve a nyelvhasználatot közvetlenül érintő belső jogi normákat. Ez utóbbit az alkotmányos szinttől vizsgálom az esetleges nyelvtörvényeken, kisebbségi törvényeken át az eljárásjogi jogszabályokig.

Legyen egy norma bármily precízen megfogalmazott, mit sem ér, ha a gyakorlatban nem érvényesül megfelelően. A tételes jog és a gyakorlat között e dolgozat szerint is komoly különbség tud feszülni, amellyel kapcsolatban — álláspontom szerint — csak a gyakorló jogászok tudnak értékes információkkal szolgálni. Így tudtam a következő fejezetekben a tanulmányutam tapasztalatait megfogalmazni.

A kutatás módszertana

A Kárpát-medencei államok eljárásjogaiban rejlő nyelvhasználatot összehasonlító vizsgálat nem szűkülhet csupán a jogszabályok nyelvtani összevetésére. Az interneten illetve közjogi intézményeknél beszerezhető jogszabályok megismerése mellett a könyvtárakban és szakgyűjteményekben fellelhető irodalom jelentette a megfelelő háttér-bibliográfiát. A témakört érintő sajtóhíreket 1999 óta gyűjtöm, napi- és hetilapokból vegyesen, amelyek tovább szélesítették a szakirodalomból nyerhető ismereteket.

A munka során az alapvető háttér tanulmányok elkészítése és a Magyarországon fellelhető irodalmak áttanulmányozását követően tanulmányútra indultam, hogy a jogalkalmazás mindennapi gyakorlatát ismerő jogászokkal találkozjak. 2005. május 14. és 2005. augusztus 15-e között megtett mintegy 5000 kilométer során célom volt, hogy a megismert jogszabályokat összevegyem a tényleges gyakorlattal. Beszélgető partnereim elsősorban gyakorló jogászok: bírák, ügyészek, ügyvédek, jegyzők, főtanácsadók, jogtanácsosok voltak. Igyekeztem az eljárási szintek szerint is megkeresni alanyokat: helyi és megyei szinten egyaránt. Fontos szempont volt, hogy a többen és a szórványban élő magyar nemzeti közösséget érintő gyakorlatot is feltérképezzem. Ezt a különböző földrajzi területeken dolgozó jogászok megkeresésével szándékoztam elérni.

A határon túli beszélgetések során korábbi elképzeléseimet messze meghaladóan vált nyilvánvalóvá számomra a hatályos szabályozás és a tényleges gyakorlat közötti különbség. Az egyes országokban élő nemzetiségek tisztában vannak saját helyzetükkel, azonban összehasonlító kutatások hiányában ezidáig még nem kerültek nyilvánosságra olyan problémák, amellyel minden, magyarok által lakott régió küzd és azok megoldása egységes fellépést igényel (lásd elsősorban a későbbiekben részletezendő szaknyelv-ismeret problematikáját). Már az interjúk készítése során az az öröm ért, hogy a régiók közötti tapasztalat-cserében részt vehettem (például azzal, hogy a Drávaszögben beszámolhattam a felvidéki jogász-képzési tapasztalatokról, amelyet örömmel vettek interjú-alanyaim).

A tanulmányutam határon túli és itthoni állomásain tapasztalt érdeklődésből azt a következtetést lehet levonni, hogy a közeljövőben több hasonló, jogi természetű vizsgálatra van szükség, illetve ezzel párhuzamosan serkenteni kell a határon túli magyar régiók közötti tapasztalatcserét és információ-áramlást.

A tanulmányút tapasztalati, és a mintegy 40 interjú összegzése lehetővé teszi, hogy az elméleten túl a gyakorlatban is megvalósítható feladatokat próbáljak megfogalmazni. Az alább bemutatásra kerülő kérdőívben elrejtettem egy, az anyaország által nyújtott segítségre vonatkozó kérdést is, de ha nem lett volna benne akkor is kitértek volna rá interjú-alanyaim. A 2004. december 5-i népszavazás eredménye és az azt megelőző ellenkampány súlyos és nehezen korrigálható hatást váltott ki — főleg a szomszédos államok többségi lakosságának a magyarokhoz való viszonyában. Ezért (vagy ennek ellenére) a Kárpát-medencei nemzetrészek

értelmisége számít az anyaország segítségére — az anyanyelvhasználatot érintően is.

A hatályos eljárásjogi nyelvi szabályokat, valamint azok kialakulásához vezető történelmi utat *összehasonlító módszerrel* vizsgáltam. Eddigi tapasztalataim szerint ugyanis nagy szükség van jogi megalapozottságú összehasonlító vizsgálatra, amelyek mind a jogfejlesztésben, mind a kisebbség-politikában felhasználhatóak. Az összehasonlítás alapjául szolgáló szempontokat az határozta meg, hogy a nyelvi jogok működését (vagy hiányának okát) szemléltetni tudjam. E szempontokat az elemző fejezetekben fejtem ki.

A hatályos módszerek összehasonlításának fő irányvonalát a tanulmányúton használt egységes kérdőív határozta meg, amelyet úgy próbáltam összeállítani, hogy minél részletesebben adjon lehetőséget a gyakorlat megismerésére és a problémák okainak feltárására. Ezért két témakör köré csoportosítottam kérdéseimet: az egyik jogi természetű és a jogszabályok végrehajtását célozta, a másik a magyar kisebbségi anyanyelvhasználat fő akadályának vélt szaknyelvismeret-hiány kérdéskörét tartalmazta. (Ez utóbbi vélelmem a tanulmányút során megalapozást nyert.)

Az alábbi kérdőívet vettem végig határon túli alanyaimmal:

I. kérdéskör (Nyelvi jogok érvényesülése)

1. Ön szerint 1920-tól napjainkig mikor nyújtották a magyar kisebbségnek a legkielégítőbb/legkevesebb nyelvhasználati jogot?
2. Hogyan lehet a hatályos jog szerint írásban/szóban használni a kisebbségi nyelvet az eljárások egyes szakaszaiban (idézés, bizonyítás, helyszíni szemle, szakértő, jegyzőkönyv, határozathozatal)?
3. Első és másodfokú eljárás között van-e különbség a nyelvhasználati gyakorlatot illetően? Van-e elég magyar ajkú jogász az eljárási szinteken, ha nincs mi lehet az oka?
4. A kisebbségekre és a nyelvi identitásra vonatkozó alkotmányos tételek Ön szerint hogyan érvényesülnek az eljárásokban?
5. Egyéb jogszabálynak (pl. nyelvtörvény, kisebbségi törvény) van-e hatása az eljárásokban való nyelvhasználat alakulására?
6. Bírák, ügyészek kinevezési gyakorlata hogyan befolyásolja, hogy magyar nyelvet ismerő jogalkalmazó kerüljön magyar nemzetiség által lakott területre?
7. Milyen forrásokból ismerheti/tanulhatja meg valaki a magyar jogi szakszókincset? Megfelelőnek és elegendőnek tartja-e azt? Van-e a hivatalos közlönynek magyar fordítása?

II. kérdéskör (Jogi szaknyelv ismerete, szakmai kapcsolattartás, továbbképzés)

8. Van-e az Ön régiójában magyar jogászokat (szűkebben: bírákat, ügyészeket) tömörítő szakmai szervezet?
9. Van-e magyar nyelvű rendszeres továbbképzés jogászok (szűkebben: bírák, ügyészek) számára?

10. Milyen továbbképzések, konferenciák vannak, ami az Ön régiójában dolgozó jogászok (bírák) számára adott?
11. Ön szerint lenne-e igény regionális együttműködésre magyarországi szakmai jogász szervezettel elsősorban konferenciák és képzések terén? Ha igen, milyen jellegű témakörökben?
12. Ön szerint lenne-e igény magyarországi-határon túli bírósági/ügyészségi közös továbbképzésre? Ha igen, milyen jellegű témakörökben?
13. Hogyan tudná, Ön szerint az anyaország segíteni az anyanyelv használatának továbbfejlesztését?
14. Románia esetében: az EU csatlakozástól Ön mit vár, illetve a már csatlakozott Szlovákia és Szlovénia esetében: mi a tapasztalatuk?

Ezúton is szeretném megköszönni beszélgető partnereimnek, hogy készségesen fogadtak, idejükből áldoztak rám és válaszaikkal, tapasztalataikkal sokat segítettek! A látogatások időbeli sorrendjében különösen az alábbiaknak:

Erdély:

Nagy István (jegyző, Gyergyószentmiklós); *Kovács Éva Mária* (jogtanácsos, Gyergyószentmiklós); *Portik Imre* (jogtanácsos, Gyergyószentmiklós); *Erdős András* (ügyész, Székelyudvarhely); *Dobrica elnök úr* (a Székelyudvarhelyi Városi Bíróság elnöke); *Malaiesiu Gabriela Ramona* (bíró, Székelyudvarhely); *Nagy Zoltán* (ügyvéd, Székelyudvarhely); *Sükös József* (ügyvéd, Csíkszereda); *Schulleri Kinga* (ügyvéd, Csíkszereda); *Veress Emőd* (az RMDSZ önkormányzatokért felelős alelnöke); *Kincses Előd* (ügyvéd, Marosvásárhely); *Csapó I. József* (az SZNT elnöke).

Felvidék:

Gulyás Éva (ügyvéd, Dunaszerdahely); *Szakál Annamária* (ügyész, Dunaszerdahelyi Járási Ügyészség); *Mészáros Lajos* (alkotmánybíró, Kassa); *Kubík Tibor* (a Pozsonyi Kerületi Bíróság alelnöke); *Gál Gábor* (ügyvéd, parlamenti képviselő, Galánta); *Kvarda József* (parlamenti képviselő, Csenke polgármestere).

Kárpátalja:

Buleca Szibilla (az ungvári egyetem docense); *Tarpai József* (az Ukrán-Magyar Területfejlesztési Iroda irodavezetője, Ungvár); *Zuzák Magdaléna* (ügyvéd, Nagyszőlős); *Szocska úr*, (a Nagyszőlősi Önkormányzat jogásza).

Délvidék:

Göncz László (a muravidéki Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója); *Hajós Ferenc* (a Lendvai Járási Bíróság volt elnöke, volt szlovén nagykövet); *Jakab Sándor* (a HMDK ügyvezető elnöke); *Kovácsovics Anna* (az Eszéki Magyar Központ igazgatója); *Orosz János* (A VAT Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság kisebbségi jogi titkárságának vezetője); *Pasza Árpád* (a HMDK elnöke); *Várady Tibor* (a CEU professzora, az újvidéki egyetem egykori oktatója).

A tanulmányút eredményeit kiegészítő könyvtári, levéltári és internetes kutatás *adatgyűjtését 2005. december 31-én zártam le.*

Álláspontom szerint a jövő jogfejlesztési tendenciáiban az összehasonlító vizsgálatnak továbbra is kiemelkedő szerepe lesz. A közép-európai rendszerváltozásokat követően Konrad Zweigert és Hein Kötz professzorok az összehasonlító jognak a jogalkotó kezében való hasznosságát vizsgálván már megállapították, hogy „az összehasonlító jog különösen hasznosak bizonyul Kelet-közép Európa államaiban, ahol a jogalkotók a szovjet rendszer bukása után szembesültek jogrendszerük újraépítésének szükségességével.”¹

Az összehasonlító jog által tehát jobban megismerhetjük saját nemzeti jogunkat, sőt annak fejlesztésére is képesek leszünk.² Az összehasonlítást azonban nem Nyugat-Európában és a tengeren túl kell kezdenünk, hanem saját régióinkban, Közép-Európában — ahogy Eckhart professzor javasolta.³ A közép-európai helyzetek (és ezért a megoldások is) időben-térben sajátosak. Működő nyugati modellek adaptálása ezért is igényel különös körültekintést. Mindezen megállapítások pedig a több száz éve vitákkal terhes nemzetiségpolitikára fokozottan érvényesek.

---

¹Konrad Zweigert – Hein Kötz: *Introduction to Comparative Law* (Oxford, Clarendon Press, 3rd edition, 1998.) 17.o.

²René David: *Einführung in die grossen Rechtssysteme der Gegenwart* (München und Berlin: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1966.) 8-15.o.

³Eckhart Ferenc: *Jog- és Alkotmánytörténet* (in: Hóman Bálint: *A magyar történetírás új útjai*; Magyar Szemle Társaság, Budapest, Bíró, 1931.) 296.o.

I. rész

Kisebbségek és a nyelvhasználat kapcsolatának általános áttekintése

2. fejezet

A kisebbségi érdekvédelem

Arra a kérdésre, hogy mit jelent ez a szó: magyar — az elszakított részekben élők élete kézzelfogható választ ad. Ez az az eszme, a lelkekbe vésődött hit, kultúra, hagyomány, amely milliókat készített állandó, a történelem távlatából nézve hősiességű erőfeszítésre, egy nehezebb létforma vállalására.

(Fodó Sándor, a KMKSZ egykori elnöke)

2.1. A határon túli nemzeti közösségek (kisebbségek) születése

1920. június 4-e egyszerre gyásznapi és egyszerre születésnap: a történelmi Magyarország halálának napja, és egyszerre születésnap: a határon túli magyar kisebbségek és máig megoldatlan problémáik sorának megszületésének napja.¹ A trianoni békediktátumot méltán nevezzük a magyar nemzet egyik legnagyobb XX. századi tragédiájának. Könyvtárnyi irodalom keresi a választ arra, hogy miért történhetett meg egy országgal, hogy területének és lakosságának kétharmad részét elcsatolják tőle, illetve azt is kutatják, hogyan lehet meggyógyulnia egy népnek egy ilyen mérvű történelmi sokkból.

Sokan sokféleképpen vélekedtek Trianon tragédiájáról. Egészen szemben álló történelem-filozófiai megközelítésekkel találkozunk a XX. század folyamán. A húszas években dacos ellenállást váltott ki, egy ország imádkozta a „magyar hűségeket” munka és tanítás előtt. Ez adott erőt és lendületet egy világháború és az azt követő román megszállás, a Tanácsköztársaság százharminchárom napjáig teljesen lemerült és szétzilált országnak talpra állni. A negyvenes években a véres háborúban való részvételnek az egyik hamis kiváltó okaként szerepelt a nemzetrészek elszakíthatósága. A két bécsi döntést követően ugyanis Magyarország

---

¹Teleki Pál „kényszerkisebbségek” létrejöttéről beszél. Teleki Pál: Időszerű nemzetközi politika kérdések a politikai földrajz megvilágításában (Jancsó Benedek emlékkönyv, 2. kiadás, é.n.) 196. o.

kényszerpályára került a két nagyhatalom: a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió között. Az 1949 és 1989 közötti kommunista Magyarország elhallgatta és elhallgattatta a trianoni problémát megoldani célzó (vagy csak azt felvető) hangokat. Annak ellenére, hogy Nyugat-Európában ez időben fejlődésnek indult a kisebbségvédelem, érthetetlen állami magatartás volt ez, különösen annak tudatában, hogy napi hírek jöttek például a csehszlovákiai, romániai diktátorok (rém)tetteiről. Különösen érthetetlen ez, ha a működő nyugat-európai kisebbségvédelem előtörténetét nézzük, amely – szinte – kivétel nélkül a többoldalú érdekérvényesítésen alapult.

A Közép- és Kelet-Európát — pár év eltéréssel — szinte egy időben érte a rendszerváltozás, ami a Kárpát-medencében újabb fordulatot hozott a trianoni tragédia feldolgozásában. 1990-ben az immáron hetvenéves sérelmek felszínre kerülhettek. Reneszánszát élte a „határon túliság”, kutatások, alapítványok jöttek létre, az állam nyíltan is felvállalta felelősségét. Létre jöhettek az anyaországi határon túliakat védő állami szervek.² A szomszédos országokban is elismerték a kisebbségi igényeket. A kisebbség-többség viszonyába bekapcsolódtak a nagy nemzetközi szervezetek, amelyeknek 1989 óta gyakorlatilag minden hazánkat környező állam tagja lett. Így például külön kiemelném az Európa Tanácsot („Európa lelkiismeretét”), amely kisebbségvédelmi megoldásaival külön kiemelkedik a többi szervezet közül, de az Egyesült Nemzetek Szervezetét és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet is meg lehet említeni.³

Azt viszont itt kell tisztázni, hogy bármily fontos is a nemzetközi szervezetek szerepvállalása, mindez nem az egyetlen megoldást jelentő út. A kisebbségi jogok érvényesülése terén ugyanis elég komoly ambivalencia figyelhető meg. Így egyrészt — a későbbiekben látni fogjuk — fontos és komoly joganyagot állítottak össze a nemzetközi élet szereplői, sőt, még akár részletesen kidolgozott ellenőrzési mechanizmusokat is létrehozottak,⁴ amelyek azonban az államok belső jogérvényesítésre csak csekély hatást tudnak tenni. Bár az államok *stricti iuris* szerződés aláírásával (tankönyvi minta szerint) lemondanak szuverenitásuk egy részéről, de épp az Európa Tanács Nyelvi Charta Titkárságánál eltöltött gyakorlati időm alatt szembesültem azzal, hogy a kormányok milyen magas szintre fejlesztették a jelentés-írási technikájukat — a kisebbségek helyzetének akár egy jöttányival is jobbra tétele nélkül. A közép-európai kisebbségek felismerték tehát a rendszerváltozást követő évektől, hogy milyen fontos a nemzetközi szervezetekben való képviselet, ám nyilvánvalóvá vált számukra is, hogy mellette párhuzamosan más érdekképviseletet is kell folytatni.

²Magyarországon lásd: Határon Túli Magyarok Hivatala (www.htmh.hu), az Illyés Közalapítvány (www.ika.hu), vagy az Új Kézfogás Alapítvány (www.ukka.hu), stb.

³Részletesebben lásd Gerencsér Balázs-Juhász Albin: A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések) Budapest, 2001. www.hhrf.org/autonomia, 43-57.o.

⁴lásd pl.: Európa Tanács Keretegyezményéhez kapcsolt monitorozási eljárás, vagy a Nyelvi Charta két éves beszámoltatási rendszere

2.2. A kisebbségi érdekképviselet szinterei

A huszadik századi történelem visszásságaira és Magyarország háborús területi veszteségeire reagálva a Magyar Köztársaság hatályos Alkotmánya a 6.§ (3) bekezdése kimondja, hogy az állam „felelősséget érez” a határon túli magyar nemzeti közösségekért. E kisebbségi csoportok akarataikon kívül váltak az 1920. évi békeszerződésekkel⁵ más országok állampolgáraivá — szülőföldjükkel együtt.

A határon túli magyarság sorsával és létkérdéseivel való törődés sokrétű, napi feladat. Mind a határon túli nemzeti közösségeknek, mind az anyaországnak és a többségi államnak feladata, hogy a felmerülő nemzetiségi kérdésekre választ adjon, a problémákat megoldja.⁶

A „határon túliság” a rendszerváltozással került (újra) fókuszba. A diktatúra éveinek hamis hallgatása azt sugallta, hogy nincs megoldandó probléma a határon túl, mert nincsenek is határon túli magyarok. E szemlélet gyökeresen változott meg 1989-90-től. A többségi államok előtt megnyíltak különféle nemzetközi szervezetek és szerződések,⁷ az elcsatolt régiókban megalakultak az érdekvédelmi szervezetek, az anyaország megalkotta a maga intézményeit (Magyarország először a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégiumot és Titkárságot⁸ majd a Határon Túli Magyarok Hivatalát⁹ és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt¹⁰).

Az anyaország és a szomszédos államok kisebbségi (a szó idézőjelbe tett és tényleges értelmében vett) jogfejlődése párhuzamosan zajlott, és bátran mondhatjuk hogy ma is ugyanúgy folytatódik. A folytatólagosság indokaként nem kell messzebbre nyúlni, mint a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2000. évi LXII. törvény, illetőleg a tovább- és visszafejlesztett módosításai, vagy az Igazságügyi Minisztérium által előkészített új kisebbségi törvény és kisebbségi választási jogszabályok. A szomszédos államokban pedig tanúi lehetünk a megszülető nyelvtörvényeknek, egyetem-alapítási szabályozásoknak és szintén a már megszületett vagy kidolgozott *státusztörvényeknek*.

⁵Hivatkozott szöveget lásd: Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1918-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.)

⁶vö. Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése a határon túli magyar politikában (in: Bárdi Nándor-Éger György: Útkeresés és Integráció; TLA, Budapest, 2000; 21-45.o.), illetve Bárdi Nándor: Cleavages in Cross-border magyar minority politics (in: Regio, 2000) 3-36.o.

⁷Példaként álljon itt az Európa Tanács (www.coe.int) általános kisebbségvédelmi mechanizmusai közül legfontosabbnak kiemelt Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (ETS No. 148), illetve a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény (ETS No. 157). Mindkét egyezmény *stricti iuris* normákat állapít meg, és az államoknak bizonyos időközönkénti beszámolási kötelezettséget ír elő. Mindkét egyezmény 1998-ban lépett hatályba. A fentiekén kívül számos egyezmény és un. soft law dokumentum gyarapítja a kisebbségi joganyagot. Részletesen lásd: Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem (Osiris, 1996)

⁸Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon (Bp., Osiris, 1996), valamint Gerencsér Balázs: Gondolatok Győri Szabó Róbert írása kapcsán (Magyar Kisebbség 2003/1)

⁹90/1992 (V. 29.) Korm. rendelet

¹⁰125/2001 (VII. 10.) Korm. rendelet

A jogfejlődés hasonlósága itt, Közép-Európában ugyanis a kisebbségek, nemzeti közösségek bizonyos jellemzőinek hasonlóságából ered:

- a) a nemzeti kisebbségek jelentős része az első és a második világháborút követő békeszerződések során bekövetkezett határmódosulások következtében lettek másik ország állampolgárai,¹¹
- b) a közép-európai kisebbségek kiemelkedő részének van anyaállama, amellyel — a szovjet hatalom bukása után — feleledt az igény a kapcsolattartásra,
- c) az identitás megőrzésének legfontosabb eszközét a nyelvhasználatban látják a nemzeti közösségek.

A kisebbségi kérdés összetett feladatot állít mind a kisebbségek, mind a többségi népek elé, hiszen ma mind a többségi államok, mind a kisebbségek „több fronton” vívják csatáikat. Különösen igaz ez Közép-Európa és a Kárpát-medence kisebbségeire. A XX. század első harmadától, a Népszövetség korától datálva a kisebbségek ugyanis 1) a nemzetközi szinten is megméretnek, érdekeiket képviselhetik, sőt kellő támogatással komoly eredményeket érhetnek el; 2) egyre fontosabb az elszakított nemzetteknek az anyaországgal való kapcsolata; illetve 3) a közép-európai diktatúrák bukását követően nyugati modellek után végre e régió kisebbségei is a parlamentáris demokrácia eszközeivel képviselik érdekeiket a többségi államban.

2.2.1. Érdekképviselet a nemzetközi kapcsolatokban

A nemzetközi fórumrendszer természetesen bi- és multilaterális alapú. Bilaterális szerződések alatt értem itt elsősorban a többségi állam és az anyaállam által kötött alapszerződéseket és kisebbségi szerződéseket.¹² Multilaterális fórumnak a nagy, tradicionálisan emberi jogvédő vagy kifejezetten kisebbségi érdekképviseletet is ellátó szervezetet tartom, mint például a fentebb már említett ENSZ,¹³

¹¹A világháborúkat lezáró nemzetközi szerződések normaszövegét lásd: Halmosy im.

¹²Így például Magyarország és a szomszédos államok között, a jószomszédságról és a kölcsönös együttműködésekről szóló ún. alapszerződések és az azokat kihirdető törvények:

Ukrajnával: 1995:XLV. tv.

Szlovéniával: 1995:XLVI. tv.

Horvátországgal: 1995:XLVII. tv.

Szlovákiával: 1997:XLIII. tv.

Romániával: 1997:XLIV. tv.

¹³Az ENSZ (www.un.org) égisze alatt született — az 1948-ban keletkezett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya mellett — egyik legfontosabb dokumentum a 47/135 számot viselő, 1992-ben a Közgyűlés által elfogadott Deklaráció a nemzeti, etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó személyek jogairól. Külön megemlítést érdemel az ECOSOC alatt működő Emberi Jogok Bizottsága (CHR), amelyet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával állítottak fel, illetve az ez alá rendelt Antidiszkriminációs és Kisebbségvédelmi Albizottság, illetve a Kisebbségi Munkacsoport. (lásd még: ENSZ kézikönyv, Budapest, 2002, illetve: www.hhrf.org/autonomia)

Európa Tanács,¹⁴ Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet,¹⁵ illetve például a European Bureaux for Lesser Used Languages,¹⁶ stb.

A bilaterális alapú kisebbségvédelmi nemzetközi szerződéseknek komoly előnyük van. Mint ahogy a Velencei Bizottság a státustörvény kapcsán írt Jelentésében¹⁷ is megfogalmazza a kétoldalú barátsági együttműködési és kisebbségvédelmi egyezmények megkötésének gyakorlata máris élvezzi a nemzetközi közösség ösztönzését és támogatását, de egyben alapos vizsgálódását is. Ezen kétoldalú egyezmények ugyanis alkalmasak arra, hogy számottevően enyhítsék az anyaállamok és a lakóhely szerinti államok közötti feszültségeket, olyannyira, hogy elvezethetnek kötelezettségek vállalásához kényes kérdésekben, míg a többoldalú egyezmények csak az adott kérdések közvetett megközelítésére alkalmasak.¹⁸ Mindezekon túlmenően ezek az egyezmények lehetővé teszik az egyes nemzeti kisebbségek egyedi jellegzetességeinek és szükségleteinek, valamint a sajátos történelmi, politikai és társadalmi környezetnek a közvetlen figyelembe vételét.

A baráti kapcsolatokról kötött kétoldalú egyezmények („alapszerződések”) ugyanis tartalmazzák az érintett¹⁹ kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseket is.²⁰ E kétoldalú egyezmények keretén belül az anyaállamok igyekeznek magas fokú védelmet kieszközölni és biztosítani a határaikon túl élő kisebbségeik számára, míg

¹⁴ www.coe.int; Gazdag Ferenc-Kovács Péter: Európa Tanács (Budapest, 1999.)

¹⁵ www.osce.org, lásd még: Juhász Albin-Gerencsér Balázs: A kisebbségvédelem megvalósulása a nemzetközi szervezetekben (Magyar Kisebbség 2002/1)

¹⁶ Kevésbé Használt Nyelvek Európai Irodája; www.eblul.org

¹⁷ Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Bizottság (Velencei Bizottság, VB) jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról: D) Értékelés a nemzeti kisebbségek számára kedvezményeket nyújtó, anyaállami belső jogszabályoknak az európai normákkal, valamint a nemzetközi jog normáival és elveivel való összeegyeztethetőségéről.

Lásd: [www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

¹⁸ A kisebbségvédelmi egyezmények megkötése a „tolerancia, prosperitás, stabilitás és béke előmozdítása érdekében” (lásd a Keretegyezmény Magyarító Jelentését) benne foglaltatik a Keretegyezmény 18. cikkelyének 1. §-ban. Ennek értelmében az államok „igyekeznek, amennyiben szükséges, két- és többoldalú egyezményeket kötni más államokkal, különösen a szomszédos államokkal az érintett nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek védelme érdekében”. Ugyanezt szorgalmazza a Délkelet-Európai Stabilitási Paktum (1999) is. Az ENSZ ugyancsak ösztönzi a két- és többoldalú egyezmények megkötését: lásd az Emberi Jogi Bizottság 1995. február 22-i határozatát, UN Doc. E/CN.4/1995 L. 32.

¹⁹ Amennyiben mindkét szerződő fél egyszerre anyaország és állampolgárság szerinti ország, a vonatkozó egyezmény kölcsönös kötelezettségeket tartalmaz. Más esetekben az egyezmény csak az állampolgárság szerinti ország számára határoz meg kötelezettségeket (ez utóbbira példa az 1991-ben aláírt német-lengyel egyezmény a Jósomszédi Kapcsolatokról és Baráti Együttműködésről).

²⁰ Általánosan elterjedt gyakorlat az államok körében, hogy olyan kétoldalú kulturális együttműködési egyezményt kötnek, amelyek rendelkezései közül néhány kifejezetten a nemzeti kisebbségek képzésében részt vevő tanárok képzéséről vagy más módon való támogatásáról szól. Ezeket az egyezményeket rendszerint minisztériumok közötti együttműködés keretében hajtják végre, illetve egészítik ki.

a lakóhely szerinti állam a határaikon belül élő kisebbségekkel szembeni egyenlő bánásmódra és azok integrálására törekszik, így megőrizve határai integritását.²¹

A multilaterális nemzetközi intézményrendszer széleskörű eszköztárat dolgozott ki a kisebbségi problémamegoldásra. Legáltalánosabb talán az ún. *soft law* rendelkezések alkalmazása.²² Mind az ENSZ²³, Európa Tanács,²⁴ mind az EBESZ²⁵ él ezzel a politikai felelősséget maga után vonó szabályozási eszközzel, amely általában ajánlás vagy határozat formájában (*recommendation, declaration*) születik.

Elnevezésüknek is megfelelően ezek általában az adott nemzetközi szervezet központi döntéshozó (parlamentáris vagy miniszteriális) szervének egy kiemelt kérdéskörre vonatkozó tanácsai, határozatai, ajánlásai. Jelentőségüket az adja, hogy mivel „csak” politikai felelősség fűződik hozzájuk, markánsabb témában és markánsabb szóhasználattal tudnak élni, így kényesebb témákról való eszmecsere és annak írásos megjelenését is lehetővé teszik. Példa erre az Európa Tanács dokumentumrendszere, amely míg a jogilag kötelező szerződésekben nem említi a kisebbségi autonómia fogalmát, addig több ajánlás és határozat foglalkozik kifejezetten e témával.²⁶

A nemzetközi jogforrások „erősségi” skálájának a másik végén a *stricti iuris* nemzetközi szerződések találhatók.²⁷ A kisebbségvédelem (mind kifejezett, mind — Kovács Péter terminológiájával élve — „szégyenlős”²⁸) releváns nemzetközi szerződéseiből az alábbiakat emelem ki:

— ENSZ: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), Polgári és Politikai Jo-

²¹Velencei bizottság jelentése: A) Történelmi háttér

²²lásd: Kovács Péter: A magyar-szomszéd-sági kétoldalú kisebbségvédelmi megállapodások és a sokoldalú kisebbségvédelmi dokumentumok összehasonlítása (kézirat, EÖKK, 2. sz. füzet, 1998)

²³47/135 sz. közgyűlési határozat (1992. december 18.) A nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozat elfogadásáról. Később e határozathoz kézikönyvet is írt a szervezet, amely Asbjorn Eide nevéhez fűződik.

²⁴Parlamentáris Közgyűlés dokumentumaiból: 2001 (1993) sz. ajánlása. CLRAE autonómia tárgyú határozataiból: 52 (1997) sz. határozat, 43 (1998) sz. határozat.

²⁵1975-ös Helsinkii Záróokmány 3. „kosara” a humanitárius és egyéb területeken történő együttműködésről, 1989-es Bécsi dokumentum, 1990. Koppenhágai dokumentum IV. fejezet, 1990. Párizsi Charta egy új Európáért, 1991. Genfi értekezlet, 1998. Oslói ajánlás a nyelvi jogokról.

²⁶lásd az autonómia témakörével foglalkozó, az ET Helyi- vagy Regionális Közhatalóságok Konferenciájának (CLRAE) 52 (1997) sz. határozata, 43 (1998) sz. ajánlása, illetve a sokat hivatkozott Parlamentáris Közgyűlés által kidolgozott 2001 (1993) sz. ajánlás.

²⁷Hurst Hannum: *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination* (Philadelphia Press, 1996.), Hurst Hannum (ed): *Documents on Autonomy and Minority Rights* (Martinus Nijhoff Pub., Dordrecht-Boston-London, 1993.)

²⁸Értve ez alatt, hogy a szerződés nem kifejezetten kisebbségvédelmi tárgyú, de alkalmazása a kisebbségi kérdésekre is kiterjed. Jellemzően ún. emberi jogi katalógusok. Lásd: Kovács Péter: *Nemzetközi jog...* 114.o. Vö: Kilényi Géza: *Fejezetek az Alkotmányjog köréből*, PPKE 2004. 1. fejezet, illetve vö. Kovács Péter: *Az Európa Tanács kisebbségvédelmi vonatkozású ellenőrző rendszerének kialakulása és eddigi működésének értékelése* (kézirat, EÖKK, 6. sz. füzet, 1998.)

gok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966), Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966).

— Európa Tanács: Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950), a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992, 1998), a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény (1995, 1998).

A fent említett szerződések a leggyakrabban hivatkozott dokumentumok mind a kisebbségi érdekérvényesítés során, mind az államok egyes nemzetközi kötelezettségeik végrehajtásáról szóló jelentéseiben.

A nagy, tradicionális nemzetközi szervezetek mellett — sajátos eszközeivel — az Európai Unió is részt vett a közép-európai kisebbségek védelmében, bár, nem a hagyományos jogi szabályozás útján teszi ezt. Az Európai Unió vonzó eszköznek tartotta a kétoldalú egyezményeket Közép- és Kelet-Európa stabilitásának szavatolására.²⁹ 1993-ban az Európai Unió elfogadott és elindított egy francia kezdeményezést („Balladur-kezdeményezés”), amely a Stabilitási Paktum aláírásáig vezetett. Ennek célkitűzése a „stabilitás megteremtése a jószomszédi kapcsolatok előmozdítása révén, beleértve a határok, kisebbségek ügyét, a regionális együttműködést és a demokratikus intézmények megszilárdítását együttműködési programok révén minden olyan területen, amely hozzájárulhat a célok eléréséhez.”³⁰ Az 1995-ben elfogadott és 52 ország által aláírt Stabilitási Paktum vonatkozott Bulgáriára, a Cseh Köztársaságra, Észtországra, Magyarországra, Lettországra, Litvániára, Lengyelországra, Romániára és Szlovákiára, amelyek közül mindegyik ország jelezte az Európai Unióhoz történő csatlakozási szándékát. A fenti államokat a Stabilitási Paktum felszólította „a jószomszédi kapcsolatok erősítésére valamennyi területen, ideértve a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogait”. A kapcsolatok elmélyítése megkövetelte a szuverén egyenlőség elvének hatékony alkalmazását, a szuverenitásból eredő jogok tiszteletben tartását, az erővel való fenyegetés és az erő alkalmazásának mellőzését, a határok sérthetlenségét, a viták békés rendezését, az egymás belügyeibe való be nem avatkozást, az emberi jogok, ideértve a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak tiszteletben tartását, az alapvető szabadságjogok, így a gondolat- és vallásszabadság, a népek egyenlőségének és önrendelkezési szabadságának tiszteletben tartását, az államok közötti együttműködést és a nemzetközi jogból eredő kötelezettségek jóhiszemű teljesítését.³¹ Mintegy száz már létező és új kétoldalú és regionális, többek között a kisebbségvédelemre vonatkozó együttműködési megállapodás vált a Stabilitási Paktum részévé. A Stabilitási Paktumban részes államok kötelezettséget vállaltak a Zárónyilatkozatban az EBESZ által megfogalmazott elvek tiszteletben tartására. Amennyiben gondok merülnének fel az egyezmények tiszteletben tartásával

²⁹ Velencei Bizottság Jelentése: A)

³⁰ Lásd az „Európai Stabilitási Paktum Nyitó Konferenciájának Zárónyilatkozatát” a 94/367/CFSP: Tanácsi Határozat (1994. június 14.) a Tanács által elfogadott közös fellépés folytatásáról a Maastrichti Szerződés J.3. cikkelye és a Stabilitási Paktum Nyitó Konferenciája alapján.

³¹ Lásd a Stabilitási Paktum Zárónyilatkozatának 6. és 7. §-át.

kapcsolatban, úgy az EBESZ meglévő intézményeire és procedúráira hagyatkozhatnának a konfliktus megelőzése és a viták békés rendezése érdekében. Ezek között a procedúrák között található a Nemzeti Kisebbségek Főbiztosával folytatandó konzultáció (a Zárónyilatkozat 15. cikkelye) éppúgy, mint az egyezmények értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos vitáknak a Nemzetközi Békéltető és Döntőbíróóság elé történő utalása (a Zárónyilatkozat 16. cikkelye).

Napjainkban a jogi felelősséget tartalmazó nemzetközi szerződések határozzák meg elsősorban egy-egy állam kisebbségvédelmi intézményeit. A rendszeres beszámolási és jelentésírási kötelezettséggel és az azzal járó belső egyeztetéssel az államok rá vannak utalva, hogy a nemzetközi dokumentumokban lefektetett standardhoz közelítsék belső jogi mechanizmusait. Ez azonban tényleg csak közelítés, hiszen egyik nemzetközi egyezmény sem képes gyökeresen a maga képére alakítani egy állam berendezkedését — ha az adott országban nincs meg a hajlandóság. Ez pedig nagyban múlik a jogpolitika és az ország alkotmány- és közigazgatási jogának kapcsolatán, illetve a jogi tradíciókon.

2.2.2. Érdekképviselet az anyaállam felé

Az anyaországgal való kapcsolattartás változatos formákat ismer. A nyugat-európai államok nemzeti kisebbségeivel való anyaországi kapcsolattartás ugyan gyökeresen eltér a közép-európai megoldásoktól, mégis adott esetben mintaként szolgálhatnak egymás számára.

Több nyugat-európai kisebbségnek nincs anyaállama,³² viszont amennyiben van, akár harcos érdekvédelmet is tud nyújtani az anyaállam. Így lehet (a sok közül kiragadott) példaként felhozni a sokat idézett dél-tiroli tartományt, amely az 1990-es években teljes jogú területi autonómiát kapott Olaszország területén. A dél-tiroli kérdést, a területnek Ausztriától való elcsatolását követően, az osztrák állam mindig nemzetpolitikai prioritásként kezelte. Kiváló példaként jelzi ezt, hogy az Osztrák Köztársaság alighogy visszanyerte teljes politikai önállóságát 1955-ben, szemmel tartotta a Dél-Tirolnak ígért autonómia megvalósulását. 1956. október 6-án a bécsi külügyminiszter jegyzéket intézett az olasz kormány-nak, amelyben a Dél-Tirolt érintő minden probléma megvitatására szólítja fel Olaszországot.³³

Más jellegű példa a számszerűségében is kisebb, szintén német ajkú, de német nemzetiségű, Dániában, a nordschleswigi (dél-Juttland) régióban élő kisebbség helyzete. A nordschleswiger népcsoport mindamellett, hogy a dán királyságtól önrendelkezésében széles lehetőségeket kapott, a német állam máig tartó rendszeres segítségét és odafigyelését élvez.³⁴

³²Lásd pl. a fríz kisebbség, korzikaiak, baszkok, katalánok, stb.

³³részletesebben lásd: Gál Gyula: A dél-tiroli kérdés (Kisebbségi Adattár, Teleki László Alapítvány; Budapest 1995.)

³⁴részleteiben lásd: *www.nordschleswiger.dk* — A dél-juttlandi német kisebbség hivatalos honlapja, amelyen rendszeresen jelennek meg politikai, kulturális, oktatási és egyéb hírek.

Több nyugat-európai kisebbség helyzetéről állapíthatjuk meg, hogy a többségi államok gazdasági helyzete legtöbbször kifejezett jólétet teremt, így a nemzetiségi ellentétek is mérsékeltek, legtöbbször nyugvó pontra kerülnek (vagy esetleg meg is szűntek).³⁵ Ennek megfelelően az anyaállamok és kisebbségeik között sokszor nem politikai, hanem elsősorban gazdasági és kulturális kapcsolatot fedezhetünk fel. Közép-Európa 1989 után kiépült nemzetállamaiban azonban más történelmi helyzet diktálja a kisebbségvédelem berendezkedését.

Közép-Európa kisebbségei túlnyomórészt rendelkeznek anyaállammal. A kisebbségekkel való kapcsolattartás — a korábbi diktatórikus államrendek miatt — a nyugat-európai helyzettől eltérően nem a II. világháborút követő időszakban vált állami-politikai kérdéssé, hanem a többpárti demokráciák kialakulásával, az 1990-es évek folyamán.³⁶ A nemzetrészek intézményes kapcsolattartása a belső jogi kisebbségvédelmi rendelkezésekkel együtt alakul napjainkban is — bár némi lépéshátrány még megfigyelhető. A legtöbb állam egyrészt az egyesülési jog kiterjesztésével nyitott teret a kisebbségi pártok alakulásának, másrészt megoldotta (de legalább felvetette) a kisebbségek parlamenti képviseletének kérdését, illetve olyan közjogi intézményeket hozott létre, mint kormányzat munkáját segítő kisebbségi hivatalok, vagy az ombudsman intézménye. Mindezek ellenére azonban szinte gyerekcipőben jár az intézményes kapcsolat anyaállam és nemzeti kisebbsége között — mint azt alább bemutatom.

A kapcsolattartás *formáit tekintve* — az emberi leleményesség kimeríthetetleniségének megfelelően — a legkülönbözőbb megoldásokkal találkozhatunk.³⁷ Elképzelhető például politikai, gazdasági, jogi, illetve társadalmi természetű segítségnyújtás.

Politikai eszköz például hazánkban a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT).³⁸

---

³⁵Ennek látszólag ellent mondanak a spanyol nemzetiségek, főleg a baszk népcsoport. Ez utóbbi mai nap is tartó felkelés-sorozata alapvetően a szeparatizmus célján alapul, ellentétben a legtöbb más kisebbséggel, akiknek az államon-belüli lét megfelel, de az identitásuk fejlesztéséhez szükséges jogokat kikövetelik. L. még. Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia* (Kossuth, Budapest, 1985); *Das Autonomie-Statut des Baskenlandes 1979* (Jahrbuch des Öffentlichen Rechts, Neue Folge Band No. 3. Tübingen, 1995.); Klein András: *Baszk nemzeti küzdelem a Franco korszakban* (in: *Pro Minoritate*, 2/1996.)

³⁶Győri Szabó Róbert gondolata a rendszerváltozással felmerülő kisebbségvédelmi igényekről az egész közép-európai régióra értelmezhető: "Szinte a 24. órában, az asszimiláció végső szakaszához közeledve »nyilvánosságot kaptak a (...) nemzeti és etnikai kisebbségek évtizedekig tudomásul sem vett, felhalmozódott sorskérdései«, és elismerést nyertek az anyanemzetek érdekeltségei." (lásd: Gy. Sz. R.: *Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon*; Osiris, Budapest, 1998; továbbá lásd: Székely András Bertalan: *A Rábától a Muráig — nemzetiségek egy határ két oldalán*; Püski, Budapest, 1992.)

³⁷lásd még: Bárdi Nándor: *Törésvonalak a határon túli magyar politikában 1989-1998* (in: *Globalizáció és nemzetépítés*, 1999.) 294-319.

³⁸Az anyaország és a határon túli magyarok 1996 júliusában vették fel hivatalosan a kapcsolatot, ún. *magyar-magyar csúcs* keretében. 1996 szeptemberében Pápán újabb találkozót szerveztek, ám az nincs a figyelem középpontjában. Nagyobb kihagyás után 1999 februárjában hívta össze a találkozót a magyar kormány a célból, hogy a csúcs-találkozót *Magyar Állandó*

Az ilyen egyeztető, képviseleti szervek kiemelt feladatot látnak el a politikai döntéshozatalban.

Gazdasági megoldások igen széles skáláját lehet felvázolni, a vállalkozás-támogatástól a tényleges beruházásig.³⁹ Példa erre az Új Kézfogás Közalapítvány,⁴⁰ illetve az egyes, határon átnyúló regionális együttműködések rendszere, mint az ún. *Eurorégiók*. 2005-től ilyen a Szülőföld Alap és a Szülőföld Program.⁴¹

Jogi kapcsolattartás alatt egy bilaterális megállapodást, vagy egy ún. kedvezmény- vagy „státustörvényt” említenék.⁴² Ide lehet sorolni még a munkabizottságokat (lásd: hazánkban az alapszerződésekkel felállított vegyes bizottságok munkája⁴³).

Társadalmi természetű kapcsolattartáshoz sorolom a közalapítványok létrehozásától kezdve az oktatási-kulturális együttműködésen át a tudományos élet lehetőségét. Érdemes itt megemlíteni, hogy az állam által gyakorolt feladatoknak a civil szférára való „kiszervezése” egyre inkább emeli az NGO-k (non-governmental organization, civil szervezetek) szerepét. Az állami feladatok magán kézbe kerülése alapulhat egyrészt átvállaláson, amikor a civil szféra hatékonyabban képes bizonyos feladatokat ellátni mint a nehézkes állami szervezet (lásd: Rákóczi Szövetség felvidéki beiratkozási programja), de alapulhat az állam feladat-kiszervezésén is, amikor az állam diplomáciai bonyodalmak nélkül nem lenne képes például határon átnyúló támogatásokat kifizetni, így erre egy civil szervezete hoz létre (lásd: Illyés, Apáczai közalapítványok).

E felsorolásból célozom azt a következtetést levonni, hogy az elcsatolt területeken élő magyar nemzetiségek problémáinak megoldására és helyzetének javítására nem kizárólag a jog hivatott. Ennek a kérdéskörnek tipikusan egy átfogó nemzeti

---

Értekezlet néven formalizálják és rendszeresítik. A MÁÉRT-ről a 26/1999 (III. 26.) Ogy. határozatot hozta a parlament.

³⁹A Transindex.ro 2004. július 23-i Hajnali hírlevelében idézték Szász Jenő polgármestert, aki többek között azt mondta, hogy „mivel nincs működő önkormányzati rendszer Romániában, a települések megoldhatatlan forráshiánnyal küszködnek. A megoldás a magyarországi tőke bevonása, például azért, hogy a kihálás szélén álló, építészeti értékű falvakat felvásárlás után üdülő-településekként lehessen működtetni. *Kulturális-gazdasági értelemben magyar expanziós politikára van szükség addig, amíg az EU nem jön, másrészt nem készül el a Székelyföldet érintő autópálya. Mert ez után a globalizáló tőke belépésére kell felkészülni(...)*”

⁴⁰1021/1995 Korm. határozat

⁴¹2005: II. tv.

⁴²A legtöbb közép-európai ország rendelkezik ilyen szabályozással, vagy szabályozás-tervezettel. Így például törvényt hozott Szlovákia, törvénytervezetek vannak a jogalkotó kezében Szlovéniában, Romániában és Lengyelországban. Lásd: A Velencei Bizottság már korábban hivatkozott jelentését; Martonyi János külügyminiszternek a Státustörvény kapcsán elmondott exozéja (Ogy. Jegyzőkönyv, 2001. évi tavaszi ülészak 18. ülésnapja, 2001. április 19., 30768.o.); Kántor Zoltán (ed): A státustörvény: előzmények, következmények (Teleki László Alapítvány, Bp., 2002); illetve Gerencsér Balázs-Juhász Albin: A kisebbségi autonómia - működő modellek, magyar elképzelések; www.hhrf.org/autonomia, 195-207.o.

⁴³lásd még a Határon Túli Magyarok Hivatalának www.htmh.hu, és a Külügyminisztériumnak www.kum.hu honlapját.

feladatnak kell lenni — a maga sokrétű megoldásaival együtt. De lege lata és de lege ferenda igaz, hogy *a jog itt szigorúan eszköz és nem cél*

A fent leírtaknak megfelelően az anyaállam egyik feladata, hogy a tudományos kutatásokat támogassa, amelyekkel az elszakított területeken élő magyarság problémái és az anyanemzethez való csatlakozása közelebb kerül a megoldáshoz. Ilyen műhely a Teleki László Intézet és az MTA Kisebbségi Kutatóműhelye is. Nem állami finanszírozású (és nem feltétlenül akadémiai státusú) kutatócsoportok is léteznek szerte az országban, elsősorban valamely egyetemhez kötődően. Ezt a sort szeretné gazdagítani a 2004. március 1-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán alakult *Flachbarth Ernő Kutatóműhely* is, amely a határon túli magyar joghallgatókat összefogó tudományos csoport.

2.2.3. Érdekképviselet a többségi államban

A többségi állam belső joga, szűkebben az alkotmány- és közigazgatási joga az állam szuverenitásának talán legfontosabb ismérve. Bár sokat hangoztatott dolog, hogy az Európai Unióhoz történő csatlakozás légiesíti a határokat és az állami főhatalomból a közösség javára elvon, a négy szabadság mit sem változtat a tagok állami berendezkedésének érdemi vonásain.

Tekintettel arra, hogy sem nemzetközi szervezet, sem az Európai Unió, sem egy másik ország nem képes az államok alkotmányát és közigazgatását lényegesen megváltoztatni, az adott állam állampolgárának ismerni kell a közjog adta lehetőségeket és élni velük.

A határon túli magyarságra (és az anyaállam döntéshozóira) ugyanez vonatkozik. A környező államok mindegyikének van olyan eszközrendszere, amelynek célszerű felhasználása segítheti, jobbá teheti a kisebbségi közösség életét. Kellő képviseletet tud nyújtani vagy adott esetben hangsúlyozni képes fontos tényezőket.

Egészen konkrétan: fontos ismerni a környező államok alkotmányát, a benne rejlő és az általa elutasított lehetőségeket. Ugyanígy a központi és a decentralizált közigazgatási szervek által nyújtott lehetőségeket, kezdve a miniszteriális szervektől az országos hatáskörű államigazgatási szerveken és a közintézményeken át megyei és a helyi önkormányzatokig, vagy a regionalizmus szerepéig. Jó tudni, hogy milyen jogszabályi háttére van egy-egy, a kisebbség számára fontos területnek, illetve (közelebbről) tartalmaz-e az adott jogi környezet közvetlen vagy közvetett utalást a kisebbségek képviseletére, szerepére. (Mindez természetesen nem váltja ki, vagy helyettesíti a kisebbségi autonómiára vonatkozó elképzeléseket és kutatásokat, de adott esetben meg is alapozhatja azt.)

A rendszerváltozást követően ugyanis minden Kárpát-medencei országban parlamentáris demokrácia alakult ki. Így lehetőség nyílt a kisebbségek részére is, hogy saját érdekvédelmi szervezettel — párttal, egyesülettel — rendelkezzenek, azaz minden olyan közjogilag is elismert szervezettel, amely a kommunista

időszakban teljesen lehetetlen volt. A szervezeti fejlődési lehetőségeken kívül a környező országok kisebbségi nyelveit is elismerte a jog. Hivatalosan lehet tanítani az anyanyelvet alsótól felső szintig. Megnyílt a lehetőség az önálló kisebbségi sajtó (média) létrehozására. A központi és a decentralizált közigazgatási intézményekben (kormány, régió, önkormányzatok) lehetőség nyílt szerepet vállalni. Ha csak a határon túli magyar kisebbségek szerepét tekintjük, most, 2005-ben is több miniszteri, államtitkári, hivatalvezetői poszt van, amelyet magyarok töltenek be. Továbbá a magyarság által többen lakott régiókban az önkormányzati vezetés is magyar kézben van — amely az immáron szabad választásoknak is köszönhető.

A kisebbség által lakott állam belső joga szerteágazó módon tartalmazza a kisebbségvédelmi rendelkezéseket. Így ésszerű a lehetőségek részletes feltárását és a helyzetelemzést jogáganként, jogterületenként végezni. E dolgozat célja az anyanyelvű jogérvényesítés lehetőségeinek, gyakorlatának és problémáinak feltárása — azaz az eljárásjogok vizsgálata.

2.2.4. Még egy gondolat a státuszról — a státusztörvényekig vezető út

Az eddigiekben áttekinthettük, hogy milyen kapcsolattartási, illetve érdekvényesítési formákkal találkozunk a kisebbségvédelem terén. Így tehát a kisebbségek érdekeit egyfelől nemzetközi együttműködésekben, szervezetekben képviselhetik, másfelől a többségi állam szervezetén belül élhetnek lehetőségekkel. Ez utóbbiról szól jelen dolgozat második nagy része. A harmadik kapcsolattartási forma az anyaállam felé történik.⁴⁴

Az anyaállam (kin-state) felé történő kisebbségi kapcsolat közjogi értelemben nehezen meghatározható. A határon kívül élő nemzettestek ugyanis más állam állampolgárai — tehát külföldiek az anyaország közjoga szerint. Az pedig nyilvánvaló, hogy minden állam alkotmányjoga éles határvonalat húz az *állampolgár és a külföldi* közé.

Nem is véletlen, hogy a legtöbb jogosultsággal járó *állampolgárság* intézménye merült fel — és merül fel ma is — a kisebbségeknek nyújtandó anyaországi törődésként.⁴⁵ A kettős állampolgárság kérdése régi polémia a magyar kisebbségi körökben. Nemhogy az anyaországban, de a határon túli magyar szervezetekben sincs egyetértés, hogy legyen-e kettős állampolgárság vagy sem.

⁴⁴E fejezethez alapul használtam az Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Bizottság (Veneciai Bizottság, VB) a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról szóló jelentésének egyes részeit.

[http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

⁴⁵Lásd a 2003-2004. években zajló Magyarok Világszövetsége kampányt (www.mvsz.hu), amelyben a szervezet népszavazást kezdeményezett a határon túli magyarság részére biztosított állampolgárságért. E kampány eredménye lett, hogy az állampolgársággal kapcsolatos kérdés 2004. december 5-én népszavazásra került.

A 2004. december 5-i „kétigenes” népszavazás tanulságait szem előtt tartva álljon itt történelmi érdekességként egy interjú-részlet, amelyet 1999 tavaszán, Juhász Albin barátommal közösen, egy határon túli tanulmányút keretében készítettünk.⁴⁶ Ekkor többek között a kettős állampolgárság lehetőségéről kérdeztük alanyainkat, a határon túli magyar szervezetek legitim vezetőit — mindezt még a magyar státusztörvény kidolgozását megelőzően!

„Bárdos Gyula MKP frakcióvezető egyértelműen elvetette a kettős állampolgárságot. Duray Miklós egy maximalista elképzelésnek tartotta, ám szerinte egy úgynevezett statut törvény talán még ezt a lehetőséget is felülmúlná. [...] Kvarda József, az Önkormányzati Tanács elnöke a kettős állampolgárságot kétségtelenül tiszta megoldásnak tekintette, ám inkább támogatta a státusztörvény ötletét.

Kovács Miklós a KMKSZ elnöke elmondta, hogy a választási kampányban felvetődött egy törvény gondolata, amely elsősorban a kettős állampolgárság helyett fogalmazódott meg, és a határátkelés, oktatás, egészségügy területére irányult. [...]

Jakab Sándor, a horvát Sabor képviselője [...] a kettős állampolgárságot Pasza Árpád HMDK elnökkel, valamint Kucsera Bandival, az Eszéken működő Magyar Oktatási Központ igazgatójával együtt egyértelműen elvetették.

A Muravidéken Tomka György MMNÖK elnöke [...] a kettős állampolgársággal kapcsolatban arról tájékoztatott minket, hogy a szlovén gyakorlat szerint minden külföldön élő szlovén megkapja a szlovén állampolgárságot, ha kéri. Szlovénnak pedig az minősül, aki magát annak vallja, hiszen ez egy kis nép kis országban, így nem sokaknak érdeke, hogy szlovén állampolgárok legyenek. [...]

Erdélyben Csapó József RMDSZ szenátor egyértelműen kiállt a kettős állampolgárság mellett [...]

A többes állampolgárság több európai országban is komoly kérdésként merült fel, így erre különféle megoldásokat találhatunk. Most pár EU tagállam példájával szemléltetném az olyan alkotmányjogi megoldásokat, amelyek nyelvi-, nemzetiségi hovatartozás vagy származási ország szerinti szempontokat tartalmaznak.⁴⁷

Spanyolország alapjában véve követi a schengeni előírásokat.⁴⁸ A latin-amerikai országok állampolgáraival kapcsolatban azonban kulturális és történelmi okok miatt pozitív diszkriminációt alkalmaznak a spanyol hatóságok. Rövid, 90 napnál rövidebb tartózkodásra nem szükséges a schengeni vízum, itt nemzeti vagy kedvezményes elbírálású vízumot bocsátanak a beutazni kívánók számára. A tartózkodási vagy munkavállalási engedélyek kiadásakor kedvezményes elbírálásban részesülnek a latin-amerikai országok állampolgárai, sőt az állampolgárság

⁴⁶GB-JA: A kisebbségi autonómia... 195-197.o.

⁴⁷E rövid elemzést alapvetően az Igazságügyi Minisztérium, a Külügyminisztérium, illetve a külképviseletek segítségével végeztem.

⁴⁸Az EU gyakorlatából eredő előírás szerint a tagállamok legfeljebb öt évre érvényes, csak a kibocsátó állam területére való belépésre és 90 napot meghaladó tartózkodásra korlátozott un. schengeni nemzeti vízumot állíthatnak ki [A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. tv. 9§ (1) c.)]

megszerzését a törvényesen előírt tíz év helyett már két év tartózkodás után is lehetővé teszik számukra.

Portugália különleges kapcsolatot tart fenn Brazíliával és más volt gyarmataival (Mozambik, Macao, stb.). A kulturális kapcsolatok részeként és ennek zökkenőmentes fenntartása érdekében Portugália és Brazília 1960-ban kölcsönös vízummentességről szóló megállapodást kötött. A megállapodás alapján a brazil állampolgárok lényegében korlátlan ideig tartózkodhatnak Portugália területén.

Portugália visszafogad minden olyan brazil állampolgárt, aki Brazília és a schengeni tagállamok között meglévő kétoldalú vízummentességi megállapodásokkal visszaélve a schengeni térségben három hónapot meghaladóan tartózkodik („túltartózkodik”).⁴⁹ Portugália a tárgyalások során a brazil állampolgárokra vonatkozó visszafogadási kötelezettségvállalásával elősegítette, hogy a közösségi vízumpolitika 1995-ben történt kialakításakor az EU többi tagállama ne szorgalmazza Brazília felvételét a Tanács 2317/95/EK rendeletének vízum kötelezett országokat tartalmazó közös listájára (felmerült ugyanis a 90 napos vízummentes tartózkodás idejét túllépő és ezért bizonyos migrációs kockázatot jelentő brazil állampolgárok miatt Brazília vízum-kötelezett országgá nyilvánítása).

Írország állampolgársági törvénye talán a legliberálisabb az EU-n belül. Ha az állampolgárságra pályázó egyén tudja bizonyítani, hogy legalább egyik nagyszülője ír származású, akkor automatikusan megilleti az ír útlevél. Írország Nagy-Britanniával közös idegenrendészeti területet alkot, nem kívánt a schengeni rendszerhez csatlakozni.

Németország határaitól keletre ma körülbelül kétfélmillió német él. Tekintélyes részük az elmúlt évszázadban hazáját igen, de állampolgárságát nem veszítette el. Az állampolgárság relációjából talán legfontosabb kérdés a német-lengyel viszony. Az állampolgárság kérdését nem rendezi bilaterális szerződés sőt, az 1991 júniusában kötött lengyel-német alapszerződésben a felek kijelentették, hogy az állampolgársági kérdések rendezésétől eltekintenek. Lengyelország nem ismeri el a kettős, lengyel-német állampolgárság létezését, bár nincs olyan egyezmény a két ország között, amely kizárná. Külügyminisztériumi források szerint a wroclawi (breslau-i) német konzulátus 1990 és 2000 között mintegy 200.000 (!) német útlevelet bocsátott ki Lengyelországban élő kisebbségi németek számára.

A Németországba áttelepülő németek — a szigorodó feltételek ellenére — továbbra is pozitív diszkriminációban részesülnek az állampolgárság megszerzésekor. A kitelepülők eddig két lépésben szerezhették meg az állampolgárságot: az NSZK-ban való letelepedéssel először „német jogállásúnak” minősültek, majd ezt követően kapták meg az állampolgárságot. A hatályos idegenrendészeti törvény (ennek mentén) három kategóriát hoz létre: állampolgár, külföldi és a „német jogállásút” (statusdeutsche!). Ez utóbbi jogi kategória tulajdonképpen az állampolgári jogok teljességét jelenti (pl. választójog), bár a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság

⁴⁹A vízummentes országok állampolgárai egy féleven belül, az első belépéstől számított 3 hónapig tartózkodhatnak a térségben.

döntése szerint a nemzetközi magánjog és a polgári perjog szempontjából külföldinek minősülnek. Az új állampolgársági törvény 7.§-a alapján újdonság, hogy a kitelepülés állampolgárságot létrehozó jogi tény.

Ausztria kizárólag a Romániában élő, német nemzetiségűek számára állít ki egyéves érvényességű, csak Ausztriában való hosszú távú (90 napot meghaladó) tartózkodást célzó nemzeti vízumot. Az osztrák Külügyminisztérium tájékoztatása szerint a Romániában élő német nemzeti kisebbség száma csekély, nemzeti vízumot csak e körnek, méltányosságból, az összes schengeni vízum legfeljebb 1%-ában adnak (mintegy 300 vízumot évente).

Görögország Albániában élő nemzeti közösségeivel kapcsolatban különleges elbírálást alkalmaz. Ezek a személyek nemzeti, tehát csak Görögországba szóló hat hónapos vízumot kapnak. Ennek birtokában Görögországban felkereshetik a kijelölt rendőrkapitányságot, ahol görög nemzetiségű idegen állampolgárok számára rendszeresített személyi igazolványt kapnak. Athéni nagykövetségi források szerint ez feljogosítja őket a következőkre:

- görög területen való tartózkodásra,
- munkavállalásra,
- más EU tagállamok meglátogatására (erről Athén külön megállapodott az Unióval).

A kettős állampolgárság intézményét az államok nagy többsége elismeri⁵⁰ (Ez alól jellemző kivétel Svédország, vagy Ukrajna.) Magyarországon sincs akadálya annak, hogy valaki kettős vagy többes állampolgárságot szerezzen. A kettős állampolgárság elismerése azonban nem jelenti annak támogatását. Jellemzően ez egy inkább „eltűrt” jogintézmény, amelyet az államok *nem tartanak kívánatosnak*. Kiküszöbölésére az államok belső joga tartalmazhat rendelkezéseket, mint pl. honosítás során a külföldi állampolgárságról való lemondás méltánylása, a szülők ismertetése válásával annak elvesztése, stb. Nem kívánatos mivoltjára jellemző, hogy a közép-európai kommunista rezsim alatt például a szocialista országok nemzetközi együttműködésekkel törekedtek a kettős állampolgárság teljes felszámolására.⁵¹

A határon túl élő magyar kisebbségeknek nyújtandó állampolgárság, pontosabban állampolgárság-szerű intézmény egyik megoldási javaslata volt a Magyarok Világszövetsége által kidolgozott *külföldi magyar állampolgárság koncepciója*

---

⁵⁰Kukorelli: Alkotmánytan ...

⁵¹Lásd hazánk nemzetközi szerződéseit: 1958 és 1963 Szovjetunió, 1959 Bulgária, 1961 Csehszlovákia, 1962 Lengyelország, 1970 NDK, 1978 Mongólia, 1980 Románia. Ez utóbbi egyezmény például megakadályozta a Romániából áttelepült magyar származásúak honosítását.

A koncepció szerint a külhoni magyar állampolgárságra jogosult a magyar állampolgárság megszerzéséhez szükséges feltételekkel egyébként nem rendelkező, nem magyar állampolgár, amennyiben megfelel a következő feltételeknek:

- magát magyar nemzetiségűnek vallja;
- ismeri a magyar nyelvet;
- kérelme előterjesztésekor magyar bíróság előtt nincs ellene folyamatban büntetőeljárás;
- felmenője valamikor bármilyen jogcímen magyar állampolgárságot szerzett, feltéve, hogy a kérelmező jelenleg Ausztria, Csehország, Horvátország, Jugoszlávia, Románia, Szlovákia, Szlovénia vagy Ukrajna területén él.

Az imént előírt feltételt meglévőnek kell tekinteni, ha a kérelmező egyértelműen kifejezte a magyar nemzethez kötődését, különösen:

- a magyar nyelvnek családi, közéleti használatával;
- utódok magyar nyelvű iskolában taníttatásával;
- múltbeli magyar állampolgárságot, vagy felmenők állampolgárságát igazoló dokumentummal;
- keresztlevéllel, iskolai bizonyítvánnyal, katonai igazolvánnyal, vagy más alkalmas dokumentummal;
- magyar szervezeti tagsággal, illetőleg a magyar közösséggel vállalt kötődést kifejező magatartás igazolásával.

A külhoni magyar állampolgárságot a belügyminiszter határozata alapján kiadott magyar útlevél vagy külhoni magyar személyi igazolvány tanúsítja. Az útlevél azonos a mindenkori magyar útlevéllel.

A koncepció szerint nem lehet figyelembe venni a külhoni magyar állampolgárságot az Alkotmány alábbi rendelkezéseinél:

- köztelhiviselésről szóló 70./I §;
- diplomáciai védelemről szóló 69.§(3.) bek.
- választójogról szóló 70.§;
- társadalombiztosításról szóló 70/E.§;

- honvédelmi kötelezettségről szóló 70/H.§; (A koncepció szerint a külhoni magyar állampolgár kötelező katonai szolgálatát az állandó lakóhelye szerinti államban teljesíti.)

A koncepció külön szakaszban rendelkezik a külhoni magyar állampolgár erkölcsi kötelezségeiről. Ezek a következők:

- a magyar anyanyelv és kultúra ápolása, erősítése
- a leszármazottak magyar nyelvű iskoláztatása
- a magyar nemzet összetartozásának és megbecsülésének előmozdítása.

E koncepció civil kezdeményezés maradt, elfogadásra sehol nem került. Továbbélése a kedvezményes állampolgárság megszerzésére irányuló népszavazásban fedezhető fel.

Az eddigi áttekintés nyomán láthattuk, hogy az állampolgárságon alapuló kapcsolat az anyaállam és a határon túl élő nemzeti közösségek között nem biztos megoldás és elfogadottsága is határozottan megoszlik. A magyar nemzeti közösségekre vetítve továbbá komoly kérdést vet fel *az otthon maradás elősegítése*.⁵²

Így újabb nemzetstratégiát kellett kigondolni, mert az állampolgárság nem feltétlen vezet hatékony megoldásra. Mivel a külföldiek státuszánál többet kíván nyújtani az anyaállam a területén a más országokban élő nemzetrészeknek, de az állampolgárság automatikus odaítélése komoly — főleg politikai — problémákba ütközik, így a kettő közötti megoldásra jutott a jogalkotó. Egy olyan *státusz* létrehozását kezdeményezték 1999-ben, amely a külföldinél több jogosultságot ad a kedvezményezettnek, de nem érheti el az állampolgárság fokát. Hazánkban ez lett az úgynevezett *státusztörvény*, avagy a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény.⁵³ Mivel e törvény részletes elemzése a dolgozat tárgyától távol esik, de mégis igényel a téma egyfajta áttekintést, a dolgozat *Függelékében* írtam pár gondolatot a státusztörvényekről általában.

---

⁵²Ahogy Martonyi János külügyminiszter mondta a Státusztörvény vitáját megelőző expozéjában: „A kormánynak a jelen törvényjavaslatban is megtestesülő alapvető célja, hogy úgy szolgálja a határon túli magyar közösségek megmaradását, hogy egyúttal a szülőföldön való maradásra is ösztönözzön. Nemcsak arról van szó, hogy a támogatások jelentős részét a szülőföldön kívánjuk nyújtani, hanem arról is, hogy a javaslatban foglaltak megkönnyítik a határon túl élő magyarok számára, hogy itthon érezhessék magukat Magyarországon, és pedig anélkül, hogy magyar állampolgárrá válnának vagy állandó tartózkodási engedélyt kérnének. *A magyar állampolgárság vagy az állandó magyarországi tartózkodási engedély megszerzése ugyanis az érintettek számára a kedvezmények és támogatások automatikus megszűnését eredményezi?* (Országgyűlési jegyzőkönyv, 2001. évi tavaszi ülészakas 18. ülésnapja, 2001. április 19., 30766.)

⁵³módosította a 2003:LVII.tv.

3. fejezet

A határon túli magyarság nyelvi jogainak rövid története

„Az a műveltség, amely ma is legerősebb fegyvere
a magyarságnak a Duna-medencében. . .”
(Márai Sándor)

Az ember társadalmi lény és a társadalmi kapcsolatok legfőbb közege a nyelv. Ez élte a (kisebbségeket is megtartó) kultúrát, amelynek kézzel fogható megnyilvánulása az oktatással, értelmiséggel szorosan összekapcsolódó *műveltség*. Erről írta 1938 őszén Márai Sándor a mottóban idézett gondolatát¹

Anélkül, hogy e dolgozat bármilyen történelmi vagy történelemfilozófiai mélységeket tárna fel, vagy jogtörténeti munkának tetszelegne, az alábbiakban röviden — szinte vázlatosan — célozom áttekinteni a határon túli magyar nemzeti közösségek nyelvhasználati jogának történetét. A környező államokban élő kisebbségek nyelvi jogainak struktúrája és jelen szabályozása ugyanis elválaszthatatlan az elmúlt évszázad történelmétől. Fontosnak tartom azt érzékeltetni, hogy bár a közép-európai államok történelme és politikai berendezkedése sok tekintetben hasonló, mégis jelentős különbségeket tapasztalunk a hatályos kisebbségi jogi szabályozásban.

A mai napig megnyilvánuló (és a jogintézményekben is nyomon követhető) különbségek — álláspontom szerint — több forrásból erednek:

1. *Földrajzi okok*. Talán evidensnek tűnik, de egy tájegység földrajzi elhelyezkedése és gazdaságföldrajzi mutatói a történelem során sokban befolyásolták az eseményeket. Jó tudni ugyanis, hogy egy területnek mennyire jót az agrár-gazdasági tulajdonságai (lásd Délvidék), vagy természetes védelme, egysége (pl. Erdély, Kárpátalja). Ehhez kapcsolódik, hogy az elcsatolást követő betelepítések

---

¹Márai Sándor: *Ajándék a végzettől* (Helikon, Budapest, 2004.) 90.o. — Gyűjtemény az író Pesti Hírlapban megjelent cikkeiből.

mennyire irányultak „csak” a kisebbség lélekszámának csökkentésére, vagy voltak-e gazdasági célok is, amelyek az őslakos népcsoportokat közvetlenül érintették (lásd pl. 1950-es évek után Felvidéket). Ezek a tulajdonságok nagyban járultak hozzá, hogy szomszédaink az első világháborút követően milyen vehemenciával és összehangolt érvekkel igényelték Magyarország egyes régióit.

2. Politikai okok. Két nagy korszakot indokolt megkülönböztetni a nyelvi jogok vizsgálatában: a két világháború közötti és a második világháború utáni időszakot. Általában elmondható, hogy az elcsatolást követően mindenhol volt földreform, alapvetően pluralizmus volt (és magyar pártok alakulhattak), (fél-)demokratikus rendszerek álltak fel, amelyek az egyesülési jogot lehetővé tették. A második világháborút követően azonban a diktatórikus rendszerek egyöntetűen megvonták a magyar (kisebbségi) nyelv használatának lehetőségét. Ennek mértéke (és az általa kiváltott kisebbségi reakció) nagyban függött azonban a diktatúra keménységétől. Így például a sztálini Szovjetunió („A magyarkérdés tulajdonképpen vagonkérdés.”) nem hasonlítható össze a kisebbségi státútumot hozó háború utáni Romániával. Lényeges továbbá azt is felmérni, hogy a rendszerváltozást követően milyen tendenciák mentén alakultak ki az új államok, a magyar pártok és mennyire fejlődött ki demokratikus politika a posztkommunista Közép-Európában.

3. Szociológiai okok. A magyarsággal szembeni nemzeti ellenérzés, amely a világháborúkat követő években csúcsosodott ki, már a 19. században nyomon követhető volt. Az intézkedéseknek (Felvidéken kilakoltatás, Délvidéken kiirtás, Kárpátalján munkatáborokba hurcolás, stb.) azonban régióként eltérő (a politikai mellett) szociológiai okai voltak, amelyek véleményem szerint kihatottak napjaink szabályozására is.

Mindezek álláspontom szerint együtt voltak hatással a hatályos nyelvhasználati szabályozás kialakulására.

A nyelvhasználati jog igen széles kört ölelt föl a kisebbségek életében a huszadik század során, sőt ez a határon túli régiók mindegyikében központi kérdéssé is vált. A nyelvi jogokhoz való viszonyulás azonban az egyes országok eltérő történelmi folyamatainak megfelelően alakult. Így például a felvidéki törekvések közül kiemelném, hogy a mindenkori kisebbségvédelmi jogszabályok ellenére üres maradt a jog, ezért a közjogi viszonyokban való nyelvhasználat és az iskoláztatás fejlesztését hangsúlyozta a kisebbség. Kárpátalján a szovjet kommunizmus véres uralmában a túlélés tartotta össze a magyar nemzeti közösséget, ma a korrupció csökkentése, az életviszonyok javítása a legfőbb cél. Erdélyben 1918 óta hangsúlyos kérdés a politikai érdekképviselés és a dualizmus óta meghatározó az autonómia igénye. Délvidéken a túlfűtött délszláv sovinizmus és az egymással összeférhetetlen szláv népek közötti megmaradás határozza meg nyolcvan éve a magyarság törekvéseit.

A nyelvhasználati jogok rövid történelmi áttekintése során azonban nem lehet szigorúan csak a nyelvhasználatot szabályzó jogforrásokat végigvenni, mert

sok esetben fel sem merült a hatóság előtti anyanyelvű nyelvhasználat (lásd: kommunizmus évei, rendszerint 1950 után). Fontos kapcsolódó területek így e témakörhöz magyar érdekvédelmi közösségek, pártok alakulása, az irodalom és a sajtó helyzete, esetleg az oktatás.

Az alábbiakban a földrajzi és történelmi jellegzetességek áttekintése után re-mélem a második részben szemléletesebben tudok rávilágítani az egyes országokban kitűnő szabályozási különbségekre.

Minden eltéréstől függetlenül mégis együtt kell vizsgálni a határon túli magyarság nyelvi törekvéseit, mert egy nyelv, egy nemzetiség a kutatásunk tárgya.

3.1. Felvidék

*Mi a demokráciák legnemesebbjét: a kereszténydemokráciát valljuk, hirdetjük és követeljük; ez határozza meg álláspontunkat, és magatartásunkat minden olyan irányhoz, amely Istent tagadja vagy helyébe más eszmét vagy fogalmakat akar állítani.
(gróf Esterházy János, 1937)*

3.1.1. Felvezetés

A ma Szlovákiához tartozó, Felvidéknek nevezett terület a történelmi Magyarország északi része volt. Földrajzilag a Dunától és az Északi középhegységtől északra, a Kárpátok vonaláig terjedő terület. Az itt lakó magyarság nagy része az alföldi területeken lakik (Kisalföld, kelet-szlovákiai alföld), kisebb részük dombvidéken (Garam- és Ipoly menti dombság, Ipoly-, Losonci-, Rima-, Kassai medence) és hegyvidéken (Gömör-Tornai Karszt, Rozsnyói medence, Karancs-Medves-vidék, valamint Nógrád és Gömör) él.

Hasonlóan a többi elcsatolt régióhoz, itt is földművelésre kiváló adottságokkal rendelkező föld található — elsősorban a Csallóközben és a Kis-Duna – Vág közötti területen.

Felvidék értéke nem elsősorban a gazdasági mutatókban rejlik, kulturális kincs a meghatározó. Erdély után a második legnagyobb lélekszámú magyar nemzetiséget találjuk itt. Számtalan politikust, író, költőt adott Magyarországnak e terület. Értelmisége a két világháború között és a kommunista diktatúra éveiben is kiemelkedően igyekezett védeni a — több, mint félmillió — magyarság érdekeit. A felvidéki magyar nemzeti közösség fogalmazta meg minden régiónál markánsabban a nyelvhasználat és az anyanyelvű oktatás fontosságát. Ahogy Márai Sándor jellemezte²: „Mert ez a táj, az örök Felvidék, nem csak bányákban és erdőkben, ércben és fában gazdag; minden időkből legalább emberi értékben volt

²Márai: Ajándék a végzettől, 88.o.

gazdag. A felvidéki lelket — Thököly és Rákóczi idejében éppen úgy, mint Kazinczy és Baróti Szabó Dávid, mint Jókai és Mikszáth, mint a legújabb nemzedék íróinak és költőinek idejében — *öntudatos magyarság, mély kereszténység és erős szociális szellem* jellemezte. (...) A felvidéki lélek mindenekfölött társadalmi lélek.”

3.1.2. Élet a húszas évektől Csehszlovákiában

Az elcsatolás előkészítettsége

Könyvtárnyi irodalom található a trianoni békeszerződést megelőző politikai helyzet elemzéséről. E dolgozat semennyire sem szándékozik történelemtudományi disszertációnak tűnni, ezért a felvidéki magyarságot érintő nyelvi jogok történetének rövid bemutatására szorítkozik csupán, amely nélkülözhetetlen a mai nyelvhasználati jogok alkalmazásának megértéséhez. Röviden azonban célom bemutatni a csehszlovák állam kialakulásának előzményeit, amely előre vetíti a történelem további menetét.

Az első világháborút lezáró béketárgyalásokon a szomszédos államok képviselői határozottan jobb feltételekkel vettek részt, mint a magyar delegáció.³ A győztes államok célja és a béketárgyalások eredménye végül is az erős Osztrák-Magyar Monarchia teljes szétverése lett. A bekövetkezett események hosszú időre hátrányos hatásaira figyelmeztetett már 1849-ben Palmerston brit miniszterelnök is, aki kijelentette az alsóházban, hogy Európa biztonsága, politikai függetlensége és szabadsága elválaszthatatlanul függ a Monarchia fennmaradásától. Ám a monarchia nemhogy nem maradt fent, de tagállamait is részekre szedték, vagy éppenséggel egy újabb államba tömörítették.

A csehszlovák állam is egy ilyen új képződmény. Létrejöttét nagy mértékben köszönheti első elnökének, *Tomáš Garrigue Masaryknak*⁴, valamint *Eduard Benešnek*⁵, aki előbb külügyminisztere majd államfője volt az országnak. Az első világháború alatt — hasonlóan más szomszédos államhoz — a nyugati emigráció támogatása tette lehetővé, hogy Masaryk, a cseh tudós, politikus álmát valóra váltsa egy önálló szláv államban. Masaryk már a háború előtt ismert volt Európában és Magyarországon. A világháború kitörésekor útnak indult és Hollandiát, Svájcot és több nyugat-európai államot felkeresett. Útja során diplomáciai kapcsolatokat épített ki és megalapozta a későbbi állam létrehozását, továbbá – elsősorban amerikai emigránsok megkeresésével – anyagi forrásokat gyűjtött⁶

³A kis-antantól részletesebben lásd: Ádám Magda: The Little Entente and Europe 1920-1929. (in: Századok, 3-4/1993) 550.o., Ormos Mária: Páduától Trianonig (1918-1920) (Kossuth, Budapest, 1983, angolul: Akadémiai K., 1990.) illetve (in: Etudes historie Hongrie 1990. Tomus 2.) 321-338.o.

⁴Thomas Garrigue Masaryk: A világforradalom, 1914-1918. (ford. Bába Iván, Európa, Budapest, 1990)

⁵Ádám Magda-Josef Hanzal: Eduard Beneš (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 1996)

⁶Vígh: A szlovákiai magyarság... 15.o.

1918 októberében, a központi hatalmak fegyverletételekor, egy tömegtüntetés hatására Prágában a cseh Nemzeti Bizottság kimondta a Monarchiából való kiválást. A kikiáltott új államhoz — két nappal később – október 30-án a szlovák Nemzeti Tanács is csatlakozott.⁷ November 5-én ideiglenes szlovák kormány alakult Szokolcán Vavro Šrobár vezetésével, amely november 14-ig, az első csehszlovák kormány megalakulásáig élt.

A megalakult kormány támogatásával folyt 1918 novemberében a Felvidékre való benyomulás. Amíg Magyarországgal folytak a tárgyalások, községről-községre haladtak a cseh és szlovák csapatok dél felé. Mielőtt egy ideiglenes demarkációs vonalban megállapodhattak volna a felek, francia bízattásra Prága visszavonta tárgyalási hajlandóságát.

Ilyen körülmények előzték meg a békekonferenciát, amelyre nagy hatással volt mind Beneš (aki machiavellizmusáról lett híres már a XX. század elején), valamint Clemenceau elnöklése. Anélkül, hogy a békekonferencia visszásságait és döntés-előkészítéseit taglalnám, megjegyzem, hogy Beneš beadványai a kortársak legmerészebb elképzeléseit is felülmúlták.⁸

Időközben hazánkban Károlyi Mihály átadta a hatalmat a Tanácsköztársaságnak, amelynek százharminchárom napja alatt dicsőséges talán csak az északi hadjárat volt. A Felvidéken zajló folyamatos zavargások miatt rendszeresen katonai erővel avatkozott be a csehszlovák hatalom. Területszerzésben azonban nem álltak meg, hanem Salgótarján intervenciójára összpontosított a csehszlovák vezetés,⁹ amely próbálkozást a Vörös Hadsereg visszavert. Az északi hadjárat 1919. május 30-án indult. A magyar seregek végül a Miskolc – Kassa – Eperjes vonalig vonultak előre, mígnem az Antant és a Clemenceau-jegyzék nyomására ki kellett üríteni a Felvidéket. Ezt már csak a békekonferencia záróakkordja követte, amely véglegesen elcsatolta Magyarországról északi vármegyéinket.

A békeszerződés értelmében a Felvidékről mintegy 893 586 magyar (az összlakosság 30,55% -a), és Kárpátaljáról 176 294 magyar (az összlakosság 29,60% -a) került Csehszlovákiához.¹⁰

Csehszlovákia és nyelvtörvénye

Mivel az új államalakulat, Csehszlovákia, szintén vegyes etnikumú állam lett, a nemzetközi jogközösség a kérdéses területen élő kisebbségeknek jogi garanciát tervezett adni. Ez össze is vágott Masaryk elnök elképzeléseivel, aki az emberi (akkori terminológiával: polgári) jogok széleskörű megadását képzelte el az új országban. E folyamat állomása volt a sokat idézett *Saint-Germain-en-Laye-ban*,

⁷lásd: „Túrócszentmártoni deklaráció”

⁸Lásd még: Borsody István: Beneš (Budapest, é.n.), u.ő: Magyarok Csehszlovákiában (Ország útja, Budapest, 1938.)

⁹Ekkor Szlovákia teljhatalmú minisztere Vavro Šrobár volt. Lásd még Vígh: A szlovákiai magyarság... 30.o.

¹⁰Vígh: A szlovákiai magyarság... 39.o.

1919. szeptember 10-én aláírt szerződés¹¹ amely a csehszlovákiai kisebbségek jogairól tartalmazott rendelkezéseket.¹²

Az egyezmény a rövid preambulomot követően három fejezetből áll. Az első fejezet (1-9. cikk) a Csehszlovákia számára kötelezően előírt rendelkezéseket tartalmazza. E cikkeket Csehszlovákia „alaptörvényekül ismeri el”. A 2. cikkely generálklauzuláját követően: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja”, a 3-6. cikkek az állampolgársággal foglalkoznak. A 7., antidiszkriminációs cikkely külön kitér a nyelvi jogegyenlőségre „a törvény előtti (...) polgári és politikai jogok” tekintetében. E szakasz az alábbiak szerint tartalmaz nyelvi rendelkezéseket: magán és üzleti forgalomban szabad nyelvhasználatot tesz kötelezővé, illetve a bíróság előtti szó- és írásbeli anyanyelvű nyelvhasználatot eljárási könnyítéssel teszi lehetővé. A hivatalos nyelvvel kapcsolatos intézkedések jogát azonban a csehszlovák kormány kezébe utalja (3. bekezdés). A 8. szakasz a kisebbségek kollektív jogait rögzíti a szociális intézményalapításban, iskola és nevelőintézet létesítésben és anyanyelvük szabad használatában. (Ez utóbbi rendelkezés a fentiek fényében természetesen csak a magánviszonyokra érthető.) A 9. szakasz tovább szűkítve a gondolatmenetet, az anyanyelvi oktatás kérdését rendezi. Itt jelenik meg – újra – az a feltétel (egy területen „jelentékeny arányban” élő kisebbségek), amely az alább tárgyalandó nyelvtörvény százalékos cenzusát megalapozta. (E kitértelt és az egyezmény szövegének jelentős részét találjuk még a trianoni békediktátum III. rész VI. címe alatt: a kor nemzetközi szerződéseinek és nemzetiségi politikájának egy jellemző fordulataként. Ezért találunk gyakorlatilag egyforma rendelkezéseket a Csehszlovákiával, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal és Romániával kötött szerződésekben is.)

A II. fejezet (10-14. cikk) Kárpátaljáról és annak autonóm berendezkedéséről szól. A 14. cikk védelmet biztosít az egyezményben foglalt jogok felett: végrehajtásban felmerült problémák miatt a Nemzetek Szövetségéhez lehet fordulni. A III. fejezet a záró rendelkezéseket tartalmazta.

Csehszlovákia 1920. szeptember 20-án fogadta el alkotmányát.¹³ Bár az alap-

¹¹„A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről” szóló szerződés; Normaszöveget lásd: Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1918-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.) 89-93.; Kemenczky Kálmán: a Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása — igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármass mutató (Kassa, 1924.); illetve lásd még Colliard: Droit international et histoire diplomatique (Paris, 1950) I. 395-399.o. 1920. július 16-án lépett hatályba.

¹²A Együttélés Memorandumából megtudhatjuk, hogy Csehszlovákia a vállalt kötelezettségeit mennyire nem teljesítette, a kormányzat a szerződést többszörösen megszegte. Legtöbb hátrányos megkülönböztetés az alábbi területeken folyt: iskolaügy, valamint nyelvhasználat. Ez utóbbin belül főleg az állami hivatalokban volt lehetetlen a magyar nyelv használata. (Az elnyomott kisebbségekből legyen társnemzet – Együttélés Politikai Mozgalom Politikai Memorandum; EPM., 1992. 4.o.)

¹³Kovács István – Szabó Imre: Az emberi jogok dokumentumokban (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1976.) különösen: 221-222.o.

törvény a 128-134. szakaszaiban külön foglalkozik a kisebbségekkel, mégis üres általánosságoknál marad¹⁴ és a részletes szabályozást elegánsan leutalja törvényi szintre.

A szerződés és az alkotmány szellemében született meg *1920-ban a csehszlovák állam nyelvtörvénye* is.¹⁵ A törvény hatálya egyrészt az eljárásjogokra, másrészt az állami bankjegyekre, harmadrészt a fegyveres szervek szolgálati nyelvére terjedt ki (1.§). A törvény mindenféle eljárásban és minden hatóság előtt a területi 20% -os cenzust alkalmazta (2.§). Ennek értelmében, ahol a lakosság lélekszáma e küszöb felett van, a fél anyanyelvén indíthatja az ügyet és azt kötelesek is a kérvény nyelvén (is) intézni. Ezzel tehát kétnyelvűséget hozott létre a jogalkotó, amely (ellentétben például napjaink Finnországaival) cenzushoz köti az államnyelvtől eltérő nyelv használatának lehetőségét. Hivatkozva a saint-germaini szerződés IX. cikkére, az 5.§ lehetővé teszi az anyanyelvű oktatást a kisebbségi iskolákban.

A törvény részletes rendelkezéseit a 17/1926 kormányrendelet, az ún. *nyelvrendelet* tartalmazza.¹⁶ Az eljárásjogok részletesen kibontott nyelvi szabályozását a bíróság és más hatóságok előtti ügymenettől, tárgyalástól a telekkönyvi ügyvitelig találhatjuk e rendeletben. A négy részre, húsz fejezetre és 100 szakaszra tagozódó rendelet az alábbiak szerint tartalmazza a nyelvi jogokat és köteleességeket.

Az első fejezet az állami hatóságok előtti nyelvhasználatot veszi sorra. Fejezetenként így tehát:

1. hivatalos ügyek intézése, eljárások alatti nyelvhasználat (1-13. cikk),
2. nyelvi kisebbségek (14-17. cikk),
3. kivételes rendelkezések (18-41. cikk),
4. illetékesség és delegatio (42. cikk),
5. vámhivatalok előtti nyelvhasználat (43. cikk),
6. kisebbségi közművelődési intézmények (44. cikk),
7. csendőrségre vonatkozó különös rendelkezések (45-48. cikk),
8. állam, mint ügyféllel szemben megtartandó tárgyalások nyelve (49. cikk),
9. hivatalos bélyegzők (50. cikk),
10. írásbeliség külfölddel (51. cikk),
11. egyes különös eljárások (magasabb fokú eljárás, pályázatok, közigazgatási dokumentumok, stb.) (52-59. cikk),
12. állami alkalmazottak nyelvi képezése (60-68. cikk),
13. vizsgák nyelve (pl. szakvizsga) (69. cikk),

A második rész (14-15. fejezet) a decentralizált közigazgatási szervek nyelvhasználatát szabályozza. A helyi önkormányzatok (70-90. cikk) nyelvhasználatát

¹⁴pl. 128.§(3) bekezdés az általános nyelvhasználati jogról elsősorban magán és kereskedelmi viszonyokban.

¹⁵1920-ban elfogadott 122. számú törvény. Végrehajtására 1926-ban adtak ki rendeletet - lásd tovább. Normaszöveg forrása: Csehszlovákia törvényei és rendeletei, 1920. év 512-515.o.

¹⁶Normaszöveg forrása: Csehszlovákia törvényei és rendeletei, 1926. év 16-52.o.

a hatósági ügyintézésről a képviselő testület üléskezési nyelvét, illetve a köztestületek, úgy mint kamarák, társulások, egyes bizottságok, stb. (91-94. cikk) nyelvhasználatát.

A harmadik részben a nyelvi ügyekben való eljárásra vonatkozó rendelkezéseket találjuk, ezek között a felek védelmét (95. cikk) és a felügyeleti, intézkedési szabályokat (96-98. cikk).

A negyedik, befejező rész a záró rendelkezéseket tartalmazza, úgy mint: az államnyelv kötelező használata egyes esetekben (99. cikk) és Kárpátalja nyelvi jogai (100. cikk). Ez utóbbihoz ehelyütt teszem hozzá, hogy bár mind a nyelvtörvény mind a rendelet az autonómia jegyében a Szovjetunió (ruszin parlament) kezébe tette a nyelvi rendelkezések lehetőségét, a parlament összehívására az első bécsi döntésig nem került sor, így a *lex specialis*nek minősülő államnyelv használata maradt meg főszabályként Kárpátalja területén.

Az 1928/229. számú dekrétum azzal egészítette ki a fentieket, hogy ha a közigazgatásban a járás állampolgárai közül több, mint 50% nemzetiségi, akkor az állam nyelvén írt különböző hivatalos iratokat az illető kisebbség nyelvére is le kell fordítani. Amennyiben az adott járásban a nemzetiségi lakosság száma eléri a 75%-ot, akkor a hivatalos iratokat nem kell az államnyelven kiadni, kivéve, ha azt valaki külön kéri.

A Saint-Germain-en-Laye-i szerződés betartását a Népszövetség ellenőrizte. A Népszövetség kisebbségvédelmi mechanizmusa komoly úrtöltött be a két világháború között, hiszen ehhez a fórumhoz fordulhattak a kisebbségek panaszaikkal és a szervezet érdemben foglalkozott beadványokkal (mára átalakultak a kisebbségvédelmi fórumok, de ilyen azóta sincs!). Mindazonáltal a rendszer hatékonysága több kérdőjelet vetett fel — már a harmincas években is.

Több beadvány érkezett ez időben a Népszövetséghez a szlovéniai magyar kisebbség részéről. Legnagyobb részük a nyelvi határok átalakítása miatt érkezett be.¹⁷ Az 1930-as években a közigazgatási átszervezések és a választási földrajz átalakítása okozott hátrányt a felvidéki magyarságnak. Ilyen átszervezés volt például 1922-ben, amikor a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokat nagyközséggé degradálták. Harmincöt szlovéniai és rusziniai város süllyedt le így nagyközségi szintre, ezáltal egyfelől Pozsony és Kassa, másfelől Munkács és Ungvár maradt rendezett tanácsú város. Az érintett városok zömmel magyar lakta települések voltak, így lényegében gyengítette az intézkedés a magyarságot. A járási határokat úgy alakították, hogy a nyelvi arányok lehetőleg ne ériék el a nyelvtörvény küszöbét.¹⁸

¹⁷vö: Buza László: A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében (MTA, Budapest, 1930.) 249-347.o.

¹⁸Nem ismeretlen Szlovákiában a közigazgatás nyelvi /nemzetiségi szempontokat követő átszervezése. Napjaink példája a kilencvenes évek közepén lezajlott mečiarai közigazgatási reform.

A nyelvtörvény hatását és működésének vizsgált 15 évét mutatja be *Flachbarth Ernő*, a kiváló jogász, későbbi professzor egy 1935-ben készült munkája.¹⁹ A szerző a nyelvtörvény bemutatását követően egy-egy kiemelt problémára hívja fel az olvasó figyelmét. Ilyen a szlovák (tót) nyelv helyzete, amely nincsen többségi nyelvként meghatározva, de nem is kisebbségi — már ahogyan az a nyelvtörvény végrehajtásából kiderül; illetve ilyen probléma, hogy a törvény kihasználja a saint-germain-i szerződés joghézagait a népszámlálásokra nézve, és a nyelvhasználat lokalizálhatóságára nézve.

Flachbarth részletesen vizsgálja, hogy milyen demográfiai változásokon ment keresztül a bírósági eljárás és a közigazgatási eljárás. A vizsgált adatokat az 1910-es, 1921-es és 1930-as népszámlálásból merítette. Célja volt, hogy bemutassa: a csehszlovák közigazgatás átalakításának tudatos célja a három jelentős kisebbség: a magyarok, németek és ruszinok számának csökkentése legalább a nyelvtörvény által meghatározott 20% -os küszöb alá. Ennek kiválóan meg is felelt a két világháború közötti csehszlovák állam. *Bírósági eljárások* ugyanis az összes 77-ből 1910-ben 27-ben érte el a magyar nyelv a küszöböt, míg 1921-ben csak 23-ban, amely szám megmaradt 1930-ban is. Köszönhetően mindez az 1921. december 19-i 456. sz. kormányrendeletnek, amely a járásbírói körleteket változtatta meg, így mintegy 70 000 magyart fosztott meg nyelvhasználati jogától.²⁰ Érdekes, hogy míg 1921-ben 66% -os magyar többség 12 járásban volt, addig ez tíz év alatt 10-re csökkent. Ennek okaként a szerző az 1926. évi bírósági reformot jelölte meg, amelyet az 55/1926. számú rendelettel hajtott végre az állam. E rendelettel változtattak (újra) a bírósági illetékességek határán. *Közigazgatási eljárások* száma a következőképpen alakult: az összes 70-hez viszonyítva, 1910-ben 28-ban érte el a küszöböt és 16 járásban volt abszolút többségben a magyarság. 1921-ben és 1930-ban 20-20, illetve 13-13 volt ugyanez a szám. Beszédes számokat mutat a *rendezett tanácsú városok* magyar ajkú lakosságának népesség-változása. 38 vizsgált városból 1910-ben abszolút többséggel 10 város rendelkezett.²¹ Ebből a népszámlálás nyomán 1921-ben és 1930-ban is 4-4 elvesztette előjogait. 1935-re csak Komáromban és Rozsnyóban ismerték el a magyarság abszolút többségét, így csak e városokban volt a feltétel nélküli a magyar nyelv használata az ügykezelésben.

Látható tehát, hogy a jogszabályok írott céljai ellenére gyakorlatilag közigazgatási átszervezéssel hátrányos helyzetbe hozták mind a magyar, mind a német és ruszin kisebbséget. Ahogy Flachbarth írja²²: „[k]ét népszámlálással és a bírósági beosztás módosításával sikerült a magyarságot a Felvidék 10 bírósági eljárásában megfosztani nyelvi jogaitól az állami közigazgatásban és igazságszolgáltatásban.”

¹⁹Flachbarth Ernő: A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai (Felvidéki Tudományos Társaság kiadványai, 1.sor 1.szám, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, 1935.)

²⁰Flachbarth: A csehszlovákiai... 17.o.

²¹Nyitra, Zólyom, Nagyrőce, Jolsva, Érsekújvár, Léva, Rimaszombat, Losonc, Komárom, Rozsnyó

²²Flachbarth: A csehszlovákiai... 38.o.

Mint összegzi, három nagy hibája van a nyelvtörvénynek: 1) a kisebbségek nyelvi jogait a népszámlálástól teszi függővé (noha a népszámlálás nem jogokat konstituáló, hanem tényeket rögzítő jellegű), így 2) a kisebbségek a legnagyobb erőt arra kell kifejtsek, hogy tagjaikat megtartsák. Végül, 3) a kisebbségi nyelv jogait a rendszer automatikusan egy bizonyos százalék elérésétől teszi függővé. Ez óhatatlanul olyan igazságtalanságokra is vezethet, hogy míg egy 100 lakosú falunak 20 magyarja bír nyelvi jogokkal, addig Pozsony 1930. évi adat szerinti 22.942 magyarja semmilyen nyelvi joggal nem bír.

Az Egyesült Magyar Párt 1936-ban *Memorandumot* bocsátott ki „a kisebbségek nyelvjogi és kulturális követeléseiről”.²³ A szöveg 14 címben foglalja össze a nyelvtörvényről és az 1926. február 3-án kiadott végrehajtási rendeletről való tapasztalatokat. A törvény és megszületése körülményeinek rövid bemutatása után a végrehajtás hiányosságait említi: „(...) lépten-nyomon arról kell meggyőződünk, hogy e törvényt és rendeletet a csehszlovák kormány közegei nem hajtják végre.” Ezek után a közélet egyes nyelvhasználatot érintő területén veszi végig a tapasztalatokat, de fontos megemlíteni, hogy minden esetben megoldási javaslatokat, célokat is megfogalmaz a memorandum. Közéletből a következőket emeli ki: a bíróságok nem hajlandók az előírt kisebbségi nyelvet használni (mert javarészt nem is bírják). Polgári, büntető ügyek egyaránt — a beadvány nyelvétől függetlenül — csak államnyelven folynak le, még a telekkönyvi bejegyzéseket is szlovákul végzik. A bírósági eljárások (illetékességi) beosztásának megváltoztatása a nyelvi összetételre volt hatással, így legtöbb helyen az előírt 20 % alá csökkent a magyar lakosság aránya. A memorandum éppen ezért javasolja a 10% -os küszöb bevezetését. A bíróságra írtak fokozottan vonatkoznak a közigazgatásra. A szöveg javasolja továbbá, hogy a sokszor igen késedelmesen kiadott magyar nyelvű közlöny (jogszabálytár) a szlovákkal egy időben jelenjen meg. A továbbiakban megfogalmazza a problémákat és tenni valókat a parlamenti, postai és vasúti nyelvhasználat terén; magyar eljárásokban magyar nemzetiségű járási főnököket követel, valamint megfogalmazza az iskolaügy követeléseit. E dokumentumból kiválóan láthatjuk, hogy a nyelvtörvény működésének vizsgált tizenhat évében a kisebbségi sorban élő magyaroknak milyen alapvető problémái merültek fel.

A két világháború közötti magyarság lélekszámának alakulását az 1921-es és az 1930-as népszámlálásból tudjuk nyomon követni.²⁴ 1921-ben kicsivel több, mint 13.6 millióan lakták Csehszlovákiát. Ebből 744 621 volt magyar. A fentiekből Szlovákiának volt közel 3 millió lakosa, amiből közel 635 000 volt magyar; Kárpátalján 598 000-ből 104 000 magyar. Csehországban ekkor 6104 fő vallotta magát magyarnak. 1930-ban Szlovákiában 577 000, Kárpátalján 109 000 magyar élt. A magyarság összlétszáma tehát ez évtizedben kb. 7 %-kal csökkent. Az

²³A memorandumot Esterházy János ugyan a párt nevében írta meg, de szerzőjéről a korabeli sajtó „Esterházy-memorandumként” említi sokhelyütt. Prágai Magyar Hírlap, 1936 szeptember 3. illetve Esterházy János: A kisebbségi kérdés (Ister, Budapest, 2000) 60-70.o.

²⁴Flachbarth: im. illetve lásd még Vých: A szlovákiai magyarság... 46.o.

utóbbi népszámlálás eredményeként a magyarság lélekszáma Pozsonyban és Kasán a nyelvtörvényi szint alá esett, így a magyar nyelvet nem lehetett onnantól használni közintézményekben, és a magyar nyelvű feliratokat is levették.

Az elcsatolást követő földreform — mint minden elcsatolt területen — a felvidéki magyarságot is érzékenyen érintette. A magyarlakta területek kb. 35%-át, összesen több mint 600 nagybirtokot kb. 330 000 hektár terjedelemben foglaltak le a földreform céljára.²⁵ Nem véletlen, hogy a betelepített javarészt szlovák lakosság legnagyobb kolóniáit a színmagyar Csallóközben és a Tiszaháton építették ki.

Politikai élet

Autonómia híján a magyarság megmaradása és identitásának megőrzése érdekében határozottan fejlesztette a politikai életben való szereplését. Elsőként említem az *Országos Keresztényszocialista Pártot*, amely 1919-ben jött létre. Jeles képviselőként köthető ide Körmendy-Ékes Lajos (a prágai parlament első kisebbségi felszólalója – magyar nyelven) és Groschmid Géza ügyvéd (Márai Sándor édesapja); vezetője Szüllő Géza volt. Másik jelentős tömörülés a *Magyar Nemzeti Párt*, amelynek elődje a Nagyatádi-féle kisgazdapárt volt. Ez utóbbi 1920-ban, Léván tartotta alakuló ülését.

E két párt már 1920-ban egymással szövetségre lépett, amelyhez csatlakozott a Szepesi Német Párt is. E szervezetek 1924-ben megalakították a Csehszlovák Köztársasági *Magyar Népszövetségi Ligát*²⁶, amelynek díszelnökévé Szüllő Gézát választották, akit akkor a csehszlovákiai magyarság „külgügyminiszterének” lehetett tekinteni.²⁷ A prágai parlamentben ekkor közismert volt, hogy Beneš külgügyminiszter egy embertől tartott: Szüllőtől. Az 1925. évi választások alkalmává²⁸ a két párt összesen mintegy 10 képviselőt és 6 szenátort küldött a prágai parlamentbe.

1932-ben történt változás a magyar politikai életben, amikor a Keresztényszocialista Párt élére gróf Esterházy János került, míg a Nemzeti Párt első embere Jaross Andor lett. Az 1935-ös választásokat követően, egy évre rá, Érsekújvárott egyesült a két nagy párt. Így jött létre az *Egyesült Magyar Párt*, amelynek elnöke Jaross Andor, ügyvezető elnöke Esterházy János lett.

Fontos jelezni, hogy 1935-öt követően a *Csehszlovák Kommunista Párt* (CSKP) erőteljesen növelte bázisát a magyar választók között is — nem utolsó

²⁵Vígh: A szlovákiai magyarság... 61-63.o. Kiváló táblázatok találhatóak: Sallai: Az első bécsi döntés 248-255.o.

²⁶előzményeit lásd: Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak a felvidéken 1918-1921 (TLA, kézirat, K-2956/2000)

²⁷Vígh: A szlovákiai magyarság... 52.o.

²⁸Kronológia a csehszlovákiai magyarság 1914-1945 közötti történetéhez (TLA, kézirat, K-3035/2004)

sorban az általuk támogatott területi önrendelkezés miatt. A CSKP magyarságtámogató politikája azonban 1937-38-ban megváltozott — minden bizonnyal szovjet utasításra — a fő cél ekkor a fasizmus elleni harc és a csehszlovák állam védelme lett.

Masaryk elnök hivatali ideje alatt (1936-ig) a Magyarországgal való konszenzust kereste.²⁹ Ez a politika azonban Masaryk 1937-ben bekövetkezett halála, Németország expanziós politikája és a gyökeresen felfordult külpolitikai állapotok miatt megváltozott. Az új elnök Beneš, a kormányfő Milan Hodža lett. A háború előtti években egyre nőtt a magyar kisebbség elégedetlensége, mert az új kormányzat nem volt képes orvosolni a sérelmeket. Ennek következményeként a magyar pártok rohamosan növelték bázisaikat.

Az első köztársaság alatti kulturális életből a következő sajtótermékeket emelném ki: Prágai Magyar Hírlap³⁰ (1922-38), Magyar Újság (1919-28 és 1933-38), Esti Újság (1923-38)³¹ és a Híradó. A prágai és pozsonyi lapok mellett meg kell említeni a Kassai Munkást és a Kassai Naplót. Összesen mintegy 21 magyar napilapot adtak ki a két világháború között Csehszlovákiában.³²

3.1.3. A bécsi döntésektől a lakosságcseréig

1938. szeptember 29-én került sor Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia *müncheni konferenciájára*.³³ A konferencián született egyezmény mellékletében esett szó a Csehszlovákiával szembeni magyar és lengyel problémákról, követelésekről, amely melléklet szerint a feleknek tárgyalásos úton kell megegyezniük. Bár októberben, Rév-Komáromban elkezdődtek a tárgyalások, a két fél nem tudott megegyezni és végül beleegyeztek abba, hogy egy német-olasz nemzetközi döntőbírótság üljön össze, és megvonja az új magyar-szlovák határt.³⁴ Ahogy Vých

²⁹Az elnök gesztusai közül érdemes megemlíteni az ún. „Masaryk Akadémiát”, ami a felvidéki magyar írók, tudósok, művészek támogatója lett. Az elnök 80. születésnapjára a kormánytól kapott 20 millió koronás ajándékból egymilliót adományozott a Csehszlovákiai Magyar Tudományos és Művészeti Társaság megalapítására. (vö. Vých: A szlovákiai magyarság... 57.o.)

³⁰Egy időben ennek az újságnak volt főszerkesztője Flachbarth Ernő, a híres kisebbségi és nemzetközi jogász. Életrajzát lásd: Emlékkönyv Flachbarth Ernő tiszteletére (ed.) Dr. Szabó Marcel (Budapest, PPKE-JÁK, 2002.) 11-25.o.

³¹Főszerkesztője Somos Elemér volt, aki az 1940-ben létrehozott Szlovákiai Újságírók Szövetsége Magyar Osztályának lett vezetője.

³²A kulturális életről lásd még Filep Tamás Gusztáv: A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és kulturális életéről. 1919-1945 (in: Filozófia és kultúra, 2001.) 197-255.o.

³³vö. Prof. Dr. Dieter Blumenwitz: Zur Nichtigkeit des Münchener Abkommens vom 29. September 1938. Erster Teil: Jahrbuch für Ostrecht, 1-2 Halbjahresheft, 1974 Band XV. 77-97.o.; Zweiter Teil: uo. 1. Halbjahresheft 1975. Band XVI. 181-248.o., illetve Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1928-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.) 442-446.o.

³⁴vö. Sallai Gergely: Az első bécsi döntés (Osiris, Budapest, 2002.) 141-203.o. Normaszöveg: Halmosi (ed): Nemzetközi szerződések, 448-451.o.

Károly írja történelmi monográfiájában³⁵: „erről a határról elmondhatjuk, hogy a történelem első határa, amelyet néprajzi elvek alapján vontak meg.”

A csehszlovák „első republika” végével, német segítséggel jött létre az ún. „szlovák bábállam” *Jozef Tiso* elnöksége alatt. Beneš 1938 októberében lemondott és emigrációba vonult. Jelentős politikai alakulat a magyarországi nyilaskeresztesekkel rokonságot mutató Hlinka-párt volt. *Andrej Hlinka* alapította párt teljes kiszolgálója lett a német akaratnak; hívei a l’udákok (ludákok, néppártiak) voltak.

Csehszlovákia felbomlása körüli és az azt megelőző időkben azonban megállapíthatjuk, hogy a magyarság megőrizte nyugalmát.³⁶ Köszönhető ez nagyban az MNP elnökének, gróf Esterházy Jánosnak. Józan előrelátása, nyugalma és fáradhatatlan munkája nagyban hozzájárult ez idő tájt a magyarság megmaradásához és higgadtságához. Azt is meg kell jegyezni, hogy ő volt az egyetlen politikus, aki a vissza nem csatolt területen maradt és magyar képviselőként dolgozott.

Mindeközben egyre hevesebb lett a fajüldözés Szlovákiában. A diktatúra fő bázisa a náci mintára szervezett Hlinka-gárda volt. E fegyveres biztonsági alakulat rövid időn belül hírhedt lett zsidók, valamint csehek és magyarok elleni atrocitásai miatt. Ez időben fel sem merült, hogy a magyarság részesüljön a hatalomból. Létezett ugyan az Esterházy-féle MNP, de a szlovák belügyminisztérium csak 1941 végén volt hajlandó működését regisztrálni. A magyarság „belső ellenségként” való kezelése többek között azonban abból is eredt, hogy az nem vette át a fasiszta ideológiát.³⁷

A háború alatt Londonban működött a csehszlovák emigráció (Csehszlovák Nemzeti Bizottmány), amelynek tagja volt Eduard Beneš is. E bizottmányt ismerték el Nyugat-Európában emigráns kormányként. 1942 szeptemberében hagyta jóvá az angol kormány Benešek azon tervét, hogy a német lakosságot kitelepítik Csehszlovákiából; a szovjet jóváhagyást 1943-ban kapták meg. Ezzel pecsételték meg több, mint 3 millió szudétanémet sorsát. A magyar kitelepítés tervét azonban nem hagyták jóvá a nagyhatalmak.

Az emigráció 1945 márciusában jött vissza csehszlovák területre, amikor már a keleti területek, Kassáig szovjet kézen voltak. Az állam elnöke Beneš lett, a miniszterelnök a szociáldemokrata Fierlinger. 1945 április 4-én kiadott elnöki dekretummal vették át a hatalmat és Kassán, az ideiglenes fővárosban kiadták a 16 fejezetből álló kormányprogramot (ún. „*Kassai kormányprogram*”).³⁸ A kormányprogram VIII, XI és XV. fejezete tárgyalta a magyarság jövő sorát. Ebből a VIII. fejezet megfosztotta a magyarokat és a németeket az állampolgárságuktól, valamint biztosította a közigazgatás rendjét: „azokban a járásokban és községekben, ahol a lakosság megbízhatatlan, nem szláv nemzetiségű, közigazgatási bizto-

³⁵Vígh: A szlovákiai magyarság... 104.o.

³⁶Vígh: A szlovákiai magyarság... 109.o.

³⁷Vígh: A szlovákiai magyarság... 114.o.

³⁸Janics Kálmán: A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége” (Pannonia, Pozsony, 1994.)

sok lesznek kinevezve.” A XI. fejezet kimondta a magyar földbirtokok elkobzását, a XV. fejezet pedig a nemzetiségi iskolák bezárását.

Ezt követően került sor a magyar és német kisebbség teljes jogfosztására, az elnöki rendeletek, a hírhedt „beneši dekrétumok” által. A következő jogfosztó intézkedésekre került sor, amelyeket olyan figyelemmel olvasson az olvasó, hogy a — dolgozatunk számára releváns — nyelvi jogokat mily módon tette lehetetlenné a diktatórikus hatalom.³⁹

- A magyarokat kizárták a demokratikus jogok gyakorlásából, a helyi nemzeti bizottságoknak is csak szlovákok lehettek tagjai (1945. április 7.);
- komisszárokat neveztek ki magyar községekbe;
- kizárták a magyarokat a választói névjegyzékből (1946);
- a magyarok vagyonát állami felügyelet alá helyezték;
- a magyar közalkalmazottakat elbocsátották, nyugdíjukat megvonták;
- magyar nyelvhasználatot betiltották az egyházi szertartásokon (!);
- a papokat Szlovákiából kiutasították;
- a magyar hallgatókat kizárták az egyetemekről;
- a magyar kulturális és társadalmi egyesületeket feloszlatták és vagyonukat elkobozták;
- a magyarok házaikból, lakásaikból kártérítés nélkül kitelepíthetők lettek;
- magyarok üzleteit, műhelyeit zárgondnokság alá vették;
- a magyarok bankbetéteit befagyasztották;
- a közhivatalokban, bíróságokon, postán, stb. tilos volt a magyar nyelvhasználat;
- magyar újságok és könyvek kiadása tilos volt;
- rádió nem működhetett;
- magyar személy polgári és büntető keresetet nem indíthatott, és végül

³⁹Eduard Beneš elnöki dekrétumai – avagy a magyarok és a németek jogfosztása (Pannónia, Pozsony, 1996.), illetve Balassa Zoltán: Csehszlovákia a törvénytelen ország. A beneši dekrétumokról (in: Valóság 1/2001) 89-105.o.; Patrubány Miklós (ed): Benes decrees, Taking victims (...) World Federation of Hungarians (2002. Budapest), Janics Kálmán: A hontalanság évei (Budapest, 1989), továbbá Izsák Lajos: A beneši dekrétumok és a felvidéki magyarság szülőföldjéről való eltávolítása (in: Jogtörténeti Szemle, 2/2004.) 37-44.o.

- magyar ember bármikor, bárhová, bármennyi időre közmunkára igénybe vehető lett.

Ezt követően már nyíltan hangoztatta Beneš, hogy a magyaroknak és a németeknek el kell hagyniuk az országot. Mindkét nemzetiség kollektíve volt felelős, és fő háborús bűnösként rótták fel bűneiket. (Ebben az időben a hivatalos kommunikációban már nem volt szó Hlinkáról, a ludákokról és Tiso államáról sem.)

Mivel Beneš nem kapott jóváhagyást a nagyhatalmaktól a magyarok kitelepítésére, így egy-egy területen, alapvetően háborús bűnökre és rendszerellenességre hivatkozva toloncolták ki a magyar lakosságot. Az egyik legnagyobb magyarellelenezés akcióra 1945. május 5-én Pozsonyban került sor, amikor a magyar lakosság mintegy 90%-át hajtották ki a városból. Ezzel kezdődött a kitelepítések sora, és az úgynevezett „lakosságcsere”.⁴⁰ Először a 88. dekrétum végrehajtásaként a dél-szlovákiai lakosságot kezdték cseh, morva területekre telepíteni. Bár ezt a nagyhatalmak néma beletörődése követte, mégsem sikerült a tervet maradéktalanul véghez vinni. Időközben elkezdődött a második világháborút lezáró párizsi békeértekezlet. Mivel a nagyhatalmak nem ellenezték a deportálásokat, a magyar kormányzat kénytelen lett a lakosságcserebe belemenni, amelyet 1946. február 27-én írt alá *Gyöngyösi János* külügyminiszter.⁴¹ Az egyezmény joghézagait kihasználva (lásd: a háborús bűnösök paritáson felül való átvétele) sok felvidéki magyar került át az anyaországba. A kényszer-áttelepítés 1946. november 17-én kezdődött a szlovák Településügyi Hivatal határozatának megfelelően. Ez gyakorlatilag egy egyoldalú aktus volt, nem kapcsolódott a paritásos elven alapuló kétoldalú szerződéshez. A tényleges lakosságcsere 1947. április 12-én kezdődött.

Végül az ún. „reszlovakizációról” kell említést tennünk. Ezt a kampányt a szlovák vezetés azért kezdte, hogy az eredetileg „szlovák népek” (tehát a felvidéki magyarok), akik elmagyarosodtak, önmaguk bevallva identitásukat, újra a szlovák testvérekhez térhessenek.⁴² A cél egyértelmű: a magyarság számának csökkentése. Alig egy hónapig tevékenykedtek a reszlovakizációval foglalkozó bizottságok (1946. június 17 - július 1-ig), de a nyilvántartások szerint mintegy 330 ezer főt tartanak reszlovakizáltnak.⁴³

Egy más jellegű deportálás volt a kényszermunkára való elhurcolás. A kiválasztott családfőknek magukkal kellett vinni a családjukat és otthonukba vissza nem térhettek.⁴⁴ Ez a deportálás a tömbben lakó magyarság széttelepítését szolgálta. Így mintegy hatvanezerre becsülhető a Cseh- és Morvaországba telepített magyarok száma az 1946. november 19-től 1947. február 25-ig, 99 napig tartó

⁴⁰ Adrian von Arburg: Das dreimalige Scheitern einer Deportation. Magyaren aus der Südslovakien in den böhmischen Grenzgebieten 1945-1949 (in: Innerhalb der EU. 2004) 225-233.o.

⁴¹ 1946. évi XV. törvény a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapest 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény becikkelyezéséről

⁴² Vigh: A szlovákiai magyarság... 138.o.

⁴³ Vadkerty Katalin: A reszlovakizáció (Kalligramm, Pozsony, 1993.)

⁴⁴ Vigh: A szlovákiai magyarság...142.o.

deportálás során. Télvíz idején nem csoda, hogy a marhavagonokban való utazás és a fagy miatt mintegy 1000 ember vesztette életét.⁴⁵

A statisztikák szerint 76 616 felvidéki magyar került Magyarországra, és 60 257 szlovák került Szlovákiába. Mindazonáltal meg kell említeni, hogy a felvidéki magyarok 160 000 kat. hold földet hagytak maguk mögött, míg az áttelepített szlovákok 15 000 kat. hold földet hagytak itt.⁴⁶

Ehelyütt röviden megemlékezünk *gróf Esterházy János*, a felvidéki magyarság szimbolikus alakjának életútjáról.⁴⁷ 1901. március 11-én született Nyitraújlakon, atyja gróf Esterházy János, Ottó főherceg segédtisztje volt. Korai halála (1905) után özvegye, Tarnowsza Erzsébet nevelte három gyermeküket. Esterházy János fiatalon csatlakozott az Országos Keresztényszocialista Párthoz, amelynek 1932-ben lett elnöke. Ez évben lett a Csehszlovákiai magyar Népszövetségi Liga elnöke is. 1935-től Kassa képviselője lett a prágai parlamentben. 1938-ban Szlovákiában marad, de a bábállam megalakulása után elhatárolódik a náci eszméktől. Politikai egyenességére jellemző dátum 1942. május 11-e, amikor a szlovák parlament ülésén egyedül szavaz ellen a szlovákiai zsidók deportálásának. 1944-ben tiltakozik Magyarország német megszállása ellen, amely folytán a nyilasok letartóztatják és a Gestapo körözni kezdi. 1945-ben újra ő lesz az Egyesült Magyar Párt elnöke, de a kollektív bűnösség megfogalmazása után a szlovák hatóságok letartóztatják és átadják a szovjet titkosszolgálatnak. A párt többi vezetőjével együtt a Szovjetunióba hurcolják, a Gulag munkatáborba kerül. 1947-ben a Szlovák Nemzeti Bíróság távollétében halálra ítéli, amely büntetést 1949-ben, amikor visszaadják a szlovák hatóságoknak, kegyelemből életfogytiglani börtönbüntetésre változtatják. 1950-1956-ig börtönről-börtönre hurcolják, ami közben a lágerben szerzett betegsége egyre inkább elhatalmasodik rajta. 1957. március 8-án a Plzen melletti mirovi börtönkórházban, ötvenhat éves korában halt meg. Egyenes politizálása és mélyen átélt katolicizmusa mai napig mintaként áll sokunk előtt.

Ilyen előzmények után került a megmaradt felvidéki magyarság a csehszlovák pártállam első korszakába.

⁴⁵Szlovákiai jelentés a magyar kisebbség állapotáról (Magyar Füzetek, 1982. TLA) 10.o.

⁴⁶A kitelepítésekről részletes irodalomként lásd Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig — trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945-1948 közötti történetéről (Kalligramm, Pozsony, 2001.), valamint az alapműként számontartott Janics Kálmán monográfiát: A hontalanság éve: a szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945-1948; Illyés Gyula előszavával. (Magyar Szabadegyetem, Bern, 1979); vö. még: Stefan Sutaj: A Dél-akció. A szlovákiai magyarok 1949. évi kitelepítése (in: Regio 2/1992) 91-112.o.

⁴⁷Molnár Imre: Esterházy János életútja (kézirat, Budapest, 1989. TLA, K-1046/1990, kiadva Molnár Imre: Esterházy János (Nap, Dunaszerdahely, 1997.); valamint Esterházy János: A kisebbségi kérdés (Ister, Budapest, 2000.).

3.1.4. A kommunizmus alatt

1968-ig

A lakosságcserevel együtt, szinte első rendelkezésként adták ki a 3-1948 számú belügyi megbízotti rendeletet, amely a magyar helységnevek megváltoztatásáról szólt. Beneš elnök 1948 júniusában mondott le tisztéről, így a magyarellenesség legfőbb reprezentánsa eltűnt a politikai életből. A csehszlovákiai magyarok helyzetének normalizálódása az 1948. október 25-i 245. törvénnyel kezdődött. Ez adta vissza ugyanis az állampolgárságot az addig – elnöki dekrétummal – hontalanná tett magyaroknak. Ezt követően 1949 első negyedében a Csehországba telepített magyarok visszatérhettek eredeti lakásukba.⁴⁸

A Magyarországgal kötött barátsági szerződés, amelyet 1949 áprilisában írtak alá Budapesten⁴⁹, jó hatással volt az enyhülő magyarellenesség éveiben. A Szlovák Kommunista Párt (SZKP) Központi Bizottsága mellett Magyar Bizottság is alakult, amelynek a feladata magyarság bekapcsolása a kulturális- és közéletbe. Az ötvenes évek közepére (Dél-Szlovákiában) fokozatosan bevonták a magyarságot a politikai vérkeringésbe. Ennek oka, egyrészt a dél-szlovákiai mezőgazdaság tragikus állapota, amelyet helyreállítani csak az őslakosság tudott,⁵⁰ másrészt – véleményem szerint – a kommunista integrálás, beolvasztás egyik fő közege volt a politika, ahol mindenki egyformán „elvtárs”, a különbség csak a beosztásokon és posztokon van. A kisebbségi probléma hasonló megoldását hazánkban és minden volt kommunista országban megfigyelhettük — a diktatúra keménységétől függetlenül. A hatalom alapelve tehát az lehetett, hogy nincs kisebbségi probléma, ha nincs kisebbség. Ez a logika pedig kaput nyitott a „puha” és a „kemény” asszimilációnak a Kárpát-medence államaiban, amint ezt látni is fogjuk a többi elemzett országban is.

Az enyhülés végső soron az alaptörvényben is látható lett. Először az 1956. júliusi alkotmányerejű törvény szólt a magyarokról. Második cikkelyében fogalmazta meg, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács „az egyenjogúság szellemében biztosítsa a magyar és ukrán nemzetiségű lakosság gazdasági és kulturális életének

⁴⁸A deportáltak mindössze háromnegyede tért vissza szülőföldjére. A lakosságszámra tragikus hatással voltak a hontalanság évei: míg 1937-ben Csehszlovákia területén (Kárpátalját nem számolva) 634 000 magyar élt, addig 1950-re 369 000 maradt. 1961-ben 534 000 magyar nemzetiségű lakost számoltak össze. A gyarapodás okát Vígh annak tudja be, hogy a reszlovakizált magyarok többsége be merte vallani eredeti nemzetiségét. (Vígh: A szlovákiai magyarság... 151.o.)

⁴⁹Popély Árpád: A csehszlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1950 (TLA, kézirat, K-2300/97)

⁵⁰A kollektivizálás megkezdésekor a vezetés szembesült azzal, hogy a betelepített szlovák lakosok nem képesek a szövetkezeteket elvezetni, ezért szükség volt egy politikailag is egyenrangúnak tekintett magyar parasztságra. Ez olyannyira nyomon követhető volt, hogy 1954-ben a magyarlakta területeken mintaszerű szövetkezetek működtek, így szlovák területekre is magyar instruktorkat küldtek. (Vígh: A szlovákiai magyarság... 155.o.)

kedvező feltételeit”. Az 1960. évi alkotmánytörvény már konkrétabban fogalmazott: „az állam biztosítja a magyar, az ukrán és a lengyel nemzetiségű állampolgárok anyanyelvi oktatásának és kulturális fejlődésének minden lehetőségét és eszközét.” Tehát a gazdasági és kulturális élet mellett a nyelv elsajátításának fő közege, az oktatás már az alaptörvényben megemlítésre került.

Az egyéni (és nem kollektív) jogokon alapuló alkotmányos engedmények mellett a korszakot ambivalens rendelkezések jellemezték. Például a fenti 1960-as alkotmánytörvénnyel egy időben átszervezték a járásokat úgy, hogy a magyarság száma tovább osztódott.

A korszak legjelentősebb magyar szervezete a mai napig működő *Csehszlovákia Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége, a CSEMADOK* volt.⁵¹ 1956-ban a magyar forradalom híre eljutott Csehszlovákiába is és a hatalom félt, hogy az eszme is átterjed a CSEMADOK-on keresztül, ezért gyanakodva nézett a szervezetre és működését kezdte korlátozni. Egyre több rendszerhű szervilis elemet épített a közösségbe.⁵²

A *kulturális élet* nehezen fejlődött. Közvetlenül a Prágai Tavasz előtt anyanyelvi kiadó nem volt. A Madách Lap- és Könyvkiadót 1969-ben alapították. Egyetlen folyóiratot adtak ki 1968 előtt, az Irodalmi Szemlét, amely évente 10 alkalommal jelent meg. Napilap a kommunista párt kiadásában megjelenő Új Szó volt; hetilapként a Nő és a Hét jelent meg, a CSEMADOK kiadásában. Színház csak Komáromban működött. A pozsonyi rádió csak pártpropagandát sugárzott és önálló kisebbségi TV műsor is csak 1968 után indulhatott el.

1968-tól

A „Prágai Tavasz” és az azt követő események az élet szinte minden terén új fordulatokat generáltak. A demokratizálódás igénye olyan elementáris erővel tört fel, ami mindenképpen nyomot hagyott maga mögött.⁵³

„1968-ban a »prágai tavasz« néven ismert események során a Csehszlovák Kommunista Párt akcióprogramja kulturális önkormányzatot helyezett kilátásba a nemzeti kisebbségek számára. Ebben az irányban hallatták szavukat a magyar kisebbségek képviselői is. A reformmozgalom összeomlása 1968 nyarán azonban más irányba terelte a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezését. A kilátásba helyezett önkormányzat eszméje nem kapott helyet az új alkotmányban, amit a csehszlovák nemzetgyűlés 1968 októberében szavazott meg.”⁵⁴

⁵¹A szövetség 1949-ben alakult, és 1956-ig befolyása és taglétszáma egyre nőtt. Legfőbb feladata a szövetkezetek szervezése, magyar funkcionáriusok kiképzése, de kiemelkedő szerepet vállalt az újonnan beinduló magyar iskolák létrehozásában is.

⁵²Vígh: A szlovákiai magyarság... 158.o.

⁵³A prágai tavaszról és leveréséről lásd: Kun Miklós: Prágai Tavasz - prágai ős — 1968 fehér foltjai (Akadémiai K., Budapest. 1998), William E. Griffith: A prágai tavasz és a szovjet intervenció Csehszlovákiában (kézirat, TLA, K-2144/97), Eleonora Schneider: Prager Frühling und samtene Revolution (...) (Ize, Aachen, 1994)

⁵⁴Szlovákiai jelentés a magyar kisebbség állapotáról (Magyar Füzetek, 1982. TLA) 12.o.

A kor egyik jelentős — de a magyarság számára kedvezőtlen — körülménye a szlovák nacionalizmus fellángolása volt, ami a demokratikus folyamatokra rossz hatással volt. A cseh értelmiség „emberarcú szocializmusával” szemben, amely alapvetően internacionalista elvekre épült, a szlovákság bezárkózása és magyarellenessége nyert teret. Ez „a *Matica Slovenská* (szlovák közművelődési egyesület) talaján hivatalosan meghirdetett programmá lépett elő”⁵⁵ Az új propaganda állandó része lett a monarchiabeli szlovák sérelmek sora, a szlovákság veszélyeztetettsége, illetve, hogy a magyarság Dél-Szlovákiában elnyomja a szlovákságot. Ez időszak vezető egyénisége Szlovákiában Gustáv Husák volt (a hírhedt kassai kormányprogram egyik fő végrehajtója, 1968 után a CSKP első titkára, 1975-től államelnök). A *Matica Slovenska* magyarellenes fellángolásait viszont a CSEMA-DOK, mint az egyetlen magyar szervezet, higgadt józansággal tűrte.

A felvidéki magyarság a hetvenes évek közepére az őket ért sérelmek orvoslására (szervezetten is) hangját kezdte hallatni. Ugyanis „a »normalizáció« húsz évében (1969-1989) megszüntettek 200 magyar iskolát. Gyakorlatilag felszámolták a magyar nyelv használatát a hivatalos érintkezésben, amit korábban, az 1950-es évek elején engedélyezett a hatalom”⁵⁶ E politikai elnyomás ellen hozták létre a *Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát*, amelynek fő célja a magyar iskolahálózat megvédése volt.⁵⁷

Két népszámlálás volt ez időben Csehszlovákiában.⁵⁸ Az 1970-ben felvett adatok szerint Szlovákia lakossága mintegy 4.5 milló, amelyből 552 ezer magyar (12.25%). 1980-ban már közel 5 millió lakosa volt Szlovákiának, amelyből magyar 560 ezer (11.2 %) volt.⁵⁹

3.1.5. Szakadás: a Szlovák Köztársaság születése

„Csehszlovákia fokozatos kettéválása 1990 áprilisától vált egyre érezhetőbbé. Ezt elsősorban a fokozódó agresszivitással megnyilvánuló szlovák nemzeti törekvé-

⁵⁵Vígh: A szlovákiai magyarság... 164.o. - kiemelés tőlem.

⁵⁶Az elnyomott kisebbségekből legyen társnemzet – Együttélés Politikai Mozgalom Politikai Memorandum (EPM., 1992) 7.o.

⁵⁷A „Csehszlovákiai Magyar Nemzetiség Jogvédő Bizottsága” kiadásaiban jelentek meg a magyar értelmiség írásai az atrocitásokról, demokráciaellenes eszmékről és cselekményekről. Egyik legjelesebb író, egyben a szervezet szóvivője *Duray Miklós* volt, akit '68 utáni fellépése miatt üldöztek, a titkos szolgálat figyeltette, sőt, két ízben börtönbe is került. Lásd. *Duray Miklós: Kutyaszorító* (New York, 1983).

⁵⁸Történelmi háttérrel lásd Szarka László egy korábbi írásában: A nemzetiségi kérdés vizsgálata Csehszlovákiában (kézirat, TLA, K-188/86)

⁵⁹Az adatokra vonatkozóan lásd még: Gyurgyik László: A (csk)szlovákiai magyarság lélekszámának és településszerkezetének alakulása. 1918-2000. (in: Történelmi demográfiai évkönyv, 2001.) 363-370.o. Illetve Gyurgyik László: Hungarians in Czechoslovakia: Changes in their population and settlement system from 1918 to the present day (in: Minorities research, 2002) 34-47.o.

sek idézték elő, de ezt erősítette a csehszlovák színezetű cseh államnacionalizmus és a szlovák önrendelkezési szándék sorozatos összeütközése is.⁶⁰

1989 novembere a kommunizmus bukása.⁶¹ Ez volt a pont, amikor a magyar köz- és politikai élet újra tudott szerveződni.⁶² 1990. március 17-én alakult meg az *Együttélés Politikai Mozgalom* (EPM), amely a legnagyobb bázisú magyar politikai tömörüléssé nőtte ki magát a kilencvenes évek közepére. Elnöke Duray Miklós volt. 1990. március 30-án alakult meg a *Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom* (MKDM), amelynek elnöke Bugár Béla volt. Időrendben a következő Popély Gyula által vezetett *Magyar Néppárt* volt, amely — az Együttélésből kiválva⁶³ — 1991. december 9-én jött létre. Végül a felvidéki magyarság liberális pártja az 1989. november 18-án létrehozott Független Magyar Kezdeményezésből párttá alakult *Magyar Polgári Párt* (MPP) volt, elnöke: A. Nagy László.⁶⁴

Mérföldkőnek bizonyult a politikai egység megvalósítása szempontjából az 1994. január 8-án Komáromban megtartott nagygyűlés,⁶⁵ amely következtében történt meg a három magyar párt együttműködési és koalíciós szerződésének aláírása.⁶⁶

A *Magyar Koalíció Pártja* létrejöttét végső kényszerítő erőként a Mečiar kormány 1998-as választójogi törvény-módosításának köszönheti. A módosításnak két alapvető célja volt: egyrészt a koalíciók parlamentbe jutásának megnehezítése, másrészt a kis pártok kizárása a parlamentből. Választási koalíció esetében ugyanis minden koalíciót alkotó pártnak külön-külön is el kellett volna érnie az 5% -os parlamenti küszöböt, azaz a magyar választási koalíciónak 15%-ra lett volna szüksége a parlamenti bejutáshoz. Ennek értelmében a Magyar Koalíciót

⁶⁰Duray Miklós: *Önrendelkezési kísérleteink*, 77.o.

⁶¹Merre tart Csehszlovákia? — *Együttélés Memoranduma* in: Duray Miklós: *Önrendelkezési kísérleteink*, 79.o.

⁶²adatokat lásd: *Magyarok Szlovákiában – adatok, dokumentumok, tanulmányok* (ed. Varga Sándor, Évkönyv; Nemzetiségi Dokumentációs Centrum, Pozsony, 1993) 22-23.o. Lásd még: Gyurcsík Iván: *A szlovákiai magyar pártok karaktere és genezise* (in: *Regio*, 3/1996) 169-191.o.

⁶³lásd még: Duray Miklós: *Önrendelkezési kísérleteink* (Méry ratio, Somorja, 1999)

⁶⁴lásd: „Szabadság és felelősség” – a Független Magyar Kezdeményezés programja és dokumentumai. Kézirat, TLA, K-1661:4 és 8 / 96.

⁶⁵A nagygyűlésen 3500 magyar polgármester, önkormányzati képviselő, és parlamenti képviselő nyilatkozta ki egyértelműen, hogy a magyarság olyan középszintű önkormányzattal rendelkező területeket kíván kialakítani, amelyben számbeli többséget alkot. Lásd még Gerencsér-Juhász: *A kisebbségi autonómia* (www.hhrf.org/autonomia)

⁶⁶E szerződés egyébiránt határozott lépést tett az autonómia-követelések megfogalmazásában. A 4. cikk (4) bekezdése a következő módon rendelkezik: „A közös politikai program alapja a választott képviselők 1994. január 8-ai komáromi nagygyűlésén elfogadott dokumentumok tartalmának politikai vállalása, a bennük foglalt célkitűzések elérése, azaz a belső önrendelkezés, a területi önkormányzat vagy autonómia megalakítása, a helyi vagy számbeli kisebbségben élők személyi autonómiájának megteremtése, valamint a magyar közösség és a szlovákok közötti partneri viszony kialakítása. Ennek érdekében készek élni minden törvényes eszközzel belföldön és külföldön egyaránt.” *Duray Miklós: Önrendelkezés a Szlovákiában élő magyarság törekvéseiben*; in: *Az önkormányzat az önrendelkezés alapja* (Komárom, 1995.) 21.o.

is át kellett alakítani, amelynek legésszerűbb megoldása a három párt szövetségi párttá történő fúziója volt.⁶⁷ Így alakulhatott meg a *Magyar Koalíció Pártja* (MKP),⁶⁸ amely párt a felvidéki magyarság teljes érdekvédelmét látja el — 1998-ban és 2002-ben is a kormányzati munka részeseként.⁶⁹ Jelenleg az MKP elnöke Bugár Béla, ügyvezető alelnöke Duray Miklós.

A kilencvenes évek nyelvtörvényei

A Szlovákiában a kommunizmus bukását követően két államnyelv-törvény született: 1990-ben és 1995-ben. Az előbbiről az Együttélés Politikai Mozgalom dokumentumtárában sok irodalmat találunk.

1990. október 25-i keltezésű a Szlovák Nemzeti Tanács 428. számú törvénye a *Szlovák Köztársaság hivatalos nyelvéről*⁷⁰ A jogszabály az 1989. novemberi fordulat után keletkezett, amikor felvetődött, hogy az 1968. évi nemzetiségi alkotmánytörvényt végre kellene hajtani (1968. október 27.⁷¹). Ez időben azonban a szlovák többség részéről többször került előtérbe (tömegtüntetésekkel, éhségstrájkokkal) a hivatalos nyelv törvénybe foglalásának igénye. Ilyen előzmények után született meg a diktatúra bukását követő első nyelvtörvény.⁷²

A jogszabály nyolc szakaszból áll. Az első és utolsó, bevezető és záró rendelkezéseken túl megállapítja a törvény a Szlovák Köztársaság hivatalos nyelvét (2.§ szlovák), a hivatalos nyelv használatát (3.§ a közigazgatás egészében, a közokiratokon, írásban és szóban, városok, utcák, stb. elnevezésében), annak tanítását és arról való gondoskodást (4-5. §§), illetve más nyelvek használatát és a vitás kérdésekbeli eljárás rendjét (6-7. §§).

A törvényről elmondhatjuk, hogy erősen diszkriminatív.⁷³ A 6. szakasz egyéb használható nyelvként általánosságban egyedül csak a cseh nyelvet említi. A többi (kisebbségi) nyelvre vonatkozólag újra bevezeti a 20% -os küszöböt (mint azt tette az 1920-as törvény), de ha el is éri a kisebbség létszáma a limitet, csak

⁶⁷ A koalíciós szerződés szövegét lásd in: Magyarország és Európa, 5/1994., 86-94.o.

⁶⁸ lásd még: www.mkp.sk

⁶⁹ vö: Csáky Pál: A Magyar Kolíció Pártjának kormányzati szerepvállalása (in: Kisebbségek és kormánypolitika, 2004) 19-24.o., illetve Szarka László: A szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának kormányzati szerepvállalásáról (in: Regio, 4/2000) 57-63.o. Messel Balázs: A magyar kisebbség parlamenti képviselője Szlovákiában 1990-1998 között. (in: Comitatus. Önkormányzati szemle, 6/1999) 70-75.o.

⁷⁰ normaszöveget lásd: Magyarok Szlovákiában – adatok, dokumentumok, tanulmányok (ed. Varga Sándor, Évkönyv; Nemzetiségi Dokumentációs Centrum, Pozsony, 1993.) 45-46.o.

⁷¹ normaszöveg uo. 41-42.o.

⁷² részletes elemzését lásd Gyönyör József: Törvény a hivatalos nyelvről (in: Magyarok Szlovákiában – adatok, dokumentumok, tanulmányok. . .)

⁷³ lásd: Dr. Y.J.D. Peeters, a Nyelvi Jogok Összehasonlító Intézete igazgatójának jogi szakvéleményét (in: Pogány Erzsébet: Az Együttélés öt éve – Eseménynaptár és dokumentumgyűjtemény 1990-1995; Együttélés, Pozsony, 1995.) 162-165.o., valamint lásd uo. az Együttélés dokumentumait

a közigazgatási eljárás szóbeli szakaszában jogosult anyanyelvét használni, mert „[a] közokiratok a hivatalos nyelven készülnek, az írásbeli ügyintézés a hivatalos nyelven történik.”⁷⁴

Bíróság előtti nyelvhasználatot nem is említi a törvény. Tárgyi hatály csak a közigazgatási szervek előtti szó- és írásbeli nyelvhasználatra, valamint a természetes és jogi személyek „hivatalos érintkezésben” történő nyelvhasználatára terjed ki.

E törvény — még e rövid bemutatásból is — láthatóan csekély demokratikus érzékkel való megszerkesztettségét az alábbiak szerint változtatta meg az 1995-ben született második nyelvtörvény.

A jogszabály abból a feltételezésből indul ki, hogy később létrejön egy kisebbségi törvény, ezért csak az államnyelvvvel foglalkozik, a kisebbségi nyelvekre nem is utal. A szabályozásból és a kommentárból⁷⁵ azonban kitűnik, hogy engedett a már idézett 1990-es törvényhez képest. Így tehát külön hangsúlyoznám 1) a közigazgatásban lehetővé tett kisebbségi nyelvhasználatot, amely alól csak bizonyos eljárásokat vett ki a jogalkotó [3.§ (1) önkormányzatok dokumentumai, okiratok szerkesztése, közlekedés, távközlés, fegyveres erők, fegyveres biztonsági testületek, tűzvédelmi testületek], illetve azt, hogy 2) a bíróságok előtti eljárásban, illetve a közigazgatási eljárásban csak a jegyzőkönyv vezetésében és a határozathozatalban teszi kötelezővé az államnyelvet (7.§).

Mindemellett megállapítható, hogy a törvény garanciális jogokat továbbra sem ad a kisebbségeknek. Hiszen a magánszférában (8.§), a médiában (5.§), az oktatás- és egészségügyben (4. és 8. §) kötelezővé tett szlovák írásbeliség egyáltalán nem szünteti meg a kisebbségi nyelvek hátrányos megkülönböztetését. Így tehát — példaként a felvidéki magyarság kiemelt követeléseivel — az iskolákban szorgalmazott kétnyelvű bizonyítványok ügye e törvénytől is megoldatlan maradt.

---

⁷⁴6.§ (2)

⁷⁵Proposed Fundamental Principles of the Slovak Law on the State Language, TLA, K-2218:1/97

3.2. Kárpátalja

*törjön rád ellenség
barát és vérrokon
feszülj meg feszülj meg
hóban és homokon*

*újra gyúl égi fény
ünnepen torokon
támadj fel támadj fel
hóban és homokon*

*lábnyomod ott marad
kőben és habokon
idvezülj idvezülj
hóban és homokon
(Balla D. Károly: hóban és homokon, 1989, részlet)*

3.2.1. Felvezetés

A ma Kárpátaljának nevezett terület a történelmi Magyarország Ung, Bereg, Ugocsa megyéinek, valamint Máramaros vármegye nagyobbik részének területét öleli fel. Földrajzilag az észak-keleti Kárpátok délnyugati, az Alföldnek pedig északkeleti pereméhez simuló Tisza-menti — egykor mocsaras — törmelékletet foglalja el, déli részén a Szatmár-Beregi síkság húzódik. Jelenlegi területe 12 800km², lakossága 1 300 000 fő.

A terület elnevezése a történelmi koroknak megfelelően változott. 1918 előtt Észak-keleti Felvidéknek hívták, 1918. december 25-től 1919. szeptember 10-ig Ruszka Krajna Autonóm területnek. A Csehszlovák Köztársaság részeként Podkarpatszka Rusz néven volt ismert, a magyar nyelvhasználatban a „Szlovenszkó” mintájára „Ruszinszkó”-nak hívták, amely elnevezést a hatalom tiltani kezdett, így lépett helyébe a Kárpátalja kifejezés, amely ma is használatos, a „podkarpattia” ruszin kifejezés tükörfordításaként.⁷⁶ 1938-39-ig autonóm területként Kárpáti Ukrajna elnevezést kapta.⁷⁷ A Szovjetunióhoz való csatlakozását követően Kárpátaljának vagy Kárpátontúli Ukrajnának (Zakarpatszka Ukrajna) nevezték. 1990-től a hivatalos nyelvhasználatban is újra a harmincas évekből eredő (tehát nem régi múltú) Kárpátalja kifejezés honos.

⁷⁶Balla Gyula: Kárpátaljai magyarság 1918-1988 (in: Medvetánc – az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának mellékleteként, Jelentések a határon túli magyar kisebbségről, Budapest, 1988) 317.o.

⁷⁷Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944 (Lilium Aurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002.) 10.o.

Kárpátalja, mint politikai alakulat 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve a történelmi Magyarország szétszabdálásáig nem jelentett önálló egységet. A magyar királyság része, északkeleti magyar felvidék volt. Magyarországtól történő elcsatolásakor már legnagyobb számú nemzetisége a ruszin (kárpátukrán) volt.

3.2.2. Az elcsatolásig

Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó éveiben több terv is volt Kárpátalja helyzetének rendezésére. Végül 1918-ban Szabó Oreszt volt belügyminisztériumi kormánybiztos személyében kormánybiztost neveztek ki a „magyarországi rutén nemzet” önrendelkezési joga gyakorlásának előkészítésére. A ruszin (ukrán) lakossággal való egyeztetés után 1918. december 21-én az Országgyűlés megszavazta a *Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról szóló 1918. évi X. néptörvényt*.⁷⁸ Széleskörű nyelvhasználatlaltal biztosított autonómiát létesített ezzel a magyar állam, amelynek központjául Munkácsot jelölték meg. Később az autonóm területen a Tanácsköztársaság alatt megyei direktóriumokat hoztak létre, amely azonban a terület berendezkedésén lényegében nem változtatott.

Ruszka Krajna területe folyamatosan csökkent, 1919-re mind a román, mind a csehszlovák katonaság előrenyomult, mígnem a tanácsrendszer összeomlására a terület teljes ellenőrzését átvették a katonai védelmében és politikájában is meggyengült Magyarországtól.⁷⁹ A kronológia tanúsága szerint⁸⁰ Ruszka Krajna Csehszlovákiához történő csatlakozását az amerikai ruszin emigráció szervezkedése döntötte el. Az American National Council of Ruthenians nyilatkozatot írt, amelyet átadott Tomáš Garrigue Masaryk vezette Közép-Európai Demokratikus Szövetségnek. A békekonferenciára gyakorlatilag egyeztetett tervekkel érkeztek meg a delegációk, amelyek alapvetően determinálták a tárgyalások kimenetelét. Így lettek a jelzett vármegyék az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint-Germain-en-Laye-i szerződésben Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság részei. A szerződésnek megfelelően autonóm egységként integrálódik az új államba a terület: a nyelvhasználat, az oktatás, a vallásügy és a helyi közigazgatás ügyeinek vitelét a *sojzm*, a ruszin parlament végezte⁸¹ — volna, ha összehívták volna, ám ezt Prága politikai hajlandóság híján nem tette lehetővé. Bár kinevezték az au-

⁷⁸Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez, 1918-1944* (Lilium Aurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002) 33-34.o.

⁷⁹Lásd még: Nemeskürty István: *Mi történt velünk?* (Szabadtér, 2002) 39-79.o.

⁸⁰Fedinec: *A kárpátaljai...* 12.o.

⁸¹Saint-Germain-en-Laye-i Szerződés II. fejezet 10-13. cikk (in: Halmosy Dénes (ed.): *Nemzetközi szerződések 1918-1945; Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.*) 92-93.o. A csehszlovák törvénykezésben kihirdetve: 1921. december 31-én, 508. sz. Lásd még: Kemenczky Kálmán: *a Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása — igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármass mutató, Kassa, 1924.*

tonóm terület elnökét,⁸² mégsem volt felhőtlen Prága és Ruszinszkó kapcsolata, amely ellentét eredményeként az elnök és a direktórium rövidesen le is mondott.

3.2.3. A bécsi döntésig

Kárpátalján a nemzetiségi kultúra és nyelvhasználat alakulásának erősen sajátos gazdasági és politikai feltételei voltak a két világháború között. Külön nehézséget okozott, hogy a cseh és szlovák támadások mellett kijátszották a magyarok ellen a ruszin lakosság nemzeti érzelmeit is.⁸³ A húszas években végrehajtott földreformból kihagyták a nincstelen magyar parasztságot; színmagyar falvakba hegyilakó ukrán családokat telepítettek be, ingyenes földhöz, házépítési, jószágvásárlási kölcsönhöz juttatták őket. Miközben cseh és szlovák iskolákat nyitottak, ahová ingyenes ruházattal, tankönyvvel, élelemmel toborozták a diákokat, addig Kárpátalján akkor egyetlen magyar gimnázium volt: a beregszászi reálgimnázium.

Kárpátalja két világháború közötti nyelvhasználatának története nagy hasonlóságot mutat Felvidékkel (hiszen mindkét régió egy azon állam része volt, itt azzal a különbséggel, hogy az autonómiáért folytatott küzdelem és az azt felváltó politikai tömörülések, pártok nagy hangsúlyt kaptak).

A húszas évek elején virágkorát élte a pluralizmus a kárpátaljai politikai életben. Se szeri, se száma a kisebb-nagyobb pártoknak. Természetesen nemcsak, hogy a nemzetiségek, vallások külön-külön több pártot alapítottak, de közel azonos ideológiára is konkurens pártokat hoztak létre.

Ez időben *magyar* párt volt: a Podkarpatszka Ruszi Földműves Szövetség⁸⁴, Ruszinszkói Magyar Jogpárt⁸⁵, Ruszinszkói Őslakosság Autonóm Pártja⁸⁶, Országos Keresztényszocialista Párt⁸⁷, Országos Kiszgazda, Földműves és Iparos Párt. 1923-ban az egységes megjelenés érdekében egyesítették erejüket Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetsége név alatt. Elnöke Korláth Endre lett, újságja a Ruszinszkói Magyar Hírlap.

Ruszin pártok ekkor⁸⁸: Ruszin Néppárt, Köztársasági Agrárpárt, Ruszin Földműves Autonóm Párt, Kárpátorosz Munkapárt, Földműves Szövetség, Ruszin Parasztpárt, Ortodox Zsidó Párt, Zsidó Polgári Párt, Cionista Párt, Kommunista Párt.

⁸²Gregory Zhatkovych

⁸³Balla: Kárpátaljai Magyarok, 322.o.

⁸⁴Programja, Fedinec: Iratok... 69-71.o.

⁸⁵Egyik legjelentősebb magyar pártként mutatja az irodalom. Programja, Fedinec: Iratok... 72-75. Szervezetéről tudni lehet, hogy Jogvédő Irodája, Szociális ügyi Szervezete, Gazdasági Szaktanácsa és Közművelődési szervezete volt. (77-79.o.)

⁸⁶Program Fedinec: Iratok... 86-88

⁸⁷Fedinec: A kárpátaljai... 17.o., Esterházy János: A kisebbségi kérdés (Ister, Budapest, 2000), valamint Adatok a Magyar Keresztényszocialista Párt történetéhez, TLA

⁸⁸Fedinec: A kárpátaljai... 18.o.

Szintén az erő összefogása végett az itt felsorolt pártok közül az első öt Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt néven szövetséget alkotott a cseh Agrárpárttal. E szövetség egy része beolvadt a cseh pártba, a másik része előbb ellenzékként, majd 1924-től *Autonóm Földműves Szövetségként*, mint önálló párt működött. Első elnöke Iván Mocskos, későbbi Bródy András volt. Tíz évre rá, a legjelentősebb ruszinszkói pártként már anyagi támogatást is kapott Magyarországtól.⁸⁹

A közigazgatás az elcsatolást követően szintén változott. Három részt, ún. *zsupát* hoztak létre: az ungi zsupát (Ungvár székhellyel), beregi zsupát (Munkács székhellyel) és a máramarosi zsupát (Huszt székhellyel).⁹⁰ Mivel a békediktátumot megelőzően Magyarország területén is autonómiát kapott Kárpátalja, ezt az önállóságát igyekezett Csehszlovákiában is megtartani. Az elcsatolást követően az autonomista mozgalmak már 1921-ben, Beneš első látogatásakor elkezdődtek. A már jelzett pártszövetségek kialakulásának is fő oka az autonómia mielőbbi előmozdítása volt. Ilyen körülmények között került sor az első választásokra 1924. március 16-án, amely a kommunisták győzelmével ért véget. A magyar pártok mindössze egy képviselőt és egy szenátort küldtek a parlamentbe (Korláth Endre)⁹¹, mindenesetre a kárpátaljai képviselők az autonómia mielőbbi megvalósulását hangoztatták már első felszólalásuktól kezdve.⁹²

A csehszlovák nyelvtörvény és kora

A Felvidékről szóló történelmi fejezetben részletesebben bemutatott csehszlovák *nyelvtörvény*⁹³ 1926. évi végrehajtási rendeletére⁹⁴ érzékenyen reagáltak a kárpátaljai pártok, mert a ruszin nyelvet kisebbségi nyelvként tartotta számon a

⁸⁹A fentiekből kitűnik, hogy politikai pártok már az elcsatolást követően létrejöttek és fejlődtek. A fiatalok közötti komolyabb szervezőmunka viszont csak 1938 februárjában kezdődött cserkészcsapatok, dalárdák, egyesületek létrehozásával. A két világháború közötti újabb adalékként meg kell jegyezni, hogy a kommunista párt és ideológia meghatározóan terjedt Kárpátalján (erre kiválóan utaló jel volt a fentebb említett 1924-es első választások eredménye). Ruszin Emil szerint: (Magyarok Kárpátalján... 13.o.) „Az aktív politizálást folytató nemzetiségi csoportok tevékenységét a cseh polgári kormány esetenként megelégette. Az un. köztársaságot védő törvényekre hivatkozva jónéhány alkalommal felléptek a magyar érzelmű írók, értelmiségiek ellen, s ilyen vagy olyan úton igyekeztek kiutasítani őket az országból. A vezetők nélkül maradt nemzetiséget könnyebb volt elszakítani az anyanemzettől.” Ezt ellensúlyozni a magyarországi írók, költők, művészek azzal próbálták, hogy önálló előadó esteket adtak Kárpátalján, így például Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Németh László, Szabó Magda, Szabó Dezső, Kodály Zoltán, Bartók Béla. A korszak anyaországi támogatásairól lásd még Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között. (in: Regio, 3/2000) 133-178.o.

⁹⁰A közigazgatási hatóságok működését és illetékességét szabályozta az 1923. június 7-én kelt 113. számú kormányrendelet.

⁹¹Ruszin Emil: Magyarok Kárpátalján – a félmúlt üzenete (SZGTI, Budapest, 1991) 12.o.

⁹²Fedinec: A kárpátaljai... 19.o.

⁹³1920. évi 122. törvény

⁹⁴17/1926; kihirdetve 1926. február 3.

jogszabály, noha államnyelvként szerette volna kárpátalja politikai többsége. Ez egy tiltakozási hullámot indított el, amely a kormányzat elképzeléseivel ellentétben autonómiát tűzött ki célként. Ekkor már a magyar pártok is csatlakoztak a ruszin pártok autonomista törekvéseihez. A csehszlovák vezetéstől azonban ismételtelen csak kérésük elodázását kapták 1926-ban, amikor a 3 zsupa összevonásáról szóló rendelet megszületett és a központ Munkács lett. Mivel Ungvár is magának vindikálta a központi rangot, megindult a két város közötti versengés.

A nyelvtörvény a nyelvhasználat minden irányú szabályozását a Szozjm kezébe adta, azonban a ruszin parlament összehívása híján Prága gyakorolta a szabályozási jogkört.⁹⁵ Emellett az állam az orosz (kisorosz), mint kisebbségi nyelv javára két kedvezményt adott:⁹⁶ 1) e nyelven született beadványokat a bíróságok és közigazgatási hatóságok akkor is kötelesek elfogadni, ha a járásban nincs 20% -ot elérő ilyen kisebbség (az elintézés nyelve természetesen „csehszlovák”); illetve 2) az önkormányzati hatóságok az ilyen nyelvű beadványokat kötelesek elfogadni és e nyelven elintézni, és az üléseken e nyelv mindenkor használható.⁹⁷ Érdekes, hogy a rutének 1930-as népszámlálás szerint is Kárpátalján csak a beregszászi járásban nem érik el a 20% -os küszöböt, így gyakorlati haszna az idézett kedvezménynek csak itt volt.

A magyar nyelv használata Ruszinszkóban a következő képpen alakult: a 12 bírósági járásból az 1910-es népszámlálás szerint 4-ben érte el a nyelvtörvény szerinti 20% -os küszöböt, amelyből 1921-es összeírás alapján egyben, az ilosvai járásban szűnt meg a nyelvhasználati jog. Az 1930-as népszámlálás — az 1926-os bírósági reform és a közigazgatási átszervezések hatására — még az addig abszolút magyar többséggel rendelkező munkácsi járásban is a törvényes 20% alá szorította a magyarság számát,⁹⁸ így 1935-re nem volt lehetőség magyar nyelv használatára sem a bíróságok előtt, sem a közigazgatási hatóságok előtt. *A rendezett tanácsú városok* közül az ungvári magyarság az 1930-as népszámlálási adatok szerint vesztette el nyelvhasználati jogait (17.78%), míg Munkácsra az 1910. évi 73.44% -os magyarság 1930-ra 22.54% -ra apadt le, de nyelvhasználati jogát megőrizte. A nyelvi jogok sok tekintetben nehezebben voltak igénybe vehetők Ruszinszkóban, mint Szlovénzkóban. Látható is, hogy e régió teljesen más (népességi, szociológiai) adottságokkal bír, mint Csehszlovákia többi része — de ezt a központi döntéshozatal figyelembe nem vette.

⁹⁵Hivatkozva a nyelvtörvény 3.§-ára, amely szerint a ruszin parlament szabályozásának megalkotásáig e törvény alkalmazandó. Így rendelkezett még a 1919. november 16-án, 26,536. szám alatt kelt minisztertanácsi határozat, amely „generális statutum” III. fejezet 1. pontja tette meg a „népnyelvet” Ruszinszkó hivatalos nyelvévé.

⁹⁶Flachbarth Ernő: A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai (Felvidéki Tudományos társaság kiadványai, 1.sor 1.szám, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, 1935.) 32.o.

⁹⁷Normaszöveget lásd a már hivatkozott 1926. évi végrehajtási rendeletben.

⁹⁸Flachbarth: A csehszlovákiai... 34.o.

Közben 1926-ban megszületett az Autonóm Földműves Szövetség autonómia-tervezete — budapesti segítséggel.⁹⁹ A tervezet a beligazgatás, a nyelv-, a vallás és a közoktatásügy terén kívánta a törvényhozási és végrehajtási autonómiát.

Prága központi vezetésének elképzelései azonban ismét csak más irányba mutattak. 1928. július 1-én Csehszlovákiában ugyanis életbe lépett a közigazgatási reformtörvény,¹⁰⁰ amely Podkarpatszka Ruszt a köztársaság többi területeinek mintájára szervezett tartományként határozta meg, Ungvár székhellyel. A közigazgatás kétszintes lett: tartományi (országos) és járási szint. A tartományi (országos) vezető mellett azonban továbbra is működött a kormányzó, amely tisztség e területnek Csehszlovákiához való csatolásával jött létre.

A harmincas évek autonómiatörekvései

A harmincas évekre — mint Európában mindenhol — az ideológiai mozgalmak kialakulása és növekedése volt jellemző. Ilyen mozgalom volt Kárpátalján a „pravoszláv nagyorosz mozgalom”, az „ukrán kisorosz mozgalom” és a „kommunista mozgalom”.¹⁰¹ A magyar állam ebben az időben tovább erősítette kapcsolatait a felvidéki és kárpátaljai magyar politikával.¹⁰²

1935-ben, Edvard Beneš köztársasági elnökké választása után látta a központi vezetés megfelelőnek az időt az autonómia újbóli bevezetésére. 1938. október 11-én a cseh-szlovák minisztertanács beleegyezését adta a podkarpatszka ruszi autonóm kormány¹⁰³ kinevezéséhez. Miniszterelnök Bródy András, az Autonóm Földműves Szövetség elnöke lett. Alig két hétre rá, október 26-án — szeparatizmusba hajló tervei miatt — hazaárulás vádjával Bródyt letartóztatták. Utóda Syrový Avgustin Volosin lett, aki személyesen is részt vett a bécsi döntés november 2-i Belvedere kastélyban történő aláírásán. Ezt követően került ugyanis Kárpátalja (és a Felvidék egy része) újra vissza Magyarországhoz. Bár a visszacsatolás miatt gyakorlati jelentősége nem volt, a csehszlovák kormány 1938. november 22-én megszavazta Podkarpatszka Rusz Autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt.

A harmincas évekre tanulságos statisztikák láttak napvilágot a magyarság lélekszámának alakulásáról.¹⁰⁴ 1921 és 1938 között lényegesen megnőtt a cseh és szlovák népesség száma, az egyébként minimális cseheké 40 és fél, a szlovákoké 35

⁹⁹Földesi Gyula (AFSz - alelnök): Az autonóm Kárpátoroszország államjogi vázlata, Földesi Gyula Könyvnyomdája, Ungvár 1927. L. még: Fedinec: A kárpátaljai... 20.

¹⁰⁰kihirdetve: 1927. július 14., 125. sz.

¹⁰¹Fedinec: A kárpátaljai... 20.o.

¹⁰²Mint az már a fentiekből kiderülhetett, a ruszin politikai érdekek nem álltak messze a magyar célkitűzésektől, olyannyira, hogy Magyarország a Miniszterelnökségen és a Külügyminisztériumon keresztül juttatott pénzeket pl. a Bródy András vezette ruszin Autonóm Földműves Szövetségnek, hogy erősítse politikai befolyását. Olyannyira sikeresen lobbizott Magyarország, hogy a harmincas évek első felében a Szövetség lett a békeszerződések revíziójának egyik első számú hangadója.

¹⁰³Hivatalos neve: Podkarpatszka Ruszi Minisztertanács

¹⁰⁴Lásd: Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 12-13.o.

százalékkal, a magyaroké ugyanakkor — legalábbis a statisztikák szerint — 174,5 ezer főről 104,2 ezer főre, vagyis 40,3 százalékkal csökkent. Az összes lakosság számarányát tekintve 1910-es népszámlálás 29.2%, az 1921-es 17.35%, és az 1930-as 15.44% magyart talált itt.¹⁰⁵ A számok magukért beszélnek.

A vizsgált országok mindegyikében fontos hangsúlyozni kutatásaim egyik tanulságát, hogy a legtöbbet a magyar nyelvű sajtó, de főleg a magyar irodalmi szakfolyóiratok és maga az *irodalom* segítette az asszimiláció elleni küzdelemben. Ezt kivétel nélkül minden régióban nyomon követhetjük.

Az első bécsi döntést követően a Szlovákia magyarlakta déli része, valamint Kárpátalja Ungvár, Munkács, Beregszász vonaltól délre eső területe és lakossága újra Magyarországhoz került. A visszacsatolás után egy újra forrongó politikai-és társadalmi renddel körbevéve kezdett el új rendet teremteni Magyarország.¹⁰⁶

A visszatérés eufóriája mellett azonban egy másik hang is megjelent ez időben: nem ezt a lovat akartuk!¹⁰⁷ A helyi magyar pártok úgy gondolták, hogy jelentősebb szavuk lesz az immáron visszatért Kárpátalja ügyeinek intézésében. A helyzet azonban másképp alakult. A többi régiótól eltérően Kárpátalján nem létezett akkor az a „regionális gondolat”, ami az erdélyi, felvidéki vagy délvidéki közösséget jellemezte.¹⁰⁸ A visszatérés után a magyarlakta területek a korábbi vármegyékbe tagozódtak be, a ruszinlakta területeket a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette. Ez azonban sem a ruszin, sem a magyar lakosság terveinek és vágyainak nem felelt meg.

A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről szóló 1939. évi VI. törvénycikk¹⁰⁹ kihirdetésével már megért az ideje a katonai közigazgatás polgárral való felváltásának. Akkorra már ugyanis állt az 1939. május 20-án megalakult polgári közigazgatás kormányzósága, báró Perényi Zsigmond kormányzóbiztossal az élén¹¹⁰ így a katonai igazgatás teljesen

¹⁰⁵Flachbarth: A csehszlovákiai... 35.o.

¹⁰⁶Elsőként betiltották a demokratikus politikai pártok, szervezetek, intézmények működését. A náci ideológia erősödése okozta, hogy gyakorlatilag hajtóvadászatot indítottak és tartottak a kommunisták és más baloldali szervezetek ellen. Megkezdődött a zsidók, cigányok üldözése. A kommunisták illegálitásban vonultak, nagy részük a Szovjetunióba emigrált. A magyar kormány katonai közigazgatást vezetett be közvetlenül a visszafoglalás után. Katonai vezető a déli területeken Tomcsányi Gábor ny.honvédezedres, Munkácson vitéz Blédy Alajos tábornok, Beregszászon pedig vitéz Losy Alajos őrnagy, a közigazgatás irányítója Novákovits Béla volt. (Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 20.o.)

¹⁰⁷„Nem ezeket a magyarokat vártuk! Minden drága, vissza Prága!” lejegyezték Kovács Vilmos–Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában (in: Tiszatáj, 1970. 10. 961-996.o.; 12. 1144-1150.o.)

¹⁰⁸Fedinec: A kárpátaljai... 27.

¹⁰⁹Kihirdették 1939. június 23-án. E tárgykörben lásd még: a Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendelkezéseiről szóló 304/1939 BM I-a rendeletet.

¹¹⁰Perényit 1940. szeptember 11-én váltotta vitéz leveldi Kozma Miklós kormányzóbiztos.

június 7-én szűnt meg. 1939 tavaszán így beindulhatott az oktatás, a mezőgazdasági munka. Megkezdődött a földreform is, amely a csehszlovák rezsim által elkobzott földeket adta vissza a régi tulajdonosoknak. A polgári élet rengeteg pozitívuma mellett hátrányosan a nagyszámú kárpátaljai zsidóságot érintették a zsidótörvények vagyoneklobzó és dehonosztáló rendelkezései. Fontos továbbá megemlíteni, hogy a visszacsatoláskor minden kisebbségi érdekvédelmi szervezet megszűnt.¹¹¹

Közben Budapesten Teleki Pál nevével fémjelezve újabb autonómia-terv született. Kárpátalja tradicionális önállóságát területi alapon szervezett kulturális autonómiában képzelték el.¹¹² Ebből azonban a gyakorlatban nem valósulhatott meg semmi, mert a törvényjavaslatot 1940. augusztus 5-én visszavonták.

A második világháború kitörésével és előrehaladtával Kárpátalja egyre nehezebben kezelhető ügy lett. Szemlélatomást romlott az életszínvonal és a közhangulat. Ez utóbbit befolyásolta az is, hogy a Horthy-rendszer a háború előrehaladtával egyre szorosabb karámban tartotta a véleménynyilvánítási szabadságot. Akadályokba ütközött továbbá a görögkeleti vallás gyakorlása is (leginkább talán azért mert az nem szolgálta a propagandát). A korszak egyik tragikus sorsú személye a már említett *Bródy András* ruszin politikus volt. Magyarbarát törekvéseit a „békebeli” Horthy-rendszer mindvégig támogatta. A náciizmus térnyerésével és a politika elfajulásával azonban Magyarország őt is mellőzte, mire válaszul szembe fordult a magyar hivatalos politikával. A szovjet rendszer azonban „magyarbarát áruló magatartás” vádjával kivégeztette.

A háború a kárpátaljai zsidóság számára tragikus kimenetelű volt. A magukat zömmel magyar nemzetiségűnek valló zsidó vallású lakosság nagy részét német megszállású belső-ukrajnai területre vitték, más részüket Németországba deportálták.

3.2.4. A második világháború után

Az események 1944 áprilisa és októbere között felgyorsultak, amikor Kárpátalja ismét hadműveleti területté vált. A szovjet hadsereg bevonulásával új fejezet kezdődik Kárpátalja történetében. Magyarországnak ettől kezdve nem volt beleszólása az események alakulásába. 1944. október 26-ára „felszabadult” egész Kárpátalja. Ezzel nyomban el is kezdődött a hovatartozási versengés; még a télen le is zárták a határokat, nem törődve semmivel.¹¹³

¹¹¹Balla: Kárpátaljai Magyarság... 323.o.

¹¹²Lásd: Egyed István jogászprofesszor iratait, MTA kéziratár, Ms 10-734/25. Lásd továbbá Fedinec im. 80. végjegyzetét

¹¹³Megdöbbenő és hátborzongató személyes történeteket ír le könyvében Ruszin Emil (56.o.), amikor kézzelfogható közelségbe hozza a határlezárást. Az anyaországi, ha éppen rokonlátogatáson volt Kárpátalján a megszállás („felszabadulás”) napjaiban, lezárták előtte a határt — haza többé nem juthatott. Hogy lássuk a lehetetlen és logikátlan történelmi helyzetek jellegét, idézem a Rába fiatal győri mérnökének Szentpéteri Sándornak és feleségének, Fenyvesi Erzsé-

„Míg a ruszin (ukrán) lakosság nagyobb része némi felszabadulásként élte meg a Vörös Hadsereg bevonulását, a magyarok számára ez üldöztetést, a fasizmushoz hasonló módszereket hozott Kárpátalján. A kollektív bűnösség elvéből kiindulva 1944. november első felében Kárpátalja területéről (az ungvári városparancsnokság 1944. november 13-án kelt 2. sz. parancsa alapján) összegyűjtötték a szolyvai gyűjtő (koncentrációs) táborba a magyar nemzetiségű vagy magyarokkal szimpatizáló más nemzetiségű 18-55 éves korú férfi lakosságot. Szolyváról vonattal, autókkal, de főleg gyalog vitték, hajtották tovább őket, először a szambori, majd a lvovi, utóbb pedig különböző szibériai táborokba, ahol nagyobb részük elpusztult.”¹¹⁴

A sztálini rendszer kezdeti intézkedései megalapozták a következő évek, évtizedek hangulatát. Természetesen, mint minden megszállás esetében, itt is gyorsan átszervezték a közigazgatást. Az egymást váltó rezsimek bevezetett igazgatási rendje jól szemlélteti a politikai rendszer szemléletét, céljait (vármegye – autonómia – zsupa – vármegye – és most: a népi bizottságok).

1944. november 5-ig minden településen létrehozták a „népi bizottságot”. November 26-án, a kommunista pártkonferencia határozata alapján került sor a Népi Bizottságok első kongresszusára. E kongresszusra azonban a magyar, román és német falvak nem küldtek tagot, mert zömük a fronton, fogságban vagy kényszermunkán volt. Ez a kongresszus döntött a „Kárpátontúli Ukrajna újraegyesüléséről (sic!) a Szovjetunióval”. Itt egy kiáltványt fogalmaztak meg, amelyben a nép kéri az újraegyesítést, amelyet szovjet adatok szerint 1945. január 1-ig több mint 250 000 ember írt alá.

1945. április elejére a Felvidék nagyobbik része felszabadult. A cseh és szlovák Nemzeti Front kassai kormányprogramja alapján, a kollektív bűnösségre hivatkozva el is kezdődtek a lakosságcserek. Ez várt volna a kormányprogram szerint Kárpátalja lakosságára is. Bár Kárpátalja népességének közel egyharmada magyar nemzetiségű volt, mégis Csehszlovákia és a Szovjetunió „békésen és baráti eszközökkel” kívánta megoldani a terület hovatarozásának kérdését — Magyarország teljes kihagyásával. 1945. június 29-én meg is született a megállapodás a Szovjetunió és Csehszlovákia között, amely szerint Kárpátalja az előbbi államhoz tartozik.

Ez idő alatt a régióban elkezdődött az élet „szovjet módra való átalakítása”: megszervezték a Kárpátontúli Ukrajna Ifjúsági Szövetségét, a Kárpátontúli Ukrajna Szakszervezeti Tanácsát, megtartották a Kárpátontúli Ukrajna pedagógusainak és népművelőinek első kongresszusát. A „felszabadítók” úgy döntöttek,

---

betnek történetét. A fiatalok 1945-ben Nagyszőlősre látogattak szüleikhez. A szovjet-magyar határ lezárása miatt azonban örökre ott kényszerültek maradni. A járési rendőrség azzal bízta őket, hogy vegyék fel a szovjet állampolgárságot, akkor visszaengedik őket Győrbe. Amikor azt megtették, közölték velük, hogy egy szovjet állampolgár nem telepedhet át idegen országba. „Ezrek voltak ilyenek Kárpátalján” — írja a szerző.

¹¹⁴Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 46-47.o.

hogy az oktatást és a kulturális rendszert szovjet alapokra helyezik. Mindez (természetesen) együtt járt az egypártrendszer bevezetésével.

A sztálini tökéletes diktatúra éveitől kezdve lehet idézni Gothár Péter kiváló filmjének címét: „Megáll az idő”. Az 1945 tavaszi földreform gyakorlatilag kismozgatta a határon túli magyarságot. Ha munkát akart kapni, oroszoknak vagy ukránoknak kellett magát vallania. Ha valaki magyarul dolgozott, olvasott, írt, nacionalizmus vádjával letartóztatták.¹¹⁵ Új színpont volt a mozi. Minden településen lehetőség nyílt filmek vetítésére, de csak orosz, ritkán ukrán nyelven. A filmek zöme a háborúról, a szovjet győzelemről, vagy Sztálin dicsőséges uralmáról szólt. „Orosz, ukrán nyelvű volt a rádióadás, sőt a települések központi helyein is hangszórókat szereltek fel, amelyek éjjel-nappal oroszul vagy ukránul bömböltek. Az 1944. december végén megszüntetett »Munkás Újság« helyett megindították a »Zakarpatszka Pravda« (Kárpáti Igaz Szó) magyar nyelvű másolatát, amely elsősorban az ukrán-lakta vidékek, Ukrajna, Szovjetunió életével foglalkozott.”¹¹⁶ A központi területi vezetőség utasítására 1946-ban ellenőrizték a könyvtárak, olvasóházak állományát, és a magyar könyveket szigorúan kivonták a forgalomból. Ezekben az években hangzott el az a Sztálinnak tulajdonított mondás, hogy „*a magyarkérdés tulajdonképpen vagonkérdés*”¹¹⁷

A közéleti magyar nyelvhasználatról – természetesen – szó sem lehetett. (Ez általánosan jellemzi a háború utáni diktatúrákat.)

1947-ben tartották az első választásokat. Három ruszin nemzetiségű képviselő jutott el Moszkvába. Komolyan vett egypártrendszer alakult ki Kárpátalján. A '45 után még vegetáló pártok vezetőit vagy kivégezték (Bródy), vagy internálták és aztán végezték ki (Volosin) vagy „csak” a közügyektől eltiltva ellehetetlenítették az életét (Vozáry András és Földesi Gyula, magyar pártvezetők).

1946-tól 1950-ig tartott az első öt éves helyreállítási terv. Már az első évektől kezdve léteztek kolhozok, amelyeknek a száma 1949-re 428-ra nőtt. Ezen kívül szovhozok (állami gazdaságok) is létesültek nagy számmal, amelyek többsége veszteségesen működött.¹¹⁸

Még a második világháború után is az irodalom szolgálta a magyar nemzetiség túlélését, egységét. Bár a kisebbségi irodalom első generációjának nagy része a háború után elhagyta szülőföldjét és Magyarországra költözött, mégis maradt aki

¹¹⁵lásd: Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 59-60.

¹¹⁶Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 60.o.

¹¹⁷Balla: Kárpátaljai Magyarság, 323.o.

¹¹⁸Mint minden totális kommunista diktatúrát szenvedő régióban, itt is teljesen ellehetetlenültek a családi gazdaságok. A régió iparát viszont nagymértékben fejlesztették: jelentős ipari beruházás volt a rahói kartonpapírgyár, a peracsényi vegyi lepárlóüzem. Szinte minden nagyobb városba telepítettek valamilyen könnyűipari üzemet. Ezen kívül egy teljes építőipari iparág jött létre Kárpátalja területén. Bár Sztálin halála utáni enyhüléssel a mezőgazdaság is jobb helyzetbe került, az igazi nagy töréseket, amelyeket a kommunista gazdaságpolitika okozott, talán mindmáig nem tudta kiheverni a régió.

ápolja a nyelvet. 1953-ban hozták létre az első magyar irodalmi kört.¹¹⁹ A költészet – természetesen – a kornak megfelelően harsány és propagandisztikus volt.¹²⁰ A könyvkiadás nemkevésbé volt „szovjetizált”, hiszen 1945 óta létezett Kárpátalján Területi Lap- és Könyvkiadó Vállalat, amely 1964 óta Kárpáti Könyvkiadó néven működött és elsősorban orosz és ukrán irodalmat nyomtatott; 1951-ben hozták létre a magyar osztályát. Tankönyveket mindenestre csak a „Ragyanszka Skola” ukrán kiadó adott ki. Később ennek is lett magyar egysége, a magyar tankönyveket azonban 1988-ig „ellenőrzés céljából” oroszra kellett fordítani.

A magyar nyelvű oktatás — akárcsak a rádió magyar nyelvű adása — csak az ötvenes években, sok bonyodalom árán indulhatott be. 1955-56-ban hét és tízosztályos iskolákat is létrehozta. Magyar nyelvű középiskola (gimnázium) 1958-ban kezdett el működni Beregszászon, Kaszonyban, Váriban és Nagyberegen. A tanárok képzését a huszti majd a munkácsi tanítóképző látta el. A magyar nyelvű szaktanárokat az Ungvári Állami Egyetem 1963. szeptember 1-től (!) képezte.

Mai napig kulturális kincsnek tekinthető a Beregszászi színház (Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház). 1952-ben Nádas Anna hivatásos színésznő alapította és a beregszászi járási kultúrházban kezdte meg tevékenységét. Mára, a kommunista rendszer bukása után és a határok viszonylagos nyitottsága mellett nagyon gyakori vendégeink Magyarországon, az ország szinte minden pontján megfordulnak, vendégszerepelnek.

A fenti évszámokból is látható a Sztálin halála utáni — a „hruscsovi” — enyhülés. Bár a politikai élet mit sem polarizálódott, mégis rehabilitáltak embereket, beindult a magyar nyelvű oktatás, az ötvenes évek közepétől folyamatossá vált az anyanyelvű könyvkiadás, kulturális csoportok működhetek. Természetesen azonban ezeknek a rendszerrel teljes összhangban kellett lenniük, mert ne felejtjük, hogy Magyarország felé bár egy határátkelőn (Csap) lehetőség nyílt — rettentő szigorú feltételek mellett — a határátlépésre, de az országot Szovjetunióknak hívják és a fővárosa Moszkva. A visszaemlékező írások rendre megállapítják, hogy a hatvanas évektől KGB szerepe hangsúlyos volt a térségben.

A szovjet radikális reform (70-es, 80-as évek) további lehetőségeket adott. Még a Helsinki Záróokmány aláírása előtt (1975), amelynek a Szovjetunió is részese volt, 1972-ben a kárpátaljai magyar értelmiség egy beadványt fogalmazott meg, amelyben a nemzeti közösséget érintő problémákat, feladatokat fogalmazták meg.¹²¹ Az iratot beadták az SZKP KB Politikai Bizottságához, amelynek azonban sem a rövidtávú, sem a hosszútávú következményei nem maradtak el. Az értelmiségi vezetőket (Kovács Vilmost, Fodó Sándort, S. Benedek Andrást) meghurcolták, de ezzel már nyílt(a) is elkezdődött egyfajta társadalmi vita,

¹¹⁹Bihari Sándor, Drávai Gizella, Kóródi László, Iván Tihamér, Kiss Béla tanítók, Sütő Kálmán író és Svéd Ármin újságíró alapításával. (Ruszin: Magyarok Kárpátalján... 69.o.)

¹²⁰lásd pl. Balla László (Bakó László álnéven) Zeng hangosabban c. verseskötete, 1951.

¹²¹A KMKSZ történetéből; Dokumentumok, tények adatok (Ungvár-Budapest, Intermix, 1992) 84.o.

amelynek eredménye lett, hogy 1988 nyarán megalakulhatott a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége.

3.2.5. A jég megtörése

1988 nyarán a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának moszkvai központjába egy memorandumot küldött a magyar szervezet. Ez volt (talán) a legelső politikai működése a KMKSZ-szé formálódó magyarságnak. A Szövetség első ülése 1989. február 26-án, vasárnap volt, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ungvári nagytermében.¹²² A hivatalos bejegyzésre 1989. június 20-án került sor.

A jég törésének másik nagy jele volt a Magyar Köztársaság köztársasági elnökének, Göncz Árpádnak látogatása 1990 októberében. Ez az ukrajnai és kárpátaljai utazás egyedülálló volt, mert Moszkva korábban nem engedte az egyes köztársaságok külkapcsolatait. A függetlenség 1990. július 16-i kikiáltása után elsőként lépett a magyar államfő ukrán területre.

A KMKSZ a kilencvenes évek folyamán egyedül töltötte be a magyar érdekvéviselőket. A szakadás azonban itt is utolérte a magyarokat: létrejött az Ukrajnai Magyarok Demokratikus Pártja. A két szervezet ma hol rivalizálásban, hol egyetértésben működik.

A 2004. évi — nagy vihart kavart — országos választásokhoz a szövetség párttá alakult, Ukrajnai Magyar Párt néven.¹²³

3.3. Erdély

„(...) az én tanácsomat, tetszésemet igazán és jó lelkiismerettel (meghagyom) megírom, szeretettel intvén mind az erdélyieket és magyarországi híveinket az egymás közt való szép egyezsége, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak.”
(Bocskai István testámentumi rendelése, 1606. december.)

3.3.1. Felvezetés

Erdély, német nyelven Siebenbürgen, a Kárpát-medence keleti részében terül el, mintegy 100 000 km^2 -en. Főbb területi egységeit a földrajzi jellemzők, valamint a történelem századai alakították ki. Így beszélünk (keletről nyugatra és északról délre haladva): Székelyföldről, Maros, Hargita és Kovászna megyék;

¹²²A KMKSZ története, 85.o.

¹²³Magyar Rádió híre, www.radio.hu, 2004. november 7.

közép-Erdélyről, Beszterce-Naszód, Kolozs, Fehér, Szeben, Brassó és Hunyad megyék; *Partiumról*, Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad megyék; valamint a *Bánátról*, Temes és Krassó-Szörény megyék.¹²⁴

Erdély különleges helyzetét több összetevőből nyeri: 1) földrajzi adottságai, természeti kincsei páratlanok. Természetes védelmét adja a területét körbeölelő Kárpátok gyűrűje, illetve nyugaton az Alföldhöz való illeszkedésével az egész Kárpát-medencén belül önálló földrajzi egységet jelent, és e jellemzője kihatott évszázadok során a gazdasági életére is. 2) Néprajzi adottságai is Európában egyedülállóak. Nagy, és a történelem során többnyire autonóm területről lévén szó, nyilvánvaló, hogy a középkorban, és a 19. századra még erőteljesebben soknemzetiségű térségről beszélhetünk. Ez nagyban meghatározza a nemzetiségek viszonyát, amelynek egyensúlyát csak az 1848-as forradalmat követően bontottak meg többségi államok (lásd Monarchia, illetve Románia). 3) A történelem, mint Erdély jellemzőinek egyik meghatározó tényezője nem szorul sok magyarázatra. Erdélynek a Szent Korona részeként élt évszázadaiban történt politikai, hadászati, gazdaság- és nem utolsósorban jogtörténeti eseményei mai napig hatást gyakorolnak. Végezetül 4) a kultúra hatását emelném ki. Erdély a magyar irodalom, zene-, ipar- és képzőművészet kiemelkedő alakjainak jelentős részét adta. Ezen felül a folklór mai újjáéledésével látjuk, hogy népművészet gyönyörű skáláját is megtalálhatjuk e régióban.

Mindezen meglátások természetesen nemcsak a ma becslések szerint mintegy kétmillió magyarországra vonatkoznak egyedül, hanem a XX. században kitelepített németsegre (szászok, svábok) és a románságra is - mint Erdély három nagy etnikumára. A trianoni békediktátum miatt elszakított erdélyi magyar nemzeti közösség viszont a legnagyobb lélekszámú határon túli magyar kisebbségként él szülőföldjén.

A magyarság a román lakosságnak mintegy 7% -át teszi ki. Túlnyomó részük a Kárpátokon belül él: 35-37% Székelyföldön, 28% a nyugati határ mentén (Partium egy részén) és 53-57% szórványban és közép-Erdélyben.¹²⁵

A 2002. évi népszámlálási adatok szerint¹²⁶ ma a magyarság hivatalos számaránya 6,7 % . Ez azt jelenti, hogy a magukat magyarnak valló lakosok száma 1.447.544-re csökkent a tíz évvel korábbi 1.624.954-ről, részaránya pedig 7,1% -ról 6,7% -ra esett vissza. Más nemzetiségek aránya is csökkent, a román többségi lakosságé pedig 89,5% -ról 91% -ra növekedett, annak ellenére, hogy a népességfogyás a román lakosság körében is jelentős volt. Mindemellett a magyarság Erdélyben a lakosság mintegy 20% -át teszi ki.

¹²⁴vö. Kocsis Károly, Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határon túl — a Kárpát-medencében (Tankönyvkiadó, Budapest, 1991) 42-63.o.

¹²⁵A magyarság helyzete a román nemzetállamban. 1918-1993. Melléklet az RMDSZ Memorandumához. (in: Magyarság és Európa 3/1993) 91-95.o., illetve www.htmh.hu: jelentések (2004).

¹²⁶A legfrissebb adatok a HTMH honlapjáról származnak. www.htmh.hu Jelentések: Jelentés a romániai magyarság helyzetéről.

3.3.2. Nyelvi jogok és jogpolitika a második bécsi döntésig

A dualizmus éveitől a monarchia felbomlásáig

Erdély a politikai autonómiáját 1541-től építette ki és fejlesztette.¹²⁷ Háromszáz év alatt, a fejedelemség korában — többek között — komoly közjogi fejlődésen is keresztülment az országrész. Ez a politikai függetlenség felvirágoztatta Erdélyt, így ez az önállóság a továbbiakban meghatározó lett minden itt élő nemzetiség számára.

Ezen változtatott az 1848. évi VII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítéséről,¹²⁸ amely hat szakaszban önt formát a márciusi követeléseknek. Ezt az uniót az 1849-es szabadságharc elvesztése átértelmezte.¹²⁹ 1867-ben azonban, a kiegyezéssel újra létre jött az unió, amelyet a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló 1868. évi XLIII. törvénycikk szabályozott. A kiegyezés átalakította Erdély közigazgatási rendszerét. Sok közül csak példaként említeném a királybíróság intézményének eltörlését.¹³⁰ A századok — évszázadok alatt kivívott¹³¹ — előjogaikat többé-kevésbé sértetlenül megtarthatták.¹³²

E dolgozat a XX. század nyelvhasználati jogainak alakulását igyekszik bemutatni, mindazonáltal csak az utalás szintjén lényegesnek tartom megemlíteni, hogy a XIX. század közepétől az egyre erőteljesebben kiépülő szándékozó nemzetállam sokat rontott a századforduló eseményeinek alakulásán. Az akkor kisebbségi sorban lévő románság ugyanis a magyar nemzetállami törekvésekre — amely törekvéseket a kor általános jellemzőjének mondhatjuk — pártokat hozott létre: Magyarországi Román Nemzeti Párt és az Erdélyi Román Nemzeti

¹²⁷Vogel Sándor: Európai kisebbségvédelem, erdélyi nemzetiségpolitikák (Pro-Print, Csíkszereda, 2001.) 179.o.

¹²⁸E törvénycikkre felelt a 1848. évi erdélyi I. törvénycikk Magyarország és Erdély eggyé alakulásáról, amelynek preambuluma a következő képpen szól: „A magyarországi törvényhozásnak a hönegység tárgyában folyó 1848-ik évben behozott VII. törvénycikkelyét Erdélyország hő rokonérzettel fogadván, Erdélynek Magyarhonnal eggyé alakulását, a *pragmatica sancti*-óban szentesített birodalmi kapcsolatban épségben tartása mellett — és teljes kiterjedésében magáévá tévén — ennek következtében, valamint a testvér Magyarhóban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe lépve van, ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, *nyelv*- és valláskülönbség nélkül, örök és változatlan elvül elismertetik, és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltettnék nyilváníttatnak.” (kiemelés tőlem) *Corpus Iuris Hungarici*, digitalizálva: KJK-Kerszöv 2000.

¹²⁹Vogel: Európai kisebbségvédelem... 179.o., l.még: Szász Zoltán (ed): Erdély története III. (Akadémia, Budapest, 1986) 1425-1508.o.

¹³⁰A főispáni rangban álló címet a törvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. tc. szüntette meg.

¹³¹vö. 1791. évi erdélyi XIII. törvénycikk a szász nemzet egyetemének és az e nemzet kebelében létező székek, városok és mezővárosok közönségeinek törvényes hatáskörükben és szabadságukban való megtartásáról (*Corpus*)

¹³²vö. 1868. évi XLIII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról 10-11. cikkek. Illetve vö: Vogel: Európai kisebbségvédelem... 157.o. Ide kapcsolódik még a 1876. évi XII. törvénycikk a Királyföldről (*fundus regius*ról), továbbá a szász egyetem (*universitas*) rendezéséről és az egyetemnek, valamint az úgynevezett hét bírácnak vagyónáról. E törvénnyel rendezték a szász *universitas* igazgatását.

Párt.¹³³ E két szervezet 1881-ben történt egyesülésével jött létre a *Román Nemzeti Párt*, amely követelései között Erdély autonómiájának helyreállítása kiemelt helyen szerepelt.¹³⁴

A nemzetállami „lavina” a XIX. század végére sodort el sok, elsősorban nyelvi jogokat érintő kisebbségi jogi addigi eredményt.¹³⁵ a magyar állam korlátozta a nyelvhasználatot, az egyesülési jogot, az oktatásügyben a helységek elnevezésében a kisebbségekre hátrányos rendelkezéseket vezetett be. Ennek megfelelően a román kisebbség nemzeti öntudata is fokozódott, míg 1895-ben nemzetiségi kongresszust tartottak a királyság szerb, szlovák és román kisebbségeinek politikusai, amelyen a központosított állam megszüntetését és a nemzetiségek jogainak visszaállítását fogalmazták meg.¹³⁶ A dualista politika hajthatatlansága okozta, hogy a századfordulóra a román párt fő törekvése az autonómia helyreállításáról, Erdély elszakadására változott.

Utolsó törekvésként a dualizmus éveiben *gróf Tisza István*, a Nemzeti Munkapárt vezetője, miniszterelnök szorgalmazta a románokkal való megegyezést. Ez útjában azonban sokféle akadály állott: Tiszát bírálta a kor baloldali tábora, és paktumkísérleteiben főként a „reakció” erőgyarapítási próbáját látta, a konzervatív ellenzék viszont minden koncesszióban, engedményben hazaárulást látott.¹³⁷

Az első világháború után szétesett Monarchia, illetve az azt követő Károlyi kormány és a Tanácsköztársaság eseményei, valamint a Magyarországot határoló szomszédos államok területszerzési éhsége és törekvései gyökeresen új helyzetet teremtettek.

A gyulafehérvári határozatoktól a harmincas évekig

1918. december 1-én, Gyulafehérvárott az erdélyi románság kimondta Erdély egyesülését a Román Királysággal. 1228 küldött vett részt a nagygyűlésen,¹³⁸ amelyen határozatban fogadták el a területre és annak népességére is vonatkozó döntéseket. A *gyulafehérvári határozatok* a két világháború közötti Románia megalapozó dokumentuma lett, részletes és előrelátóan nagyvonalú kisebbségi rendelkezéseket tartalmazott, mindazonáltal parlament nem erősítette meg és az alkotmányoknak sem lett része soha. A határozatokat a román királynak egy delegáció

¹³³Vogel: Európai kisebbségvédelem... 155.o.

¹³⁴Vogel: Európai kisebbségvédelem... 156.o.

¹³⁵Lásd a híres nemzetiségi törvényt: 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. E törvény előrelátó nyelvpolitikai rendelkezései egyebekben máig nyújthatnak tapasztalatot a jogalkotó számára! (pl. 7., 10. cikkek, stb.)

¹³⁶Erdély története III. 1624-1664.o., Vogel: Európai kisebbségvédelem... 157-159.o., lásd még: Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika (reprint, Optimum, én.; eredeti: Minerva, Kolozsvár, 1944.) 50-89 és 247-476.o.

¹³⁷Erdély története III. 1679-1680.o.

¹³⁸Erdély története III. 1717.o.

vitte el egy hódoló iromány kíséretében. Románia egy rövid törvény erejéig emlékezett meg arról, hogy hivatkozva a gyulafehérvári gyűlés határozatára, Erdély immáron Románia része.¹³⁹

A határozatok első szakasza¹⁴⁰ mondta ki Románia és Erdély egyesülését. A 3. szakasz tartalmazta az alapvető jogokat, amely az együtt élő embereknek (nem használja a kisebbség kifejezést) teljesen egyenlő jogokat garantált. Számunkra, a nyelvhasználati szempontból fontos 3. szakasz (1) bekezdését citálnám: „Mindен nép saját kebeléből való egyének által, saját nyelvén fog élni közoktatással, közigazgatással és az igazságszolgáltatással(. . .)”

A kor másik kiemelkedő jelentőségű kisebbségi jogforrása az 1919-*espárizsi kisebbségvédelmi szerződés*,¹⁴¹ amely végrehajtás híján szintén csak papír maradt. A szerződés 3. cikkelye foglalta írásba a kisebbségek teljes egyenjogúságát Románia teljes területén. Nyelvi rendelkezéseket a 8. cikkely tartalmazott, amely szerint a román kormány garantálja az anyanyelv szabad használatát a magán és gazdasági életben, (. . .) vagy politikai gyűléseken, (. . .) úgy mint az igazságszolgáltatásban. Nyelvi jogot ezen kívül, csak az oktatásban szabályoz (9. cikk) a szerződés. Ugyanez a hely kollektív jogként szociális és oktatási intézmények alapítását jelölte meg, illetve a 11. cikk a székely és szász népcsoportok vallás- és oktatásügyre korlátozott területi autonómiáját.

Mint minden elcsatolt területen, a húszas évek elején Romániában is véghez vitték a földreformot (1921. július).¹⁴² A földterületek újraelosztásával a hagyományos tulajdonszerkezetet teljesen megváltoztatták — a kisebbségek kárára.¹⁴³ az addigi magyar és német kis- és középbirtokosok földtelenek lettek. Nagy hányad került ekkor a román ortodox egyház tulajdonába is.

Még az 1921. év elején az immár kisebbségi sorban lévő nemzeti közösségek, hogy ne maradjanak jogvédő szervezetek nélkül, megalakították saját pártjait.¹⁴⁴ A német kisebbség 1920-as pártja (*Deutsche Partei*) után így jött létre már január 9-én a *Magyar Szövetség*, az első politikai tömörülés. Kós Károly¹⁴⁵

¹³⁹1918. évi 3631. sz. törvényerejű rendelet, Monitorul Oficial, 1918. december 13.; Erdély története III. uo.

¹⁴⁰Normaszöveget lásd: A magyarság helyzete. . . 92.o.; Németül lásd Ernst Wagner: Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975 (Cologne-Vienna, 1976) 264.o.

¹⁴¹Normaszöveget lásd: Protection des minorités de langue, de race et de religion par Société des Nations. Recueil des stipulations (Genf, 1927.); vö.: Illyés Elemér: National Minorities in Romania, Change in Transilvania (2.nd ed, Hunyadi Öcs., Hamilton, Struktura Press, 1982) 88-89.o., lásd még: Balás Gábor: Erdély rövid jogtörténete 1947-ig (Közgazdasági és Jogi Kiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1991.)

¹⁴²Bárdos Imre-Czeglédy Mikló, Predovicu I.(ford.): Az agrár-reform törvény végrehajtási rendelete Erdély-, Bánát-, Körösvölgy- és Máramarosra vonatkozólag (Sonnenfeld, Nagyvárad, 1921.)

¹⁴³Illyés: National Minorities... 90.o.; l. még: I.L. Evans: The agrarian revolution in Romania (Oxford, 1930)

¹⁴⁴Lipcsey Ildikó: Erdélyi autonómiák (1990) 28.o. Illyés: National Minorities... 72.o.

¹⁴⁵Erdély máig meghatározó alkotója-gondolkodója (1883-1977). Életrajzát közzétette: Benkő Samu (Szépirodalmi Kiadó, Budapest; Kriterion Bukrest, 1991.)

január 23-i „Kiáltó Szó” írását követően — amely meghatározta a későbbi magyar politikát — júniusban jött létre Deutscher Géza és Kós Károly alapításával a *Magyar Néppárt*. Egy évre rá, 1922. február 12-én alakult csak meg a Magyar Nemzeti Párt, és e két utóbbinak 1922. december 28-án való egyesülésével alakult meg az *Országos Magyar Párt*, a két világháború közötti időszak meghatározó magyar pártja.

Választásokra készülve, a jobb parlamenti pozíció reményében a magyar párt 1923-ban választási szövetséget kötött a Román Néppárttal.¹⁴⁶ Ez volt az ún. „*Csucsai paktum*”, amely megállapodás több, a magyar kisebbség nyelvhasználatára vonatkozó rendelkezést is tartalmazott. Ezek szerint a magyar kisebbségnek joga volt a helyi és másodfokú közigazgatásban anyanyelvén érintkezni a hatóságokkal, szóban és írásban. A hatóságok pedig magyarul tudó hivatalnokot fognak állítani minden olyan területen, ahol a kisebbség számaránya eléri a 25% -ot. Ez a küszöb vonatkozott a helység és utcanevekre, a (helyi) hivatalos hirdetményekre. Belefoglalták a jogszabályok magyar nyelvű kihirdetését is. A paktum szerint a Belügyminisztériumban kisebbségi osztályt fognak szervezni, amely élén magyar nemzetiségű állampolgár fog állni. A Közoktatási és Vallásügyi Minisztériumban is egy-egy önálló osztály fogja a magyarság oktatási és egyházi ügyeit kezelni. Egyéb közigazgatási szervben pedig biztosítják a magyarság arányos képviseletét. Vogel Sándor monográfiájában úgy írja, hogy a csucsai paktum „a magyarság jogairól szóló legszélesebb körű megállapodás volt, amelyet a magyar kisebbség vezetői a két világháború közötti Romániában kötöttek”¹⁴⁷

Az 1926-os választásokat a Néppárt azonban abszolút többséggel nyerte és így, bár a magyarság 15 képviselőt és 12 szenátort küldött a parlamentbe, a kormányzó párt azonban nem hajtotta végre a szerződésben vállaltakat.¹⁴⁸

A nemzeti közösségek tehát kisebbségi tudatukra eszmélve már szerveződtek, amikor az első román alkotmányt, 1923. március 8-án elfogadta a parlament. E törvény tagadhatatlanul túlzott nacionalista jegyeket viselt magán, amely alapul szolgált több, kisebbségeket sértő jogszabály megalkotásához.

Ilyen volt például az 1925-ig elfogadott *nyelvvizsga-törvénycsomag*. Első eleme volt a nem-román közalkalmazottak nyelvvizsgára kötelezése¹⁴⁹, amelynek következtében kisebbségi alkalmazottak tömegének kellett elhagynia munkahelyét.¹⁵⁰ Ezt követte az 1925 december 22-én beterjesztett oktatásügyi törvényjavaslat, amely kisebbségi tanároknak kötelezővé tette a román nyelvvizsgát.¹⁵¹

¹⁴⁶Vogel: Európai kisebbségvédelem... 173.o.

¹⁴⁷Vogel: Európai kisebbségvédelem... 173.o.; vö: Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* (Bukarest, 1978)

¹⁴⁸vö. Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között (in: *Regio*, 2/1997) 32-67.o.

¹⁴⁹Monitorul Oficial, 60. szám 1923. június 19.

¹⁵⁰Mikó Imre: Huszonkét év (Budapest, 1941.) 128.o.

¹⁵¹Illyés: *National Minorities...* 91.o.

A közigazgatás egységesítéséről szóló, 1925-ben elfogadott törvény¹⁵² megszüntette a helyi önkormányzatok autonómiáját. Elképzelhető mindennek a hatása a több száz éves jogi hagyományokon épült rendszerre.

A korszak szülötte volt még a szélsőségesen jobboldali és sovinizta „vasgárda” megalakulása is. E fegyveres alakulat a belső rend fenntartásának leple alatt évtizedekig véres atrocitásokat követett el a kisebbségek ellen.

A magyar kisebbség végül, látván, hogy a korábbi koalíciós megállapodása semmilyen sikerrel sem járt, a következő választásokra, 1928-ban a német kisebbség pártjával kötött választási megállapodást.¹⁵³ A választások eredményeként a magyar párt 16 képviselőt és 8 szenátort küldött a parlamentbe és ott a második legerősebb frakciót alkotta. Az 1931 áprilisától 1932 májusáig kormányfőként tevékenykedő történész professzor, Nicolae Iorga békéltető hangnemű politizálása azonban nem tudott mély gyökeret verni a román politikai életben.¹⁵⁴ Az őt követő Goga-Cuza kormány jobbra tolódása pedig még kevésbé segítette a kisebbségi jogok érvényesülésében. Olyannyira, hogy ez utóbbi kormány 1937. december 28-i bukásával átadta helyét a szélsőséges királyi diktatúrának.

Szélsőjobb diktatúrák évei, a nyelvhasználat jogi keretei

Az 1938. február 20-i alkotmány a parlamentáris demokrácia felfüggesztésével megteremtette I. Károly két évig tartó (1938-1940) diktatúráját.

Az alkotmány, minthogy a legtöbb demokratikus szerv működését felfüggesztette, így járt el pártok tekintetében is. Az Országos Magyar Párt tehát 1938-ig működhetett. A magyar kisebbség politikai vezetése ekkor úgy vélte, hogy a párt helyett alapított Magyar Népközösségnek be kell lépnie a Nemzeti Újjászületés Frontjába, mert különben képviselő nélkül maradna. Utoljára a magyar kisebbség az 1939. június 1-2-i választásokon vett részt és 9 képviselőt, valamint 2 szenátort választott.¹⁵⁵ Eredményeket azonban az uralkodó túlfűtötten nacionalista ideológiájú országban nem érhetett el.

A két világháború közötti *nyelvi jogokat összefoglalva* megállapítható, hogy bár a gyulafehérvári határozatok és a párizsi kisebbségi egyezmény széleskörű jogokat foglalt magába, azok teljes negligálása a közjogból kiszolgáltatottá tette a kisebbségeket. A nyelvhasználat terén egy fokozatosan erősödő állami befolyást tapasztalhatunk, amely — Vogel Sándor szavaival élve — „valódi nyelvi terror”-ban öltött testet.¹⁵⁶

¹⁵²Monitorul Oficial, 128. szám, 1925. július 14.

¹⁵³Illyés: National Minorities... 73.o., Vogel: Európai kisebbségvédelem... 172-174.o.

¹⁵⁴vö. Lipcsey Ildikó: Nicolae Iorga és az erdélyi magyarok (Possum, Budapest, 1998.)

¹⁵⁵Vogel: Európai kisebbségvédelem... 173-174.o., Diószegi László, R. Süle Andrea (ed.): Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989. (Budapest, 1990.) 38-43.o.

¹⁵⁶Vogel: Európai kisebbségvédelem... 171-172.o. Vö. uo. a továbbiakban is.

Az anyakönyvvezetésről szóló törvény alapján a keresztnéveket csak román formájukban vezethették be az anyakönyvbe.¹⁵⁷ A bíróságokon 1921-től románul tárgyalták az ügyeket, a románul nem tudó ügyfelek tolmács útján beszélhettek.¹⁵⁸ Az ügyfeleken túl a bíróságok előtti román nyelvhasználatot az ügyvédek számára is kötelezővé tették.¹⁵⁹ A vállalatokat és kereskedőket arra kötelezték, hogy cégtábláikat román nyelven függeszték ki.¹⁶⁰

Az 1926. évi közigazgatási törvény¹⁶¹ lehetővé tette a községi testületekben való magyar (kisebbségi) nyelvhasználatot, de a jegyzőkönyveket románul kellett vezetni. A megyei és városi közigazgatásban a román nyelv kötelező volt. Helység- és utcaneveket tilos volt kisebbségi nyelven feltüntetni. A nyilvános helyeken megjelentek feliratok: „Csak románul szabad beszélni.”¹⁶² Külön kampány indult a székelyek elrománosítására is.

A magyar nyelvű oktatás 1919 után gyakorlatilag a felekezeti iskolákba szorult vissza; ebben az időben ezernél több magyar tannyelvű állami népiskola szűnt meg.¹⁶³

3.3.3. A második bécsi döntés és kora

A magyar-román kapcsolatok a második világháború kitöréséig kiéleződtek. A magyar revizionista politika és a román fél nacionalista reakciói odáig fajultak, hogy megbékélésre egyre kevesebb lehetőség nyílt. A nagyhatalmi törekvések is károsan befolyásolták a magyar-román kapcsolatot.¹⁶⁴ 1940. augusztus 16-án magyar-román tárgyalások kezdődtek, amelyek azonban augusztus 24-én a román delegáció elutasító magatartása miatt eredménytelenül megszakadtak, és így a vita a bécsi német-olasz döntőbíróság elé került.¹⁶⁵

Hogy a döntőbíróság 1940. augusztus 30-án Észak-Erdélyt visszajuttatta Magyarországnak, nagyban köszönhető annak is, hogy Németország mindenáron el akarta kerülni a balkáni válság kirobbanását és így ellenezte hazánk katonai revíziós törekvéseit.¹⁶⁶ Bár a döntés korrigálta a trianoni béke igazságtalanságát, teljesen méltányos (a vegyes etnikumú lakosság miatt) azonban nem lehetett. A

¹⁵⁷Monitorul Oficial 44/1928.

¹⁵⁸Erdély története, 1745.o.

¹⁵⁹Monitorul Oficial 151/1931.

¹⁶⁰Monitorul Oficial 151/1928.

¹⁶¹Hatályba lépett: 1936. március 27-én.

¹⁶²Erdély története, uo.

¹⁶³Erdély története, 1745-1746.o.

¹⁶⁴A továbbiakban vö: Réti György: A második bécsi döntés (in: Külpolitika, 2000. tavasz-nyár) 182-204.o. Lásd még: L.Balogh Béni: A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés (Pro-print, Csíkszereda, 2002.)

¹⁶⁵Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1918-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.) 488.o.

¹⁶⁶vö. Réti 195.o.

visszacsatolt terület határai (az első bécsi döntéshez hasonlóan) etnikai szempontokat vettek figyelembe — azonban közel sem oldották meg a nemzetiségi problémákat.¹⁶⁷

1940. szeptember 4-én — a nemzeti szocialista — Antonescu tábornok alakított kormányt. A dél-Erdélyben maradt magyarság ellen szinte a döntést követően azonnal drasztikusan lépett fel a román állam.¹⁶⁸ Erre válaszul Magyarország is a területén élő román nemzetiség ellen hozott intézkedéseket. 1943 tavaszán a német-román szerződést követően a dél-erdélyi magyarságot a román állam megbízhatatlan elemnek nyilvánította és kollektíve tette felelőssé a háborús bűnökért. Így sok magyar kisebbségi került frontra vagy munkatáborokba. A zsidóság elleni fellépés (akárcsak a Felvidéken, de leginkább Kárpátalján), a magyarság lélekszámát is csökkentette, hiszen a zsidóság túlnyomó többsége magyar ajkú és magyar nemzetiségű volt.

1941 májusától Teleki Béla vezetésével Észak-Erdélyben magyar párt alakult: az *Erdélyi Párt*. A szervezet pacifista célokat tűzött ki maga elé: több ízben javasolták Horthynak a kapitulációt.¹⁶⁹

A háború vége, a tengelyhatalmak veszteségei, az 1944. április 2-i szovjet előrenyomulás Kárpátalja felől, valamint Románia 1944. augusztus 23-i kapitulációja gyökeresen változtatott a történelmi status quo-n.

A nagyhatalmak 1945 után nem ismerték el a bécsi döntést.¹⁷⁰ A Magyarországgal 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti egyezmény 19. pontja, valamint az 1947. február 10-én kötött békeszerződés 2. cikke a döntőbírói határozat rendelkezéseit semmisnek és érvénytelennek nyilvánította. Az 1947. évi párizsi békeszerződés visszaállította a trianoni határokat.¹⁷¹

Mihály király a kapitulációt követően Constantin Sanatescu-t bízta meg kormányalakítással. Célja az 1923-as alkotmány visszaállítása volt. 1944 októberében megalakult a Nemzeti Demokratikus Front, amelynek többnyire kommunista tagjai voltak. Egyébként is jellemző volt — a két világháború közötti illegalitás után — a kommunisták előretörése (lásd: Petru Groza ekkor már miniszterelnök-helyettes volt).

3.3.4. A totalitárius Románia

A szovjet és román seregek benyomulása és Észak-Erdély megszállása 1944 őszén történt meg. Szeptember 12-től katonai közigazgatás rendezkedett be itt, amelyet már november 11-étől polgári közigazgatás váltott fel.

¹⁶⁷A döntés szövegét lásd: Halmosy, 489-490.o.

¹⁶⁸vö Illyés: National Minorities... 80-82.o.

¹⁶⁹Illyés: National Minorities... 85.o.

¹⁷⁰Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1947-1983 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1983.) 488.o.

¹⁷¹Normaszöveget lásd Halmosy: Nemzetközi szerződések...

Az ún. *konzolidációs időszak* az 1944-es kapitulációtól 1947-ig, a királyság bukásáig tartott. A Szovjetunió követelte, hogy a király nevezzen ki radikálisabb kormányt, amely kérésnek Mihály király eleget is tett¹⁷²: így lett Petru Groza miniszterelnök 1945-1952-ig. A Népfront kormánya — mint látni fogjuk — sokat ígért, de keveset teljesített a kisebbségek helyzetének javítása terén. Jogegyenlőségről beszélni sem lehet ebben az időszakban, de a kiüresített, szinte látszat-intézmények sorát megtalálhatjuk. A háború végétől Sztálin haláláig tartó időszakon belül két nagyobb korszakot lehet megkülönböztetni.¹⁷³ 1) Az 1944-48 közötti éveket pezsgő kulturális és politikai élet jellemezte. 2) 1949-től — a kronológia tanúsága szerint — egyre kevesebb eseménnyel lehetett számolni. Az önálló magyar (és más kisebbségi) kulturális, politikai intézményrendszer felszámolásával „homogenizálódott” a romániai társadalom.¹⁷⁴ Ezekben az években a politikai ellenzék, a görög és római katolikus egyház vezetői¹⁷⁵, a szerzetesrendek¹⁷⁶, vagy a „kulákok” ellen folyó koncepciós perek befolyásolták a politikai életet. Erőteljesen érezhető volt a kollektivizálás és az úttörő mozgalom uniformizáló hatása.¹⁷⁷ Az 1945-ben lezajlott földreform ugyancsak érzékenyen érintette a kisebbségeket: az egykori magyar tulajdon 80% -a és a német tulajdon 98% -a került román tulajdonba.¹⁷⁸

1945 után úgy tűnt, hogy az új hatalom a nemzetiségi kérdés méltányosabb megoldására törekszik. Az 1945. február 6-án kibocsátott 86. sz. törvény (*Nemzetiségi Statútum*, amelyet formailag mindmáig nem hatálytalanítottak) első ízben biztosított kollektív jogokat a nemzeti kisebbségeknek. Előírta, hogy azokon a területeken, ahol a nem román nemzetiségűek a lakosság legalább 30 % -át teszik ki, szóban és írásban használhatják anyanyelvüket a közigazgatási intézményekben és a bíróságokon, és e nyelvek ismeretét — a román nyelv ismerete mellett — kötelezővé tette az e területen hivatalban lévő köztisztviselők számára. A Statútum előírta az anyanyelvi oktatás biztosítását minden szinten, valamint a nemzetiségi

¹⁷²vö. Illyés: *National Minorities...* 95-98.o.

¹⁷³Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1953* (Kisebbségi adattár, Budapest-Szeged, 1994.) 10.o.

¹⁷⁴lásd pl. 1949. január 31-én egy közlönyben megjelent határozattal töröltek több (nem csak magyar) közművelődési és egyházi jellegű egyesületet és alapítványt, mint a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot és Teleki Sámuel Alapítványt, valamint a Történelmi, Régészeti és Néprajzi Társaságot, illetve a tordai református énekkart. (Vincze, 75.o.)

¹⁷⁵lásd: 1949. február 1-én a Kultuszminisztérium határozata értelmében „demokrácia ellenes magatartásuk miatt” törlik a költségvetésből Márton Áron gyulafehérvári és Anton Durcovisi iasi-i római katolikus püspököket, Maczalik Alfréd gyulafehérvári kanonokot és még 150 papot és tisztviselőt. Márton Áron püspököt 1949. június 21-én tartóztatta le a Securitate, bukaresti hivatalos útjára indulván. Pere 1951. július 30-án kezdődött és augusztus 7-én már ítéletet is hirdettek. (Vincze, 75, 78.o.)

¹⁷⁶lásd: 1951. augusztus 7-én karhatalommal elhurcolják a csíksomlyói ferences szerzeteseket, később az épületüket a csíkszeredai táncitaniskolának adják. (Vincze, 84.o.)

¹⁷⁷vö. Vincze, 10.o.

¹⁷⁸Illyés: *National Minorities...* 109.o.

uszítás és az etnikai diszkrimináció büntetését is.¹⁷⁹ A gyakorlatban viszont — mint ahogy az 1919-es dokumentumokkal is történt — a Nemzetiségi Statútum rendelkezései soha nem kerültek alkalmazásra.

Az első világháborút követő dokumentumokkal és az akkori nemzetközi helyzettel szemben ekkor nem volt kisebbségi jogvédő fórum, amelyhez fordulhatt volna egy közép-európai nemzeti közösség jogai csorbítása esetén. Előrelépés ugyanakkor egy kisebbségi minisztérium felállítása, amelynek jelentős hatáskörei ugyan nem voltak, a kormányzat mégis jelezte a nemzetiségek ügyére való figyelmét.¹⁸⁰ Az 1947-es Romániával kötött békeszerződés egyebekben nem szabályozta kisebbségek jogait.

Főként a német kisebbséget érintő lépés volt a szovjet megszállással egy időben zajló deportálás, amely eredményeként mintegy százezer (17-45 év közötti férfi és 18-35 év közötti nő) német nemzetiségű lakost vittek a Szovjetunió területére kényszermunkára. Mintegy húsz százaléuk nem tért vissza.¹⁸¹

A magyar nemzetiség a háborút követő politikai helyzetváltozásban ismételen összeszedte érdekérvényesítő képességét és 1944-ben működésbe hozta a kis tömegbázisú *Magyar Dolgozók Szövetségét* (MADOSZ), amely a háború előtt a háború előtt a Kommunisták Romániai Pártjának egyik fedőszerve volt.¹⁸² A szövetség 1944. október 16-án, a brassói országos értekezletén nevet változtatott és megalakult a Romániai *Magyar Népi Szövetség* (MNSZ), amely 1953 tavaszáig működött, amikor is a Román Munkáspárt és az MNSZ közös tanácskozását követően megszüntették a pártot.¹⁸³ Mint a fenti Statútum tartalmából is kitűnik, a szovjet irányítású vezetés a nemzeti kisebbségek növekvő bázisát is fel akarta felhasználni az antikommunizmus felszámolására.

1947. fordulópont Románia történetében: I. Mihály király lemondott és nyomába lépett a *proletárdiktatúra*. Kikiáltották a Román Népi Demokráciát. A kommunista diktatúrának megfelelően a pártokat ellehetetlenítették, így elsőként a két jelentős román pártot: a Nemzeti Paraszt Pártot és a Nemzeti Liberális Pártot. Egyetlen párt csak a Román Kommunista Párt maradt. Az 1948-as alkotmány — amely az 1936-os szovjet mintára épült fel — a 24. szakasza foglalkozott a kisebbségi nyelvhasználattal, de végrehajtásra nem került. Ez garantálta a nyelvhasználatot és „az együtt élő nemzetiségek nyelvén szervezett oktatási intézményeket”.¹⁸⁴ Közjogi változást az 1952-es év hozott.

Az 1952-es alkotmány 82.§-a garantálta, hogy a „Román Népköztársaságban a kisebbségek szabadon használhatják nyelvüket és lehetnek a nyelvükön saját

¹⁷⁹ www.htmh.hu: Jelentés a romániai magyarság helyzetéről (2004.)

¹⁸⁰ vö. Illyés: National Minorities... 108.o.

¹⁸¹ vö. Illyés: National Minorities... 101.o.

¹⁸² Vincze, 16.o., A MADOSZ mellett érdemes megemlíteni az *Erdélyi Magyar Tanácsot*, amelyet 1944. szeptember 16-án hoztak létre Kolozsváron polgári politikusok, baloldali értelmiségiek és kommunisták. (Vincze, 15.o.)

¹⁸³ Vincze 17 és 89.o.

¹⁸⁴ vö. Illyés: National Minorities... 114.o.

könyveik, újságaik, folyóirataik, színházaik és oktatásuk.” Mindettől függetlenül — és az alább tárgyalandó autonómián kívül — a román állam e korszakban a nyelviséget igyekezett a hatalom háttérbe szorítani. Így szüntették meg a két-nyelvű táblákat és feliratokat, hirdetésekét. Tiltott lett a kisebbségi nyelvhasználat párt/egyesületi üléseken, konferenciákon és minden hivatalos érintkezésben. Az egyetlen hivatalos szerv a Román Kommunista Párt volt, és az általa engedélyezett (és ellenőrzött) szervezetek. A közigazgatás olyan posztjait, amelyeket az állam magának vindikált, „nemzetinek” minősítették, így csak központi delegálással, többségi személy vehetett benne részt, kisebbségi nem.¹⁸⁵

1952. szeptember 27-én jelent meg a 331/1952. sz. törvény az ország új gazdasági-adminisztratív beosztásáról. A tartományok száma 28-ról 18-ra csökkent, így a megyék helyett bevezetett tartományok megfeleltek a szovjetizálás követelményeinek is. Az új (1952-es) alkotmány 19-21. §-ai szerint a Székelyföld nagy részén megalakították a *Magyar Autonóm Tartományt* (MAT).¹⁸⁶ E területen mindössze a magyar kisebbség egyharmada élt, 539.669 fő (össztlakossága 740.381 fő volt). Egy „sziget” jött így létre: román többségű megyékkel övezve, a magyar határtól a lehető legmesszebb. Az alkotmány 21. szakasza egy szabályzatot ígért, amelyet a MAT néptanácsa fog kidolgozni és a parlament elé terjeszteni, de erre nem került sor.¹⁸⁷

Az autonómia legtöbb vonásában a marxi-lenini tanok jegyeit viseli magán, és egyértelműen szovjet nyomásra jött létre.¹⁸⁸ Célja egyrészt egy külső propaganda volt (lásd még: a jugoszláviai autonómia), másrészt a kormányzati akarat végrehajtásának elősegítése. Ez utóbbit kiválóan jellemezte, hogy a magyar nemzetiség szervezeteiben a legmagasabb tisztségeket csak többségi személy tölthette be. Az autonómia statútuma alig különbözött jogi státusában a terület Románia más régióitól. Amiben a magyar kisebbségnek az autonómia területén ténylegesen több joga volt: a nyelvhasználati joga a bíróságok és közigazgatási hatóságok előtt. Az eljárásjogok magasabb szintjein viszont már csak (a kisebbségi nyelv ismeretének hiányában) román nyelven folytatódott az eljárás, román nemzetiségű ügyintéző és bíró előtt. Az azonban nyilvánvaló lett az ötvenes évek végére, hogy az autonómián kívüli magyar identitást igyekeztek az állam megszüntetni: magyar nyelvű intézményeket, iskolákat zártak be. A hatvanas évektől a MAT-on belül is érezhető volt az asszimilációs szándék.

¹⁸⁵Illyés: *National Minorities...* 120.o.

¹⁸⁶Csík, Erdőszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Maroshévíz, Marosvásárhely, Szászrégen, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely és Székelyudvarhely rajonokkal és Marosvásárhely székhellyel.

¹⁸⁷Vincze, 88.o.

¹⁸⁸a továbbiakban alapul lásd: Lipcsey Ildikó: *Erdélyi autonómiák (1990) A Magyar Autonóm Tartomány 67-80.o.; Illyés, 117-118.o.; illetve Udvardy Zoltán: Volt egyszer egy magyar autonómia (Székely gettó vagy időleges önrendelkezés?) in: Új Magyarország, 1996. december 12., 10.o.; Stefano Bottoni: The creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and consequences (Regio, 2003.) 71-93.o.; Gagy József: Magyar Autonóm Tartomány: egy centralizációs kísérlet. Hatalom, értelmiségiék, társadalom. (in: *Nemzet a társadalomban 2004.*) 173-190.o.*

1960-ban, december 24-én kiadott közigazgatási törvény felülírta az alkotmány korábbi rendelkezéseit és a MAT neve Maros-Magyar Autonóm Tartományra változott, hatásköreit csökkítették, nemzetiségi összetételét hígították. Ezzel megkezdődött egy közigazgatási reform-folyamat, amelynek eredménye lett, hogy 1968-ban az autonóm körzetet megszüntették, a megyerendszert visszaállították.

A kommunista hatalomátvétel után az ún. államosítás (1948) lehetővé tette, hogy a magyarságot teljesen megfosszák vagyoni alapjaitól, intézményeitől és iskolarendszerétől, minimálisra szűkítve az erdélyi magyar egyházak működési lehetőségeit is. Ettől kezdve egyre kiszolgáltatottabbá vált a nacionálkommunista román állam önkényének, amely — akárcsak a két világháború közötti román állam — 1956-tól kezdve ismét a romániai magyarság fokozatos felszámolására törekedett. A törvények ugyan formálisan biztosították az anyanyelv szabad használatának jogát (sőt ezt Ceaușescu idejében hatályos alkotmány is kimondta), de a magyar nyelvet a '60-as évektől kezdve fokozatosan kiszorították a közéletből.¹⁸⁹

Jól érezhető törés volt a román nemzetiségi politikában az 1956-os magyar forradalom és az arra reflektáló romániai antikommunista megmozdulások. Az 1958. május 24-i szovjet csapatkivonásokat követően Románia célja egy bizonyos mértékű szeparálódás volt a szovjet befolyás alól. Ez állt a propaganda központjában is. Azonban ez csak külső jegyekben való elkülönülést jelentett, a tényleges működés és a politikai terminológiák mit sem változtak.

1965. egy újabb fordulat Romániában: új alkotmányt fogadott el a Nemzetgyűlés. A Román Népköztársaságot felváltotta a Román Szocialista Köztársaság és a kommunista párt főtitkárává Nicolae Ceaușescu-t választották. Az ő kezében a hetvenes évektől egyre koncentráltabban összpontosult a hatalom.

Nemzetiségi képviselői szervek egyedül a *Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa* volt, amelyeket minden kisebbség (magyar, német, szerb, ukrán) számára 1968 novemberében hoztak létre.¹⁹⁰ E szervezetek a Szocialista Egység Frontja alá tartoztak; kinevezett tagokból álltak, státuszukat tekintve tanácsadó társadalmi szervezetek voltak, amelyek azonban érdekképviseletet nem láthattak el.¹⁹¹

Nyelvhasználatai jogokról gyakorlatilag 1975-ig beszélhetünk, bár e dátum is csak a teljes egészében magyarok által lakott Hargita és Kovászna megyére vonatkozik; más magyarok által lakott erdélyi megyében a kétnyelvűség (táblák, hirdetések, hatóságokkal való kommunikáció, oktatás) nem érvényesült.¹⁹² Ez vonatkozott a német kisebbségre is. Köztisztviselők csak románul dolgozhattak, üléseken, értekezleteken is megkövetelték a kizárólagos román nyelvhasználatot. (Mindezek

¹⁸⁹lásd: HTMH hivatkozott jelentése.

¹⁹⁰Létrehozásukban szerepet játszott a „prágai tavasz” leverése, amely szovjet intervenció a térség államaiban félelmet váltott ki, így e szervezet jele lett annak, hogy a hatalom mennyire képes uralkodni a szocialista társadalmi rendet.

¹⁹¹Erdély története 1771.o., illetve Illyés: National Minorities... 136.o.

¹⁹²Illyés: National Minorities... 135-136.o.

ellenére az 1965-ös alkotmány garantálta a hátrányos megkülönböztetés tilalmát és teljes egyenjogúságot garantált az alapjogok tekintetében „nemzetiségre, fajra, nemre vagy vallásra való tekintet nélkül”.¹⁹³)

A hetvenes évektől a nyolcvanas évek végéig egy *fokozódóan erősödő sovinszta diktatúrának* lehettünk tanúi. Ennek a kisebbségeket érintő hatása a minden áron történő asszimilációban öltött testet. Nyelvi jogokról gyakorlatilag egyáltalán nem beszélhetünk ez időben.¹⁹⁴

3.3.5. Forradalom és fordulat

Az egyre inkább totalitárius és félelemre építő, kisebbségeket agresszíven asszimiláló rendszer az 1989-es közép-európai reform-hullámmal dőlt meg. 2005 márciusában Schmidt Mária történész az 1990. „fekete március” ötödik évfordulója alkalmából Erdélyben tartott beszédéből veszem a diktatúra utolsó napjait leginkább jellemző gondolatokat.¹⁹⁵

„Románia akkor már évtizedek óta a reménytelenség, a reményvesztettek országa volt. Olyan ország, ahol az évek során egyre élhetlenebbé vált az a barakk, amely Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas években egyre élhetőbb lett. A Ceaușescu-rendszer a bornírt ideológiai merevséget, a primitív és anakronisztikus személyi kultuszt, a már meghaladottnak hitt sztálinizmus legrosszabb időszakait idézte fel (...) De 1989 telén egy fiatal temesvári lelkész legyűrte félelmét (...) tudta, hogy az a hatalom, amely politikai ellenfeleivel szemben a köztörvényes gyilkosság eszközéhez nyúl¹⁹⁶, az a hatalom nem bízik többé a saját erejében. Nem meri ügyét az általa ellenőrzött rendőrségre, igazságszolgáltatásra, az általa kinevezett bírákra bízni. A sztálinizmus képlete ez. Ahol rettegnak az alattvalók, és náluk jobban csak a hatalom központja retteg.” Kitért a forradalom és a történelem úgy jegyzi a napot: *temesvári véres december*. „Európában Románián kívül sehol nem adtak ki tűzparancsot, sehol nem vetették be a hadsereget a változást akarók ellen. Csak Ceaușescu lövetett Temesváron 1989. december 16-17-én.” A forradalom tüze egész Romániában tovaterjedt: a kommunizmus bukását nemzeti-ségtől függetlenül akarta minden román állampolgár. December 22-én a bukaresti nagygyűlést követő napon a diktátor már menekült, de végzete őt és feleségét, a rendszer második emberét is utolérte. E napon „Bukarest forradalmi lázban égett. Tízezrek vették birtokukba az utcákat.” (...) „Az 1989. év utolsó napjaiban tehát Romániában is összeomlott a kommunizmus. Véget ért a több, mint négy évtizedes kísérlet, amely földi paradicsomot ígért, és helyette éhséget, sötétséget, didergést és nélkülözést hozott. És bilincsbe verte az egész nemzet lelkét.”

¹⁹³Erdély története, 1769.o.

¹⁹⁴Kukorelli István: Románia alkotmányáról (in: Magyar Kisebbség, 1995/2)

¹⁹⁵Magyar Nemzet, 2005. március 19 4-5.o.

¹⁹⁶A történész itt Tókes László egyik közvetlen kollégájának, Újvárossy Ernőnek brutális meggyilkolására utal.

A románok és magyarok közös forradalmát beárnyékolta azonban az a titkos szolgálatok által szervezett pogrom, amely később a *marosvásárhelyi fekete március* nevet kapta.¹⁹⁷ „Vidékről toborzott, kellően feltüzelt és megfizetett verőlegényeket szállítottak buszokkal Marosvásárhelyre. (Nem sokkal később, 1990 júniusában Bukarest népe is ugyanennek a Critescu román belügyi ezredes vezetése alatt álló 02105. számú különleges alakulatnak a pusztítását tapasztalhatta meg, amikor bányászokat vezényeltek a fővárosba.) A felheccelt és lefizetett román parasztoknak azt a feladatot adták, hogy félemlítsék meg Marosvásárhely magyar lakosságát, az erdélyi magyarság vezetőit pedig fizikai bántalmazással, esetleg lincseléssel akadályozzák meg abban, hogy közösségük érdekeit képviseljék. A sikeres vásárhelyi bemutatkozásán felbuzdulva a Vatra magyarelles megmozdulásokat szervezett Szatmáron, Iasiban, Bukarestben, Brassóban és Szebenben is, bár e helyeken nem történtek bántalmazások, ezek csak erődemonstrációk voltak.”

A fentiekből kitűnő véres rendszerváltozás mellett mégis megalakulhatott a magyarság érdekvédelmi szervezete, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, amely közvetlenül a rendszerváltozás után jött létre.¹⁹⁸ Mára a szövetség mellett más politikai alakulatok is létrejöttek, úgy mint a kisebbségi autonómia megvalósulását első soron célul kitűző Magyar Polgári Szövetség (MPSZ), illetve az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és a Székely Nemzeti Tanács.

Önálló nyelvtörvény a forradalom utáni Romániában nem született, a nyelvhasználatot ágazati törvények szabályozzák.

3.4. Délvidék

A viharedzett magyar életfa egyik erős ágának dús hajtása vagyunk . . .
(Csuka János, 1941)

3.4.1. Felvezetés

A történeti Magyarország a déli országrészének a középkortól kezdve, különösen az észak felé törő ottomán seregek miatt, megkülönböztetett jelentősége volt. Mint Domonkos László írja¹⁹⁹ a „18-19. század folyamán kapta meg az ismert — újabban ismét használatos — »Délvidék« elnevezését Bács-Bodrog, Szerém és Torontál vármegye vidéke, azaz elsősorban (ha nem is teljes mértékben) a Bácska és a Bánát (Bánság)”.

¹⁹⁷vö. Fehér könyv: az 1990. március 19 és 20-i események Marosvásárhelyen (Püski, Budapest, 1991.); Kincses Előd: Marosvásárhely fekete márciusa (Püski, Budapest, 1990.)

¹⁹⁸Az RMDSZ szerepéről lásd még: Bakk Miklós: Az RMDSZ mint a romániai magyarság politikai önmeghatározási kísérlete 1989 után (in: Regio, 2/1999) 81-116.o. Lásd még: RMDSZ füzetek I-V. 1993.

¹⁹⁹Domonkos László: Magyarok a Délvidéken (Zrínyi, 1992) 8.o.

Az 1995-ben véget ért balkáni háború szinte „felrobbantotta” a Trianonban mesterségesen létrehozott jugoszláv államot. A délvidék történelmi régiói ennek megfelelően három ország között oszlanak ma meg: Muravidék Szlovéniához, Dél-Baranya Horvátországhoz és a ma Vajdaságnak nevezett országrész Szerbiához tartozik. E régiók rövid földrajzi, demográfiai és történelmi bemutatása a dolgozat függelékében található.

3.4.2. Trianontól 1940-ig

A forrongó Balkán nem nyughatott a török elvonulta után sem. Példája ennek *Gavrilo Princip* nevezetes tette Szarajevóban. Az első világháború alatt már tudatos törekvést fedezhetünk fel a délszláv államok részéről, hogy területeket szerezzenek meg, országaikat növeljék. A „belgrádi központ mellett 1915 májusában Londonban szlovén és horvát politikusok alakítják meg a horvát Ante Trumbić vezetésével a Jugoslenvski Odbort (a Jugoszláv Bizottságot). A bécsi birodalmi gyűlés délszláv képviselői 1917. május 30-án olyan értelmű nyilatkozatot tesznek közzé, amely követeli, hogy minden szerbek, horvátok és szlovénok által lakott vidéket önálló államtestben egyesítsenek Ausztria-Magyarország megfelelő területeivel (tehát a magyarlakta Délvidéket is). Ugyanezen év július 20-án Nikola Pašić szerb miniszterelnök és a horvát Ante Trumbić a görögországi Korfu szigetén közös nyilatkozatot ír alá, mely szerint a létrehozandó jugoszláv állam — a birodalmi gyűlés képviselőinek Habsburg–nosztalgiáit végképp elvetve — »alkotmányos népképviselői« királyságként a szerb Karadordeviç–dinasztia uralma alá kerüljön.”²⁰⁰

A jugoszláv állam kialakulásának következő lépcsője már 1918 októbere, amikor létrejönnek a szlovénok, horvátok és szerbek nemzeti tanácsai. Ezek a szervezetek a monarchián belül élő valamennyi délszláv nép kizárólagos politikai képviselőjének minősítik magukat. Bár a háború még folyik, a monarchián belül — puccsszerűen — e szervezetek létrehoznak még e hónap közepén (19-én) egy ideiglenes alkotmányt, illetve egy „végrehajtó bizottságot”, amely jogosítványai tekintve megfelel egy (ideiglenes) kormánynak. Ezt követően 29-én a horvát Sabor kimondta elszakadását Magyarországtól.

A szerb csapatok még 1918 novemberében egyre mélyebben behatolnak a Délvidékre, nem kímélve semmit. Ha a fenti történelmi előzményeket tekintjük, ez a délvidéki magyarság harmadik nagy traumája (a tatár és a török után). Míg a katonai rablás és cenzúra (újságok elkobzása) folyt a magyarlakta területeken, 1918. december elsején kikiáltották az államot: az ún. SHS királyságot (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca). Ezen államalakulat alapvetően a területszerzéssel tölti az 1919. évet, amelyet gyakran kísér a magyarsággal szemben elkövetett erőszak. Mind a nemzetközi tárgyalóasztalnál, mind a fronton sikeres harcot vív

²⁰⁰Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 34.o.

az SHS királyság: gyakorlatilag 1919 őszére minden lezajlott. Mire a románok Budapestről kivonultak, elveszítettnek volt tekinthető a Délvidék.²⁰¹

A két világháború közötti időszakot²⁰² méltán jellemzi a Szenteleky Kornéltól vett 1930-as idézet²⁰³: „Az állapotok nálunk a magyar szó és a szabad gondolat tekintetében napról napra rosszabbodnak. A végén, sőt már talán már hamarosan csak avval a bizonyos byroni mondással vigasztalódhatunk: a gondolkodás joga az utolsó menedékünk.”

A délvidéki magyarság élete gyökeresen felfordult: „A város- és községházán idegen nyelven hangzott el a parancs, idegen csendőrkéz fogta meg a magyar gallért és az iskolák fekete táblájára cirill betűket rajzolt a kréta. (...) Megsemmisültek a magyar élet emlékei, csörömpölve hullottak az utcára a magyar cégtáblák, a sírfeliratokon kívül minden más az államnyelvet népszerűsítette és már a kocsmában is idegen nótát húzott a cigány. Az összeomlás ilyen utórezgéseiben kezdte érezni a délvidéki magyarság, hogy mit jelent ez a szó: kisebbségben.”— idézi a Domonkos László Léway Endrét. Mirnics Károly írja recenziójában²⁰⁴, hogy „a szerb diktátumú jogalkotás és jogrend sokkal kevésbé volt liberális, mint bármelyik más utódállamé. A magyar kisebbséget, mintha nem is létezett volna, egyszerűen ignorálták.”

1920-as békekonferencián a királyság, mint két ábécét használó, toleráns állam, mutatkozott be, ahol nincs alapja a kisebbségi kérdésnek. A jugoszláv kisebbségvédelmi szerződés tartalmaz olyan rendelkezéseket is, hogy nemzetiségi hovatartozástól független törvény előtti egyenlőséget, hivatalviselési jogot, az elemi iskolában anyanyelven történő oktatást biztosítanak. A kisebbségek — saját költségükön — vallási, jótékonyági, jóléti intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket, továbbá különböző kulturális egyesületeket alapíthatnak és tarthatnak fenn. Politikai pártok alapítása is engedélyezett.

A létrejött SHS királyság 12 milliós lakosságának mintegy 18,8 százaléka tartozott kisebbséghez, ám ebbe nem tartozott bele a lakosság majd' 10 százalékát kitevő macedón, albán, muzulmán vallású közösség.

A többségében magyar és német ajkú lakosságtól elvett földekre²⁰⁵ délszláv

²⁰¹lásd még Bodonyi Ilona: *Idők szorításában...* 135.o.

²⁰²Mirnics Károly egy politikai elemzésében írja, hogy az „első Jugoszlávia, amely 1918-tól 1941-ig létezett, iparilag fejletlen és gazdasági viszonyaiban félfedális ország volt. Állami be rendezkedése és politikai rendszere tekintetében monarchofasiszta ország volt, amely hatalom gyakorlásában a katonaságra és a nagyszerb (csetnik) eszmeiséggel áthatott katonai vezetésre és a paramilitáris (félkatonai) alakulatok megfélemlítő erejére támaszkodott. Jogrendszere mindenek előtt a nagyszámú nemzeti — így a magyar — kisebbséggel szemben diszkriminatív, megkülönböztetően jogfosztó és minden tekintetben elnyomó volt.”(Mirnics Károly: *A vajdasági magyarok politikai önszerveződése és a magyar politikai pártok egymás közti harca a VMDK megalakulásától 1996-ig.* Kézirat, háttéranyag, TLA: 4-2793/99. 1. o.)

²⁰³Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 47.o.

²⁰⁴Mirnics Károly: *A Magyar Királyságból...* 7.o.

²⁰⁵A kisajátított földek 49%-a volt magyar tulajdonban, 22% németben. (Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 51.o.)

családokat költöztettek be, gondosan ügyelve az etnikai összetétel megváltoztatására. Mint láttuk fent, gazdag, jól termő vidék volt a Délvidék java része. E területre betelepülő új gazdák azonban nem művelték a földeket, a magyaroknak nem engedték, így a földet is felverte a gaz, a magyar lakosság is elszegényedett.²⁰⁶

A húszas évek végére sok magyar alól, munka és közösség hiányában kezdett a talaj kicsúszni. Erre „segített rá” az Aleksander Karadorodević király által felfüggesztett alkotmány (1929. január 6.) és a katonai parancsuralom. E diktatúra — többek között — közigazgatási változást is jelentett: bánóságokra osztották fel a területet, így a Dunai Bánóság létrehozásával csökkent az egy-egy közigazgatási egységben élő kisebbségek száma. Az egy állam – egy nemzet elv jegyében gyakorlatilag minden kisebbségvédelmi rendelkezést felfüggesztettek. „Az összes közhivatalokban megtiltották a magyar nyelv használatát, a csekély számú magyar tisztviselőt kitették állásából...”²⁰⁷

Az első tíz év szenvedései indították be a harmincas évekre a magyar társadalmi- és közéletet, ekkorra ébredt öntudatára a magyarság. Ez alapvetően két mozgalomnak volt köszönhető²⁰⁸: az egyik az Egyesült Ellenzék, illetve a szerb vajdasági mozgalom magyar szárnyának politikai szervezkedése, a másik az újvidéki Reggeli Újság (a volt Délbácska) Közművelődési Tanácsának a kulturális életet élénkítő népnevelési akciója. Ezek alapozták meg az évtized végén a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, a DMKSZ újjáalakulását is. Hosszas munka után belgrádban beindulhatott az első magyar tanítóképző, ám a Karadorodević-diktatúra alatt sorra zárták be a magyar iskolákat. Megdöbbenő adat, hogy ekkorra a magyarság által lakott területeken az írástudatlanság eléri

²⁰⁶Bíró László: Magyarok Jugoszláviában (in: História, 1991. nr. 2-3.) Domonkos László így összegzi a közvetlenül Trianon után fennálló társadalmi helyzetet (Magyarok a Délvidéken, 53.o.): „Az ilyen mérvű gazdasági elnyomatás évei során a társadalmi viszonyok terén sem lehetett jobb a helyzet. Ami a kiszolgáltatottságot és az anyagi elesettséget illeti, valóban így is volt. Csakhogy a két háború közötti Délvidéken az ügyvédek, orvosok, mérnökök, tanárok, írók, újságírók, kereskedők, iparosok — idejekorán megtapasztalva a »kisebbségi sors« megannyi keservét — a korábbi tespedtségéből fölocsúdtak, s a déli magyarság vezetői, kitartó harcosai lettek. Ez a folyamat nagyon nehezen indult el. Az első években a magyar vidékeknek egyszerűen nem is volt helyi társadalmi vagy kulturális életük mert máról holnapra elszakadtak Budapesttől, az anyaországtól. Az elszakított magyarlakta központok jó darabig nem lehettek elég erősek ahhoz, hogy háborús összeomlás viharában szétzúlló társadalmi-kulturális értékeket összevonjanak, felmutathassanak. A húszas évek elején a Délvidéken alig van társadalmi vagy kulturális közösség. Az olyan megéppenséggel hiányzik, melynek vezetői rádöbbenének az ilyen szervezetek hallatlan fontosságára. Lévy Endre így jellemzi ezt a helyzetet: »Akkor lehetett csak érezni igazán, hogy a bácskai s bánáti rónaságon élő magyarságnak soha nem voltak akár szellemi, akár politikai téren hősiességi szakaszai: nagyobb arányú megmozdulásra soha nem vállalkozott, újítást nem pártolt és csak nagyritkán cselekedett. Ezen a tájon minden időben a saját sorsukkal megelégedett, nehezen mozgó és nehezen gondolkodó emberek éltek. A tehetősebb lakosság túlnyomó része jómódú gazdálkodó, mindenbe könnyen beletörődő és meglehetősen szűkmarkú.(...)«”

²⁰⁷Botlik-Csorba-Dudás: Eltévéd mezsgyekövek..., 115.o.

²⁰⁸Botlik-Csorba-Dudás: Eltévéd mezsgyekövek..., 117.o.

a 34%-ot. A „kettősség évtizedében” elemi erővel tört fel a magyarság megmaradásának ösztönös vágya a diktatúra könyörtelenségével szemben.

A vajdasági magyar közélet és közművelődés legjelentősebb tényezője a sajtó volt.²⁰⁹ A két világháború közötti időszak újságjai: első újságként jött létre a Szabadkai Friss Újság. Ezt követte a legjelentősebb vidéki magyar lapnak számító Bács megyei Napló (1929-től csak Napló). Meg kell említeni továbbá a 48-as függetlenségi párt érdekeit képviselő Bácskai Hírlapot, és az újvidéki Hírlapot. Csuka Zoltán indítja útnak az 1925-ig megjelenő Út című irodalmi folyóiratát. Az ő nevéhez fűződik továbbá a két világháború közötti délvidéki magyar költészet első antológiája is.²¹⁰ Végezetül meg kell említeni a magyar öntudatot kifejezetten ápoló Délbácska című újvidéki lapot, amely szintén csak 1929-ig jelenhetett meg.

A korszak legjelentősebb magyar alakja egy szíváci orvos, Szenteleki Kornél volt. „Szenteleki munkássága csak a felvidéki Fábry Zoltán és az erdélyi Kós Károly heroikus teljesítményéhez mérhető.”²¹¹ Az irodalmat ismerő és céltudatosan nevelő, irányító alakja volt korának. A diktatúra bevezetése után köré gyűlnek a kortársai, és a magyar irodalom céltudatos fejlesztésén munkálkodtak.²¹² A kor két legjelentősebb irodalmi folyóiratát adták ki: a Mi Irodalmunkat és a Kalanyát. Az előbbi 1931-ben megszűnik, de később, 1934-től helyét átveszi a Híd.

Az 1920-21-ig tartó időszakban az egyesületek száma is fogyatkozott. A húszas évek végére — a Trianon előtti időknél mintegy fele — 101 egyesület működött.²¹³ Jellemző a kor cenzúrájára, valamint az állam általi anyagi megszorításokra, hogy a délvidéki magyarságnak a két világháború között egyetlen színháza sem volt.

A legnagyobb egyesület a szabadkai Népkör volt. 1941-re már ötezres tagsággal rendelkezett, így integráló erejével a délvidéki magyarság szellemi fellegvára lett.

²⁰⁹vö. Botlik-Csorba-Dudás: *Eltévedt mezsgyekövek...*, 105-107.o.

²¹⁰Kéve, 1928.

²¹¹Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 63.o.

²¹²A kor öntudatos magyarságának szemléltetéseként álljon itt Csuka János újságírónak 1941-ben írt *Híg magyarok és szilárd magyarok* című cikkéből idézet: „A mi véleményünk szerint a híg magyar az, aki kibújik a munka áldozatkészség felelőssége alól, megakaszt minden lendületet s akkor veri a mellét nagy magyarságával, amikor az nem jár semmiféle veszéllyel és következményekkel. Például baráti összejöveteleken, kávéházi, stb. tereferéken s kedvező politikai konstelláció idején. Ha viszont csúnya szelek fújnak — ami elég gyakori eset — a magyarság kevésbé védett háza táján, akkor ügyes zsonglőrök módján esetleg idegen hangzású nevük felhasználásával igyekeznek megvédeni magukat. Szerencsére nincsenek sokan s személy szerint is ismerjük őket. Hosszú ideig szemléltük aknamunkájukat, összeférhetetlen gyűlölködésüket egyesületekben, pártokban, stb. Nem tudtak szürke egyéniségükkel kiemelkedni, s mivel lelki beállítottságuk hajlik a személyeskedésre, a legkönnyebb, de legvisszataszítóbb módját választották az egyéni munka értékelésének. Mindenkit, aki nehéz kisebbségi talajunkon dolgozott, s nem tapsolt nekik, megmártak a nemzetietlenség méregfogával.” (Csuka János: *Kisebbségi sorsban — a délvidéki magyarság húsz éve, 1920-1940* (Hatodik Síp Alapítvány, 1996) 69.o.

²¹³A korabeli szerb statisztikát kritikával kell fogadni, hiszen az 1929-es adatok szerint 189 magyar egyesület működik, de e számba beleszámoltak olyanokat is, amelyek nem feltétlenül magyar szervezetek voltak: tűzoltó egyleteket, sport egyleteket, temetkezési egyleteket és vadászegyleteket is.

Később azonban a közművelődési egyesületek első igazi összefogását a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség látta el, 1940-41-től.

E korszak politikatörténeti megítéléséhez fontos azt is megemlíteni, hogy a magyarság a két világháború között rendkívül erős szakszervezeti életet élt és erős baloldali kötődése volt.²¹⁴

1922. szeptember 17-én alakult meg az *Országos Magyar Párt*. Ez lett az elszakított terület első politikai mozgalma. 1929-ig tevékenykedhetett, hiszen a diktatúrában mind a pártot, mind az eszméit hirdető pártlapot, az újvidéki Hírlapot betiltották.²¹⁵ Bár e párt sok kritikát kapott működése során²¹⁶, tagadhatatlan, hogy hatalmas és heroikus munka, amit szelmalomharcként vívott a szerb többséggel. Több mint négy évi munkával sikerült elérni, hogy a magyarság nagyobb részét felvegyék a választói névjegyzékbe. Természetesen a választások sem voltak (még a magyar többségű településeken sem) egyszerűek, hiszen folyamatos megfélemlítésnek voltak kitéve a szavazók és a politikusok egyaránt. Személetes példa erre, hogy 1925-ben például egyszerűen letartóztatták a magyar párt szinte teljes vezetőségét és a Hírlap szerkesztőségét. A délvidéki magyarság szervezkedésére figyelte az egész jugoszláviai sajtó. A zágrábiak azért üdvözölték, mert önálló alapra helyezkedett, és különféle ígéretések ellenében nem csatlakozott valamelyik szerb párthoz. „A horvát pártvezér, Radić — akinek közeledését a magyarsághoz korábban elmarasztalták — nyíltan kijelentette: a magyarság kisebbségi jogainak kivívásánál számíthat nemcsak pártja, hanem a Belgrád-ellenes horvát blokk támogatására is. A kormányzó két szerb párt — a radikális, illetve a demokrata — sajtója különféle frázisokkal igyekezett maga mellé állítani a Magyar Pártot, mondván, az SHS- királyság nem ismer szláv és nem szláv, csak jugoszláv állampolgárokat.”²¹⁷ A királyi diktatúra éveiben — illegálisan bár, de — tovább működött az Országos Magyar Párt.²¹⁸

A magyar nyelvnek a hivatalos életből (és a köznyelvből) való háttérbe szorítását már a húszas évek elején megkezdte a hatalom. 1922 tavaszán a Belügyminisztérium rendeletben szabályozta a Bánát, Bácska és Baranya területeken lévő városok és falvak hivatalos megnevezését.²¹⁹ Ezzel kezdődött hivatalosan a magyar elnevezések lefordítása szerbre.²²⁰

²¹⁴Mirnic Károly: A vajdasági magyarok... 3.o.

²¹⁵Bodonyi Iлона: Idők szorításában... 229.o., Fall Endre: Jugoszlávi összeomlása - A Délvidék visszatérése (Magyar Revíziós Liga, Budapest, 1941.) 145.o.

²¹⁶Vö. Hornyik, 102.o., Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 91-93.o., illetve A. Sajti Enikő: Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság (Szeged, 1991.) 101.o.

²¹⁷Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 91.o.

²¹⁸Feloszlatásáról a korabeli tudósítások 1929. január 25-én adtak hírt. vö: Hornyik Miklós: A Délbácska története 1920-1929 (Újvidék, Fórum, 1979.) 106.o.

²¹⁹Megjelent a királyság hivatalos lapjában, a Službene novine 1922. május 30-i 117. számában. vö. Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 101.o.

²²⁰Andrić Edit: Hivatalos helynévhasználat a két világháború közötti és mai Vajdaságban (in: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében, Széchenyi Társaság, Budapest, 1992.) 103.o.

A hatalom asszimilációs törekvése az oktatásügyben is komoly nyomot hagyott. Kötelezővé tették a szerb nyelv tanulását minden kisebbségi iskolában.²²¹ A magyar tankönyvekből kihagytak minden magyar vonatkozású tananyagot. Az okleveles magyar tanárok és tanítók egy részét a jugoszláv hatóságok átvették, de addig nem véglegesítették őket állásukban, amíg nem tették le a három fokozatú vizsgából álló ún. államnyelv-vizsgát.²²²

1934. október 9-én megölték Sándor Jugoszláv királyt. Az ország irányítását a régenstanács vette át. A belpolitikai életet változatlanul a szerb-horvát ellentét hevesége határozta meg. A harmincas évek végére a „magyarságok kizárták a közhivatalokból.”²²³ Mindezek mellett az egyetemet, főiskolát végzett magyar fiatalok nem tudtak elhelyezkedni. Az igazságszolgáltatásban a magyar nyelvű területekre olyan bírókat neveztek ki, akik nem ismerték a magyar nyelvet. „A magyar nyelv használatát a hivatalokban és a kereskedelmi életben megtiltották; a magyar nyelven megírt kérvényeket visszautasították; még a tiszta magyar falvakban is szerb nyelven volt szabad közzétenni, úgyszintén csak szerb nyelven történhetek meg a falvakban élőszóban közzétett hirdetések is. Minden magyar nyelvű plakát, vagy hirdetőtábla tiltva volt, s a magyar nyelvű filmeket csak 1940 óta engedélyeztek...”²²⁴

3.4.3. A második világháború és Tito

Egy önmagát megtaláló de újult erővel le- és elnyomott magyarsághoz érkeznek el a második világháború évei. Történelemkönyvek hosszú sora boncolgatja a második világháborúhoz vezető utat, a jugoszláv állam diplomáciai elszigeteltségét, a tervezett „sváb ütközőállmot”, az NSDAP által diktált feltételeket, végül a racionalitás megtörését és Teleki Pál öngyilkosságát. 1941. április 6-a, virágvasárnap, azonban mégis egy új fejezet dátuma. Ekkor kezdődött ugyanis Belgrád bombázása.

Az elcsatolt területek Magyarországhoz történő visszavezetése természetes igény volt. Húsvét hétfőre (1941. április 14-re) már a magyar seregek birtokba is vették Újvidéket. Az anyaállamhoz visszakerült részekben (Bácska, Baranyaháromszög és Muravidék) katonai közigazgatást vezettek be. Szerb ellenállástól tartva elrendelték, hogy az 1918 után betelepülteknek el kell hagyni a régiót. Ez

²²¹Pálinkás József: Walter magiszteről a tudományegyetemig — Iskoláink rövid története (Forum, Újvidék, 1984.) 104.o.

²²²Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 102.o. Egyebekben vesd össze a nyelvvizsga-kötelezettséget az Erdélyben élő nem-román közalkalmazottak vizsgakötelezettségével, amely szintén ez időszak szüleménye volt! (vö. Mikó Imre: Huszonkét év, Budapest, 1941., 128.o.)

²²³Vajdaságban ekkor mintegy 200 ezer köztisztviselő dolgozott, amelynek 1 százaléka (!) volt csak magyar. Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 118.o.

²²⁴A délvidéki magyarság élete az elszakítás alatt (Pogány Béla, Budapest, 1941.) 27.o.

mintegy 150 ezer embert érintett. Az ő helyükre telepítették be a '41-ben bukovinából eljött csángókat — akiket majd szomorú soruk tovább üldöz 1944-ben Tolna megyébe.²²⁵

A katonai közigazgatás 1941. augusztus 16-ig tartott. Ez idő alatt a legfőbb cél a személy- és vagyonbiztonság megóvása, valamint a közrend biztosítása volt. Majd egy kis ideig tartó „nyugodt élet” után ismét tragédiák övezik a délvidéki magyarság életét.²²⁶

Az egyik 1942. január 21-23, a „hideg napok”²²⁷, a másik 1944. október 15–december 1, a bevonuló szerb partizánbandák mészárlása.

A hideg napok előzményei 1941. nyárutóra és őszre nyúlnak vissza. A visszacsatolt területeken a szerb ellenállás egyre élesebb. Egyre több a gyújtogatás, a csendőrökkel, katonákkal szembeni nyílt fegyveres támadás. Ősz végére vagy négyszáz támadót tartóztattak le a hatóságok. A partizánakciók egyre sokasodtak, több településen központot hoztak létre. A terrorakciók egyik csúcspontja volt a 1942. január 21-23-a közötti újvidéki mészárlás, aminek hivatalosan több, mint háromezer áldozata volt.²²⁸

A másik egy genocídiummal felérő megtorlás volt. Nem más, mint a magukat felszabadítónak nevező csetnyik hordák bosszúja a visszacsatolás miatt. Jellemző, hogy e véres tett is csak 1991-ben vált széles körben ismertté, Cseres Tibor könyve nyomán.²²⁹

1944 őszén az orosz csapatokkal érkező partizánok október 14-én érik el Szabadkát, 20-án Zombort, 22-én Újvidéket. A bevonuló szerbek katonai közigazgatást vezettek be, élén Ivan Rukavina ezredessel. Domonkos László idézi könyvében²³⁰ a Borba 1945 január 4-i számát: „a vajdasági szerbek gyilkosait eléri a megérdemelt büntetés, s azok a magyar uraságok is befejezik a pályafutásukat, akik idegen földek elsajátításából éltek.” — Ekkor a szerb állam élén Joszip-Broz Tito állt és főideológusa, Moše Pijade, aki a fenti idézetet papírra vetette.

Tito rendelete nyomán szabály szerű bosszúhadjárat folyt és véres megtorlás.²³¹ Szabadkán hirdetmény tudatta, hogy „a háborús bűnöket megállapító bizottság” megkezdte működését, valamint az ún. népfelszabadító bizottságoknak előírták, hogy „a leghatározottabban fel kell lépniük az ötödik hadoszlop ellen (...) különösen a svábok és a magyarok ellen (...) akik megsemmisítették, kirabolták és durván bántalmazták népünket.”

²²⁵Lásd még: Sára Sándor – Csoóri Sándor: *Sír az út előttem*, 1987., illetve A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában 1941.* (Akadémiai K., Budapest, 1984)

²²⁶Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 86.o.

²²⁷Lásd Cseres Tibor azonos című könyvét.

²²⁸Egyebekben lásd az 1960-an években Kovács András által rendezett filmet a „Hideg Napok”-ról, illetve Szabó József: *Kik fizettek meg a „hideg napok”-ért?* (Beszélgetés Mészáros Sándor újvidéki történésszel, in: *Népszabadság*, 1943. február 12. 8.o.)

²²⁹Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában* (Bp., Magvető, 1991)

²³⁰Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 96.o.

²³¹Lásd még Harrach Gábor írását *Idegen test — Magyarölés és konszolidáció a Délvidéken, vérbosszú kilencszáznegyvennégy őszén* (in: *Magyar Nemzet - Magazin*, 2004. október 30., 26.o.)

A végeredmény elrettentő: 40 000 magyar áldozat, a délvidéki 322 ezres németiséget — Domonkos László szavait idézve — a szó szoros értelmében felszámolták; alig egy-kétszázan maradtak meg hírmondónak. Ezen kívül pedig folyamatos menekültáradat zajlott a Délvidékről kifelé. Ilyen körülmények között veszítettük el másodszer a Délvidéket és érkeztünk meg 1947. február 10-hez, amikor a magyar békeszerződést aláírták, és 1947. július 14-hez, amikor azt a nemzetgyűlés törvénybe iktatta.²³²

Ez tehát a második Jugoszlávia korszaka. „A második Jugoszlávia 1945-től 1992-ig létezett²³³, a kommunista párt hozta létre 1943. november 29-30-ai határozatával Jajceban. A helyét a nemzetközi életben csak 1945 után foglalta el, mint Európa tizedik legnagyobb országa. (...) Fennállása alatt hatalmas külföldi kölcsönöket élvezett, fejletlen, majd iparilag fejlődő ország volt. Politikai rendszere és államberendezkedése föderatív (szövetségi) elveken alapult, tulajdonviszonyaiban kommunista munkás-önigazgatású és társadalmi igazgatású állam volt.”

A második világháború utáni Jugoszlávia megítélése nem egyértelmű feladat²³⁴ és a dolgozatnak nem is célja. A korabeli sajtó és a hivatkozott irodalom szerint az országot jellemezte egyrészt egy nagyfokú asszimiláció,²³⁵ másrészt viszont széleskörű kisebbségi jogosítványokat is nyújtott a jogrendszer. Mindennek sajátos megnyilvánulása volt *Vajdaság tartomány autonómiája*.

A vajdasági autonómiát a korabeli sajtó nem kis optimizmussal és szocialista jelszavakkal övezte.²³⁶ Ám, ha tüzetesebben megnézzük az autonómia intézményét, látjuk, hogy leginkább a „szocialista egység” dominanciája érvényesült.

1963. évi alkotmány JSZNK-t JSZSZKra változtatta (Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság). Az 1946-os és 1963-as alkotmányok elméletileg biztosították az anyanyelvi oktatást és a nemzetiségek nyelvének egyenjogúságát, azonban a nemzeti kisebbségek nyelvének használata nem honosodott meg a közéletben.²³⁷

Vajdaság tartomány alkotmánya és a nyelvi jogok érvényesülése

1974. február 21-én elfogadott alkotmány az autonóm tartományokat állami jogokkal ruházta fel. Az alkotmány ugyan ellentmondásosan jelölte ki a két tartomány helyét, valójában azonban Vajdaság és Koszovó csaknem másfél évtizeden keresztül köztársasági jogállást élvezett. A tartomány az 1974-es jugoszláv

²³²A Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában hozott 1947. évi XVIII. törvény.

²³³Mirnic Károly: *A vajdasági magyarok...* 1. o.

²³⁴Várad Tibor *Történelemtörténetben* című tanulmánykötetében (Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1995) árnyalt képet kapunk a korszakról.

²³⁵vö. HTMH jelentése a vajdasági magyarságról: www.htmh.hu/jelentesek2001/vajdasag2001.htm

²³⁶A sajtó visszhangot és a kialakulás körülményeit részletesebben lásd Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 108.o.

²³⁷Normaszöveg: *Constitution de la Republique Socialiste de Serbie* (Beograd 1964) 129-139§§.

alkotmány szerint megmaradt Szerbia részeként, de törvényalkotása végrehajtó és bíraskodási hatósága önálló lett. A nemzetiségeket szövetségi, köztársasági és tartományi szinten is tagadhatatlanul szuverén jogokkal ruházta fel, és társult, részben szuverén jogi alanyként kezeli (a JSZSZK 1974-es alkotmányának 245. cikkelyében a részben szuverén elv jogi szempontból ellentmondást tartalmaz). A kisebbségek az ún. szuverén jogaikat közjogi testületek útján gyakorolják, amelyek összhangban az egész társadalmi-politikai rendszer alapjával, elsősorban a kommunális rendszerben juthatnak kifejezésre, és oly mértékben, amilyen mértékben a tartományi, köztársasági és szövetségi alkotmányok rendelkezései lehetővé teszik, felsőbb politikai szerveződési szinteken is. A nemzetiségek részben szuverén jogai nem korlátozódnak már csupán a kulturális és szabad nyelvhasználati jogokra, hanem kiterjednek a szociális és gazdasági helyzetet szabályozó jogokra is. A kisebbségek részben szuverén jogai azonban mégsem kollektív jogok, mert a nemzeti kisebbségek ezeket a részben szuverén jogokat a szerbek által megválasztott küldötteiken keresztül gyakorolják, akik részt vesznek a politikai rendszer intézményeiben.

Az Alkotmány 245. cikke kimondja: „A JSZSZK-ban a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúak, és egyenjogú nyelvük és írásuk is.” Ebből az következik, hogy a nemzetiségeknek joguk van az állami szervek és közintézmények előtt anyanyelvüket szóban és írásban használni, joguk van az anyanyelvi oktatáshoz, kultúrájuk fejlesztéséhez valamint nemzetiségi hovatartozásuk szabad kinyilvánítására, de erre nem kötelezhetők.

A nemzetiségi jogegyenlőtlenség hirdetése és érvényesítése büntetőjogi tényállást valósít meg. Az akkor hatályos büntető törvénykönyv 134. szakasza tartalmazott rendelkezéseket a nemzeti, faji és vallási csoportok elleni gyűlöletkeltésről. Ezt a bűncselekményt egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte büntetni. Ezt követik azok a változatok, amikor a gyűlöletkeltés rongálással, valamint erőszakos cselekménnyel párosul a gyűlöletkeltés, ezekre a bíró akár tíz évi szabadságvesztést is kiszabhatott.

Vajdaság tartomány alkotmánya mégis Kárpát-medencei összehasonlításban is jelentős jogokkal ruházta fel a nemzetiségeket. Preambulumában hangsúlyozta, hogy „a Vajdaság nemzeti és nemzetiségei a népfelszabadító háborúban és a szocialista forradalomban a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak mint az itt élő nemzetek és nemzetiségek egyenjogú közösségének létrehozása folyamán, kifejezésre juttatva történelmi, gazdasági, nemzeti és kulturális érdekeiket, megteremtették a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományt.”

Az alkotmány alapján a hivatalos írás- és nyelvhasználat a következőképpen alakult:²³⁸ a többség nyelve a köztársaság egész területén hivatalos, függetlenül attól, hogy bizonyos területeken hányan tartoznak a többségi nemzethez. Az autonóm tartományok területén (Vajdaság és Kosovo) az alkotmány hatályba lépéséig

²³⁸A továbbiakban lásd Várady: Tézisek (a volt) Jugoszlávia kisebbségeinek minimális jogairól. In: Történelemtudományok 132-133.o.

hivatalos nyelvhasználatban lévő kisebbségi nyelvek továbbra is megtarthatták ezt a státusukat. Vajdaságban ezek a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelvek, valamint a latin ábécé. A tartományi szint mellett biztosítani kellett a kisebbségi nyelvek hivatalos használatának jogát az olyan községekben, ahol a kisebbség lélekszáma eléri a 10% -ot. Példás megoldás volt továbbá az, hogy ahol nem érte el a kívánt tíz százalékot a kisebbségi lélekszám, de korábban hivatalos nyelv volt a községben az adott kisebbségi nyelv, az megtarthatta státusát. A szabályozásnak megfelelően az alábbi nyelvi jogok illették meg a nemzetiségeket:

1. Közigazgatási hatóságokhoz kisebbségi nyelven lehetett fordulni és választ ugyanezen a nyelven kaptak;
2. bírósági eljárások során is kisebbségi nyelv hivatalos volt;
3. földrajzi nevek is szerepelhettek kisebbségi nyelven;
4. hatóságok, intézmények és hivatalos feliratok kisebbségi nyelven is szerepelhettek;
5. azokon a területeken, ahol kisebbségi nyelveket hivatalos használatra elfogadtak, a hivatalos közlönyök ezen kisebbségi nyelveken is kiadásra kerültek;
6. a kisebbségek tagjai nyelvüket nyilvánosan összejöveteleken is szabadon és egyenrangúan használhatták;
7. kisebbségi nyelv ismerete előnyt jelentett a kisebbségekkel folytatott kommunikációt igénylő állások betöltésénél;
8. kisebbségi állampolgárok neve az ő nyelvük helyesírása szerint is írható volt, de emellett a hivatalos írásmódot is kötelezővé lehetett tenni.

A fenti kisebbségi nyelvi jogok — a következő részben tárgyalt hatályos rendelkezések fényében — ma is mintaként szolgálhatnának a közép-európai államok kisebbségvédelme előtt. Várady Tibor ezt 1978-ban úgy fogalmazta meg, hogy „a Vajdaság alkotmányának (amely természetesen a JSZSZK alkotmányán alapul) fontos jellegzetessége, hogy nem elégszik meg azzal, hogy *engedélyezi* a nemzeti sajátosságok kifejezését, (...) hanem *biztosítja is*. A JSZSZK-ban érvényes alkotmányok — különösképpen a Vajdaság SZAT alkotmánya — azon kevés alaptörvények közé tartoznak, melyek nemcsak esélyt nyújtanak az egyenjogúságra, hanem szavatolják is azt.”²³⁹

Az autonómián belül meg kell említenünk az anyanyelvű képzés kiemelt szerepet kapott a nemzetiségek körében. A felsőoktatást tekintve „a többnyelvű oktatás

²³⁹Várady: Egyetemi oktatás nemzetiségi nyelven a Vajdaságban (in: Történelemtudományok) 112.o.

első formáival már 1970-től kezdve találkozunk, először a jogi karon, később pedig az Újvidéki Egyetem más karain is.²⁴⁰ A nemzetiségi nyelven való oktatás két formája honosodott meg a Vajdaságban: a) az első a *lektorátus*, ahol 1970-től előbb magyar, majd később szlovák, román és ruszin nyelven is folyt képzés. Célja a szakterminológia oktatása és gyakorlata volt. (Az összefoglaló részben külön kitérek rá, mint a szaknyelvi-képzés egyik kiváló modelljére.) b) A másik képzési forma a *párhuzamos oktatás* volt, amelynek keretében a hallgatók bizonyos tárgyakat két nyelven hallgatnak — és ezzel sajátítják el anyanyelvük terminológiáját. Várady professzor szerint a két rendszer párhuzamosan is működtethető.

„Minden tartományi szerv munkájában érvényesült a nyelvi egyenjogúság. Nem fordult még elő, hogy az igazságügyi szervek előtt jogait érvényesítő állampolgár ne kapott volna lehetőséget anyanyelvének és írásának használatára. Vajdaság Legfelsőbb Bírósága előtt minden tartományunkban élő nemzet és nemzetiség érvényesítheti nyelvi jogait. Vajdaság Legfelsőbb Bírósága 1985-ben 151 eljárást folytatott le magyar nyelven. 1985-ben a beterjesztett 37 845 eljárásból 1053-at folytattak le magyar nyelven. A szabadkai és újvidéki felsőfokú bíróságok fordítószolgálatára összesen 27 fordítót alkalmaz, 24 magyart kettő szlovákot, és egy ruszin nyelvet beszélőt. A községi bíróságok jelentős előrelépést értek el a többnyelvű ügyintézéshez szükséges szakemberek biztosításában. A bíróságok 75% -a a saját szakemberei által teszi lehetővé valamennyi egyenjogú nyelven való szóbeli értekezést, 53% -uk az írásbelit és 63% -uk az eljárás lefolytatását. A tartományi ügyészség a szerbhorvát mellett magyar és szlovák nyelven teszi lehetővé az eljárások lefolytatását, a szóbeli ügyintézését viszont ruszin nyelven is.”²⁴¹

Tito halála után

A vajdasági vezetés kiállt ugyan a helyi, elsősorban gazdasági érdekek védelmében, de keménykezű elnyomó politikát folytatott a demokratizálásért küzdő értelmiségiek és nemzetiségiek ellen, megakadályozva nemzetiségi alapon létrehozandó ún. vertikális szervezeteik megalakítását, nehezítve anyanemzeteikkel fenn tartott kapcsolataikat. A Vajdaság saját, mindenekelőtt a lakosság 1/4-ét kitevő nemzetiségi polgárai kárára képezett ki egyetemeken és főiskoláin egy nagy létszámú, idegen mentalitású értelmiségi és vezető réteget, amely nem tért vissza az elmaradott déli területekre, hanem ott szerezve állást magának, rontotta a vajdaságiak — elsősorban a nemzetiségi fiatalok — elhelyezkedési esélyeit, és magához ragadta a vezető posztokat. Ezt az autonomista vezetést söpörte el — a későbbiek-

²⁴⁰Várady: Egyetemi oktatás. . . 114.o.

²⁴¹Létünk; 1987. 3-4 szám. A nyelvi egyenjogúság megvalósítása Vajdaságban; A nemzetek és nemzetiségek nyelvi és íráshasználati egyenjogúságának érvényesítése az igazságügyi szervek munkájában. Lásd még Pis Izabella: Nyelvi jogok Szerbia és Montenegró eljárásjogában (szakdolgozat, PPKE-JÁK, 2005.)

ben is megemlítésre kerülő — 1988. október 6-i ún. „joghurt-forradalom”²⁴², egy Belgrádból szervezett „spontán” tömegtüntetés, amelyhez autóbuszokkal, vonatokkal, főként déli telepések és leszármazottaikból, felsőbb utasításra szállítottak tömegeket.

A titói rendszernek több káros hatása volt a délvidéki magyarság életére. Ilyen például a fiatalok kivándorlása, a mezőgazdaság leépítése és ezzel együtt az elképesztő iparosítás.

Mindezekből láthatjuk, hogy egyre kevesebb az értelmiségi, a tanító a Délvidéken. A második világháborútól folyamatosan csökkent a helyi magyarság lehetősége az identitásuk ápolására. Hogyha volt is jó tanító, a munkásmozgalmi szempontok szerint vezényelt élet nem engedte érvényesülni.²⁴³

Az így, mesterségesen fenntartott egységes „jugó” identitás azonban felszín alatt rejtegetett indulatokat, az évszázados népek közötti békétlenséget, amely nagy kitörését láttuk a 90-es évek közepéig tartó háborúban és utórezgéseit tapasztaljuk ma a vajdasági magyarverésekben.

A második világháborút követően a magyar sajtó helyzete nem volt kevésbé nehéz. Napilap a Magyar Szó volt, amely hosszú évtizedeken át komoly cenzúrával jelenhetett csak meg. Több híres, ismert hetilap volt ebben az időben. Ilyen volt a Hét Nap²⁴⁴, az Üzenet²⁴⁵, a Képes Ifjúság²⁴⁶, illetve a Dolgozók, amelyet Családi Kör címen adtak ki később. Horvátországban hetilapként a Magyar Képes Újság, Szlovéniában a Népújság jelent meg. 1970-től önálló útra lépő Új Symposion, egy irodalmi-kulturális folyóirat jelent meg, amely nagy hatással volt korára — mégha története elég viharos is volt. Hasonló nagymúltú lap volt a Híd, amely a baloldali gondolkodóknak volt az újsága. A fentebb említett, 1920-as években alapított Napló ez időszak alatt is változatlanul kiadatott.

A második világháború után fellendültek az önszerveződési törekvések is — mintegy két évig. Az 1945-ös jugoszláv alkotmány tetszetős nagyvonalúságá²⁴⁷ meghozza gyümölcsét: már 1945-ben alakulnak szervezetek. Az első Nagybecskerekben 1945. május 10-én, egy közművelődési közösség, később, 1945. július 22-én

²⁴²A kedélyes tüntetők között szendvicseket, üdítőt és joghurtot osztogattak — innen az elnevezés is.

²⁴³Domonkos László idézi egyik interjú-alanyát (Magyarok a Délvidéken, 134.o.): „Rengeteg féligazság, rengeteg mellébeszélés szötte át az életünket. 1945 után Jugoszláviában egy antisztálinista sztálinizmus jött létre. Egy olyan sztálinizmus, amely Sztálint tagadva valósította meg a sztálini gyakorlatot.” Olyannyira „tagadva”, hogy 1968 után illet szidni az oroszokat, sőt ezt így is tanították az iskolákban.

²⁴⁴Kezdetben a Népfront vajdasági megfelelőjének, a Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének volt a lapja. Később, 1992-től, Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőházának lett hetilapja.

²⁴⁵Irodalmi folyóirat.

²⁴⁶1945-től, először mint Ifjúság Szava, majd Ifjúság, végül Képes Ifjúság címen jelenik meg.

²⁴⁷Az alkotmány 13. szakasza kimondja: „a nemzeti kisebbségek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban saját kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk minden jogát és védelmét élvezik.”

pedig Újvidéken a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség. Az ötvenes években indul a legtöbb magyar nyelvű lap is.

A drávaszögi és kelet-szlavóniai magyarság legrégebbi érdekvédelmi szervezete a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség is ezekben az években, 1949. november 29-én alakult meg. Megalakulásától kezdve főleg az anyanyelv-apolás, a közművelődés, a színházi vendégszereplések, a népi tánc, a néphagyományok, a helytörténet gyűjtése és bemutatása terén tevékenykedett. Azonban nem szabad elfelejteni a második világháború utáni diktatúrák jellegzetességét, amely alól Jugoszlávia sem kivétel: „a kisebbségeknek, így a magyarságnak sem lehettek önálló, független intézményeik, illetve tiltott volt bármiféle szerveződés nemzeti vagy etnikai alapon.”²⁴⁸

Fordulat köszöntött be azonban, amikor Sztálin kitagadta Titót a kommunista blokkból. Ezt követően egyre elutasítóbb lett a hatalom a kisebbségekkel szemben is. „Az 1952-ben megtartott palicsi Ünnepi Játékok már a hatyúdala volt a Vajdasági Magyar Kultúrszövetségnek.”²⁴⁹ Ettől az évtől kezdődő leépítések eredményeként gyakorlatilag két intézmény maradt meg a Vajdaságban: a Szabadkai Népszínház és a Újvidéki Rádió. Az állami tiltásnak ez a szigora a 60-as évek végére enyhült, de az állami jelenlét és a cenzúra mit sem változott.

A hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évek csöndes asszimilációja megtette a hatását: egy elszakított régióban sem volt olyan mérvű a magyarság fogyása és kivándorlása, mint a Délvidéken.²⁵⁰

3.4.4. 1989, a fordulat

1989. március 28-án elfogadott alkotmány-módosítás megszüntette az autonómiák szuverenitását. 1990. augusztus 8-án a jugoszláv szövetségi parlament alkotmánymódosítása lehetővé tette az országban a többpártrendszert, így a magyar önszerveződést is. 1990. szeptember 28-án elfogadták a Szerbia Alkotmányát.

A közép-európai rendszerváltozások ideje Jugoszláviában is roppant összetett folyamat volt. Mirnics Károly, délvidék-szakértő háttér tanulmánya mentén azonban a legkirívóbb logikai szálakat igyekszem itt tömören összefoglalni.²⁵¹ Az 1980 (Tito halála) és 1986 közötti időszakban Jugoszlávia minden tekintetben állandóan fokozódó válságba került. A Kommunista Szövetségnek nem volt megoldása

²⁴⁸Magyarok Jugoszláviában — a magyar kisebbség helyzete a Vajdaságban (VMDK évkönyv, 1992.)

²⁴⁹A szerző idézi Herczeg Jánost. (Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 161.o.)

²⁵⁰Mirnics Károly, a délvidéki magyarság demográfiai kérdéseinek szakértője a 80-as évek közepén mondta: „a vajdasági magyarság létszáma az 1971-es népszámláláshoz viszonyítva 50-60 ezerrel csökkent. Ez az 1991-es népszámlálás eredményét is előre jelzi, ahogy további népességfogyást tapasztalhattunk: a Vajdaság lakosságának 16,5%-a magyar, éppen csak 340 ezer fő.” (Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 178.o.); továbbá lásd HTMH háttér tanulmány adatait: 1910-ben 29% a magyarság aránya a Vajdaságban, ez 431.874 fő, 1991-ben pedig 17%, 340.946 fő. (TLA: 4-2821/99)

²⁵¹Mirnics Károly: A vajdasági magyarok... 4.o.

a gazdasági helyzet romlásának megakadályozására, ami elmélyítette a politikai válságot. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-ban Memorandumot bocsátott közre. Ebben a szerb nép veszélyeztetettségéről, állami jogainak megcsorbításáról és a többi délszláv nép részéről történő kizsákmányoltságáról történtek megállapítások. A szerb értelmiség Szerbiának ezért az állítólagos helyzetéért az 1974-es jugoszláv, szerb és tartományi alkotmányt tette felelőssé. A Kosovo-Metohija tartományban kialakult helyzet sürgős politikai megoldást követelt, azzal a céllal, hogy állják útját a szerbek elköltözésének és a további albán túlsúly erősödésének. (...)

„Szerbia Kommunista Szövetsége 1987-89 között már csak látszaterőfeszítéseket tett a szerb nacionalizmus visszaszorítására. Valójában zöld fényt adott a terjedésének. A szerbiai állami- és pártvezetés kiélezte a viszonyait a vajdasági állami- és pártvezetéssel, hogy meghátrálásra és behódolásra kényszerítse. Az azonban határozott ellenállást tanúsított.” Ennek folyománya lett, hogy az állami vezetés — hivatkozva a tartományokkal való tarthatatlan kapcsolatra — szorgalmazta az egységes, „nagy-” Szerbia létrehozását és a szövetségi berendezkedés megszüntetését. „A szerbiai állami és pártvezetés megelégette a vajdasági állami és pártvezetők ellenállását, és 1988. októberében megindította az úgynevezett »antibürokratikus forradalmat«, amelyet utólag a vajdasági polgári ellenzék »joghurt forradalom« csúfnévvel illetett meg.” Vajdaság-szerte hatalmas tüntetéseket szerveztek, és végtére 1988. október 6-án elsöpörték Vajdaság „államiságát” és hatásukra lemondott a tartományi vezetőség. (...)

1989. június 28-án Slobodan Milošević, Szerbia elnöke a rigómezei ütközet hat- századik évfordulójára a csata helyszínére érkezett (Gazimestan) és nagygyűlést tartott mintegy egymillió szerb részvételével. Ugyanebben az évben Belgrádban egy még nagyobb rendezvényt szervezett, amelyeken kifejezte „Szerbia politikai vezetősége eltökéltségét, hogy helyreállítja a szerb egységet”. A szerb sovinizmus gyűrűzésével törtek ki 1989. január végén Kosovo-Metohija tartományban a nagymértű zavargások, amelyeken az albán lakosság követelte, hogy kiáltsák ki a kosovói albán köztársaságot. Az azóta napvilágot látott vérengzés 1990. június 5-e után volt, amikor Szerbia képviselőháza feloszlatta a kosovói képviselőházat, majd az egész tartományt előzőnlötték a különleges rendfenntartó, katonai és félkatonai alakulatok. (...)

1990. július 16-án a Kommunista Szövetség párttá alakult, amelynek elnökévé Miloševićet választották. Augusztus 8-án módosították az alkotmányt, amely értelmében lehetőség nyílt politikai pártokat létrehozni – bevezették a többpárti rendszert.

„A harmadik Jugoszláviában a nemzeti kisebbségek megkapták az önszerveződés és szabad gyülekezés jogát, mint az egyetemes emberi jogok elidegeníthetetlen részét, de elveszítették a formális kollektív jogaikat.” A külső liberalizmus és pluralizmus alatt azonban a fent említett szerb sovinizta ideológia feszült. (Ennek jelét látjuk napjainkban a Vajdaság területén zajló tragikus magyarveréseken.)

Érdekes párhuzam figyelhető meg napjaink és az 1990-es év eseményei között Mirnics Károly a 90-es évek második felében írt tanulmánya nyomán: „A kisebbségek megfélemlítésének valamennyi fellelhető módszerét igénybe vették az állami tárházból. A szerb tömegeket ismét bosszúra ingerelték a múltban rajtuk elkövetett igazságtalanságok miatt. A szerb hivatalos politikai körök egyetlen esetben sem ítélték el a magyarok elleni nacionalista kirohanásokat. Nem ítélték el a szerb nyelvű médiák, tudósok és művészek és a szerb pravoszláv egyház sem. Mindez nagyon nehéz közhangulatot teremtett a vajdasági magyarság mindennapi életében.”

„Megszűnt minden párbeszéd az állam és a területén élő nemzeti kisebbség képviselői között. Megszűnt minden párbeszéd a magyar és a szerb nemzetiség között is. A nemzeti kisebbségek nyílt és megoldatlan helyzete Jugoszláviában, Szerbiában és még konkrétabban Vajdaságban tartóssá vált. Ez nélkülözhetetlené tette a politikai önszerveződést a magyarok részéről.”

*

A titói rendszer öleléséből (egy időben Közép- és Kelet-Európa más államaival) 1989 végén lépett ki a délvidéki magyarság — és egyúttal belekerült a milosevići diktatúrába. Láttuk, hogy 1920-tól csak rövid időre, vagy sehogy sem jöhettek létre politikai csoportok, érdekvédelmi szervezetek. Vajdaságban 1989. december 18-án (egy napon a Temesvári vérengzéssel) Ágoston András adott át egy dokumentum-gyűjteményt a Szocialista Szövetség Vajdasági Tartományi Választmányának, amelyben a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének megalakítását célozza.²⁵² A VMDK hivatalosan 1990 március 31-én, Doroszlón alakult meg. Ekkor választott tisztviselői: Ágoston András elnök, dr. Hódi Sándor és Vékás János alelnök.²⁵³

Az első vajdasági magyar párt megalakulását követően megindult a szerveződés. Helyi szervezetek jöttek létre, élettel telik meg az addig jugoszlávnak nevelt magyar öntudat. Az első kongresszusig (1990. szeptember 29.) a taglétszám eléri a húszezret, és a második, szabadkai kongresszusig a 30 ezret. Ez már új fejezet a délvidéki magyarság önszerveződésének történetében. A szervezet lapja a kéthetente megjelenő VMDK Hírmondó.

A felemelkedő kisebbségi tudat azonban zűrzavaros történelmi környezetben éledt újjá. A — mesterségesen létrehozott — jugoszláv állam szétbomlásának első jelei (Szlovénia elleni embargó és a szerb vezető szlovének felé irányuló dühe) 1991. június 27-én teljesedtek ki, amikor a Jugoszláv Néphadsereg megtámadta

²⁵²VMDK dokumentumok I. (TLA: 4/1511/95)

²⁵³A szervezet dokumentumaiból lásd: Bárdi-Éger: Útkeresés és Integráció (TLA, Budapest, 2000.) 351-479.o.

Szlovéniát. Így tört ki a háború, amely 1995-ig sok szenvedést okozott mindegyik utódállamban élő magyarságnak.²⁵⁴

A délvidéki magyarság immáron három ország között oszlik el: Szerbia²⁵⁵, Horvátország és Szlovénia. Mindhárom országban létrehoztak érdekvédelmi szervezeteket, hiszen a rendszerváltozás minden államban többpártrendszerrel és pluralizmussal hozott magával — még ha sajátos balkáni jegyekkel is.

Szerbiában a már fent említett VMDK jött először létre.²⁵⁶ Anyapártnak is lehet nevezni, hiszen belőle vált ki a vajdasági magyar pártok sora. Négy évvel a VMDK megalakulása után került sor az első nagy szakadásra, amelynek elsősorban személyi ellentétek voltak kiváltó okai. Így jött létre 1994 júniusában Zentán a Vajdasági Magyarok Szövetsége (VMSZ). Az első elnök, Csubela Ferenc halála után Kasza József vette át a szervezet vezetését.

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) választási kudarcújjabb osztódást eredményezett. Páll Sándor alelnök kezdeményezésére a párt vezető testülete leváltotta Ágoston Andrást. Ágoston híveivel kivonult a pártból, és 1997 februárjában Szenttamáson megalakította a Vajdasági Magyarok Demokratikus Pártját (VMDP). Szintén a VMDK-ból vált ki - nagyobb nyilvános viták nélkül - a Vajdasági Magyarok Kereszténydemokrata Mozgalma (VMKDM).

A VMSZ sem maradt azonban egészben. A kereszténydemokrata platform összeveszett a Kasza irányította elnökséggel, és 1997 júniusában zentai székhellyel önálló pártot alapítottak Kereszténydemokrata Tömörülés (KDT) néven. A Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom (VMPM) az egyetlen olyan szervezet, amely nem a VMDK anyaszervezetéből származik.

A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságának védelméről szóló törvényt a JSZK Szövetségi Képviselőháza 2002. február 26-án fogadta el. Ez alapján állt fel 2002-ben a *Magyar Nemzeti Tanács*²⁵⁷, amely a vajdasági magyarság országos kisebbségi önkormányzata.

A 35 tagú Magyar Nemzeti Tanács a minisztérium szabályzata alapján 2002. szeptember 21-én megtartott elektori gyűlésen került megválasztásra. A Tanács 2002. október 19-én megtartott első alakuló ülésén fogadta el a testület az Alapszabályát és Ügyrendjét, választotta meg elnökét, alelnökeit és jegyzőjét. Az MNT végrehajtó szervének, az Intéző Bizottságnak, valamint szakmai bizottságainak a felállítására a Tanács második ülésén 2002. december 6-án került sor. A Magyar

²⁵⁴A HTMH dokumentuma szerint a délszláv háború alatt 35-40 ezer magyar hagyta el a délvidéket. Helyükre kb. 300 ezer (!) menekült érkezett Horvátországból és Boszniából. 1945-től összesen cca. 700 ezer bevándorló került a Délvidéki területekre. (TLA: 4-2821/99)

²⁵⁵A harmadik Jugoszláviát, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot 1992. április 27-én hirdették ki.

²⁵⁶Ágoston András: A vajdasági magyarok és a VMDK (in: *Magyarság és Európa*, 1992.) 87-96.o.

²⁵⁷www.mnt.org.yu A Magyar Nemzeti Tanácsnak több igazgatási jogköre is van, amelyek közül az egyik legfontosabb a magyar helyiségnevek hivatalos megállapítása.

Nemzeti Tanács hatásköreinek gyakorlását konzultatív testületek is segítik. Elnöke Józsa László.

Horvátországban — mint azt fentebb említettük — 1949. november 29-én alakult meg a drávaszögi és kelet-szlavóniai magyarság legrégebbi érdekvédelmi szervezete a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség, amely 1997. június 4-én vette fel a Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ) nevet. A háborús években tapasztalható politikai polarizáció hatására 1993-ban a HMSZ vezetőinek egy része kivált, és új szervezetet hozott létre. A HMSZ és annak vezetősége a megváltozott körülmények között is igyekszik az évtizedes hagyományok megőrzésére, a magyar közösség oktatási és művelődési érdekeinek képviselésére elsősorban az eszék-baranyai régióban. A HMSZ adja ki a Magyar Képes Újság című lapot és az Évkönyvet.

A háború után, a pluralizmus jegyében a horvátországi magyar politikai élet is osztódni kezdett. A HMSZ elnöke Csörgits József lett, és megalakult a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK).

A háború kitörésével megfogalmazódott az igény egy VMDK mintájú egész országra kiterjedő szervezet létrehozására. A HMDK-t 1993 áprilisában hozták létre a HMSZ elnökségi tagjai. Eredeti céljuk, amelyet mára már megvalósítottak, hogy az élet minden területét felölelő érdekvédelmi szervezetet hozzanak létre.

A Horvátországi Magyarok Szövetségéből kivált vezetők egy része a zágrábi értelmiséggel karöltve 1993. április 6-án Zágrábban megalakította a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségét, amelyet a horvát Igazságügyi Minisztérium 1993. május 17-én jegyzett be. A HMDK az elmúlt négy év során a horvátországi magyarság országos szervezetévé fejlődött, ma már mintegy 2000 egyéni tagot tudhat magáénak. Tizenkét regionális szervezete révén lehetővé vált, hogy a Horvátországban élő tömb- és szóránymagyarság érdekeit egyaránt képviselje. Tevékenységének az a törekvés az alapja, hogy megőrizze a horvátországi magyarság identitását, és hogy nemzetközi téren is ismertté tegye a baranyai és kelet-szlavóniai magyarságot ért tragédiát. Kiemelt fontosságot tulajdonít az anyanyelvű óvoda- és iskolahálózat szavatolásának, működésének és fejlesztésének. Az anyanyelvi tájékoztatás fejlesztése érdekében 1996-ban létrehozta a HUNCRO Könyv- és Lapkiadó vállalatot, mely Új Magyar Képes Újság néven hetilapot, Horvátországi Magyarság néven havilapot és Rovátkák néven évkönyvet jelentet meg.

Az 1997-es választások alkalmával mérkőzött meg a két legnagyobb politikai tömörülés. A választók a HMDK-t ismerték el, mint legitim képviselőjüket. Jelenlegi elnöke: Pasza Árpád, ügyvezető elnöke: Jakab Sándor.

Szlovéniában, hasonlóan a másik két országhoz, az 1989-es év hozott változást. Az 1989-es szlovén alkotmánymódosításokkal összhangban a lendvai és muraszombati magyar oktatási - művelődési öngazgatási érdekközösségek közgyűléseinek határozata alapján megszűntek az eddig működő Nemzetiségi Érdekközösségek. Helyükbe viszont megalakult a Muravidéki Magyar Nemzetiségi

Önigazgatási Közösség, valamint a két járási magyar nemzetiségi önigazgatási közösség.²⁵⁸ Az említett alkotmánymódosítások eleget tettek a kisebbségek azon kérésének, hogy a legitim módon megválasztott szervezeteknek befolyásuk legyen a gazdasági kérdésekre, káderpolitikára, anyanemzettel való kapcsolattartásra is. Így a szervezeteket ezentúl már nem kellett ellátni az oktatási - művelődési megkülönböztető jelzővel, mert azok már az alkotmány által rögzített valamennyi kompetenciával rendelkeztek.

Még az érdekközösségek létezése idején vált általánossá az a követelmény, hogy a szlovéniai magyar nemzeti kisebbség esetében a járási szervezetek mellett, azok integrálásával szükség van egy muravidéki szintű nemzetiségi szervezetre. Feladata a globális kérdések megoldása, kezelése lenne, valamint az anyanemzettel való mindenoldalú kapcsolatok ápolása. Ilyen elképzeléssel alakult meg az MMNÖK. Elnöke Tomka György.

3.5. Összehasonlító tapasztalatok

A fentiekben áttekintettük a Kárpát-medence országaiban élő magyar nemzetiségek jogaira és ezen belül nyelvi jogaira vonatkozó (jog-) történeti alapokat. Mint arról már korábban szó volt, a környező államok hatályos szabályozásainak megértése szükségszerűen feltételezi a történelmi előzmények részletesebb ismeretét, hiszen szinte minden napjainkban élő jogintézménynek történelmi gyökere van.

Jelen rövid összefoglalásban azt veszem sorra, hogy az elemzett országokban 1920 és 1989 között mikor és hogyan szabályozták a nyelvi jogokat — természetesen a részletek kerülésével, hiszen azok a megelőző fejezetekben kifejtésre kerültek. Figyelemre méltó, hogy a két világháború között ténylegesen felvállalt és létező kisebbségpolitikát lehet felfedezni: több esetben született nyelvi szabályozás, a kisebbségekre tartalmasabb jogszabályok vonatkoztak, mint a II. világháború után — még akkor is ha végrehajtásuk nem volt maradéktalan. A kommunista diktatúrák évtizedeiben az államok szinte kerültek a kisebbségi kérdést. Jugoszlávia kivételével nem volt a gyakorlatba is átültetett nemzetiségi szabályozás. A Romániában létrehozott autonóm tartomány is csak félmegoldás volt, hiszen pár megye kisebbségi lakosain kívül nem foglalkoztak a kisebbségekkel (lásd Partiumot, vagy a szórvány megyéit).

Értékes tapasztalat vonható le abból is, hogy egy-egy államban volt-e nyelvtörvény, illetve bármi történelmi előzménye egy hatályos intézménynek. Ezen kívül azt is megfigyelhető, hogy régióként eltérő igényeket fogalmaztak meg maguk a magyar közösségek is: volt ahol igény volt komoly eljárásjogi nyelvi szabályozásra,

²⁵⁸Részletesebben lásd: Hajós Ferenc: A szlovéniai magyarok érdekképviselete és önkormányzata (in: *Regio*, 1/1991) 107-109.o., valamint vö. Radó Péter: Magyar nemzetiségi önkormányzat a szlovéniai Mura-vidéken (in: *Regio*, 3/1993) 68-76.o.

valahol az oktatási és kulturális nyelvhasználatot hangsúlyozták inkább. Mint azt a következőkben látjuk, a kommunista diktatúrák nem létező kisebbségpolitikája miatt legtöbb esetben a két világháború közötti időkre kell visszatekintenünk, ha a teljes képet látni akarjuk.

Érdeemes áttekintésünket a két nagy történelmi korszak mentén végezni: a két világháború közötti időszak és a II. világháború utáni korszak szabályozását összevetni.

1. A két világháború között *Csehszlovákiában* a világháborút lezáró nemzetközi szerződéseknek megfelelően nyelvtörvény született, amely kellő hatékonysággal bírt, mindazonáltal a végrehajtásában több kifogás érte. Az 1920-as nyelvtörvény 20% -os nyelvi küszöböt alkalmazott. A kisebbségek egyébként részt vettek a politikai péletben, politikai szervezetet is alapíthattak — így jött létre több előzmény után az Egyesült Magyar Párt. Összességében elmondhatjuk, hogy volt eljárásjogi nyelvi szabályozás, mégpedig a két világháború között egyedül itt nyelvtörvény formájában.

Kárpátalja a II. világháborúig Csehszlovákia része volt, így a fenti megállapítások itt is érvényesek. Legfőbb nemzetiségi politikai mozgalom az Autonóm Földműves Szövetség volt. E régió történelmét a XIX. századtól a II. világháborúig meghatározza az autonómia igénye, amely iránt való törekvések az 1930-as években felerősödtek. (A másik régió Erdély, ahol az autonómiának már több, mint száz éves történelmi előzménye van.) Az eljárásjogokban való nyelvhasználat tehát itt is szabályozott volt.

Az *Erdélyvel* kibővült Romániában a két világháború közötti időszakban több kisebbségvédelmi jogi és politikai dokumentum is született és mindegyik tartalmazott rendelkezéseket a hatóságok előtti nyelvhasználatról. Ilyenek voltak az 1918. évi gyulafehérvári határozatok, a világháború után alkotott 1919. évi párizsi kisebbségvédelmi szerződés, illetve az 1923. évi csucsai paktum (ez utóbbi, mint politikai irat). Bár mindhárom dokumentum tartalmában kiemelkedő volt, törvényerőre sosem emelkedtek és mivel jogforrásként nem szerepeltek, végrehajtásuk is elmaradt. 1921-től gyakorlatilag a román lett az eljárások nyelve, csak tolmács közreműködésével lehetett a kisebbségeknek anyanyelvüket használni; román nyelven vezették az anyakönyvet, valamint a cégek megnevezése is románul volt szabályos. 1926-ban a közigazgatási törvény minimális nyelvhasználatot lehetővé tett a települési önkormányzatoknak — a lényeges kérdésekben azonban nem engedett az államnyelv használatából (lásd később a hatályos közigazgatási törvényt). Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy Romániában a két világháború között nem volt jogi szabályozás az eljárásbeli nyelvhasználatról, illetve a létező dokumentumokat nem hajtották végre.

Délvidék, így Muravidék, Dél-Baranya, Kelet-Szlavónia és Vajdaság az SHS királyság része volt a kérdéses időszakban. Nagyfokú betelepítések és a gazdasági elnyomás mellett a kisebbségi élet nehezen fejlődött ki. Magyar szervezet ekkor az Országos Magyar Párt volt, amely 1922-től 1929-ig, Karagyorgyevics Sándor

királyi diktatúrájáig állt fenn. E korszakban kisebbségi nyelvi jogi szabályozás nem volt e régióban.

2. A II. világháborút követő világrend és az egyes országokban 1940-es évek végétől egyre jobban teret nyerő kommunizmus más alapokra helyezte viszonyát a kisebbségi jogokkal kapcsolatban, mint a két világháború közötti. Míg ez utóbbit jellemezte, hogy több esetben nemzetközi alapon és segítséggel igyekeztek elérni a kisebbségi problémák feloldását, addig a kommunista diktatúrák éveiben belügynek tekintették azokat, a kollektív jogokat meg sem említve csak individuális keretek között. Klasszikus nyelvi szabályozás a JSZSZK-t leszámítva nem született. A II. világháborút követően — tekintettel hazánk átmeneti területgyarapodására — minden régiót az őshonos lakosság elleni durva fellépéssel szereztek vissza szomszédos országaink. A később kialakult totális diktatúrákban az identitás-választás szabadsága, a nemzetiségi önrendelkezés és az ezekhez szorosan kapcsolódó anyanyelvhasználat értelmezhetetlen fogalmak voltak. Ha volt is minimális nyelvhasználat, az az alsóbb szintű közoktatásban kimerült — ott is sok helyen mint idegen nyelvet tanulták a nemzetiségi diákok saját anyanyelvüket. Politikai szervezatként csak a rendszer és a vezetés által jóváhagyott vagy megtúrt formációk jöhettek létre, így többnyire kulturális szervezeteket találunk ez időben.

Csehszlovákiában a világháború befejezésétől kezdve kisebbségvédelemről nem beszélhetünk. 1946-tól kezdődött a lakosságcsere és a reszlovakizáció, amelyeknek nem titkolt célja volt a nemzetiségek létszámának csökkentése és etnikailag homogén állam kialakítása. A beneši dekrétumok a magyar és a német nemzetiségeket jogaiktól megfosztották. A magyar kisebbség önszerveződése és belső fejlődése 1968-tól vált érezhetővé. Kulturális érdekképviselőként a CSEMADOK jött létre, amely napjainkban is működik. Kisebbségi és nyelvi szabályozás a rendszerváltásig nem született.

Kárpátalját a II. világháború végén a szovjet csapatok „szabadították fel”, ami megalapozta, hogy a terület később melyik állam fennhatósága alá fog tartozni. A felszabadulással egy időben kezdődtek meg a deportálások, munkatáborokba szállítások — amely intézkedések elsősorban a nemzetiségeket sújtották. A sztálini öt éves helyreállítási tervek idejében kisebbségvédelemről szó sem lehetett; lassú fejlődés csak a hruscsovi enyhülés idejétől volt tapasztalható. Nyelvi jogi szabályozás a diktatúra idejében nem született.

Erdély északi részét a második bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolták: így a világháború éveiben Antonescu tábornok kormánya sújtotta a dél-Erdélyben maradt nemzetiségeket. Az un. „konszolidációs időszakról” 1944-től beszélhetünk a királyság 1947-ben bekövetkezett bukásáig. 1945-1952-ig Petru Groza lett a miniszterelnök, amely időszak alatt (és az azt követő évtizedekben is) a legfontosabb kisebbségi dokumentum az 1945-ös nemzetiségi statútum volt. Ez a dokumentum — bár kihirdették — végrehajtásra nem került, illetve mindmáig hatályon kívül sem helyezték — tehát osztotta a két világháború közötti korszak kisebbségvédelmi

dokumentumainak sorsát. Magyar Népi Szövetség néven politikai szervezet jöhetett létre. 1952-ben létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt, Székelyföld megyéinek területén, ahol — mintegy szigeten — megvalósulhattak a kisebbségi és nyelvhasználati jogok. 1960-ban a hatáskörök csökkentésével Maros-Magyar Autonóm Tartománynak nevezték át. Az autonómián kívüli területeken (Partium, Közép-Erdély, Dél-Erdély) nem valósulhattak meg a kisebbségek nyelvi jogai. 1965-től Ceaușescu hatalma a rendszerváltozásig folyamatosan koncentráldott. (Az autonómiát 1968-ban felszámolták.) A diktatúrában így nyelvi jogok csak rövid ideig és elszigetelten valósulhattak meg.

Délvidéket a világháborúban a magyar seregek visszafoglalták. 1944-ben véres megtorlással került vissza a terület a jugoszláv államközösséghez. Joszip Broz Tito 1945-től 1980-ig vezette ezt az államalakulatot, amelynek számunkra fontos jellegzetessége volt egyrészt a szovjet rendszertől való felvállalt különutasság, másrészt a Kárpát-medencében is egyedülállóan széleskörű kisebbségvédelem. A JSZSZK-ban 1974-ben önállósodtak a tartományok, amely a magyarok által lakott Vajdaságot kedvezően érintette. Általában nem politikai, hanem kulturális szervezeteket hozott létre a magyar kisebbség (mint pl. Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség). Jogszabályok nyelvi jogokat szabályozták, anyanyelven való oktatásra felső szintig volt lehetőség. A milosevići diktatúra a délszláv háború végéig jelentős visszalépést jelentett a kisebbségi jogok terén.

A fentiekben tehát láttuk, hogy a II. világháborút követő évtizedek — Jugoszláviát leszámítva ahol a folyamat éppen fordított volt — a kisebbségi jogok visszafejlődését hozták. Általában megszűnt minden addig elért kisebbségi vívmány, legyen az jogintézmény vagy politikai vagy más szervezet. Amikor az összefoglalás azt mutatja, hogy „nem született” kisebbségi nyelvi jogi szabályozás, azt jelenti, hogy a nemzetiségek *tolmács által használhatták nyelvüket* az eljárásokban. Ebben az esetben a nemzetiségek (akik állampolgárai az adott országnak) a jog szerint a „külföldivel” vannak egyenlő státusban. Általános tapasztalatom, hogy a közép-európai országok napjainkban sokszor elzárkóznak a két világháború között fennállt jogintézményektől, pedig a kisebbségvédelmi jogintézmények léte nem ideológiafüggő — csak a hiánya tud az lenni. Sok tekintetben a két világháború közötti rendszerek szélesebb körű jogokat tartalmaztak mint napjaink túlszabályzott demokráciái.

3.5.1. Magyarország nyelvi szabályozása a vizsgált időszakban

A Kárpát-medence országai a XX. században — a már elmondottak szerint — több politikai rendszert értek meg. Hazánk sem volt kivétel ezek alól és bár a dolgozatnak nem tárgya a magyarországi nemzetiségek jogainak vizsgálata, mégis hiányozna az összehasonlításból egy rövid kitekintés hazánk nyelvi jogi szabályozására a vizsgált időszakban.

Magyarországon a nemzetiségek nyelvi jogainak szabályozása a XIX. század közepétől ered. Elsőként az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény született, majd a szabadságharc elvesztésétől a kiegyezésig nem volt kisebbségi (akkori terminológiával: nemzetiségi) szabályozás. Az uralkodó 1865. december 4-én négy éves provizórium után újra összehívta az országgyűlést. 1867-ben a kiegyezést követően igény merült fel a nemzeti kisebbségek és ezen belül a magyar-horvát kapcsolatok rendezésére. A már ekkor folyamatban lévő és megújult lendületet kapó kisebbségi jogi kodifikáció eredményeként jött létre a nemzeti egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. tc.

A nemzetiségi törvény megszületésekor Európában szinte egyedülálló volt, mindazonáltal a nemzetiségek képviselői is meglehetősen kedvezőtlenül fogadták és csak jóval később ismerték fel annak pozitívumait.²⁵⁹ Mindamellett a magyar közvélemény és a politika is túlzottnak vélte a benne foglalt jogosultságokat. Ennek következményeként az 1870-es évektől megkezdődött a törvény felülvizsgálata, amely a századfordulóra a törvényi rendelkezések erőteljes gyengülését eredményezte. A törvény szövegének értelmezésénél — amelyet a dolgozat tárgyára tekintettel itt nem teszek meg részletesen, csak bemutatok a főbb szabályokat — nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy megalkotásakor a közigazgatás még nem vált elválasztva az igazságszolgáltatástól, ami csak a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc.-kel következett be.

A törvény 1.§-ában a magyar nyelvet teszi meg az országgyűlés, a közigazgatás és a törvényhozás, tehát az állam hivatalos nyelveként. A törvényhozással kapcsolatban azonban úgy rendelkezik, hogy a törvények nemzetiségi nyelveken is hiteles fordításban kiadandók. (A dolgozat következő részében tanúi leszünk, hogy a közlönnyök kisebbségi nyelvű kiadása mennyire megkönnyítené az anyanyelvű jogalkalmazást, mindazonáltal napjainkban az államok ilyen szabályozást nem hoznak. A Kárpát-medencében egyedül Romániában van kisebbség nyelvére fordított kivonatolt jogszabálytár, de az is alkalmazhatatlan a pontatlan és elkésett fordítása miatt.)

A törvény a következőben (2.§-tól 24.§-ig) a nyelvhasználatot szabályozza a törvényhatóságok, a bíróságok, a telekkönyvi rendszer, a másodfokú közigazgatási hatóságok, az anyakönyvvezetés, az egyházi testületek és hatóságok, valamint a községek hivatalos eljárásaiban, illetve az oktatásban. A központi kormányzattal és az országos hatóságokkal való ügyintézés nyelve a magyar. Minden más (helyi) szintű eljárásban főszabályként a magyar, vagy egy választott, un. „jegyzőkönyvi vagy ügyviteli” nyelv a megengedett. Még a hatóságok egymással való kommunikációjában is lehetőség volt egymás jegyzőkönyvi nyelveinek használatára. (Ez utóbbi szabályozáshoz hasonló él napjainkban Vajdaságban.) A másodfokú bíróságok munkája kivétel a fenti főszabály alól, mert ott már a törvény megköveteli

²⁵⁹A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848-1993. Főszerkesztő: Balogh Sándor. (Napvilág, Budapest, 2002.) 9.o. A normaszöveget lásd 92-95.o.

a magyar nyelvet, amelyre a bíróságnál alkalmazott hivatalos tolmácsok államköltségen fordítják le a nem magyar nyelvű beadványokat.

A törvény a fenti eljárási szabályokat követően a 26.§-től anyagi szabályokat találunk: a nemzetiségek számára lehetővé tett egyesülési jog, iskola-alapítási jog, valamint a hivatalok betöltésénél (mai terminológiával) a megkülönböztetés tilalma, azaz „a hivatalok betöltésénél a jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul(…)”.

A törvény nagyvonalúan szabályozza az eljárásbeli, tágabban értelmezve: az állami életben használt nyelvet. Olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek megvalósulása — mint azt a következő részben látjuk — napjainkban csak álom.

A törvény továbbélésének kora azonban nem volt kedvező hatással a nemzetiségi jogok fejlődésére. A nemzetállamok fénykorának tekintett XIX. század végére felerősödött minden európai országban — és így hazánkban is — a többségi identitás; az „elmagyarosítás” kezdetét vette. Ennek a nacionalista társadalmi közegnek látta kárát a nemzetiségi törvény is.²⁶⁰

Az 1880-as, 1890-es évekre a nemzetiségek több tekintetben is kifogásolták a törvény végrehajtását. „Bírálatuk tárgya azonban most már nem maga az 1868:XLIV. tc., hanem sokkal inkább annak a végrehajtás során történt »korrekciói«. A korábban — és az időközben — megalakult s többnyire »nemzeti liberális« névvel működő nemzetiségi pártok a kritika és a tiltakozás gazdag tárházával, többek között a politikai választásoktól való távolmaradásukkal is kifejezték elégedetlenségüket.”²⁶¹

A századfordulóra kialakuló asszimilatív és a kisebbségek számára hátrányos politika lett az egyik kiváltó oka annak, hogy az első világháború befejeztével, 1918-ban a horvát és a román nemzetiségek kimondták elszakadásukat Magyarországtól. Eredményeket csak a német és a ruszin kisebbségek terén ért el a magyar nemzetiségpolitika.²⁶²

1919 augusztusában a német nemzetiségű Bleyer Jakab vezetésével felállt a Nemzetiségi Minisztérium, amely jó megoldást kínált a kisebbségek problémáinak enyhítésére.

Ekkor, 1919-1920-ban a következők szerint alakultak a nemzetiségi jogok. „A békeszerződések és a kisebbségi szerződések nyomán a világháború után kialakult nemzetközi kisebbségi jog a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatát csak a

²⁶⁰Lásd: Glatz Ferenc: Polgári fejlődés és nacionalizmus Magyarországon a XIX. sz.-ban (Történelmi Szemle 1974. 1.-2. sz.); Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1867-1918. I-II. kötet (Bp. 1934.); Jászi Oszkár: Nemzetiségi politikánk iránya (Husadik Század IX. évf. 12.sz.); Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (I. kötet, Bp. 1952.), valamint Tóth Zoltán: A nemzetiségi kérdés története a dualizmus korában (1867-) (Századok, 90.évf. Bp. 1956. 3. sz.)

²⁶¹A magyar állam és a nemzetiségek... 10.o.

²⁶²A magyar állam és a nemzetiségek... 216, 218.o.

bíróságok előtt biztosította és ott is csak egészen bizonytalan és általános formában.”²⁶³ A nemzetiségi törvény fenti rendelkezéseit és a tárgyban 1914-ig hozott törvényeket szabályozta újra az első világháborút követően a 4044/1919. ME. sz. rendelet 10., 11. és 15§§-ai és az ezek alapján kibocsátott 1262/1920 IM. sz. rendelet, valamint 4800/1923. ME. rendelet.

A 4800/1923. ME. rendelet az 1868-as törvény legtöbb tárgykörét is újraszabályozta. A bíróságok előtti nyelvhasználatot az illetékességi területen a kisebbség lélekszámának 1/5-ében határozza meg (12.§). Ezen kívül meg kell említeni, hogy az új szabályozás már figyelembe veszi az igazságszolgáltatás szervezetének átalakítását és Magyarország területének és lélekszámának jelentős csökkenését is. Mindezek tekintetében elmondható, hogy a két világháború között az eljárásbeli nyelvhasználat részletes és megfelelő szabályozottsággal bírt.

Bethlen István miniszterelnöksége alatt több kisebbségi jogszabály is született.²⁶⁴ A nyelvhasználatot érintő és a későbbieket is meghatározó azonban a kisebbségi oktatás tárgykörét szabályozó 110 478-VIII. a. számú vallási és közoktatásügyi miniszteri rendelet. E jogszabály az elemi iskolákban a következő választási lehetőségeket ajánlotta a nemzetiségi diákoknak: az A) típusú iskolákban az érintett nemzetiség nyelvén történik a tanítás, a magyar nyelv pedig kötelező tantárgy; a B) típusú iskolákban fele-fele arányban tanítanak magyarul és a nemzetiségi nyelven; a C) típusú iskolákban pedig magyar nyelven folyik az oktatás, de a kisebbség nyelve kötelező tantárgy.

A második világháborút lezáró békeszerződések a nemzetiségeket hátrányosan érintették.²⁶⁵ Éppen ezért 1946-ban a magyar béke-előkészítők kidolgoztak egy nemzetközi kisebbségvédelmi tervezetet, a Kisebbségi Kódexet. A kódex az ENSZ alapokmányra hivatkozással javasolta, hogy iktassanak be a békeszerződésekbe kisebbségvédelmi rendelkezéseket, de a magyar delegáció javaslata a békekonferencián nem talált meghallgatásra.²⁶⁶

A második világháborút követő időszakban — a szomszédos országokhoz hasonlóan — hazánkban sem született nyelvhasználati jogszabály. Egyedüli visszatérő nemzetiségi kérdés az anyanyelvű oktatás volt. Ehhez is a fent említett bethleni viszonyítási pontokat használták. 1945-ben a három fokozatú rendszert kétfokozatúra (A, C) változtatták. 1960-ban kedvezőtlen fordulattal tovább alakították a kisebbségi iskolarendszert, immáron B és C típusúra.

²⁶³Mikó Imre: Nemzetiségi jog... 399.o.

²⁶⁴Lásd pl. a trianoni békeszerződésben a nemzetiségi kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtásáról szóló – fent hivatkozott – 4800/1923 ME. rendelet.

²⁶⁵Gondolok itt pl. a potsdami döntéseknek megfelelően hozott 12 330/1945 ME. rendeletre a magyarországi német nemzetiség kitelepítéséről, vagy az 1946-os csehszlovák állammal valló lakosságcsere-egyezményre.

²⁶⁶Az 1946. évi kisebbségvédelmi szerződéstervezetet *Flachbarth Ernő* dolgozta ki. Lásd még Pákozdy Csaba: *Flachbarth Ernő* gondolatainak időszerűsége a kisebbségvédelemben, az 1946. évi kisebbségvédelmi szerződéstervezet tükrében (in: *Emlékkönyv Flachbarth Ernő tiszteletére*, PPKE, Budapest, 2002.) 167-176. o.

A kommunizmus a kisebbségek kérdését belügynek tekintette. Mivel pedig a nemzetiségek mindig is bizonytalansági tényezőt jelentettek egy államban, a különösen is homogenitásra törekvő kommunista diktatúra szinte nem létezőként kezelte a nemzetiségi problémát — ezzel igyekezett azt megoldani. Jó példa erre hazánk eljárásjogainak szabályozása. Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1954. évi IV. törvény (Áe.), valamint a polgári perrendtartásról szóló 1959. évi III. törvény (Pp.) kimondta, hogy a mindenki szabadon használhatja anyanyelvét az eljárásokban. Természetesen nem nevesítették a nemzetiségeket és nem is létesítettek garanciákat, amelyek lehetővé tették volna a közvetlen nyelvhasználatot. Magyarországon is — mint a környező államokban — a tolmács általi nyelvhasználat lett az általános.

A rosszul kialakult gyakorlatot nagyon nehéz megváltoztatni. Még a rendszerváltozás sem volt képes Magyarországon és a Kárpát-medence államaiban megfelelő változást hozni. Nagy előrelépést jelentettek a lassan haladó belső fejlődésben a nemzetközi szerződések, különösen az Európa Tanács Nyelvi Chartája. E szerződés hatására változott meg hazánkban is nyelvhasználat joga minden eljárásban. Nem így például Romániában, amely ország a kézirat lezártáig sem ratifikálta a chartát (és nehezen hihető, hogy az EU csatlakozásáig meg fogja tenni), pedig az nyilvánvalóan segítene az ott élő kisebbségeken.

II. rész

Egyes Kárpát-medencei államok eljárásjogai a nyelvhasználat tükrében

*„A népnek a nemzetiségi kérdés egyszerűen jó és a nyelvén tudó
közigazgatást és iskolát jelent. Az »ő véreből« legyen a tisztviselő,
a tanító. Ne bántsák nyelvét és szokásait. Ne bábáskodjanak vele idegen emberek.”
(Jászi Oszkár, 1912.)*

4. fejezet

A nyelvi jogok megalapozása e dolgozatban

4.1. Alapjogi elhelyezkedés

Andrássy György szerint¹ a modern állam nyelvi joga sok területet ölel fel az államnyelvtől a kisebbségek nyelvén át egy nemzetközi szervezetben való munkanyelvig. Álláspontja szerint e terület elmélete azonban még nem kiforrott, így az egyes államok szabályozása ki van téve „a véletlennek, a politikai megfontolások esetlegességeinek.”² E tételt dolgozatom nemcsak alátámasztja, hanem ki is színezi a Kárpát-medence egyes államainak sajátos szabályozásaival. Vizsgálódásaimat azonban nem az elmélet hiányosságaira alapozom, hanem az egyes alkotmányok gyakorlatias premisszáira: mindenkinek joga van nyelvi identitásának kifejezésére, megőrzésére és fejlesztésére.

A nyelvi jogok sokféleképpen levezethetők egy individuum avagy egy közösség számára. Eredhetnek az emberi méltóságból, az identitás szabad megválasztásából, sőt, a véleménynyilvánítás szabadságához és az oktatáshoz való joghoz is sok szál fűzi. Az anyanyelvhasználat minden bizonnyal kommunikációs jog, de nem önálló alapjog.

A klasszikus nemzetközi dokumentumok ún. emberi jogi katalógusaiban³ sem a kisebbségi jogok nem nevesítettek önállóan,⁴ sem a nyelvi jogok. Ezért a nemzetközi irodalom — alapvetően a nemzetközi gyakorlat alapján⁵ — az eljárásokban

---

¹Andrássy György: *Nyelvi Jogok - A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra* (JPTE-Európa Központ, Pécs, 1998.) 14.o.

²u.ő: 5.o.

³Legfőképpen lásd: *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (ENSZ)*, *Emberi Jogok Európai Egyezménye (ET)*.

⁴Kivétel: *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (PPJNE)* 27. cikke.

⁵Lásd különösen az *Emberi Jogok Európai Bíróságának* gyakorlatát.

való nyelvhasználatot más anyajogokból vezeti le.⁶ Így például az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 6. cikke a tisztességes tárgyaláshoz való jogból, vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikke a védelemhez való jogból.⁷

A nyelvi jogok jellegzetessége, hogy egyszerre több vonásuk, több arcuk van. A fenti nemzetközi példák is mutatták, hogy levezetésük különféle módon lehetséges. A legszorosabb kapcsolat az emberi méltóság és a törvény előtti egyenlőség általános tételével és ebből következően a tisztességes eljáráshoz való joggal áll fent, mint ahogy azt az EJEE is alkalmazza. Ahogy Tóth Judit és Kántás Péter fogalmazzák: „a fair eljárás részének tekintett törvény előtti egyenlőség, annak maximájából eredő jogelvi követelmény: az ügybeli kommunikáció legyen zavaratlan, vagy — a hazai terminológiában megszokott, de pontatlan kifejezéssel — az anyanyelv használatának jogát biztosítsák.”⁸

Az eljárásokban való anyanyelvhasználatnak azonban mindemellett egy másik oldala is van. Nevezetesen a kisebbségvédelem egyik eszközeként funkcionálhat.⁹ Azért tartom indokoltnak e másik oldalát is hangsúlyozni, mert ahogy az már az előző fejezetekből is markánsan kitűnt, a kisebbségi identitás megőrzésének legfőbb közege a nyelv. A hatóságok előtti nyelvhasználat pedig kiszélesíti a nyelvi közeget, a közéletben is élővé teszi a nyelvet, amiért érdemes a kisebbségeknek saját identitásukat elsajátítani és fejleszteni — ahogy délvidéki interjúalanyaim is hangsúlyozták.

A nyelvi jogoknak tehát kettős arculata van: a tisztességes eljárás és a kisebbségvédelem. E dolgozatban mindkettőt kiemelem, de egymástól nem elválasztva tárgyalom, hiszen az alább tárgyalandó igazgatási és eljárási jogok is önmaguk egységében felelnek meg e két szempontnak.

Mivel minden állam feladata és alkotmányos alapelveinek egyike a kisebbségek védelme,¹⁰ így a nemzetiségek számára nyújtott jogokról is az állam gondoskodik. A nyelvhasználat, mint a kisebbségi jogok egy fő területe sem lehet kivétel ez alól. Kristin Henrard ezt a megállapítást akként fogalmazza meg, hogy¹¹ mindennek különösen azokon a területeken kell érvényesülnie, ahol az államnyelvtől eltérő

⁶Kristin Henrard: Language and the administration of Justice (in: International Journal on Minority and Group Rights, 2000/2 vol. 7.) 82.o.

⁷Im. 85.o. hivatkozva: Human Rights Committee, General Comment regarding article 14. ICCPE, §13.

⁸Kántás Péter – Tóth Judit: Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban (in Kisebbségkutatás, 2005/2) 229.o.

⁹A kisebbségi jogot önállóan, az alapjogoktól elválasztható jogterületnek tekintem. Az univerzális emberi, illetve állampolgári jogoknál ugyanis árnyaltabb, sajátos szabályozást jelent. Van több olyan összetevője, amelyek nem alapjogok, mint például a jelen munkában is hangsúlyozott egyes igazgatási jogok.

¹⁰Az alkotmányos rendelkezéseket alább mutatom be az 5.1. fejezetben.

¹¹Kristin Henrard: Language... 81.o.

anyanyelvű közösség él.¹²

A kisebbségi jogot önálló jogterületként legbiztosabban a Népszövetségi jogvédelem tekintette.¹³ A második világháború után a nemzetközi kodifikáció arra hajlott, hogy a kisebbségi jogokat az emberi jogok egy elemeként kezeljék.¹⁴ Így alakult ki, hogy kifejezetten kisebbségekkel foglalkozó *stricti iuris* nemzetközi szerződések csak 1990 után, az európai politikai változásokat követően születhettek.

4.2. Az eljárásbeli nyelvhasználat területei

A kisebbségek egyik legjellemzőbb vonása a nyelvük.¹⁵ Nem véletlen, hogy Francesco Capotorti híres definíciójában¹⁶ is az etnikai és vallási jegy mellett harmadiknak a nyelvet veszi. A kisebbségek meghatározása mellett az antidiszkriminációs tételek is egyik első helyen említik a nyelvet, mint speciális jegyet, amely megkülönböztetheti az embereket, vagy állampolgárokat.

A kisebbségek életében a nyelvhasználat a legváltozatosabb területeket érinti az állami szervektől a magánéletig. Így például anyanyelvi kérdéseket vet fel a parlamenti képviselet, az egyesülési jog, az önkormányzatiság. Az oktatás az egyik legérzékenyebb terület,¹⁷ illetve ilyen még a média (sajtószabadság). Mindezek

¹²Ennek egyik eszközeként Kristin Henrard a kisebbségi nyelvet ismerő hivatalnokot jelöli meg — amely gondolattal a szerző eljut Jászi 1912-es, mottónkban idézett soraihoz.

¹³A Nemzetek Szövetsége és a kisebbségek / Nemzetek Szövetségének Titkársága. Hírszolgálati osztály (Budapest : Nemzetek Szövetségének Titkársága, 1925); Pablo de Azcarate: League of Nations and national minorities (Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1945); Otto Junghann: Das Minderheitenschutzverfahren vor dem Völkerbund (Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr, 1934.); Szalayné Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadói Kör, 2003.)

¹⁴Kovács Péter: Nemzetközi jog... 11-13.o.

¹⁵Az anyanyelv az identitás része. Ezt Gereben Ferenc (PPKE-BTK) egy széleskörű és részletes kutatás egyik eredményeként közli, mintegy 2500 magyar ajkú személy megkérdezését követően. Gereben Ferenc: Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében (in: Regio 1998/2) 97.o.

¹⁶„Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek sajátosságaitól és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése.” Kovács Péter: im. 36.o. Hivatkozva: E/CN.4/Sub.2/384/Rev. 1. 96.o.

¹⁷Lásd Jászi kényszerasszimilációs elméletét, amely szerint az anyanyelv oktatásának és használatának megtiltása és lecsökkentése az általános szellemi színvonal csökkenéséhez vezet. (A nemzeti államok kialakulása... 237-238.o.) Hogy mennyire aktuális ezen elmélet, elég felidézni határon túli magyarság rendszerváltozásra kialakult helyzetét, amikor is anyanyelvi oktatás minimálisra szorításával gyakorlatilag „lefejezték”, vagyis értelmiségétől megfosztották a közösségeket. Az értelmiség (főleg Délvidéken) roppant nagy számban vándorolt át Magyarországra, vagy nyugatra. A történelmi bevezetésben is látható, hogy a XX. század egyik legfőbb asszimilációs eszköze a nyelv volt. Ma sincs ez másként.

túl az anyanyelvhasználatot lehet a magánszférában (lásd: kötelmi jog, öröklés, cégjog, szellemi alkotások joga, stb.) is szabályozni. Ha egy kisebbségi polgár megtanulta a nyelvét az iskolában, van nyelvén rádió és televízió (műsor), sőt kisebbségi nyelven tud szerződéseket kötni – még mindig csak a közösségen belüli elszigetelt jelenség a nyelvhasználat. Ezért olyan fontos, hogy egy állam adjon lehetőséget arra, hogy a kisebbség tagjai (individuális jogként) vagy maga a kisebbség (kollektív jogként) a hatóságok előtt való eljárásban is használhassa anyanyelvét.

A nyelvhasználat az eljárás legkülönbözőbb szakaszaiban merülhet fel. Klasszikus elv, amelyet az 1868-as nemzetiségi törvény alkalmazott, hogy a kérelem nyelvén kell döntést hozni. Bár ez az elv a ma hatályos eljárásjogokban nem érvényesül, mégis a kérelem/kereset nyelve az első, ahol előfordulhat a hivatalostól eltérő nyelv. A kisebbségi nyelven fogalmazott beadványokat a vizsgált országok nagy része egyáltalán nem fogadja el. Az eljárási cselekmények kiemelkedő részét a tényállás tisztázása teszi ki. Ezen belül a tárgyalás, tanú meghallgatása és a nyilatkozattételi jog, illetőleg az ezekről készült jegyzőkönyv a legfőbb területek, ahol kisebbségi nyelv lehet. Ma a vizsgált országokban — a volt dél-szláv államközösség kivételével — a jogszabályok szerint nem lehet a fenti cselekményeket az államnyelvtől eltérő nyelven végezni. Ahol kisebbségi nyelvhasználatot (például tárgyaláson) tapasztaltam, az törvény által nem szabályzott módon történt. Nem túlzás azonban azt mondani, hogy jegyzőkönyvet kisebbségi nyelven sehol nem vezetnek.¹⁸ A bizonyítási szakasz legtöbb cselekményére értesítést vagy idézést kell kibocsátani, amely szintén felveti a kisebbségi nyelvhasználat kérdését. Tanulmányutam során csak a csíkszeredai bíróságon tapasztaltam, hogy két nyelven adták ki az idézést és az értesítést. A tényállás tisztázását követően a döntés meghozatala következik, amelynek a nemzetiségek nyelvén való közzlése szintén csak délszláv államokban lehetséges. A már EU tagország Szlovákiában, valamint Ukrajnában és Romániában erre törvényes keretek között nincs lehetőség. Nem ritka eset, hogy az állam többségi nyelvén nem értő ügyfél nem érti a hatóság által kiadott döntést.

A jogorvoslati rendelkezések már más jellegű kérdéseket vetnek fel. A másodfokú hatóságok nyelve — elsősorban azok regionális jellege miatt — az államnyelv. Ezt alkalmazta az 1868-as magyar szabályozás is. Ez viszont fordítási és egy egyéb szervezési kérdést és többletkiadást vet fel, mint azt majd az összefoglalásban látjuk. Végül pedig az eljáró hatóságok ügyviteli nyelve kapcsán merül fel a kisebbségi nyelvhasználat.

¹⁸A délszláv államokban van rá lehetőség, de nem alkalmazzák, mert a fordítása csak többletmunkát eredményezne az így is leterhelt jogalkalmazóknak; Szlovákiában, Ukrajnában és Romániában az eljárási jog azonban konkrétan kizárja a kisebbségi nyelvű jegyzőkönyvezést.

4.3. Hatályos magyarországi szabályozás

Az igazságszolgáltatásban való nyelvhasználat tehát alapvetően az eljárásjogokat érinti. Nem minden hazánkat környező állam olyan nagyvonalú, mint például a hazai — 2005-ben még hatályban lévő — 1957. évi IV. törvény az államigazgatási eljárás általános szabályairól. E törvény ugyanis alapelvei között rögzítette, hogy a magyar nyelvvel egyenértékű minden külföldi nyelv (természetesen a 13 magyarországi kisebbség nyelve is). Nem kell évtizedes közigazgatási gyakorlat, hogy lássuk: ez a szabályozás életképtelen volt. A 2004 decemberében elfogadott közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény azonban a 9-10.§-aiban három lépcsőben rendezi a nyelvhasználatot. Főszabály szerint a hivatalos nyelv a magyar (1). A magyarországi kisebbségek viszont mind írásban, mind szóban használhatják közigazgatási hatóságok előtt anyanyelveiket (3). Végül pedig a külföldiek nyelvhasználatáról rendelkezik a törvény akként, hogy senkit ne érjen hátrány a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt (10.§). Ezzel a szabályozással gyakorlatilag a Kárpát-medencében az utolsóról dobogós helyre kerültünk a kisebbségek közigazgatásban való anyanyelvhasználatát illetően.

A hatályos magyar büntető-eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 9.§-a tartalmazza a nyelvhasználati kérdéseket. E szerint a magyar a hivatalos nyelv (1) azonban mindenki használhatja anyanyelvét, illetve kisebbségi vagy regionális nyelvét. Ez utóbbi szabályozás elsősorban az alább bemutatásra kerülő Nyelvi Chartára vonatkozik. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 6.§ (2) bekezdése ugyanígy rendelkezik - hiszen mindkettőt egyazon évben (1999-ben) módosították az akkorra ratifikált Nyelvi chartának megfelelően.

Magyarországi interjú-alanyaim bírói gyakorlatában több olyan eljárás is volt, hogy nemzetiségi magyar állampolgár anyanyelven kívánta érvényesíteni jogait. (A beszélgetések tapasztalata szerint ez elsősorban a német kisebbségre jellemző.) Jogaikat vagy tolmácson keresztül gyakorolták, vagy kétnyelvű ügyvédet bíztak meg ügyük képviselésével.

5. fejezet

Nyelvi jogok az ET és az EBESZ dokumentumaiban

Egy közösség identitásának egyik legfőbb megőrző eszköze a nyelv. „Egy közösség nyelvhasználata magán és hivatalos viszonyokban, valamint az oktatásban és a kultúrában nem csak a történelem, tradíciók és kultúra, valamint mindezekhez való tartozás megőrzéséhez járul hozzá, hanem egyúttal egy politikai és szociális stabilitást is nyújt abban az államban, ahol élnek.”¹

A nemzetközi dokumentumok igyekeznek a különböző aspektusokból védeni a nyelvhasználatot és a kérdést szabályozni. Trifunovska szerint a nemzetközi normák az alábbi szabályozást tartalmazhatják a nyelvi jogokat illetően?² a) antidiszkriminációs normák, amelyek a nyelvet is védik; b) speciális helyzetekben (pl. bíróság előtt) való nyelvhasználatot biztosító normák; c) normák, amelyek a kisebbségeknek biztosítanak nyelvi jogokat.

Dolgozatunk tárgyát képező, a hatóságokkal való anyanyelvhasználat kérdését Európában alapvetően két *stricti iuris* és egy ún. „*soft law*” nemzetközi dokumentum rendezi. A két nemzetközi szerződés az Európa Tanács Nemzeti kisebbségekről szóló Keretegyezménye, valamint a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája, az utóbbi pedig az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet előli ajánlásai a nyelvi jogokról.

Az Európa Tanács két hivatkozott dokumentuma a kisebbségvédelmi nemzetközi kodifikáció kiemelkedő alkotásai. Ahogy Kovács Péter elemzi a kisebbségvédelmi kodifikációs tevékenységet 1945 és 1990 között³ a „második világháború befejezése óta eltelt évtizedek nemzetközi jogalkotása egészen a 80-as évek végétől számítható újabb lendületig nem tudott — s talán megkockáztatható állítás — nem is igazán akart meghatározó jelentőségű kisebbségvédelmi szerződést vagy egyéb sarkalatos dokumentumot alkotni.”

---

¹Snežana Trifunovska: Linguistic Rights of Minorities (in: International Journal on Minority and Group Rights, 2002/3 vol. 9.) 235-236.o.

²Trifunovska: Linguistic Rights... 236.o.

³A szerző idézi Bruhács Jánost. Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem... 11.o.

A nyolcvanas évektől szinte minden jogterületen és így az emberi jogok és kisebbségi jogok terén is fejlődésnek indult kodifikáció a szocialista diktatúrák bukásával kapott még jobban szárnyra. Ennek kiváló példája az 1992. december 18-án az ENSZ Közgyűlése által elfogadott 47/135. határozat,⁴ az 1992. november 5-én aláírásra megnyílt Nyelvi charta⁵ és az 1995. február 1-én aláírásra megnyílt Keretegyezmény.⁶ A nemzetközi dokumentumok a kilencvenes évekre egyre szigorúbb szabályozást mertek megfogalmazni.

Az Európa Tanács keretében létrejött szerződések egyik fő jellemzője, hogy végrehajtásukat az ET rendszeresen ellenőrzi. A kötelező jogi normák kikényszerítése nemzetközi szinten más, mint a belső jogban egy állam teszi (pl. egy hatóság létrehozásával). Első sorban politikai jellegű észrevételek és szankciók várnak a kötelezettséget nem teljesítő államra.

Az Európa Tanácsban a tagállami ígéretek végrehajtásának ellenőrzését a *Monitoring Committee* (Bizottság) látja el.⁷ A Bizottságnak 65 tagja van⁸ és évente számol be a Parlamenti Közgyűlésnek.⁹

Az általános monitorozási eljáráson kívül azonban mind a két kisebbségi szerződésnek (Keretegyezmény és Nyelvi charta) van önálló ellenőrzési, illetve beszámoltatási mechanizmusa, amely alább kerül bemutatásra.

A Keretegyezményről

Az ET a Keretegyezmény végrehajtására egy önálló monitoring rendszert állított fel, amely elsősorban politikai jellegű. Jelzi ezt az is, hogy az ellenőrzés tárgya a Keretegyezményben foglalt jogi normák törvényalkotási és gyakorlati politikai megvalósításának foka (adequacy of measures), amely alapvetően politikai jellegű tevékenység. Ugyanakkor meghatározó szempont, hogy a Keretegyezményben vállalt, nemzetközi jogi érvényű kötelezettségek teljesítésének ellenőrzéséről van szó. Továbbá végrehajtási ellenőrzési mechanizmus politikai jellegét igazolja az a tény, hogy az ellenőrzés végrehajtásával a Keretegyezmény a Miniszteri Bizottságot bízta meg.¹⁰ Az így létrehozott Tanácsadó Bizottság a Miniszteri Bizottság mellett alárendelt, tanácsadó, véleményező szerepet játszik. E funkciójának

⁴Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (Országgyűlési Könyvtár, OgyK, ENSZ letéti könyvtár, 93-07655, A/RES/47/135)

⁵Hatályba lépett 1998. március 1-én; ETS. no. 148.; hazánkban kihirdette: 35/1995 (IV. 7.) Ogy. határozat

⁶Hatályba lépett 1998. február 1-én; ETS. no. 157.; hazánkban kihirdette: 1999. évi XXXIV. törvény

⁷A Monitoring Committee a 1115 (1997) sz. határozat értelmében 1997. április 25-én kezdte meg munkáját a Parlamenti Közgyűlés (PKG)Y állandó bizottságaként.

⁸A Bizottság 65 tagját a különböző földrajzi és politikai szempontok figyelembevételével a PKGY politikai csoportjai közvetlenül delegálják. A PKGY Politikai-, illetve Emberi Jogi Bizottságának elnökei szintén tagjai a bizottságnak. A Monitoring Bizottság a vizsgálandó ország tekintetében két tagját nevezi ki „rapporteur”-nek.

⁹Progress of the Assembly's monitoring procedures

¹⁰24. cikk (1) bekezdés. Az eljárásról, összetételéről forrásként lásd: www.coe.int/minorities

ellátásához azonban megfelelő mértékű autonómiát, önállóságot kellett számára biztosítani. A „megfelelő mérték” konkrét értelmezéséről azonban a vélemények jelentős eltérést mutattak.

Az ET Miniszteri Bizottságának mandátuma alapján a feladattal megbízott kormányszakértői munkacsoport (CAHMEC) 1997. júliusi és szeptemberi ülésein befejezte a Keretegyezmény végrehajtás-ellenőrzési mechanizmusával és az abban részt vevő Tanácsadó Bizottság összetételével, működési elveivel kapcsolatos eljárások kidolgozását.

A végrehajtás ellenőrzése a Keretegyezmény előírásai szerint a Miniszteri Bizottság hatásköre. A Miniszteri Bizottság tevékenységét egy független, pártatlan szakértőkből álló szakmai tanácsadó testület, a Tanácsadó Bizottság segíti.

a) A Tanácsadó Bizottság összetétele:

A Miniszteri Bizottság minden részes állam tekintetében választ egy szakértőt az előterjesztett jelöltek közül (legalább két jelölt állítása kötelező). A jelöltek személyére a részes államok tehetnek javaslatot.

A Miniszteri Bizottság által megválasztott szakértőkből alakul meg maximum 18 fő részvételével a Tanácsadó Bizottság, akik a testület ún. rendes tagjai (ordinary member). Megválasztásuk a jelölések benyújtásának időrendi sorrendjében történik. A megválasztott képviselők automatikusan a TB rendes tagjai lesznek, amíg a szakértők száma nem haladja meg a 18-at. Ezt követően működésbe lép a sorhúzáson alapuló rotációs rendszer.

A testületbe be nem került szakértők az ún. *ad hoc* tagok (additional member). Szerepük, hogy tanácsadóként részt vegyenek azon ország jelentésének megvitatásában, amely részéről őket megválasztották, de nem rendelkeznek a döntéshozatalban való részvételi joggal. (Nem rendelkeznek a döntéshozatalban való részvételi joggal a rendes tagok sem, amikor azon ország jelentése áll megvitatás alatt, amely részéről őket megválasztották.) A szakértői megbízás időtartama négy év, egyszeri újrjelölési lehetőséggel.

b) A Tanácsadó Bizottság működése:

A részes államok öt éves időszakonként küldenek jelentést a főtitkárnak (az elsőt egy évvel az egyezmény hatályba lépése után). A Miniszteri Bizottság a tagállamok jelentéseit továbbítja a Tanácsadó Bizottságnak.

A Tanácsadó Bizottság minden jelentést véleményez. Véleményének kialakítása során tagállamok jelentésein túl megkötés nélkül bármely forrásból származó információt felhasználhat.

A Tanácsadó Bizottság által kialakított véleményt és ajánlásokat a Miniszteri Bizottság hagyja jóvá. A részes államoknak tett ajánlások végrehajtásához a Miniszteri Bizottság határidőt jelöl meg, a részes államok rendszeres tájékoztatást adnak az ajánlások végrehajtásáról. Az ajánlások végrehajtásának utómunkálatait a Miniszteri Bizottság ellenőrzi, alkalmankénti utasításai alapján abban a Tanácsadó Bizottság is részt vesz. A Tanácsadó Bizottság javaslatot tehet a Miniszteri Bizottságnak *ad hoc* jelentések bekérésére egyes részes államoktól. Erre

sürgős reagálást igénylő, rendkívüli esetekben kerülhet sor. A Tanácsadó Bizottság rendszeresen tájékoztatja a Miniszteri Bizottságot tevékenységéről.

A kormányok jelentéseit a Főtitkár kézhezvétel után nyilvánosságra hozza. A Miniszteri Bizottság a kormányjelentésekkel kapcsolatos következtetéseit, ajánlásait, a Tanácsadó Bizottság véleményét, illetve a részes államoknak a MB ajánlásaival és a TB véleményével kapcsolatos észrevételeit határozatának elfogadása után nyilvánosságra hozza.

A Keretegyezmény több ponton is említi a nyelvi jogokat, nyelvi identitást. Először a *preambulum* hatodik bekezdésében találkozunk a nyelvi identitás tiszteletben tartásával, megőrzésével, fejlesztésével. Ezeket a preambulumban mint egy pluralista és valódi demokratikus társadalom kötelezettségét fogalmazza meg.

A normaszövegben a következő szakaszok vonatkoznak a hivatalos nyelvhasználatra:

4. cikk, a törvény előtti egyenlőség általános klauzulája 5. cikk, amely egy állami kötelezettség arra, hogy *támogatják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, úgyszintén identitásuknak nevezetesen vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük megőrzésének feltételeit* (1. bekezdés). A 2. bekezdés *non facere obligat* állapotot állapít meg azzal, hogy az államokat tartózkodásra kötelezi minden asszimilációs politikától.

A 10. cikk a nyelvhasználat központi része a szerződésben, ezért e szakaszt szó szerint közlöm:

1. *A Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek elismerik kisebbségi nyelvének szabad és beavatkozás nélküli használatát úgy magánbeszélgetésben mint nyilvánosan, szóban és írásban.*
2. *A nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valóságos szükségnek, a Felek erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák - lehetőség szerint - e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket.*
3. *A Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek azt a jogot, hogy olyan nyelven, amelyet megért, a legrövidebb időn belül tájékoztassák letartóztatásának okairól és minden ellene felhozott vád természetéről és indokairól, valamint hogy ezen a nyelven védekezhessen - ha szükséges - ingyenes tolmács segítségével.*

A Keretegyezmény 25. cikkének megfelelően a tagállamok jelentéseket kell meghatározott időközönként írjanak, amelyek nyilvánosak és az Európa Tanács honlapjáról letölthetők.¹¹

¹¹<http://www.coe.int/T/E/Human-Rights/Minorities/2.-framework-convention-28monitoring>

A Nyelvi chartáról

A Nyelvi chartát az Európa Tanács az Európai Helyi vagy Regionális Közhatalóságok Kongresszusa kezdeményezésére alkotta meg.¹² 1992. november 5-én nyílt meg aláírásra. Hatályba (az 5. ratifikáció után három hónappal — lásd 19. cikk) 1998-ban lépett.

A Charta meghatározza azokat a célokat és elveket, melyek alapján a részes államoknak a regionális vagy kisebbségi nyelvek irányában folytatott politikájukat alakítaniuk kell.¹³ Mindenekelőtt — s ez a védelem feltétele — az államoknak el kell ismerniük a regionális vagy kisebbségi nyelvek létét területükön. Tiszteletben kell tartaniuk a nyelv földrajzi körzetét, a közigazgatási felosztás nem akadályozhatja a nyelv használatát. A Charta elismeri, hogy nem elégséges a diszkrimináció tilalma e nyelvek védelme terén, ezért megengedi az előnyös megkülönböztetést (pozitív diszkrimináció – affirmative action). A nyelv használatának elősegítése mind a magán-, mind a közéletben, megfelelő eszközök biztosítása az oktatásban, az azonos és különböző nyelvi csoportok közötti kapcsolatok megőrzése, elősegítése további célok, melyeket a Charta megvalósítása során az államoknak szem előtt kell tartaniuk.

A Charta ezen túlmenően *à la carte* rendszerben (vagyis választhatóan) konkrét intézkedéseket sorol fel a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatának előmozdítására. Ezek a rendelkezések az oktatásban (8. cikk), az igazságszolgáltatásban (9. cikk), a közigazgatási hatóságokkal és közszolgálati szervekkel való kapcsolatokban (10. cikk), a tömegtájékoztatási eszközök terén (11. cikk), a kulturális tevékenységek során (12. cikk), a gazdasági és társadalmi életben (13. cikk), valamint a határokon túli cserekapcsolatokban (14. cikk) irányoznak elő konkrét intézkedéseket. E rendelkezések közül minden állam a területén található regionális vagy kisebbségi nyelv helyzetének, igényeinek leginkább megfelelő legerősebb rendelkezéseket köteles kiválasztani.

A 2. cikk tartalmazza a kötelezettségvállalásokat úgy, hogy mindegyik Fél vállalja, hogy a II. rész valamennyi rendelkezését alkalmazza és a III. rész rendelkezései (összesen 98 bekezdés) közül legkevesebb harmincöt bekezdést vagy pontot alkalmaz, és pedig legalább hármat-hármat a 8. és 12. cikkből és egyet-egyét a 9., 10., 11. és 13. cikkből — tehát a számunkra releváns rendelkezésekből is.

A Charta végrehajtásának felügyeletét az ET Miniszteri Bizottsága végzi, egy erre a célra létrehozott titkárságon keresztül, amely a DG1. Legal affairs divízióon belül található. Jelen sorok írójának 2002-ben volt szerencséje itt gyakorlatot tölteni. Az államok a hatálybalépést követő egy éven belül, majd három

¹²A Kongresszus az Európa Tanács harmadik „pillérét” alkotja a Miniszteri Bizottság és a Parlamentáris Közgyűlés mellett. Tagjait (megegyező számban a PKGY tagjaival) a tagállamok helyi és regionális közhatalóságai delegálják.

¹³Sajtóközlemény a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája hatályba lépéséről, HTMH, 1998, www.htmh.hu/sajto/nyelvi-c.htm

évente jelentésben számolnak be vállalásaik teljesítéséről. E jelentések alapján a Miniszteri Bizottság — támaszkodva a szakértői bizottság véleményére — ajánlásokat fogalmaz meg. A szakértői bizottság tagjait a tagállamok egy-egy független, a kisebbségi jogoknak kiváló ismerője adja. Hazánkat Kardos Gábor docens úr (ELTE) képviseli. Fontos eleme az ellenőrzésnek, hogy a szakértői bizottság véleményének és javaslatainak elkészítése során felhasználhatja nem-kormányzati szervezetek (NGO-k) tájékoztatását, információit.

Tekintettel arra, hogy jelen dolgozat nem nemzetközi jogi tárgyú, így a Nyelvi chartába foglalt és e dolgozat számára releváns rendelkezéseket az alábbiakban – kivételesen – szó szerint közlöm.

7. cikk — Célok és elvek (Az asszimiláció tilalma)

1. bekezdés b) pont: minden egyes regionális vagy kisebbségi nyelv földrajzi körzetének tiszteletben tartása annak érdekében, hogy a fennálló vagy később létesítendő közigazgatási felosztás ne képezze e regionális vagy kisebbségi nyelv támogatásának akadályát;

2. bekezdés (1. mondat): A Felek vállalják, hogy ha azt még nem tették volna meg, megszüntetnek minden indokolatlan megkülönböztetést, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést, amely valamely regionális vagy kisebbségi nyelv használatát érinti, és célja az, hogy e nyelv megőrzésétől vagy fejlesztésétől elbátortalanítson, vagy azt veszélyeztesse.

9. Cikk — Igazságszolgáltatás

1. Az olyan igazságszolgáltatási kerületekben, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelvet használó személyek száma az alábbi intézkedések megtételét indokolja, a Felek e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és azzal a feltétellel, hogy a jelen bekezdés által nyújtott lehetőségek kihasználását nem minősíti a bíró az igazságszolgáltatás rendes ügymenetét akadályozónak, vállalják, hogy

a. büntetőeljárásokban:

i. biztosítják, hogy az igazságszolgáltatási hatóságok az egyik fél kérelmére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák, és/vagy

ii. garantálják a vádlott jogát, hogy saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja, és/vagy

iii. biztosítják, hogy az indítványok, az írásos és szóbeli bizonyítékok ne minősülhessenek pusztán azon az alapon elfogadhatatlannak, hogy regionális vagy kisebbségi nyelven készültek, és/vagy

iv. az igazságszolgáltatási eljáráshoz kapcsolódó okmányokat kérelemre a regionális vagy kisebbségi nyelveken is kiállítják, ha szükséges, tolmácsok és fordítások igénybevételével úgy, hogy az ne jelentsen az érdekelteknek külön költséget;

b. polgári eljárásokban:

i. biztosítják, hogy az igazságszolgáltatási hatóságok az egyik fél kérésére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák, és/vagy

ii. megengedik, hogy amennyiben egy peres félnek személyesen kell megjelennie a bíróság előtt, úgy ott saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja anélkül, hogy az számára külön költséget jelentsen, és/vagy

iii. megengedik a regionális vagy kisebbségi nyelven készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges tolmácsok és fordítások segítségével;

c. a közigazgatási ügyekben illetékes igazságszolgáltatási szervek előtti eljárásokban:

i. biztosítják, hogy az igazságszolgáltatási szervek az egyik fél kérésére az eljárást a regionális vagy kisebbségi nyelveken folytassák, és/vagy

ii. megengedik, hogy amennyiben egy peres félnek személyesen kell megjelennie az igazságszolgáltatási szerv előtt, úgy ott saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használja anélkül, hogy az számára külön költséget jelentene, és/vagy

iii. megengedik regionális vagy kisebbségi nyelveken készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges, tolmácsok és fordítások segítségével;

d. intézkednek, hogy a fenti b. és c. bekezdések i. és iii. pontjainak végrehajtása, valamint a tolmácsok és fordítások esetleges alkalmazása az érdekeltek számára ne jelentsen többletköltséget.

2. A Felek vállalják, hogy

a. nem minősítik érvénytelennek az államban készült jogi okmányokat pusztán azon az alapon, hogy egy regionális vagy kisebbségi nyelven íródtak; vagy

b. nem minősítik a Felek között érvénytelennek az országban készült jogi okmányokat pusztán azon az alapon, hogy egy regionális vagy kisebbségi nyelven készültek és biztosítják, hogy azok az érdekelt, de e nyelvet nem beszélő harmadik Féllel szemben is felhívhatók legyenek, azzal a feltétellel, hogy az okmány tartalmát az azt felhívni kívánó(k) velük megismerteti(k); vagy

c. nem minősítik a Felek között érvénytelennek az országban készült jogi okmányokat pusztán azon az alapon, hogy egy regionális vagy kisebbségi nyelven készültek.

3. A Felek vállalják, hogy kisebbségi vagy regionális nyelveken hozzáférhetővé teszik a legfontosabb állami törvényszövegeket, valamint azokat, amelyek különösen érintik e nyelvek használóit, feltéve, hogy e szövegek másként nem hozzáférhetők.

10. Cikk - Közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek

1. Az állam azon közigazgatási kerületein, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelvet használó személyek száma az alábbi intézkedéseket indokolja, a Felek a nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, abban a mértékben, ahogy az ésszerűen lehetséges, vállalják, hogy

i. gondoskodnak arról, hogy a közigazgatási hatóságok a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, vagy

- ii. gondoskodnak arról, hogy a közösséggel kapcsolatban álló tisztviselők a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják azokkal a személyekkel fennálló kapcsolataikban, akik hozzájuk ezeken a nyelveken fordulnak, vagy
- iii. gondoskodnak arról, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók szóbeli és írásbeli kérelmeket ezeken a nyelveken nyújthassanak be, és választ is ezeken a nyelveken kapjanak, vagy
- iv. gondoskodnak arról, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók írásbeli és szóbeli kérelmeket ezeken a nyelveken nyújthassanak be, vagy
- v. gondoskodnak arról, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók jogérvényesen nyújthassanak be ilyen nyelvű dokumentumot;
- b. széles körben használt közigazgatási szövegeket és formanyomtatványokat a lakosság számára, regionális vagy kisebbségi nyelveken, illetve kétnyelvű változatokban tesznek közzé;
- c. megengedik, hogy a közigazgatási hatóságok dokumentumokat regionális vagy kisebbségi nyelven készítsenek.

2. Azon helyi és regionális hatóságokat illetően, melyek területén a regionális vagy kisebbségi nyelveket használók száma az alábbi intézkedéseket indokolja, a Felek vállalják, hogy megengedik és/vagy bátorítják:

- a. a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban;
- b. a regionális vagy kisebbségi nyelveket használóknak azt a lehetőséget, hogy szóbeli vagy írásbeli kérelmeket ezeken a nyelveken nyújthassanak be;
- c. a regionális testületek hivatalos dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék;
- d. a helyi testületek dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék;
- e. hogy a regionális testületek közgyűlési vitáiban a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek használatát;
- f. hogy a helyi testületek közgyűlési vitáiban a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ami azonban nem zárja ki az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek használatát;
- g. a helyneveknél a regionális vagy kisebbségi nyelveken hagyományos és helyes formák használatát vagy elfogadását, ha szükséges a hivatalos nyelv(ek) szerinti elnevezésekkel együttesen használva.

3. A közigazgatási hatóságok vagy az ő nevükben tevékenykedő más személyek általműködtetett közszolgálati szerveket illetően a Szerződő Felek a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatának területein e nyelvek mindegyike

helyzetének megfelelően, abban a mértékben, ahogyan az ésszerűen lehetséges, vállalják, hogy

- a. gondoskodnak arról, hogy használják a regionális vagy kisebbségi nyelveket a szolgáltatások nyújtásakor; vagy
- b. megengedik a regionális vagy kisebbségi nyelveket használóknak, hogy kérelmet ezeken a nyelveken terjesszenek elő, és úgy is kapjanak rá választ; vagy
- c. megengedik a regionális vagy kisebbségi nyelveket használóknak, hogy kérelmet ezeken a nyelveken terjesszenek elő.

4. Az 1., a 2. és a 3. bekezdések közül általuk elfogadott rendelkezések végrehajtására tekintettel a Felek vállalják, hogy az alábbi intézkedések közül egyet vagy többet meghoznak:

- a. az esetleges szükséges fordítás vagy tolmácsolás;
- b. elegendő számú köztisztviselő és más közalkalmazott foglalkoztatása, és ha szükséges, képzése;
- c. azoknak az igényeknek a lehetséges mértékű kielégítése, melyek arra irányulnak, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatának területein a regionális vagy kisebbségi nyelvet ismerő köztisztviselőket nevezzenek ki.

5. A Felek vállalják, hogy megengedik a családneveknek az érdekeltek kérésére a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő használatát és felvételét.

A Kárpát-medence államaiból az alábbiak ratifikálták a chartát és az egyes kötelezettségvállalások a következők szerint alakulnak.¹⁴

*Szlovénia:*¹⁵

9. cikk

- (1) bekezdés: a.; b.; c.; d.
- (2) bekezdés: a.; b.; c.

10. cikk:

- (1) bekezdés;
- (2) bekezdés;
- (3) bekezdés;
- (4) bekezdés;
- (5) bekezdés.

¹⁴2005. augusztusig, a kézirat lezárásáig, csak a 9. és 10. cikkelyre figyelemmel. Forrás: a nyelvi charta titkárságának honlapja www.coe.int (Legal Affairs, Local and regional Democracy, Regional or Minority languages)

¹⁵Regionális nyelvek: magyar, olasz.

*Horvátország*¹⁶

9. cikk

(1) bekezdés: a. (ii), (iv); b. (ii), (iii); c. (ii), (iii); d.

(2) bekezdés: a.

10. cikk:

(1) bekezdés: a. (iii), a. (iv) b., c.;

(2) bekezdés: a., b., c., d., g.;

(3) bekezdés: a., b., c.;

(5) bekezdés.

*Magyarország*¹⁷

9. cikk

(1) bekezdés: a. (ii), a. (iii), a. (iv), b. (ii), b. (iii), c. (ii), c. (iii)

(2) bekezdés: a., b., c.

10. cikk:

(1) bekezdés: a (v), c

(2) bekezdés: b., e., f., g.;

(3) bekezdés: c.;

(4) bekezdés: a., c.

(5) bekezdés.

*Szlovákia*¹⁸*A) a bolgár, cseh, horvát, német, lengyel és roma nyelv esetében:*

9. cikk

(1) bekezdés: a.(ii) és a.(iii), b.(ii) és b.(iii), c.(ii) és c.(iii), d);

10. cikk

(1) bekezdés: a.(iii) és a.(iv),

(2) bekezdés: b), c), d), f), g),

(3) bekezdés: c),

(4) bekezdés: a), c),

(5) bekezdés;

B) a ruszin és ukrán nyelv esetében:

9. cikk

(1) bekezdés: a.(ii) és a.(iii), b.(ii) és b.(iii), c.(ii) és c.(iii), d),

(3) bekezdés;

10. cikk

(1) bekezdés: a.(iii) és a.(iv),

(2) bekezdés: b), c), d), f), g),

¹⁶Kisebbségi nyelvek: olasz, szerb, magyar, cseh, szlovák, rutén és ukrán.¹⁷Kisebbségi nyelvek: horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén.¹⁸Kisebbségi nyelvek: bolgár, cseh, horvát, magyar, német, lengyel, roma, ruszin, ukrán; Forrás: Nádor Orsolya-Szarka László (ed): Nyelvi Jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-közép-Európában (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.) CD melléklet.

- (3) bekezdés: c),
- (4) bekezdés: a), c),
- (5) bekezdés;

C) a magyar nyelv esetében:

9. cikk

- (1) bekezdés: a.(ii) és a.(iii), b.(ii) és b.(iii), c.(ii) és c.(iii), d),
- (2) bekezdés: a),
- (3) bekezdés;

10. cikk

- (1) bekezdés: a.(ii),
- (2) bekezdés: a), b), c), d), f), g);
- (3) bekezdés: b), c),
- (4) bekezdés: a), c),
- (5) bekezdés.

Végezetül *Románia* aláírta a Nyelvi chartát, de a kézirat lezártáig nem ratifikálta. *Ukrajna* pedig 1996-ban aláírta a szerződést, amelyet 1999 utolsó munkanapján ratifikáltak is, ám „alkalmazását az elfogadás ügyrendjének alkotmányellenességére való hivatkozással felfüggesztették”.¹⁹

Az egyes országok elemzésénél (Szlovákia, Horvátország és Szlovénia) a nyelvi charta végrehajtásáról írt jelentések szövegét feldolgoztam, így azok ott kerülnek bemutatásra.

Az EBESZ ajánlásairól

A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslói ajánlásokat 1998-ban fogadta el az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. E nemzetközi szervezet az európai biztonság megőrzésére és a közös biztonságpolitika kialakítására specializálódott. Éppen ezért a kisebbségvédelmi tevékenység, amelyet a kilencvenes évek elejétől alakított ki a szervezetté alakult értekezlet (EBEÉ/EBESZ) a kisebbségek problémáit azért igyekszik megoldani, mert azokat a biztonságot potenciálisan veszélyeztető konfliktusnak tartja. (lásd: volt Jugoszlávia, Görögország, stb.)

Az EBESZ keretén belül megvalósult kisebbségvédelmi intézmény a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos (Főbiztos) hivatala, amelyet az 1992. július 10-én kelt Helsink-i dokumentum állított fel. A széket 1993. január 1-én a gazdag személyes tapasztalatokkal rendelkező Max van der Stoel foglalta el elsőként; jelenleg Rolf Ekeus tölti be a tisztséget.

A nemzeti kisebbségeket érintő feszültségek lényegére összpontosítva, a főbiztos független, pártatlan és együttműködő szereplőként közelíti meg a kérdéskört.

¹⁹Beregszászi – Cserniczkó: A magyar nyelv... 115.o.

Hivatala szerint nem felügyelő szerv, de a Főbiztos az adott ügyre vonatkozó ajánlásainak elvi elemzési keretéül és megalapozásául a tagállamok által elfogadott nemzetközi normákat alkalmazza.

A Főbiztos eszközei: jelentés-rendszer, információ gyűjtés, utazás, értelmezés, ajánlások készítése, valamint az érintett államok közötti közvetítés. A Helsink-i dokumentum két feladatot szab a Főbiztosnak: az egyik a korai jelzés (early warning), a másik a korai cselekvés (early action). Ezzel függ össze a Helsink-i dokumentum 2.§-a, amely a tisztség megalkotásának okát jelöli meg: „intézménye a lehető legkorábbi stádiumban történő konfliktusmegelőzésnek.”

A dokumentum a két feladatkör mentén csoportosítja a Főbiztos lehetőségeit és az eszközeit: (1) korai jelzés (early warning): információt gyűjt és fogad a kisebbségekről, a pártok szerepének valamint a fejlemények természetének és a lehetőségeknek a felbecsülése a lehető legkorábbi stádiumban, lehet mindezek elősegítése érdekében utaznia is az adott részes államba. (2) korai cselekvés (early action): lehetősége van adott esetben a soros elnökkel (Chairman in Office) való konzultációra, aki majd további megbeszéléseket folytathat (bizalmasan) az állammal, lehetősége van továbbá az adott államba utazni és ott – első kézből értesülve a helyzetről – szigorúan bizalmas jelentést készíteni az elnöknek. Az utazás részletes szabályait a 27. szakasz tartalmazza.

A riport avagy jelentés rendszer külön említést érdemel, hiszen ennek keretében (23a.§) információkat gyűjthet és beszerezhet (1) a kisebbségek helyzetéről, (2) pártok szerepéről, (3) a média és az (4) NGO-k helyzetéről. Kifejezetten kisebbségi témájú jelentéseket szerezhet be pártoktól, amely jelentéseknek szigorú alaki és tartalmi kötöttségeik vannak: egyrészt írásbeli forma kötelező (címezés és aláírás is teljes), másrészt egy valóságos áttekintést kell adjon a fejleményekről és a kisebbségek helyzetéről, nem régebbi, mint 12 hónapos idő-intervallumban.

A gyakorlatban azonban a biztos kevésbé élt a fent felsorolt eszközökkel, inkább olyan lépéseket tett, amelyek áttételesen következtek mandátumából. Ilyen volt a kisebbség és a többség, illetve a szomszéd államok közti közvetítés, nemzeti törvényjavaslatok szakértői véleményezése, a jószolgálat, javaslattevés, illetve kommentárokkal látta el a kisebbségvédelmi dokumentumokat. Ez utóbbira példák a hágai, lundi ajánlások, illetve nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslói ajánlások.

1996-ban, az Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány közreműködésével kezdődött el az EBESZ keretén belül az ajánlások kidolgozása.²⁰ Tizenegy tagú szakértői bizottságot hoztak létre a szövegezésre.²¹

A szöveg 21 pontban foglalja össze a nyelvi ajánlásokat az alábbi területeken: névhasználat, vallásgyakorlás, közösségi élet és NGO-k, média, gazdasági

²⁰Mindezekről lásd az Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány kiadványát az Oslói ajánlásokról. (1998. február)

²¹Tagjai az előbb idézett kiadvány szerint: Gudmundur Alfredsson, Asbjorn Eide, Angelita Kamenska, Dónall Ó Riagáin, Beate Slydal, Miquel Strubell, Szépe György, Patrick Thornberry, Fernand de Varennes, Bruno de Witte, Jean-Marie Woehrling.

élet, közigazgatási hatóságok és közszolgáltatás, független országos intézmények, igazságszolgáltatási hatóságok, szabadságtól való megfosztás.

Dolgozatunk szempontjából a közigazgatási hatóságokkal foglalkozó 13-15 és az igazságszolgáltatási hatóságokkal foglalkozó 17-19 pontok relevánsak.

Közigazgatási hatóságok és közszolgáltatás

13.)

Azokban a régiókban és településeken, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jelentős számban élnek, és ahol az erre vonatkozó igényt kifejezésre juttatták, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek biztosítani kell az a jogot, hogy a közigazgatási szervek a családi jogállással kapcsolatos dokumentumokat és beadványokat mind az állam hivatalos nyelvén vagy nyelvein, mind az illető kisebbség nyelvén kiállítsák. Hasonló módon a regionális és/vagy helyi közigazgatási szervek a családi jogállással kapcsolatos iratokat az illető kisebbség nyelvén is vezetniük kell.

14.)

A nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek megfelelő lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a közigazgatási hatóságokkal való kapcsolataikban saját nyelvüket használják, különösen azokban a régiókban és településeken, ahol jelentős számban élnek és ahol az erre vonatkozó igényt kifejezésre juttatták. Hasonló módon, ahol csak lehet, a közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy a közszolgáltatások a nemzeti kisebbségek nyelvén is rendelkezésre álljanak. Ebből a célból gondoskodniuk kell a megfelelő munkaerő-toborzási és/vagy képzési programokról.

15.)

Azokban a régiókban és településeken, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jelentős számban élnek, az államnak biztosítania kell, hogy a regionális és helyi önkormányzati testületek választott tagjai az e testületekhez kapcsolódó tevékenységük során az illető kisebbségi nyelvet is használhassák.

„A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvének (nyelveinek) köz- és magánszférában történő használatának jogát — minként azt az oslói ajánlások megfogalmazzák — a szélesebb társadalomban való teljes részvétel kiegyensúlyozott kontextusában kell látni”²² Mivel az ajánlások csak politikai felelősséget vonnak maguk után, az államok könnyebben csatlakoznak egy számukra erősebb szabályozást tartalmazó szöveghez. Ez a *soft law* dokumentumok igazi jelentősége.

²²Az oslói ajánlások érelemező megjegyzései - általános bevezető.

Az ajánlások közigazgatásban való kisebbségi részvételt tárgyaló pontjainak alapja egyrészt a Koppenhágai dokumentum (1990) 35. szakasza,²³ másrészt a Keretegyezmény 10. cikk (2) bekezdése és 15. cikke.

Három fő aspektust emel ki a kommentár az ajánlások közigazgatást érintő fejezetéből: 1) a hivatalok nyelvhasználata, azaz a kisebbségi nyelven történő ügyintézés és az anyanyelvű bizonyítványok és igazolások kiállítása. 2) A közigazgatási intézményekben való kisebbségi reprezentáltság. 3) A közigazgatás megkülönböztetés-mentes eljárása. E pontnál hivatkozza a kommentár a Keretegyezmény 16. cikkét, amelyben az államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy tartózkodnak a kisebbségek arányának önkényes megváltoztatásától egyes közigazgatási egységekben.

Igazságszolgáltatási hatóságok

17.)

Minden személynek, beleértve a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeket, jogában áll, hogy az általa éretten nyelven pontos tájékoztatási kapjon letartóztatásának és/vagy fogvatartásának okairól, az ellene felhozott bármiféle vád okáról, természetéről. Joga van ahhoz, hogy védelmét, az általa legjobban beszélt nyelven adja elő, szükség esetén ingyenes tolmács igénybevételével mind a tárgyalás előtt és alatt, mind pedig a fellebbezés folyamán.

18.)

Azokban a régiókban és településeken, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jelentős számban élnek, és ahol az erre vonatkozó igényt kifejezésre juttatták, az e kisebbséghez tartozó személyeknek rendelkezniük kell azzal a joggal, hogy saját nyelvükön fejezhessék ki magukat az eljárások során, szükség esetén ingyenes tolmács és/vagy fordító igénybevételével.

19.)

Azokban a régiókban és településeken, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jelentős számban élnek, és ahol az erre vonatkozó igényt kifejezésre juttatták, az államoknak különös figyelmet kell fordítaniuk az ilyen személyeket érintő összes jogi eljárás kisebbségi nyelven történő lefolytatásának lehetőségére.

Az oslói ajánlásokhoz kiadott EBESZ kommentár a 17-19 pontok alapjául legfőképpen a törvény előtti egyenlőség és a megkülönböztetés tilalmát jelöli meg. Háttér joganyaga a Nyelvi charta már idézett rendelkezései, valamint az Európa Tanács **1201-es ajánlása**, amely 7. cikk (3) bekezdésében kimondja, hogy „*azokban a régiókban amelyekben egy nemzeti kisebbség jelentős számban él, az ehhez*

²³www.osce.org CSCE/OSCE Provisions Concerning Persons Belonging to National Minorities.

tartozó személyeknek joguk van anyanyelvük használatára a közigazgatási hatóságokkal való kapcsolataik és a bírósági és más jogi hatóságokkal folytatott eljárások során.”

Itt jegyezném meg, hogy az 1201-es ajánlás — élve a soft law dokumentumok fent említett lehetőségével, miszerint a nem kötelező jellegük miatt konkrétan fogalmazhatnak — széles körű kisebbségi jogokat állapít meg. Az ajánlás története 1993 októberére nyúlik vissza, az ET bécsi csúcserkeztetére. Itt a tagállamok kormány- és államfői részéről megfogalmazást nyert, hogy „az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez kisebbségvédelmi vonatkozású kiegészítő jegyzőkönyvet kell (...) készíteni.”²⁴

Az Európa Tanács kisebbségi kodifikációjának kanyargós útján végül nem kiegészítő jegyzőkönyv, hanem a Keretegyezmény és a Parlamentáris Közgyűlés egy soft law dokumentuma, az 1201 (1993) sz. ajánlás született meg.²⁵ Ez utóbbi végrehajtására — az ET-hez való csatlakozás megkönnyítése végett — valamennyi volt szocialista állam ígéretet tett,²⁶ amelynek betartása mai napig várat magára.

Bár — mint láttuk — a nemzetközi dokumentumrendszerben is szoros kapcsolatok fűzik a nyelvhasználati jogot egyes emberi jogokhoz, az végső soron inkább állami kötelezettség. A nyelvi charta példáján keresztül látjuk, hogy kisebbségeknek többletjogosultságot kell(ene) nyújtani – például – a külföldiekkel szemben. Az eljárásjogokban ugyanis mind az őshonos nemzetiség, mind egy turista vagy bevándorló az államnyelvtől eltérő nyelvet használ. De az alanyok között micsoda különbség van! Az államok legtöbbször csak alkotmányos szinten garantálják az eljárásjogokban való nyelvhasználatot, mint azt alább látjuk. Így a komoly nemzetközi erőfeszítések ellenére a nemzeti kisebbségek önálló jogok helyett legtöbbször a külföldivel egyenlő elbánásban részesülnek, ha az eljárásokban anyanyelvüket akarják használni.

²⁴Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem... 108.o.

²⁵Részletesebben uo.

²⁶Az alábbi kelet-közép-európai csatlakozási jogforrások (Opinion; OPI) tartalmazzák az 1201-es ajánlásra tett észrevételeket: 170 (1993) 5. pont Észtország, 174 (1993) 8. pont Csehország, 175 (1993) 8-9. pont Szlovákia, 176 (1993) 5 és 10.I. pont, 183 (1995) 10e. pont Lettország, 188 (1995) 11g. pont Moldova, 189 (195) 17.IV. pont Albania, 190 (1995) 11.XIII. é 12.V. pontok Ukrajna, 191 (1995) 9.VII és 10.IV. pontok Macedonia, 193 (1996) 10.IV. pont Oroszország, 195 (1996) 9.VI. Horvátország, 209 (1999) 10.II. Örményország. Ezekben a véleményekben az Európa Tanács felhívja a csatlakozó államokat, hogy kisebbségi politikájukat – többek között – az 1201-es ajánlásnak megfelelően alakítsák ki.

6. fejezet

Egyes Kárpát-medencei államok eljárásjogainak nyelvhasználati rendelkezései

6.1. Az alkotmányok rendelkezései

Az alkotmányos állami berendezkedések célja, hogy az állam kiszámíthatóan, egy adott mérték szerint működjön, ahhoz tartsa magát. Így az egyes alkotmányokban az országok megfogalmazzák működésük feltételeit, szervezetrendszerüket, valamint mindehhez kapcsolódó alapelveket és az alapvető jogokat, kötelezettségeket. Az, hogy egy alkotmány mindezeket túl chartális vagy történeti, már nem változtat az alkotmányosság lényegén.

Az alapvető jogok és köteleességek az alkotmányok lényegi és (egyik) központi eleme. E témakört tartalmazó fejezetekben az emberi- és az állampolgári jogoknak összefoglalt katalógusait találjuk. (Ilyen ún. emberi jogi katalógussal találkozunk még egyes bi- és multilaterális¹ nemzetközi szerződésekből, pápai enciklikákból is.² Az államok ezen katalógusokból állítják össze alapjogi fejezeteiket, hiszen a legtöbb nemzetközi dokumentumnak ezen államok is részesei.)

A kisebbségvédelem a nemzetállamok kialakulásával és fejlődésével került egyre jobban előtérbe. Ezért találunk a XIX. század derekán itt Közép-Európában is sok nemzetiségi törvényt és intézményt (lásd pl.: 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában). Az első világháborút követő békeszerződések és határmódosítások túl sok nemzetiségi feszültséget okoztak, amelyeket államok feletti szinten szándékozott megoldani a Népszövetség — több-kevesebb sikerrel.

---

¹Az ENSZ keretében létrejött szerződések közül lásd: Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Emberi Jogok Nyilatkozata; az Európa Tanács dokumentumai közül legfőképpen: Emberi Jogok Európai Egyezménye

²Rerum Novarum, Octogesima adveniens, illetve legfőképpen: *Pacem in terris*. Részletesebben lásd még Kilényi Géza: Fejezetek az Alkotmányjog köréből (PPKE-JÁK, 2003.)

Ebben az időben azonban kétségtelenül nagy fejlődésen ment át a kisebbségi jogvédelem és nemzetiségi tárgyú kodifikáció. Kiváló példák erre a történelmi részben megemlített nyelvtörvények, kisebbségi törvények és nyilatkozatok sora, amelyek az addigi üres kodifikációs teret töltötték ki a két világháború között.

A második világháborút követően új lendületet kapott a kisebbségi tárgyú (nemzetközi) jogalkotás, de immáron az emberi jogok keretén belül fogalmazták azokat meg. A mai napig meghatározó nagy nemzetközi szerződések emberi jogi keretek között foglalkoznak a nemzetiségekkel (és sokszor — dogmatikailag hibásan — a megkülönböztetés tilalmából vezetik le a kisebbségek védelmét). Kivételt képez az Európa Tanács két fent tárgyalt kisebbségvédelmi tárgyú többoldalú szerződése: a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (ETS no. 157.), valamint a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája (ETS no. 148.). A legtöbb alkotmányban ezért található meg a kisebbségvédelmi rendelkezések az alapjogi fejezetekben.

Az országok kisebbségi jogalkotása alkotmányos szinten kezdődik, így elemzésüket is célszerű itt kezdeni. Az alkotmányok minden államban a jogforrási hierarchia csúcsán állnak. Mivel minden más jogszabálynak és döntésnek az alkotmánnyal összhangban kell állnia, ezért olyan fontos, hogy a kisebbségek jogai milyen módon vannak megemlítve az alaptörvényben. Az alkotmányos szint alatt elhelyezkedő jogforrások potenciálisan tehát tartalmazhatnak kisebbségeket érintő szabályozást; így például organikus, vagy (házánkban) két-harmados törvények, törvények, kormány- és miniszteri rendeletek, önkormányzati rendeletek, az állami irányítás egyéb jogi eszközei, bírósági határozatok és így tovább — országonként eltérő és specializált változatban. Bár már röviden jeleztük, de jó hangsúlyozni, hogy a kisebbségi jogok nem egyedül az alkotmányokból erednek, hanem forrásuk még az egyes államok által magukra nézve kötelezőnek elismert (két- és többoldalú) nemzetközi szerződések, valamint (bár már egyre inkább kihalóban) a nemzetközi és az alkotmányos szokás is.

Az alábbiakban a vizsgált Kárpát-medencei államok alkotmányainak normaszövegeit vizsgáljuk abból a szempontból, hogy az alaptörvények milyen módon tartalmaznak kisebbségvédelmi szabályokat.

6.1.1. Szlovákia

Szlovákia alkotmányát 1992-ben fogadták el.³ 156 cikkből áll, főbb részei: 1. cím: általános rendelkezések, 2. cím: alapvető jogok és kötelességek, 3. cím: gazdasági rendelkezések, 4. cím: területi önkormányzatok, 5. cím: a törvényhozó hatalom, 6. cím: a végrehajtó hatalom, 7. cím: az igazságszolgáltatás, 8. cím: ügyészség, 9. cím: záró és átmeneti rendelkezések.

Kisebbségi rendelkezések az alapjogi fejezetben található az Alkotmányban. Ezek között említem a 12. szakaszt, amely az általános egyenlőségi tételt és az

³Hatályos szövege: <http://www.nrsr.sk/main.aspx?sid=nrsr/dokumenty>

identitásválasztás jogát nevezi meg. Az általános egyenlőség elve és a megkülönböztetés tilalma közvetetten kisebbségvédelmi rendelkezés, ahogy azt korábban nemzetközi szerződések esetében láttuk. Az identitás szabad megválasztásának joga különösen Közép-Európában bír többletjelentéssel (lásd: reszlovakizáció).

A második cím 4. fejezete a kisebbségi jogok gyűjteményes tára. A 33. cikk tiltja, hogy egy egyént az alapján ítéljenek meg, hogy mely nemzetiség tagja. E szakasz egyrészt megismétli az antidiszkriminációs tételt, másrészt komoly utalást tesz arra, hogy az Alkotmány csak egyéni kisebbségi jogokat ismer el, kollektív jogokat nem.

Ezt támasztja alá a 34. cikk is, miszerint a kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van:

- kultúrájuk fejlesztésére,
- anyanyelvükön való információ szerzésére,
- kisebbségi szervezetekhez való csatlakozásra,
- oktatási és kulturális intézmények létrehozására.

A többségi nyelv elsajátításához mindenkinek joga van, és ehhez kapcsolódóan a (2) bekezdés szerint az alábbi jogok illetik meg a kisebbségek tagjait:

- anyanyelven való tanulás joga,
- hivatalos viszonyokban való anyanyelvhasználat,
- kisebbségeket érintő döntéshozatalban való részvétel.

Végül az Alkotmány a (3) bekezdésben biztosítja az állam területi integritását azzal, hogy *„a kisebbségi jogok gyakorlása nem vezethet a szuverenitás és a területi integritás veszélyeztetésére, illetve más népcsoportok diszkriminációjára”*.

A kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó alkotmányos szabályozást az Alkotmány 6. cikk (2) bekezdésében találunk. E felhatalmazás alapján született 1990-ben és 1995-ben két nyelvtörvény, valamint az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény.

A kisebbségeket csak közvetetten érintő rendelkezést találunk az Alkotmány 30. cikk (4) bekezdésében. Az alaptörvény minden állampolgárnak egyenlő mértékben teszi lehetővé az önkormányzat-alapítás jogát. Itt tehát nincs a kisebbségeket segítő, (helytelen terminológiával) pozitív diszkrimináció⁴. Egyes települések kisebbségi képviselői aránya a helyhatósági választásokon dől el.

---

⁴Kisebbségeket segítő önkormányzati lépés lenne egy magyar modellhez hasonló kisebbségi önkormányzati rendszer. A 30. cikk. (4) bekezdése egyébként közvetetten a területi autonómia tilalmát is jelenti, hiszen az is egy speciális területi önkormányzat.

6.1.2. Ukrajna

Az 1996-ban elfogadott ukrán alkotmány⁵ 161 szakaszt tartalmaz és 15 fejezetre tagozódik. Az első (általános rendelkezések) és a második (egyének és állampolgárok jogai, szabadságai és kötelességei) fejezetben találunk kisebbségi rendelkezéseket.

Így elsőként a 10. cikkben, amely az állam hivatalos nyelvéről szól [(1) bekezdés]. Az Alkotmány [(3) bekezdés] garantálja az ukrán nyelv mellett az oroszoknak és minden kisebbségi nyelvnek a szabad fejlesztés lehetőségét, a szabad használatot és védelmet.⁶

A 11. szakasz szerint az állam támogatja a nemzeti kisebbségek és az őshonos népek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának megőrzését és fejlesztését.⁷

A 21. cikk vezeti fel az alapjogi fejezetet — természetesen deklarálva az általános egyenlőség tételét. Ezt a 24. cikk egészíti ki, amely az állampolgárok egyenlőségét szabályozza. E szerint az állampolgárok a törvény előtt egyenlőek mindenféle hiten, nemen, etnikai és szociális származáson, anyagi státuson, lakóhelyen, nyelvi vagy más karakteren alapuló megkülönböztetés nélkül.

Ezt követően az oktatáshoz való jog kapcsán találkozunk kisebbségi rendelkezésekkel. Az 53. cikk utolsó, (5) bekezdésében a következő nyelvi/oktatási jogokat hozza az alaptörvény:

- anyanyelven való információszerzés,
- anyanyelv tanulása állami és helyi oktatási intézményekben és nemzetiségi kulturális szervezetekben.

Már most megállapíthatjuk, hogy minden más vizsgált alkotmánnyal szemben az ukrán csak a nyelv elsajátítását fogalmazza meg és nem az anyanyelven való oktatást!

6.1.3. Románia

Románia alkotmányát az Alkotmányozó Gyűlés 1991. november 21-én fogadta el, és az 1991. december 8-án tartott jóváhagyó népszavazás után lépett hatályba. Az Alkotmányt a 2003. évi 429. sz. törvény módosította, amit a 2003. október

⁵Hatályos szövegét lásd: www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm

⁶10. cikk (3) bekezdés: Ukrajnában garantált az oroszoknak és más ukránjai nemzeti kisebbség nyelvének a szabad fejlesztése, használata és védelme.

⁷12. cikk: Az állam támogatja az ukrán nemzetnek és történelmi tudatának, hagyományainak, valamint vallási identitásának megszilárdítását és fejlesztését, továbbá Ukrajna minden bennszülött népei és nemzeti kisebbségei etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának fejlesztését.

18-19-én tartott népszavazás hagyott jóvá.⁸ A jogszabály nyolc címet⁹ és 156 szakaszt tartalmaz. Az alaptörvény a részletes alkotmányok közé tartozik, érte ez alatt, hogy sok kérdést (elsősorban az államszervezet köréből) maga szabályoz és nem utal ki törvényi szintre. A súlypontot két szabályozási tárgykörre helyezi:¹⁰ az alapvető állampolgári jogok és a kormányzati rendszer. Az Alkotmány egyensúlytalanságát abban látni, hogy az államszervezet egyéb kérdéseit csak nagy vonalakban és szűkszavúan kezeli (lásd az önkormányzatokat, bírósági rendszert, ombudsmant, számvevőszéket, alkotmánybíróságot, fegyveres erőket). A nyelvhasználat kérdését is hasonlóképpen szűkszavúan rögzíti az Alkotmány.

Kisebbségekkel egyébiránt több helyen foglalkozik: először az I. cím alatt a jogegyenlőségi klauzulában (4. cikk 2. bekezdés) *„Románia a közös és oszthatatlan hazája minden állampolgárának minden, fajon, nemzetiségen, etnikai származáson, nyelven, valláson, nemen, véleményen, politikai beállítottságon, vagyoni vagy szociális származáson alapuló megkülönböztetés nélkül.”*

E cím alatt a 6. szakasz rendelkezik az identitáshoz való jogról, amely a kisebbségvédelem központi eleme az Alkotmányban.

„(1) Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzésére, fejlesztésére és kifejezésére.

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek részére identitásuk megőrzésére, fejlesztésére és kifejezésére, a Román Állam által véghezvitt kisebbségvédelmi tevékenységeknek más romániai állampolgárokhoz viszonyítva meg kell felelniük az egyenlőség elvének és a megkülönböztetés tilalmának.”

Ez utóbbi bekezdéssel tompítja a nagyvonalú kisebbségvédelmi (1) bekezdés rendelkezéseit az Alkotmány, nevezetesen, hogy a kisebbségek részére ún. pozitív diszkriminációt (affirmative action) nem tesz lehetővé. (Tanulmányutamon nyert tapasztalatok sora erősíti meg, hogy az állam erre milyen kínosan vigyáz.)

Egyebekben a szövegezésből az is megállapítható, hogy az Alkotmány csak az individuális jogokat ismeri el, a kollektív jogokat nem („kisebbségekhez tartozó személyek”).

Még az első cím 13. szakaszában — nem kisebbségvédelmi rendelkezésként, de dolgoztunk másik sarkalatos pontjaként — szögezi le az Alkotmány, hogy *„Romániában a hivatalos nyelv a román.”* Ezt a rendelkezést nem is részletezi, kivételeket nem sorol, egyéb törvényre nem utal.¹¹

⁸A hatályos szöveget angolul a parlament honlapjáról, magyarul a Transindex portálról töltöttem le:

politika.transindex.ro/?cikk=2015

⁹I. Alapelvek, II. Alapvető jogok, szabadságok és kötelességek, III. Közhatóságok, IV. Gazdaság és közpénzek, V. Alkotmánybíróság, VI. Az Euroatlanti integráció, VII. Az Alkotmány módosítása, VIII. Záró és átmeneti rendelkezések

¹⁰Kukorelli István: Románia alkotmányáról (in: Magyar Kisebbség, 1995/2)

¹¹Itt érdemes megjegyezni, hogy hivatalos nyelvvel kapcsolatban — a vizsgálendő eljárási törvények és a közigazgatási törvényen kívül — lehetne utalni a kézirat lezárásakor még hatályos

A II. cím alatt kisebbségvédelmi vagy nyelvhasználati rendelkezések nem találhatóak, az általános jogegyenlőségi alapelv vonatkozik a kisebbségekre is. (Értsd itt: általánosan egyenlően a román nyelvet kell minden hatóság előtt használni.)

Nyelvhasználati kérdésben részletes szabályozást a VI. fejezet., I. cím, A bírói hatóságok fejezet alatt találunk. A bíróságokról szóló részben¹² a 128. szakasz fogalmazza meg az eljárásokban való nyelvhasználat lehetőségét:

„(1) Az igazságszolgáltatási eljárás románul zajlik.

(2) Nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van, hogy anyanyelven fejezzék ki magukat a bíróság előtt, az organikus törvény feltételei között.

(3) A (2) bekezdésben előírt jog gyakorlásának módozatait, ideértve a tolmácsok és fordítások használatát, úgy kell megállapítani, hogy ne akadályozzák az igazságszolgáltatás megfelelő lebonyolítását és ne okozzanak többletköltségeket az érintetteknek.

(4) A román nyelvet nem értő vagy nem beszélő idegen állampolgároknak és honföldön lakóknak jogukban áll tudomást szerezni az aktájukba foglalt összes iratról és munkálatról, valamint a bíróság előtt tolmács útján beszélni és következtetéseket megfogalmazni; a büntető perek esetén e jogot ingyenesen biztosítják. ”

Bár a következő fejezetben vesszük végig a nyelvi rendelkezések gyakorlati megvalósulását, itt meg kell jegyezni, hogy az ügy iratainak megismerése nem jelenti az anyanyelven való ismertetést, csak a betekintés jogát. A tolmács általi nyelvhasználattal pedig Erdély lakosságának 30%-át kitevő magyar nemzetisége e tekintetben egyenrangú bármely külföldivel. E szabályokból is azonban kitűnik, hogy csak szűk körű anyanyelvű szóbeliség létezik az eljárásokban, írásbeliség azonban egyáltalán nem.

Az Alkotmányban hivatkozott organikus törvény — az igazságszolgáltatás szervezetéről — az alaptörvény elfogadását követően született. Részletesen a következő fejezetben mutatom be.

1945. évi Nemzetiségi Statútumra és az esetlegesen megszülető nyelvtörvényre, amely jelenleg tervezetként van a Parlament előtt. Az előbbi nyelvi rendelkezéseit a későbbiekben tárgyaljuk, az utóbbi nem tartalmaz az eljárásjogokra külön rendelkezést. Lásd: Péntek János-Benő Attila: Nyelvi Jogok Romániában (in: Nádor Orsolya-Szarka László (ed): Nyelvi Jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-közép-Európában; Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.) 125.o.

¹²Kukorelli István idézett tanulmányában (Magyar Kisebbség, 1995/2) a bíróságot, mint az alkotmányozás „mostohagyerekét” nevezi meg, tekintettel arra, hogy sok kérdésről nem rendelkezik az Alkotmány, úgy mint a védelemhez való jog, anyanyelv használatának ingyenessége a nem büntető eljárásokban, a bírósági szervezet alapjai.

6.1.4. Szerbia és Montenegró

Szerbia és Montenegró föderális állam.¹³ A *Szövetségi Alkotmány* (2002)¹⁴ a következő kisebbségi tárgyú normákat tartalmazza: egyenlőségi klauzula 3. cikk (államcélok), 7. cikk (állampolgárság).

A 8. cikkben hivatkozik a későbbiekben elfogadandó emberi és kisebbségi jogi chartára, amely alapja és részletes katalógusa ezen jogoknak. E cikk szerint a charta szerves része az Alkotmánynak.

9. cikk szerint tagállamok szabályozzák az emberi és kisebbségi jogokat (1), de az eddig elért egyéni és kollektív kisebbségi jogok szintjét csökkenteni nem lehet (2). Ezt másként a szerzett jogok védelmének elvéként is nevezi az irodalom. Az emberi és kisebbségi jogok végrehajtását pedig a tagállamok monitorozzák (3) — ezzel biztosítva azok tényleges megvalósulását.

A 10. cikk lehetővé teszi, hogy a Szerbia-Montenegró által aláírt emberi és kisebbségi jogi nemzetközi szerződéseket közvetlenül alkalmazzák.¹⁵

Szerbia tagállami alkotmánya (1990)¹⁶ további föderális-jellegű vonást tartalmaz: Vajdaság és Koszovó tartományok autonómiáját (6. cikk). A 108. cikktől fejt ki az Alkotmány az autonómiák hatáskörét és a szervezetének részletes szabályait. E törvényhely megfogalmazásában „*az autonóm tartományok a területük nemzetiségi, történeti és kulturális jellegzetességeinek megfelelően alakultak ki.*”

A 8. cikk rendezi a cirill írásmód hivatalosként rögzítését azzal, hogy a nemzetiségek által lakott területeken az ő írásmódjuk is hivatalos (a törvény által szabályzott esetekben). A 109. szakasz (3) bekezdése egyébként tartományi hatáskörbe utalja a kisebbségi nyelv hivatalos használatának szabályozását.

Az általános egyenlőség tételét az alapjogi fejezet (II.) 13. cikke tartalmazza. A klasszikus szabadságjogok között közvetlenül az alábbiakban jelenik meg a kisebbségvédelem: egyesülési jog (44. cikk) és sajtószabadság (46. cikk) — mindkét törvényhelyen az alapjog alkotmányos korlátozása keretében nemzetiségi, faji vagy vallási intolerancia provokálását célzó tevékenység tiltott [44. cikk (2); 46. (7)].

E fejezet a nemzeti hovatartozás szabad megvallását teszi lehetővé a 49. szakaszban. Ugyanitt kapnak a nemzetiségek garanciát nyelvük és írásmódjuk szabad használatára. (Ezen alkotmányos jogok érvényesülése a hetenként kiderülő

¹³A kézirat lezárását követően, 2006. május 21-én Montenegró népszavazás útján független állammá nyilvánította magát. Itt a továbbiakban értelemszerűen Szerbiáról lesz szó.

¹⁴Hatályos szöveg a Center for Free election and Democracy honlapjáról www.cesid.org/english/zakoni/scg/ustav.shtml

¹⁵Szerbia 2003. áprilisában lett tagja az Európa Tanácsnak. Jelenleg, a kézirat lezárásáig 13 nemzetközi szerződést írt alá és ismert el kötelezőnek az állam. Közöttük az Emberi Jogok Európai Egyezményét és a Keretegyezményt is.

(a Külügyminisztérium információi: www.mfa.gov.yu/Foreignframe.htm)

¹⁶Hatályos szövege:

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/eng/akta/ustav/ustav_eo.asp

vajdasági magyarverések idejében erősen megkérdőjelezhető...) Ezen szakasz (2) bekezdése jelenti ki, hogy senki sem kötelezhető arra, hogy nemzeti hovatartozásáról színt valljon.

A 32. cikk (4) bekezdése teszi lehetővé az anyanyelven történő oktatást a kisebbségek és a nemzetiségek számára.

6.1.5. Horvátország

Horvátország alkotmánya¹⁷ 147 szakaszból áll, szerkezetében is követi az eddig megismert közép-európai hagyományokat. A 14. cikk vezeti be az alapjogi (III.) fejezetet, amely a szintén hangsúlyozza, hogy megkülönböztetés nélkül egyenlő jogokkal bír mindenki az állam területén.

A következő, 15. cikk tartalmazza a kisebbségekre vonatkozó központi rendelkezéseket: a kisebbségekhez tartozó személyeknek is egyenlő jogaik vannak (1). A kisebbségi jogokat (a szerb alkotmányhoz hasonlóan), valamint az általános választójog melletti speciális kisebbségi parlamenti képviselő szabályozását is (3) egy későbbiekben meghozandó ún. organikus törvénybe utalja (2).

Az Alkotmány végül garantálja minden kisebbség számára a nemzetiség szabad kifejezését, a szabad nyelv- és íráshasználatot, valamint a kulturális autonómiáját (4). A kisebbségi autonómia csak Horvátország és Szlovénia alkotmányában jelenik meg. A kisebbségi jogokról és a kulturális autonómiáról egyébként kétoldalú államközi megállapodás szól.¹⁸

6.1.6. Szlovénia

Szlovénia alkotmányát 1991-ben hozták, és azóta 1997-ben és 2000-ben módosították. Nagyvonalúságában és kisebbségek számára nyújtott jogok terén messze megelőzi a fentiekben tárgyalt alkotmányokat.

Az 5. cikk általános kisebbségvédelmet fogalmaz meg: az állam területén élő olasz és magyar kisebbségeket, valamint a határon túl élő szlovénokét. A 11. cikk rendezi az általános rendelkezések című 1. fejezetben a hivatalos nyelv kérdését, amely szerint a szlovén a hivatalos nyelv, de az olasz és a magyar kisebbségek által lakott régiókban e nyelvek is hivatalosnak minősülnek.

A 2. fejezet az alapjogokat foglalja egy csokorba. Természetesen a bevezető 14. cikk az általános egyenlőséget tartalmazza, de a továbbiakban a fejezet végén található a részletes kisebbségi rendelkezések.

¹⁷Hatályos szövegét lásd: www.usud.hr/html/the_constitution_of_the_republ.htm

¹⁸24/1996. (III. 28.) OGY határozat a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről szóló, Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény megerősítéséről.

A 61. szakasz a nemzetiségi hovatartozás és kultúra szabad kifejezéséről, valamint az anyanyelv szabad használatát tartalmazza. A 62. cikk a törvény által szabályozott hivatalos eljárásában való anyanyelvhasználatról rendelkezik.

A 64. cikk a kisebbségvédelem központi része a szlovén alkotmányban. Szlovénia két nemzeti kisebbséget emel ki, mint őslakos autonóm közösséget: a magyart és az olaszt. E két közösség mind egyéni, mind kollektív jogokkal bír, anyanyelvhasználatuk széleskörű és önrendelkezésük állami garanciákkal van felvértezve.

Az alaptörvény a következő jogokat biztosítja a 64. cikk (1) bekezdésében:

- saját nemzeti szimbólumaik használata;
- identitás megőrzésére szervezetek létrehozása;
- gazdasági, kulturális, tudományos és kutatási-, valamint sajtó és média tevékenységek fejlesztése;
- anyanyelvű oktatás;
- anyaállammal és anyanemzettel való kapcsolat erősítése.

Az Alkotmány szerint az állam mindezen jogok gyakorlásához anyagi támogatást is nyújt.

A közösségek a fenti jogaikra kiterjedő hatáskörrel (autonóm) öngazgatási intézményeket hoznak létre azokon a területen, ahol élnek (2). Az öngazgatásba egyrészt közigazgatási-, másrészt (csökkentett mértékben) igazságszolgáltatási hatáskörök tartoznak bele. Állami garancia (és a nagyvonalúság egyik kiváló példája), hogy e körülhatárolt területen kívül is gyakorolhatják jogaikat (4), valamint a közösségek létszámuktól függetlenül gyakorolhatják jogaikat — a vizsgált országokban egyedül.

A két nemzeti közösség közvetlenül képviselteti magát a nemzeti parlamentben (3). Ez az intézkedés — a többi, már áttekintett államtól eltérően, ahol ilyen nincs — könnyítés a kisebbségek részére, hiszen nem kell a (sokszor igazságtalan és az esélyek teljes egyenlőtlenségével zajló) országos választásokon megmérettetniük, hogy a parlamentben reprezentálni tudják magukat.

A záró (5) bekezdés — a szlovákhhoz hasonló — jogalkotási garanciát rendel, amely szerint a nemzeti közösségeket közvetlenül érintő jogszabályokat az állandó kisebbségi képviselőkkel nélkül elfogadni nem lehet.

A Szlovéniával kötött nemzetközi kisebbségi szerződés¹⁹ sok tekintetben mutat formai és tartalmi hasonlóságot a fent említett horvát szerződéssel. Közös,

¹⁹2/1994. (II. 11.) OGY határozat a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról aláírt egyezmény megerősítéséről (Ljubljana, 1992. november 6.)

és egyben legáltalánosabb jellegzetességük, hogy nagyvonalúan szabályozzák²⁰ a kisebbségi kérdéseket, olyan többletjogokat biztosítva, amelyek meghaladják a multilaterális szerződések kötelezettségeit.

Formai hasonlóság a szerződések között, hogy a preambulomot követően mindkét egyezményben azonos tartalmú szakaszok következnek: identitás védelme, oktatás, kultúra, nyelv- és névhasználat, tájékoztatás, kutatás, gazdasági jogok, stb.

Tartalmi azonosságot is lehet felfedezni ezen cikkelyek szabályozásában, hiszen tartalmukat azonos nemzetközi források és közel azonos politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedés határozta meg. Nagyvonalú jellegüket azonban annak köszönhetik, hogy Szlovénia és Horvátország is olyan alkotmányos berendezkedéssel rendelkezik, amely elősegíti a kisebbségi problémakezelés ilyen jellegét.

Az egyezmények hivatkoznak az alapszerződésekre. Azonos tárgyú új szerződésnek, a nemzetközi jog szerint, csak akkor van értelme, ha az új többlet mond: az egyezmények a jogok tekintetében is konkrétabb megfogalmazást alkalmaztak, valamint a szerződések végrehajtását ellenőrző intézményrendszert is felállították.

Különbség a két dokumentum között legelőször is a preambulum szerkezetében és tartalmában van. A magyar-horvát egyezmény preambuluma terjedelmében is lényegesen nagyobb. A legmagasabb szintű jogi védelem, az identitás megőrzésének fontosságán, valamint az általános kisebbségvédelmi hivatkozott joganyagokon kívül külön kitér az Európa Tanács 1201 (1993) sz. ajánlására. Továbbá az utolsó gondolati egységként megerősíti „*a magyar kisebbség azon jogát, hogy visszatérjen Horvátországnak azokra a megszállt területeire, amelyekről 1991-ben elűzték, mivel az a jelen Egyezmény által biztosított kisebbségi jogvédelem megvalósulásának egyik előfeltétele.*”

A horvát egyezmény 9. cikkelye tartalmazza számunkra az igazán releváns rendelkezést :

A Szerződő Felek, összhangban országaik belső jogrendjével, biztosítják: - a kisebbségek megfelelő részvételét a kisebbségek jogaira és helyzetére vonatkozó helyi, regionális és országos szintű döntések esetén,

(...)

A Magyar Köztársaság megerősíti, hogy biztosítja az anyagi feltételeket a magyarországi horvátok önkormányzatai létrejöttéhez, s hatékony működtetéséhez a törvény által előírt keretek között és határidőn belül.

A Horvát Köztársaság megerősíti, hogy a belső jogrenddel összhangban biztosítja a magyar kisebbség jogát a kulturális autonómiára, továbbá elősegíti szabad szerveződését és társulását nemzeti és kulturális identitásának megőrzése érdekében.

²⁰Kovács Péter: A magyar - szomszédsági, kétoldalú kisebbségvédelmi megállapodások és a sokoldalú kisebbségvédelmi dokumentumok összehasonlítása (kézirat; Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Intézete, 2.sz. füzet, 1998) 7.o.

6.1.7. Az alkotmányos rendelkezések összefoglalása

A fenti vizsgálat összehasonlításában szempontot ad, hogy a kérdéses alkotmány tartalmaz-e önálló kisebbségi fejezetet, vagy egyáltalán kisebbségi szakaszt; megemlít-e kollektív jogokat, vagy csak egyéni jogokat ismer el; van-e kifejezett eljárási nyelvi klauzulája, vagy milyen nyelvi rendelkezéseket tartalmaz.

Minden vizsgált alkotmány rendelkezik kisebbségi szabályozással, legalább egy szakasz terjedelemben. Ezek az általános fogalmakat tartalmazzák (identitás, kultúra, megkülönböztetés tilalma, stb.). Önálló fejezetet a szlovák alkotmányban találunk (2. cím 4. fejezet). A kisebbségi rendelkezések egyébként az alapjogi fejezetben kapnak helyet. A nyelvi rendelkezések nem szükségszerűen az általános kisebbségi szabályozással együtt kerülnek megfogalmazásra. Példa erre Románia alkotmánya, ahol a nyelvhasználatot az igazságszolgáltatásról szóló fejezetben találjuk.

Kifejezetten eljárási nyelvi jogot a szlovén alkotmány tartalmaz (11.§); a román és a szerb alkotmány említést tesz a nyelvhasználatról, de annak részletes szabályait leutalja törvényi szintre. A szlovák alkotmány nehezen értelmezhető rendelkezést tartalmaz: „a hivatalos viszonyokban” teszi lehetővé a nyelvhasználatot. A későbbiekben bemutatott eljárásjogok azonban — úgy tűnik — nem „hivatalos viszonyokként” értelmezendők.

A kisebbségek egyéni jogait minden vizsgált alkotmány elismeri. A kollektív jogok azonban megosztják az alkotmányozókat. Szerbia és Szlovénia alkotmánya lehetővé teszi, azonban Szlovákia és Románia kizárja azokat. Ide kapcsolódik, hogy a kisebbségi autonómiát a délszláv alkotmányok teszik csak lehetővé; a többi vizsgált alkotmány nem tesz róla említést, kivéve a szlovák alkotmányt, amely kizárja azt [34.§ (3)bekezdés].

Általában megállapítható, hogy az eljárási nyelvhasználat kérdését kerülik az alkotmányok, amely érthető, hiszen speciális eljárásjogi kérdéstről van szó, viszont a fent tárgyaltak szerint e jognak van kisebbségi vetülete is, amelyre való utalás kívánatos lenne akár alkotmányos szinten is. A szabályzott kisebbségi rendelkezések is sokszor vázlatosak, nagyon általánosak.²¹ A nyelvhasználat megjelenési formái kimerülnek az általános nyelvvédelemben (lásd identitás és kultúrához való jog) és az oktatási jogokban.

²¹Az alkotmányos szabályozás lényege az általános fogalmazás — itt nem is ezt kifogásolom, hanem a későbbiekben látni fogjuk, hogy nincs az általános rendelkezés mögött megfelelő alsóbb szintű törvényi vagy rendeleti szabályozás, amely az alkalmazását lehetővé teszi.

6.2. Elemzés országokként

6.2.1. Szlovákia

A vonatkozó normaanyag ismertetése

Szlovákiában a kisebbségek nyelvi jogairól mind speciális nyelvi törvények, mind ágazati jogszabályok egyaránt rendelkeznek.²² Az alábbiakban a polgári perrendtartást, a büntető eljárást, a bíróságok szervezetét, valamint az államnyelvet és a kisebbségi nyelvet szabályozó törvényeket tekintjük át.

A Szlovák Köztársaság *polgári perrendtartását* 1963. december 4-én fogadta el a parlament.²³ A peres felek jogállását a 18.§ szabályozza, amelyben megtalálható a felek egyenlősége (első mondat) mellett az is, hogy a feleknek „*joguk van a bíróság előtt anyanyelvükön beszélni. A bíróság köteles számukra azonos lehetőségeket biztosítani jogaik érvényre juttatásakor.*”

A *büntető eljárási törvény*²⁴ 2.§-a az alapelvek között, a (14) bekezdésben rögzíti, hogy: „*a büntetőeljárásban részt vevő szervek előtt mindenkinek joga van saját anyanyelvén tárgyalnia.*” Ez a rendelkezés tehát a rendőrségtől az ügyészségen át a bíróságra is vonatkozik. E jogszabályhely azonban nem tesz különbséget a külföldiek és a nemzetiségek között, tehát nem tartalmaz kedvezőbb szabályokat a kisebbségekre nézve. A 28.§ a tolmácsra vonatkozó rendelkezések között szabályozza, hogy abban az esetben, amikor olyan nyelv használatát kéri az eljárásban szereplő fél, amelyre nincs szakosodott tolmács, vagy az nem érhető el és a kihallgatás nem tűr halasztást, a jegyzőkönyvvezető is (kivételes esetben) kijelölhető tolmácsnak. Az ilyen eseti tolmács esküt köteles tenni és a bíró végzéssel határoz a kijelöléséről.

Nyelvi rendelkezéseket a 38/1993. sz. az Alkotmánybíróságról szóló törvény is tartalmaz. A 23.§ szerint az Alkotmánybíróság előtti szóbeli meghallgatások

²²A nyelvi jogokat sok jogszabály szabályozza, de e dolgozatban csak az eljárásjogokat érintő jogforrásokat idézzük szó szerint. Nyelvi jogokkal foglalkozik tehát a Polgári Perrendtartás 18.§; a büntetőeljárásról szóló 1961. évi 141. sz. törvény 2.§(14) bekezdése; a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának felépítéséről, az alkotmánybírósági eljárásról és az alkotmánybírák jogállásáról szóló 1993. évi 38. számú SZK NT-törvény 23.§; az utónévről és a családi névről szóló 1993. évi 300. számú törvény 2.§, (1) bekezdése; az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. sz. törvény 16.§, 19.§(3) és (5) bekezdései; a településeknek nemzetiségi kisebbségi nyelven történő megjelöléséről szóló 1994. évi 191. sz. törvény 1.§(1) bekezdése; a Szlovák Rádióról szóló 619/2003 számú törvény 5.§(1) bekezdés e) pont; a Szlovák Televízióról szóló 16/2004 számú törvény 5.§(1) bekezdés f) pont; a vallásszabadságról, az egyházak és vallási közösségek jogállásáról szóló 1991. évi 308. sz. törvény 5.§(1) bekezdés (e) pont; az időszaki és alkalmi kiadványoknak, valamint az audiovizuális művek másolatainak köteles példányairól szóló 1997. évi 212. sz. törvény 2.§(8) bekezdése

²³in: A nemzeti kisebbségek jogairól szóló nemzetközi egyezmények, kijelentések és a Szlovák Köztársaság törvényeinek gyűjteménykötete I-III. (Gyűjteménykötet II. és III.; Pozsony, 1995.) II.: 212-214.o.

²⁴Gyűjteménykötet II.: 225-227.o.

esetén is mindenki használhatja az anyanyelvét. Mészáros Lajos alkotmánybíró úr tájékoztatása szerint ilyen, szlováktól eltérő nyelvű meghallgatások választási ügyekben fordultak elő, de csak kis számban, azok is a helyhatósági választások magyar ajkú településeket érintő ügyekben.

Szlovákiában törvény rendelkezik az államnyelv használatáról és a kisebbségi nyelv használatáról is.

1995. november 15-én fogadta el a szlovák törvényhozás az *államnyelvről szóló törvényt*.²⁵ A jogszabály elődje az 1990-ben hozott államnyelv törvény, amelynek több rendelkezése alig öt év alatt meghaladottá vált, végrehajtása és értelmezése teljesen szubjektív lett.²⁶ A törvény az 1920-as nyelvtörvényből ismert 20 százalékos küszöböt alkalmazza, amely méltánytalan a XX. század második felében erősen megkopott lélekszámú felvidéki magyarság számára.

A csehszlovák szövetségi állam felbomlását követően született — máig hatályban lévő — törvény az államnyelv (a szlovák) használatáról. Szorosan kapcsolódik ez Szlovákiának az Európa Tanácshoz való csatlakozásához, illetve a Keretegyezmény 1995-ös ratifikálásához, továbbá ebben az évben kötötték meg a magyar-szlovák alapszerződést is.

Az államnyelvtörvény 1996 január elsejétől van hatályban, amely a hivatalos nyelvet teszi kötelezővé az állami szervek és szervezetek, a területi önkormányzatok és a közintézmények szervei hatáskörük ellátása során [3.§(1) bekezdés első mondat]. A közigazgatás említett szervein kívül a nyelvhasználat kötelező még a közlekedési és távközlési vállalatok, a posta alkalmazottai, a fegyveres erők, a fegyveres rendvédelmi szervek és egyéb fegyveres testületek, valamint a tűzoltóság tagjai hivatalos kommunikációjában [(2) bekezdés].

Rögtön a normaanyag elején, a 3.§(1) bekezdés második mondatában hangsúlyozza a törvény a nyelvtudás megkövetelését: „*A közjogi szervnél munkaviszonyba vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyba történő felvétel alapfeltétele, az adott munkakörben a megegyezés szerinti munkavégzés előfeltétele az államnyelv megfelelő szintű szóbeli és írásbeli ismeretének tanúsítása.*” A harmadik bekezdésből tudjuk meg, hogy mely területeken kötelező a szlovák nyelv használata: jogszabályok kihirdetése, közjogi szervek tanácskozásai, hivatalos ügyvitel (anyakönyvek, jegyzőkönyvek, határozatok, statisztikák, nyilvántartások, mérleg, hivatalos feljegyzések, nyilvános célú tájékoztatás stb.), valamint az egyházaknak és vallási közösségeknek a nyilvánosság felé irányuló ügyvitele, települési krónikák. Mindezeket túl a jogszabály kiterjeszti a kötelező nyelvhasználatot a következő területekre is: oktatásügy (4.§), média, valamint kulturális és a nyilvános rendezvények (5.§), a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a tűzoltóság (6.§), a bírósági és a közigazgatási hatósági eljárás (7.§), gazdasági életben, a szolgáltatásokban és az egészségügyben (8.§).

²⁵Gyűjteménykötet II.: 207.o.

²⁶Gyönyör József: Törvény a hivatalos nyelvről Szlovákiában (in: Magyarok Szlovákiában, évkönyv, Pozsony, NDC, 1993.) 174-186.o.

E dolgozat tárgyára tekintettel szó szerint idézem a fenti törvény 7. szakaszát, amely az eljárásjogokban való nyelvhasználatot tartalmazza:

7.§ Az államnyelv használata a bírósági és a közigazgatási hatósági eljárásban
(1) Államnyelven valósul meg a bíróságok és az állampolgárok kölcsönös kapcsolata, a bírósági eljárás, a közigazgatási eljárás; a bíróságok és a közigazgatási szervek határozatát és a jegyzőkönyveket államnyelven fogalmazzák, illetve adják ki.

(2) Jelen szabályozás nem érinti a nemzetiségi kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó személyeknek vagy az államnyelvet nem ismerő külföldi személyeknek külön törvényekben meghatározott jogait.²⁷

A törvény ellenőrzését és végrehajtását — a fenti rendelkezésekhez méltóan — szintén szigorú keretek közé terelte a jogalkotó. A Művelődési Minisztérium kapta a 9.§-ban a felhatalmazást, hogy felügyelje a törvény végrehajtását és a jogsértő állapot megszüntetésére kötelezzen. A 10. szakasz tartalmazta a komoly összegű pénzbírság lehetőségét, amellyel a minisztérium élhetett súlyos jogsértés esetén. E szakaszt — bár az Alkotmánybíróság nem állapította meg az alkotmányellenességét²⁸ — az 1999-es kisebbségi nyelvtörvény helyezte hatályon kívül.²⁹

Az új, 1999. évi 184. *törvény a kisebbségi nyelvekről*³⁰ továbbra is fenntartja a 20 százalékos nyelvi küszöböt. E szerint azokon a településeken, ahol a legutóbbi népszámlálás alapján a lakosság legkevesebb 20%-át teszik ki a nemzeti kisebbségek, ott a hivatali érintkezés során használhatják a kisebbségi nyelvet [2.§ (3)]. Fontos, hogy a jogszabály csak települési szinten tesz lehetővé kisebbségi nyelvhasználatot, a közigazgatás nagyobb egységeiben (járás, megye) nem!

A közigazgatási eljárást érintően az alábbi nyelvhasználati lehetőségeket adja a törvény: anyanyelvű kérelem benyújtása [2.§ (3)] és az érintett közigazgatási szerv arra adott kisebbségi nyelvű válasza és határozata [2.§ (4)]³¹ Hivatalos nyomtatványok (szintén kérelemre) kisebbségi nyelven is elérhetők.

A 3.§ szerint a területi önkormányzati szerv tanácskozási kisebbségi nyelven is folyhat, ha azzal valamennyi jelenlevő egyetért.³² Az üléseken egyébként a képviselő-testület tagja a kisebbségi nyelvet is használhatja, tolmácsolásról az önkormányzat gondoskodik.

Ezeken kívül a törvény lehetővé teszi a települések kisebbségi nyelvű megjelölését [4.§ (1)] és e településeken a kisebbségi nyelvű információszerezést [4.§ (2)].

²⁷Lásd: a Pp fentebb idézett szakaszát; a szakértőkről és tolmácsokról és fordítókról szóló 382/2004. számú törvényt, valamint annak végrehajtási rendeletét (az Igazságügyi Minisztérium 490/2004. számú rendelete).

²⁸Gyurcsik Iván: Az államnyelvről szóló törvény a szlovák Alkotmánybíróság döntésének tükrében (Fundamentum, 1998/1-2) 47-52.o.

²⁹Szabómihály Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségre (in: Nyelvi jogok, 2003.) 100.o.

³⁰Normaszövegét lásd: www.grammar.sk/nyelvszolitika/nyelvi_jogok/

³¹A közigazgatási szerv az írásos dokumentumait kötelezően szlovákul fogalmazza, de ezt kérelemre kisebbségi nyelven is teheti. E szabály alól kivételt a közokiratok képeznek.

³²A jegyzőkönyv vezetése természetesen szlovákul történik ez esetben is.

A bíróságok előtti nyelvhasználatról az 5.§ szól, de csak az eljárási törvényekre tesz utalást.

A 7.§ kötelezően előírja, hogy a szerv hivatalos érintkezéseiben az államnyelvet köteles használni, illetve a közigazgatási szerv alkalmazottainak nem kell a kisebbségi nyelvet bírniuk.

Mindezekből látjuk, hogy a kisebbségek nyelvhasználatáról szóló törvény elsősorban a közigazgatás és a hivatalos viszonyokban való anyanyelvhasználatot érinti. Sok kérdésről (mint pl. sajtó, oktatás, reklám, tájékoztatás, vagy másodfokú hatóság stb.) nem szól a törvény, ami lehet szándékos vagy véletlen — mindenestre komoly mulasztás. Továbbá a Szlovákia által ratifikált Nyelvi charta szövegével sincs így összhangban a hatályos szabályozás.

A szlovák helyi közigazgatás egységei: a kerületi (megfelel a magyarországi megyei önkormányzatoknak) és a járási önkormányzat.³³ A területi önkormányzatokat községi és ún. „magasabb területi egység” kategóriájába sorolják. Ez utóbbit a magyar terminológia szintén „megyének” nevezi.

A községek kisebbségi nyelven való megnevezéséről a 1994. július 7-én elfogadott 191. törvény rendelkezik.³⁴ A községek (amelyekre természetesen csak a 20%-os küszöbön felül vonatkoznak e rendelkezések) minden hivatalos érintkezésükben csak a hivatalos nyelvet, tehát a szlovákot használhatják (2.§). A hivatalos érintkezés fogalma különösen a pecsétekre, a térképészeti művekre és közokiratokra vonatkozik, valamint a többi állami szervvel való kapcsolatra.

Az igazságszolgáltatás egységei.³⁵ Legfelsőbb Bíróság, kerületi (fővárosi) és járásbíróságok. Az előbbi a másodfokú bíróság, a magyarországi megyei bíróságoknak felel meg. A bírák kinevezésének nincs speciális szabálya, amely a kisebbségeket érintené, mindenki lehet bíró, aki a törvényes kritériumoknak megfelel [34.§ (1)-(2) bekezdések].

A megismert gyakorlat bemutatása

Szlovákiában — hasonlóan Romániához — a közigazgatási eljárásokra vonatkozóan találjuk a legrészletesebb szabályozást. A közigazgatási hatóságok előtt az állampolgárnak joga van saját anyanyelvén írásos kérelmet benyújtani, de magyar nyelvű határozatot csak akkor kaphat, ha olyan község (falu vagy város) lakosa, ahol a kisebbség számaránya eléri a 20 százalékot és az eljárás kizárólag a közigazgatási eljárás általános szabályai szerint zajlik le.³⁶

³³515/2003. törvény a kerületi hivatalokról és körzeti hivatalokról

³⁴Gyűjteménykötet II.: 192.o.

³⁵Lásd: 757/2004. törvény a bíróságokról, valamint a 385/2000. törvény a bírákról és ülnökökről.

³⁶71/1969. törvény a közigazgatási eljárás általános szabályairól. A kivett eljárásokra nem vonatkozik az anyanyelvhasználat (lásd: adóigazgatás, munkaügy, szociális és egészségbiztosítás). Részletesebben lásd: Kvarda József–Gyuricsek Piroska: Útmutató a kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati megvalósulásához különös tekintettel az önkormányzatokra (A demokratikus és nyitott társadalomért társulás, Somorja, 1999.) 5.o.

Kisebbségi nyelvet csak első fokú hatóság előtt lehet használni (település, járás) — és ott is csak kérelemre. Kvarda József képviselő úr tájékoztatása szerint és a fent hivatkozott tanulmánya alapján³⁷ megyei (kerületi) hivatalhoz egy esetben sem tud a polgár magyarul fordulni, mert a 20 százalékos nyelvi küszöböt nem éri el a nyolcból egy megyében sem a magyarság aránya. (Nagyban köszönhető ez a mečiar-i kormányzat által 1994-1998 között véghezvitt közigazgatási reformnak, amelyben az új közigazgatási határok tovább aprózták a kisebbségek számarányát.) Anyanyelven elsősorban a Csallóközben, a felvidéki magyarság által többen lakott területeken lehet közigazgatási hatóságokhoz fordulni. Ilyen a körzeti hivatal, a körzeti hivatal kihelyezett részlege és a községi anyakönyvi hivatalok. Ez utóbbi esetében meg kell jegyezni, hogy minden esetben szlovák közokiratot fog kapni a polgár, bármilyen nyelven is fordult a hivatalhoz — a kisebbségi nyelvtörvény 2.§ (3) bekezdése alapján.

Kisebbségi nyelvű kérvényt tehát be lehet nyújtani magyarul a fenti hivatalokhoz, de magyar nemzeti közösség tagjai rendszerint nem élnek ezzel a jogukkal. (Sajnos igaz lesz ez még a polgári és büntető eljárásokra is.) Ennek több okát jelölte meg képviselő úr és több interjú-alanyom: 1) a szlovák nyelv ismerete nem elszigetelt jelenség, sőt az idős generáción kívül mindenki ért az államnyelven. Ezért még az ún. színmagyar településeken is szlovákul adják be a kérelmeket, kereseteket. 2) A magyar (közigazgatási) szaknyelv ismeretének hiánya is arra sarkallja a polgárokat, hogy ne a nehezebben (esetleg szótár segítségével) összeállított magyar kérelmekkel töltsék az idejüket. 3) Mivel másodfokon nem lehet magyar dokumentumokkal eljárni, nem ésszerű kérni a magyar eljárást, hiszen ha felettes szervhez kerül az ügy, az egészet le kell fordítani.³⁸ Mindennek feloldására képviselő úr összeállított egy határozattár-mintát, amely két nyelven tartalmaz bizonyos határozatokat.³⁹ (E határozat-minták alkalmazásával megvalósulna egy megfelelő kétnyelvűség a közigazgatásban.)

A közigazgatás nemzetiségek szempontjából előnytelen felosztásának eredménye lett, hogy a kisebbségi nyelvek (legfőképpen a magyar) a települések és járasok határai közé szorult vissza. Azzal, hogy látszólagos liberalizmus jegyében a kisebbségi egyének tette lehetővé a jogalkotó a választást: anyanyelvén vagy az állam nyelvén akarja-e az eljárást folytatni, sokkal jobban leszűkítette a nyelvhasználatot. A hivatalok ugyanis (a magyar községeket kivéve) nem tudnak és nem is akarnak tudni magyarul, az ügyfél pedig ha el akar valamit intézni, emiatt azt mindenképpen szlovákul kell tennie.

Érdekes a *névváltoztatások* kérdése. Kvarda képviselő úr és Mészáros alkotmánybíró úr is egybehangzóan állította, hogy nagyon kevesen kérték nevük magyar írásmódra való változtatását. A névhasználatot ugyanis 1945 után csak szlo-

³⁷Kvarda-Gyuricsek: 11.o.

³⁸Ez egy kiváló példája annak, hogy a jelen szabályozás több tekintetben visszalépés az 1920-as normaanyaghoz képest, amikor is másodfokon is volt lehetőség a nyelvhasználatra.

³⁹Elsősorban engedélyezési és végrehajtási határozatok mintáit találjuk a hivatkozott kiadványban: Kvarda-Gyuricsek: 35-116.o.

vák formában tette lehetővé az állam, tehát például keresztnévük esetében László helyett Ladislav, Éva helyett Eva, valamint a hölgyek vezetéknevének „-ová” végződését. A rendszerváltozás után a névhasználat liberalizálódása az 1993. évi 300. Szlovák Nemzeti Tanácsi törvénnyel történt. Így újra lehetőség nyílt a nevek magyar írásmódjára, de interjú-alanyaim tájékoztatása szerint csak kevesen éltek vele. Oka lehet ennek egyrészt, hogy a gyenge kommunikáció miatt egy jó ideig nem is tudták, hogy erre joguk lenne, másrészt túl sok igazolványt kellene újra csináltatni, ami kényelmi szempontokat érint. A napjainkban születő fiatalok neveit viszont nagyrészt csak magyar írásmóddal anyakönyvezik.

A *polgári eljárásban* minden csak szlovákul történhet. Ha magyar a bíró és a felek is, a bíró (a jogszabálynak nem megfelelő gyakorlat szerint) magyarul kérdez, de a jegyzőkönyvet szlovákul diktálja. Kétnyelvű tárgyalások esetén tolmácsot vesznek leggyakrabban igénybe. Az ügyvéd azonban mindenképpen szlovákul beszél a bíróval, még akkor ha mindkettőjük magyar. Beszélgető partnereim elmondása szerint az 1995-ös mečiar nyelvű törvény túlzott szigorának, és az időszak megfélemlítéseinek köszönhetően rögzült minden jogalkalmazóban a „hivatalos viszony” fogalma, amely arra az esetre vonatkozik amikor csak az államnyelv használható.

Az eljárás minden szakasza államnyelven zajlik, így az idézés,⁴⁰ a bizonyítás, és a szakértői vizsgálat is. A bizonyítás során a magyar nyelvű okiratokat a bíróság a vesztes fél költségére fordíttatja le, és a határozatok is egynyelvűek. Általában minden szlovák állampolgár érti az állam nyelvét, így a határozatok tartalmát is — amennyiben nem, az ügyvéd szokta szóban lefordítani.

Másodfokú eljárásban kizárólag a tolmács az egyetlen járható út az anyanyelvű jogérvényesítésre. Ezzel *a magyar nyelv az eljárásban minden külföldi nyelvvel egyenlő*. A magánjogi ügyekben (lásd különösen cégjog) minden nyomtatvány egynyelvű. Mivel minden, az eljáráshoz szorosan kapcsolódó írásbeliség államnyelven történik, pusztán szélmalomharcnak tűnik, ha valaki magyar nyelven szeretne saját ügyében eljárni.

A *büntető eljárásban* szintén a tolmács alkalmazása a főszabály. Szakál ügyészről tájékoztatott arról, hogy mind a nyomozati szakban, mind a bíróság előtt tolmács jelenléte kötelező, ha nem államnyelven zajlik az eljárás. Abban az esetben is kell tolmács, ha a terhelt/tanú, valamint az ügyész is magyar nemzetiiségű. Ügyészről továbbá elmondta, hogy a bíró személyén múlik, hogy a törvény szavától eltérően magyarul kérdez-e a tárgyaláson, de a jegyzőkönyvet mindenképpen szlovákul diktálja. A 2006. január elsején hatályba lépő új büntető-eljárás törvény azonban előre láthatóan úgy fog rendelkezni, hogy a jegyzőkönyvet hanghordozóra rögzítik és ezt követően jegyzik le. Ezzel kizárja a jogalkotó a magyar nyelvű, tolmácsot nélkülöző gyakorlatot.

⁴⁰ Ismételt visszalépés a két világháború közötti időszakhoz képest, amikor is az idézés és a határozatok közül is több kétnyelvű volt.

A kevés magyar ügyész miatt a tömbmagyar járásokban is sok szlovák ügyész dolgozik, de legtöbbjük tud magyarul. A kisebbség nyelvén nem értő ügyész a bíró által diktált jegyzőkönyvből ismeri meg a tanúvallomást, de ő szlovákul kérdez, amit fordítanak a fél számára. Kubík bíró úr is megerősített abban, hogy másodfokon szintén csak tolmács közreműködésével lehet eljárni. A pozsonyi kerületi (fővárosi) szinten egyébként nincs magyar ügyész.

Büntető eljárásban (ugyanúgy mint a polgáriban), ha tolmács nem elérhető, kijelölhetik a jegyzőkönyvvezetőt is.

A szakvizsga és a kinevezések rendje nem érinti hátrányosan a kisebbségi jogászhelyezkedését. (Ellentétben a Romániában tapasztalt rendszerrel, amelyet alább bemutatok.) Gulyás ügyvédnök tájékoztatása szerint Szlovákiában — hazánkhoz hasonlóan — három év gyakorlatot követően lehet a szakvizsgákat letenni. Az ügyvédi és közjegyzői, valamint a bírói/ügyészi szakvizsga azonban elválik egymástól, mert az előbbieket a kamarák szervezik, a bírósági az Igazságügyi Minisztérium. A szakvizsgák viszont egymással kompatibilisek, az átjárhatóság szabad. Később bemutatásra kerülő állami gyakorlatoktól eltérően Szlovákiában csak előre meghirdetett bírói vagy ügyészi helyre lehet pályázni. Így nem fordulhat elő, hogy központi szervezésben magyar jogászt a Tátrába és egy északi határmenti szlovák jogászt Dunaszerdahelyre helyezzenek — szándékától eltérően.

Ahogy Mészáros alkotmánybíró úr is elmondta: nincs az igazságszolgáltatási pályán kifejezett diszkrimináció, a magyar nemzetiségű joghallgató az egyetemről kikerülve végig tudja járni a szakmai előremenetel fokait.

Szakál ügyész szerint az országban mintegy hatszáz ügyész dolgozik, de ennek csak elenyésző része magyar. Mindezt a Pozsonyi Kerületi Bíróságon nyert tapasztalataim is alátámasztják és összességében megállapítható, hogy bár kevés magyar jogalkalmazó dolgozik az igazságszolgáltatásban, de létszámuk nem kritikusan alacsony.

A magyar jogi szaknyelv ismerete tapasztalatom szerint jó a Felvidéken gyakorló jogászok között. Saját maguk viszont — ezt minden interjú-alanyom alátámasztotta — magasabb igényekkel rendelkeznek, így elégtelennek, vagy folyamatosan továbbfejleszthetőnek tartják szakmai magyar nyelvtudásukat. A nyelv elsajátításának módszere azonban csak autodidakta módon lehetséges: követik a magyarországi szakirodalmat, olvassák az Alkotmánybíróság határozatait, stb. Szervezett oktatás vagy magyar nyelvű továbbképzés nincs.

Nincs a magyar jogászokat összefogó szakmai társulás sem. Gál Gábor képviselő úr szerint lenne igény ilyen szakmai szervezetre és Magyarország tapasztalatával és egyéb úton segítséget is nyújthatna a felvidéki magyar jogászság intézményesedéséhez. Beszélgető partnereim jelezték, hogy önálló bírói vagy ügyészi szervezet létrehozása nem kivitelezhető, hiszen egyrészt kevés magyar bíró és ügyész van egy önálló egyesülethez, másrészt a szlovák többség nagy valószínűséggel szeparatizmusnak vélne egy ilyen jellegű összefogást. Ezért az intézményesedés

elősegítéséhez nyújtott anyaországi támogatáshoz kellő diplomáciai érzékenységet kérnek a felvidéki magyar jogalkalmazók.

Egyedüli szakmai szervezet — képviselő úr tájékoztatása szerint — csak a pozsonyi jogi karon létrehozott Werbőczy István Klub. Létrejövételének (amelyben kiemelkedő szerepe volt a Rákóczi Szövetség elnökének, Dr. Halzl Józsefnek) célja egyrészt a magyar joghallgatók összefogása, egymás segítése, valamint a magyarországi egyetemi rendezvényeken való részvétel, mint például az ELTE által szervezett nyári egyetem látogatása az elmúlt években. Ez a társaság sokat segít a joghallgatóknak a szlovák mellett a magyar szaknyelv elsajátításában és magyarországi szakmai kapcsolatteremtésben.

Felvidéken is égető kérdés egy *jogi szakszótár* megalkotása. Ilyen mű utoljára 1965-ben a jelent meg.⁴¹ Kvarda képviselő úr tájékoztatása szerint azonban annál még az 1933-ban megjelent magyar-szlovák nagyszótár is jobb. Ilyen köznyelvi nagyszótár egyébként jelenleg is készül. Jogi szaknyelvi gyűjtemény összeállítását a Kalligramm kiadó mellett egy szűk körű jogász csapat kezdte meg 2001-ben, de jelenleg a munkájuk szünetel, mert több tagjuk külföldön tartózkodik. Ennek volt tagja Mészáros Lajos és Gál Gábor is beszélgetőpartnerem közül. Kvarda képviselő úr tájékoztatása szerint egy közigazgatási szótár is előkészületben van, amely a Gramma Nyelvi Irodához köthető.

A *Gramma Nyelvi Iroda* Dunaszerdahely központtal működő civil szervezet. Szabó Mihály Gizella, a szervezet egyik vezetője írja,⁴² hogy az állam részéről egyelőre nem mutatkoznak kézzelfogható jelei annak, hogy ösztönözni vagy erőteljesebben támogatni kívánna a kisebbségi nyelvek hivatali használatát. Ezt a feladatot vállalta részben magára a 2001-ben szlovákiai magyar nyelvészek civil szerveződéséként alakult Gramma.⁴³

A *hivatalos közlönynek nincs magyar nyelvű fordítása* A mečiarai időszakban, 1995-ben adtak ki egy három kötetes hivatalos kétnyelvű gyűjteményt, amelyet már fentebb is hivatkoztam.⁴⁴ Minden beszélgetőpartnerem szerint a kezdeményezés hasznos, bár a kiadvány nagyrészt használhatatlan.⁴⁵ A közlöny magyar

⁴¹A Právnícký ústav Ministerstva spravodlivosti (az Igazságügyi Minisztérium Jogi Intézete) kiadásában.

⁴²Szabó Mihály Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai... (in: Nyelvi jogok, 2003.) 104.o.

⁴³Hivatalos honlapjuk szerint (www.gramma.sk) a Gramma egyesületet Lanstyák István, Misad Katalin, Menyhárt József, Simon Szabolcs, Szabó Mihály Gizella és Gyurgyík László hozták létre 2001 augusztusában. A Gramma Nyelvi Iroda a Gramma egyesület belső szervezeti egysége, amely elsősorban az MTA kutatóállomásának feladatait látja el, de tevékenysége más területekre is kiterjed. Az iroda a következő fő területeket fogja át: tudományos kutatás, nyelvi adatbázisok építése, nyelvtervezés, nyelvi szolgáltatások, oktatás, továbbképzés, könyvtárépítés, kutatásszervezés és szakértői tevékenység.

⁴⁴A nemzeti kisebbségek jogairól szóló nemzetközi egyezmények, kijelentések és a Szlovák Köztársaság törvényeinek gyűjteménykötete I-III. (Pozsony, 1995.)

⁴⁵Egyrészt a hivatkozott jogszabályok többsége rövidített szöveggel került a gyűjteménybe, sokszor úgy, hogy fontos szöveget nem közöltek belőle. Másrészt kevés, a napi munkában előke-
rülő jogszabály van benne, és annak is elég gyenge a fordítása. Mára a gyűjteményben található

nyelvű kiadására, illetve leginkább az önkormányzatokat érintő jogszabályok rendszeres és teljes körű fordítására lenne szükség — mondta Kvarda képviselő úr.

Legtöbb interjú-alanyom külön felhívta arra figyelmemet az *Európai Unió tapasztalatokról* beszélgetvén, hogy az anyaországnak most állna lehetőségében a magyar nyelvhasználatot elősegíteni a Felvidéken. A magyar nyelv ugyanis a huszonöt uniós hivatalos nyelv egyike. Ez azt jelenti, hogy a jogforrások eme nyelven is hozzáférhetők, sőt a közösségi intézményekkel lehet magyarul kommunikálni. Ez nagyban elősegíti a kisebbségek nyelvhasználatát, de ehhez kell Magyarországnak hatékonyabb lobbija a magyar nyelv megjelenése érdekében.

Szlovákia nemzetközi kötelezettségeiben komoly elmaradásokat lehet felfedezni — hangsúlyozta Kvarda képviselő úr. A Nyelvi Chartát, bár Szlovákia ratifikálta, de annak végrehajtása immáron két éve húzódik. A nemzetközi szerződés végrehajtásához mintegy kilenc törvényt kellene módosítani, de a Szlovák Nemzeti Tanács még nem döntött erről — pedig két előterjesztésben is közreműködtek a Magyar Koalíció képviselői.

Összefoglalás, következtetések

Szlovákiában a kisebbségek nyelvhasználatával csak az 1999-es kisebbségi törvény foglalkozik, de az is elsősorban csak közigazgatási eljárási kérdésekkel. Az eljárási normaanyagban nincs kifejezetten kisebbségekre vonatkozó rész, ezáltal a *nemzetiségek a külföldiek jogi státuszát osztják* Kisebbségeket segítő állami engedmények (affirmative action) nem találhatóak az eljárási normaanyagban.

Mind a polgári, közigazgatási, mind a büntető eljárásban a szlovák nyelv uralja a gyakorlatot. Az alkotmányos rendelkezés nyomán, ha az eljárásban a szlováktól (illetve cseh-től) eltérő nyelvet kívánnak szóban alkalmazni, az csak tolmács útján lehetséges. Bár a magyar felet a bíró — jogszabálynak nem megfelelően, de a tárgyalás gyorsítása érdekében — kérdezheti magyarul, de a jegyzőkönyvet szlovákul diktálja és az ügyvéddel is szlovákul beszél akkor is, ha rajta kívül a per más résztvevője is magyar. Ez utóbbi jelenség az 1995-ös mečiar-i államnyelvtörvény szigorának és a kor (1994-1998) megfélemlítéseinek nagyban köszönhető.

Bármilyen eljárásban lehet kérni a kisebbségi nyelv használatát (tolmács közbenjárásával), illetve kisebbségi nyelvű keresetet és kérelmet is be lehet nyújtani. A fordítást az állam költségén a bíróság (vagy a hatóság) hivatalból végzi. A magyar nemzeti közösség tagjai rendszerint nem élnek ezzel a jogukkal. Ennek több oka lehetséges: 1) a szlovák nyelv ismerete nem elszigetelt jelenség, sőt az idős generáción kívül mindenki ért az államnyelven. Ezért még az ún. színmagyar településeken is szlovákul adják be a kérelmeket, kereseteket. 2) A magyar szaknyelv ismeretének hiánya is arra sarkallja a polgárokat, hogy ne a nehezebben (esetleg szótár segítségével) összeállított magyar kérelmekkel töltsék idejüket. 3) Mivel másodfokon nem lehet magyar dokumentumokkal eljárni, nem ésszerű

---

jogszabályok zöme hatályon kívül van.

kérni a magyar eljárást, hiszen ha felettes szervhez kerül az ügy, az egészet le kell fordítani.

Szlovákiában ma nincs gyakorolható kétnyelvűség az eljárásokban. A felekkel való kommunikáció is szlovákul zajlik az idézéstől a határozathozatalig.

A nyelvhasználat terén a legnagyobb kárt 1994 és 1998 között a Vladimír Mečiar által vezetett kormányzat idején szenvedte el a felvidéki magyarság. E kor jeles dokumentuma az 1995. évi államnyelvtörvény, ami addig sohasem látott keretek közé szorította a kisebbségi nyelv használatát. A szigorú és asszimilatív jogi szabályozás mellé társultak a sovinszta kormányzat megfélemlítő intézkedései. Még a magyar közösség által többen lakott Dunaszerdahelyen is érezhető volt annak a nyoma, hogy például a hivatalos viszony fogalmát mennyire bele-sulykolták a jogalkalmazókba: a bíró, az ügyész és az ügyvéd egymással csak az államnyelven kommunikálnak — ugyanis hivatalos viszonyokban az a kötelező. Nem jelent sokat 1998 után Felvidéken a szerzett jogok védelméről beszélni, hiszen előző években szinte megszüntették a nemzetiségi jogokat és a kisebbségeket segítő rendelkezéseket.

A felvidéki magyarság minimális igénye lenne a peres kommunikációban való *kétnyelvűség*, amely nem terhelné meg a hatóságokat és az államkasszát sem. Beszélgető partnereim álláspontja szerint ezen talán tudna segíteni az Európai Unió, ugyanis a magyar nyelv a huszonöt uniós hivatalos nyelv egyike. Ez azt is jelenti, hogy a jogforrások eme nyelven hozzáférhetők, sőt a közösségi intézményekkel magyarul is lehet kommunikálni. Ez nagyban elősegíthetné a kisebbségek nyelvhasználatát, de ehhez kell Magyarország hatékonyabb tevékenysége a magyar nyelv közösségi és Kárpát-medencei megjelenése érdekében.

Felvidéken is égető kérdés egy jogi szakszótár megalkotása. Köznyelvi nagyszótár jelenleg is készül. Jogi szaknyelvi gyűjtemény összeállítását a Kalligramm kiadó mellett egy jogászokból álló csapat kezdte meg 2001-ben, de jelenleg a munkájuk szünetel. A szlovák-magyar résszel készen vannak, de nincs elegendő forrásuk a kiadáshoz.

Az alábbi eszközök segíthetnének — a szlovákiai magyar jogászok megfogalmazásában — az anyanyelvű jogérvényesítést fejleszteni:

1. a szlovák állam biztosítaná a kétnyelvűséget azokban a kerületekben vagy járáásokban, ahol a kisebbségi nyelv nagyobb arányban használatos;
2. az anyaállam nyújtana segítséget a felvidéki magyar jogászság intézményesedéséhez,
3. az anyaállam nyújtana segítséget a magyar nyelv minél magasabb szintű elsajátításához szakmai szótárak létrehozásának támogatásával, szakmai konferenciák szervezésével, szakmai kapcsolatok intézményesítésével és ápolásával.

6.2.2. Ukrajna

A vonatkozó normaanyag ismertetése

Ukrajna eljárásjogai eltérőképpen — és szűkszavúan — rendezik az anyanyelvhasználat kérdését. *A büntető törvénykönyv*⁴⁶ 19. szakasza úgy rendelkezik, hogy az eljárás nyelve az ukrán, illetve az a nyelv, amelyet az adott terület lakosságának többsége beszél. Ez utóbbi kitétel csak a nemzetiségek szóbeli megnyilatkozásait érinti - amelyet természetesen csak tolmács által lehet igénybe venni (lásd még: kisebbségi törvény).

*A polgári eljárásról szóló törvény*⁴⁷ ehhez képest a tolmács általi fordítást teszi főszabállyá. A jogszabály 7.§-a a következőképpen rendelkezik:

„(1) A polgári perrendtartás nyelve a hivatalos állami nyelv.

(2) Azok az eljárásban részt vevő személyek, akik kellő mértékben vagy egyáltalán nem ismerik az állami nyelvet, ezen törvény rendelkezései szerint — tolmács törvényi előírásainak megfelelő igénybevételével — anyanyelvükön, vagy más általuk ismert nyelven tehetnek bejelentéseket, adhatnak magyarázatot, szólalhatnak meg a bíróság előtt.

(3) A per iratainak nyelve a hivatalos állami nyelv.”

A polgári eljárási törvény sajátja, hogy a tolmács költségeit az a fél viseli, aki kérte az eljárásba való bevonását. Kivétel ez alól a Pp. 86.§-ának (4) bekezdése, amely szerint ha a bíróság kezdeményezésére került sor a tolmács bevonására, ilyenkor az állam fedezi a felmerült költségeket.

A közigazgatási bíráskodásról szóló törvény, amely a közigazgatási eljárások szabályait is tartalmazza, a 15.§-ában szinte mondatról-mondatra megegyező szabályozást tartalmaz, mint a fenti perrendtartás. Különbség csupán annyi, hogy a szakasz (2) bekezdésében nem a tolmács a főszabály, hanem az csak egy törvény adta lehetőség a nyelvhasználat elősegítésére.

Az eljárásokban érvényesíthető nyelvhasználatról továbbá más, speciális törvények rendelkeznek, ilyen a kisebbségi törvény és végrehajtási rendeletei, valamint főleg a nyelvtörvény.

A kisebbségi törvényt 1992. június 25-én fogadta el a törvényhozás.⁴⁸ Összesen 19 szakaszban foglalták össze az éppen függetlenségét elnyert Ukrajna nemzeti-ségeinek jogait.

A törvény már az első szakaszban siet leszögezni, hogy Ukrajna minden állampolgára egyenlő védelemben részesül (2.bekezdés). A jogszabály egyik leghangsúlyosabb eleme a nemzetiségi ügyek kormányzati kezelése. Az 5.§ (3) bekezdése szerint „a kisebbségvédelem központi kormányzati intézménye a Nemzetiségi Ügyek Minisztériuma. A minisztériumon belül működik a Kisebbségi Szervezetek

⁴⁶1000-05, 1960. december 28. Forrás: *www.rada.kiev.ua*

⁴⁷No. 1618-IV. törvény. Utolsó módosítása: 2004. március 18.

⁴⁸2494-12 sz. törvény. A normaszövegeket magyarul a *Nyelvi jogok... c. kiadvány CD mellékletéről*, angolul a *www.minelres.lv* oldalról dolgoztam fel.

Képviselőinek Tanácsa.” A Tanács működéséről egyébként további végrehajtási jogszabályok rendelkeznek. A 2000. július 22-én kelt elnöki rendelet hirdette ki a Tanács működésének és szervezetének chartáját. Definíciója szerint az intézmény az elnök számára létrehozott tanácsadó szerv. Feladatkörét ajánlások, elemzések valamint jogszabály-észrevételezések teszik ki (4. pont).

A törvény 8.§-a foglalkozik a nyelvhasználat kérdésével. „Olyan állami és közintézményekben, vállalkozásokban és intézményekben, amelyek a nemzetiség által többségben lakott területen működnek, a kisebbségi nyelv az ukránnal együtt használható.” E rendelkezést majd az alább bemutatásra kerülő nyelvtörvény fejti ki bővebben.

A kisebbségi törvény a továbbiakban még a következő kérdéseket (9-19.§) rendezi: kisebbségek passzív választójoga, nemzetközi kisebbségi tárgyú szerződések támogatása, identitás szabad választása, névhasználat, kisebbségi szervezetek támogatása, a nemzetiségek támogatása a központi költségvetésből.

Az 1989-ben született *nyelvtörvény* szabályozza részletesen a nyelvhasználat egyes területeit. A nemzetiségekkel való egyenlő bánásmód érdekében a törvény a különböző nyelvek párhuzamos fejlesztését tűzi ki célul (1.§), hogy „megvédjék az állami, gazdasági, politikai és társadalmi életben az állampolgárok alkotmányos jogait, az ember nemzeti méltóságának, kultúrájának és anyanyelvének tiszteletére neveljenek.” Ezt követően a törvény 2.§-a mondja ki, hogy a hivatalos nyelv az ukrán (amely egyben az interetnikus kapcsolatok nyelve is – 4.§). A főszabályt követő kivétel a 3.§-ban található, amely egyben a kisebbségvédelem jelen szabályozásának központi eleme az ukrán jogban. Ezek szerint:

„(1) Az Ukrán SZSZK megteremti a szükséges feltételekét a köztársaságban élő más nemzetiségek nyelvének fejlesztéséhez és használásához.

(2) Azon állami, párt- és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek munkájában, amelyek olyan helyen vannak, ahol a más nemzetiséghez tartozó állampolgárok többséget alkotnak (városok, járások, községi és nagyközségi tanácsok, falusi települések, ezek összessége), az ukrán nyelv mellett más nemzeti nyelveket is használhatnak.

(3) Abban az esetben, ha az említett közigazgatási-territoriális egységek lakosságának többségét alkotó más nemzetiségű állampolgárok nincsenek kellő mértékben a nemzeti nyelv birtokában, vagy amikor az ilyen közigazgatási-territoriális egységek, települések határain belül több nemzetiség él együtt és egyik sem alkot többséget az adott vidék lakossága körében, az említett szervek és szervezetek munkájában használható az ukrán nyelv vagy az egész lakosság számára elfogadható más nyelv.”

Az 5.§ általában lehetővé teszi, hogy az állampolgárok minden nyelvet szabadon használjanak. A szakasz (2) bekezdése szerint továbbá „az állampolgárnak jogában áll, hogy az állami, párt-, és társadalmi szervezetekhez, vállalatokhoz, intézményekhez ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven, orosz nyelven, vagy a felek számára elfogadható más nyelven forduljon.” E ren-

delkezés tehát a magyar nyelvű keresetek, kérelmek benyújtásának lehetőségét is tartalmazza.

Az állami intézményekben való munkavégzés feltételeként az államnyelv és az orosz nyelv ismeretét teszi kötelezővé a 6.§. A törvény a nyelvi alapon történő megkülönböztetést tiltja (8.§).

Az általános rendelkezéseket követően a törvény további négy fejezetben szabályozza az egyes nyelvhasználati területeket: II. fejezet az állami, párt- és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek által használt nyelv; III. az oktatás, a tudomány, az informatika és a kultúra terén használt nyelv; IV. az információ és a hírközlés nyelve; V. az elnevezések nyelve.

A II. fejezeten belül meglepő részletességgel találunk nyelvi szabályokat. A törvény tárgyköre ugyanis az ügyiratok nyelvétől a munka és dokumentáció nyelvén át a kongresszusok, konferenciák nyelvéig széles körű. A perrendtartás nyelvéről a 18.§ szól, amely főszabályként megjelöli az ukrán nyelv használatát, de a fent idézett 3.§ alapján az eljárás az adott területen élő lakosság többségének nyelvén történhet. Ez a rendelkezés Kárpátalján a magyarság által többségben lakott Beregszászon releváns. Az eljárás nyelvét nem ismerő fél részére tolmácsot biztosítanak. A bíróság határozatait, valamint a jegyzőkönyvet kérésre (!) a kisebbség nyelvére is lefordítják. Költségviselésről nem rendelkezik a törvény. A következő, 19.§ a fenti rendelkezéseket megismétli a közigazgatási eljárás tekintetében.

A fenti jogszabályokon kívül az 1991-ben kötött ún. magyar-ukrán *alapszerződés mellékletét képező kisebbségi nyilatkozat* tartalmaz fontos nyelvhasználati szabályokat.⁴⁹ Az alapszerződés a kisebbségi lét szinte minden lényeges kérdésére kitér — így a nyelvhasználatra is.

A 9. cikk a következőképpen tartalmazza a dolgozatunk számára releváns rendelkezést:

„9. A Felek meg hozzák a szükséges törvényi, államigazgatási és egyéb intézkedéseket annak érdekében, hogy a nemzeti kisebbségek szabadon élhessenek anyanyelvhasználati jogukkal a személyes és a társadalmi életben, az írott és a beszélt nyelvben egyaránt, ideértve nemzeti keresztneveik és családneveik használatát is.

E jog gyakorlása nem zárja ki a Felek hivatalos nyelve vagy nyelvei tanulásának kötelezettségét.”

A 16. cikkben a felek egy vegyesbizottságot hoznak létre az „elvek gyakorlati megvalósítása, valamint a vállalt kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzése” céljából. (A vegyesbizottság intézménye a többi alapszerződés végrehajtásának is eszköze.) Mivel a vegyesbizottságok általában csak ajánlásokat fogalmaznak meg, nem nyújtanak kiemelkedő hatásfokú kisebbségvédelmet és érdekérvényesítési fórumot. Többek között ezért is tapasztalhatunk a leírt normák és a megvalósult gyakorlat között a következőkben jelentős különbséget.

⁴⁹Az alapszerződést kihirdette a 1995: XLV. tv.

A megismert gyakorlat bemutatása

Ukrajna jogalkotása és joggyakorlata — hasonlóan a többi volt tagállamhoz — nehezen tud megszabadulni a több évtizedes szovjet uralom hatásaitól. Mint új demokratikus állam, Ukrajna is igyekezett lehetőségeihez képest megfelelő szintű kisebbségvédelmi mechanizmust felállítani. Az a történelem számlájára írandó, hogy a volt szovjet tagállamokban a törvények végrehajtása nehezkesebb, mint tőlük nyugatra.

Beregszászi Anikó és Cserniczkó István ezt úgy fogalmazták meg, hogy *„de iure* Ukrajna államnyelve az ukrán, az orosz hivatalos nyelvi státusú, a kisebbségi nyelvek beszélőinek pedig lehetőség nyílik anyanyelvük használatára a társadalmi élet minden szintjén, azokon a területeken, ahol nemzetiségileg többséget alkotnak. *De facto* azonban az ukrán államnyelv mellett az orosz az adminisztratív tiltások ellenére is hivatalos nyelvként használatos az oroszok által sűrűn lakott keleti területeken.⁵⁰ A kisebbségi nyelvek azonban csak az oktatásban, nemzeti-ségi sajtóban, rádió- és televízióadásokban, a kisebbségi közéletben, az egyházi életben és a privát szférában használatosak. Gyakorlatilag tehát a magyar nyelv helyzete Ukrajna függetlenné válása után sem sokat változott a Szovjetúnióban fennállt státusához képest.”⁵¹

A nyelvtörvény szerinti magyar többség csak a beregszászi járásban van jelen. Ungvár mellett egyébként a 2001-ben megyei jogú városi címet kapott Beregszász a magyarság másik központja. (Jómagam a 2000. évi tanulmányutam alkalmával elsőként e városban mégis ukrán szót hallottam egy derült égből érkező közlekedési büntetés formájában.) Beregszászban a közigazgatási hivatalokon és a közterületek nagy részén kétnyelvű felirat van.

A polgári és büntető eljárásokban a magyar szóbeliség elenyésző, írásbeliség kizárt. A közigazgatási ügyek túlnyomó részében csak szóbeliség lehetséges. Kétnyelvű úrlap és formanyomtatvány nincs — csak ukrán nyelven tölthetők ki. Az interjúk tapasztalata szerint ha egyáltalán magyar nyelvet akar a fél használni az eljárásban, az is tolmáccsal történik. Sokkal általánosabb azonban, hogy peres eljárásban olyan ügyvédet keresnek meg, aki tud magyarul. A közigazgatási hivatalokban Szocska úr szerint ez akként alakul, hogy olyan ügyfelet, aki magyarul fordul a hatósághoz, a magyarul is tudó ügyintézőhöz irányítják.

A magyar nyelvet megfelelően ismerő bírók-ügyészek száma nagyon alacsony Kárpátalján. Ez az egyik kiemelkedő oka annak, hogy nem használják az anyanyelvet a törvények által nyújtott szinten sem. Ma az ungvári egyetemen mintegy 50 magyar jurátus tanul (évfolyamonként kb. 10 fő), az oktatás nyelve viszont minden tantárgy esetében ukrán. A másik a magyar (szak)nyelv ismeretének

⁵⁰Szemléletes példát mutattak be a szerzők interjúik közül az orosz nyelv jelenlétére Kárpátalján is: „az is megtörtént (például az egyik bankfiókban), hogy a magyar nyelvű írásbeli ügyintézés lehetősége felől érdeklődő ügyfelet *orosz nyelven* kioktatták arról, hogy az ügyintézés nyelve *az ukrán*.” 118.o.

⁵¹Beregszászi – Cserniczkó: A magyar nyelv... 116.o.

szinte teljes hiánya. Tapasztalataim szerint a muravidékihez hasonló mértékben archaizálódik és szegényesedik el a nyelv e régióban. A szakszókincset megtanulni és/vagy fejleszteni csak autodidakta módon van lehetőség. Interjú-alanyaim szerint szükség lenne magyarországi kapcsolatokra, közös programokra. A hivatalos közlönynek magyar fordítása nincs, a jogot csak ukrán forrásból lehet megismerni. Ez is hátráltatja a magyar nyelvű jogalkalmazást.

Bulcea docens nő továbbá hangot adott annak is, hogy az ungvári egyetem nyitott lenne magyar egyetemekkel, így a a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel partneri kapcsolatokat ápolni — akár a joghallgatók cseréjével, vagy más alkalmas módon.

Összefoglalás, következtetések

Ukrajnában kisebbségi jogok terén részletes szabályozás található, mindazonáltal az eljárásjogokban a kisebbségi nyelv megjelenése erősen korlátozott. Írásbeliség kizárt, szóbeliség csak a magyar többségű településeken képzelhető el. Ilyen községekben is (pl. Beregszász) csak magyar ajkú bíró vagy ügyintéző beszél magyarul az ügyféllel, azonban az idézéstől a határozathozatalig mindent ukránul szerkeszt meg.

Mint a legtöbb régióban, itt is a kisebbség nyelvén értő ügyvédek töltik be a hiányzó űrt — ami a legkevésbé sem nevezhető a nyelvhasználati jog, mint az alkotmányból eredő jog maradéktalan megvalósulásának. Beregszászi Anikó és Cserniczkó István ezt úgy fogalmazták meg, hogy „*de iure* Ukrajna államnyelve az ukrán, az orosz hivatalos nyelvi státusú, a kisebbségi nyelvek beszélőinek pedig lehetőség nyílik anyanyelvük használatára a társadalmi élet minden szintjén, azokon a területeken, ahol nemzetiségileg többséget alkotnak. *De facto* (...) a magyar nyelv helyzete Ukrajna függetlenné válása után sem sokat változott a Szovjetunióban fennállt státusához képest.”

Ukrajna nyugati része, a többi Kárpát-medencei régióhoz képest szegény. A gazdasági elmaradást tetézi a szovjet idők nehezen túlléphető hatása, amely súlyként nehezedik a demokratizálódni vágyódó országra.

A magyar nyelv minél szabatosabb használata, jogászi körökben a jogi szaknyelv minél teljesebb megismerése nehéz feladat. Ebben a küzdelemben van különösen nagy szerepe a kárpátaljai magyar oktatásnak. Tapasztalataim szerint a muravidékihez hasonló mértékben archaizálódik és szegényesedik el a nyelv e régióban. A szakszókincset megtanulni és/vagy fejleszteni csak autodidakta módon van lehetőség.

Interjú-alanyaim szerint szükség lenne magyarországi kapcsolatokra, közös programokra. E közös programok megvalósításában akadályt képez Ukrajna ez idő szerint kifejezetten nehézkes állampolgársági és idegenrendészeti szabályozása. Példa erre a többes állampolgárság kizárása, bonyolult és drága vízumrendszer, meghívólevél-rendszer, drága kötelező biztosítás. Ez a körülmény alapvetően

nehezíti meg az anyaországgal való, valamint az elcsatolt régiók közötti kapcsolattartást.

Mindezek figyelembe vételével megállapítható, hogy az anyaországnak több figyelmet kell(ene) szentelnie Kárpátaljára — történjen ez a kormányzat, a regionális politika, a civilek vagy a tudomány terén.

6.2.3. Románia

A vonatkozó normaanyag ismertetése

Romániában is a korábbiakban már tárgyalt alkotmányos rendelkezéseket fejtik ki és egészítik ki az egyes alsóbb szintű jogszabályok. Ilyen a polgári perrendtartásról szóló törvény 142. szakasza, a büntető eljárási törvény 7-8. szakasza, a közigazgatási törvény, valamint az igazságszolgáltatás szervezetéről szóló organikus törvény 14. szakasza.

A Polgári perrendtartás a következő szabályt tartalmazza.⁵²
„142. § (1) Ha a fél vagy a tanú nem ismeri a román nyelvet, akkor engedéllyel rendelkező tolmácsot lehet igénybe venni, ennek hiányában egy szavahihető személyt lehet alkalmazni. Ez utóbbi esetben a szakértőkre vonatkozó rendelkezések az irányadók.

(2) A bíró eskü nélkül betöltheti a tolmács szerepét.”

A büntető perrendtartás 7-8. szakaszai a következőképpen rendelkeznek:

„7.§ A tárgyalás lefolyásának módjai

(1) A büntetőjogi tárgyalás román nyelven folyik le.

(2) Azon adminisztratív területi egységek esetében ahol más nemzetiségű népesség is lakik, mint a román, ezen nemzetiségek anyanyelvének használata biztosított.

8.§ Hivatalos nyelv tolmácsos keresztül való használata

Azon felek, akik nem beszélik azt a nyelvet, amelyen a tárgyalás folyik, lehetőségük van megismerni az ügy iratait, a bíróság előtt felszólalni és védőbeszédet mondani fordító által.”

Az igazságszolgáltatás szervezetéről szóló organikus törvény 14. szakasza a következőket tartalmazza:

„(1) Az igazságszolgáltatási eljárás román nyelven folyik.

(2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak a bíróságok előtt joguk van anyanyelvük használatára.

(3) Ha egy vagy több fél kéri, hogy anyanyelvét használhassa, a bíróság köteles ingyenesen hivatásos tolmácsot vagy fordítót kirendelni.

(4) Ha valamennyi fél kéri vagy egyetért az anyanyelv használatával, a bíróságnak biztosítania kell e jog gyakorlását, akár csak az eljárás megfelelő vezetését a

⁵²A hatályos szöveget Gyergyószentmiklóson románul kaptam meg, fordításában Demeter Gellért, a Flachbarth Ernő Kutatócsoport tagja segítette — csakúgy mint az alábbi jogszabályok esetében is.

kontradiktóriusság, szóbeliség és a nyilvánosság elvének tiszteletben tartásával.

(5) Az ügy iratait csak román nyelven kell elkészíteni.

(6) A felek anyanyelven folytatott vitáit rögzíteni kell és román nyelven lejegyezni. Az érdekeltek fordítással és ezek lejegyzésével kapcsolatos kifogásait a bíróság az ügyben folytatott vita lezárásáig bírálja el, és döntését az eljárást lezáró határozatban rögzíti.

(7) A tolmács vagy a fordító valamennyi olyan iratot aláír a megegyezés tanúsítása céljából, amelyeket az ő fordítása alapján foglaltak írásba vagy jegyeztek le.”

Ezen új jogszabály a korábbihoz képest minimális eltéréseket tartalmaz, mindazonáltal a nyelvhasználat érvényesülésében egy súlyos alkalmazási hibára ad lehetőséget. A fentiekben tárgyalt Alkotmányt a 2003-as módosítás kiegészítette azzal, hogy a kisebbségi állampolgároknak joguk van arra, hogy anyanyelvükön fejezzék ki magukat a bíróságok előtt. A korábbi szöveg csak az iratbetekintési jogot említette, illetve a tolmács általi kommunikációt. A tolmács igénybevétele az új organikus törvényben sem változott meg, hiszen az organikus törvény 14.§ (3) bekezdésében az anyanyelvhasználatot tolmács által teszi lehetővé. Az Alkotmány és az organikus törvény közötti koherencia viszont felborulni látszik, hiszen az alaptörvény hatályos szövege csak a büntetőeljárásban teszi ingyenessé a feleknek a tolmács használatát, a szervezeti törvény viszont a fent hivatkozott (3) bekezdésében általánosan lehetővé teszi az ingyenes tolmács-szolgáltatást. A felhasznált jogszabályok szerint a *lex specialis*-elv is erőteljesen sérül, hiszen a generális törvény részletesebben rendelkezik, mint a speciális. Természetesen a jogalkalmazás is a kevesebb ellenállás irányába mozdul el: az alkotmány rendelkezéseit alkalmazza, így civil ügyekben a tolmács költségeit a fél viseli.

Románia bírósági felépítése hasonlít a magyarországihoz: városi, megyei és táblabíróságok vannak, valamint a Legfelsőbb Ítélo- és Semmítőszék, Bukarestben. A 42 megyének megfelelő számban működnek megyei bíróságok. A 15 táblabíróság illetékességébe 2-4 megyei bíróság tartozik. Székelyföldet tekintve pl. a csíkszeredai megyei bíróság illetékességébe tartozik a gyergyói, székelyudvarhelyi, csíkszeredai városi bíróság, a marosvásárhelyi táblához pedig a Hargita, Kovászna és Maros megyei bíróságok.

A közigazgatási törvény a következő rendelkezéseket tartalmazza e tárgykörben:⁵³

17. szakasz

Azokban a területi-közigazgatási egységekben, amelyekben a lakosság több mint 20%-a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgár, a helyi közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell az anyanyelv használatát is a velük fenntartott

⁵³2001. április 23-i 215. sz. törvény. Monitorul Oficial nr. 204. 2001 április 23. A törvény és a végrehajtási rendelet magyar nyelvű fordítását és elemzését Dr. Veress Emőd kéziratában találtam meg (Kézirat a szerzőtől; Babes-Bolyai Tudományegyetem, Sapientia-EMTE, Csíkszeredai Karok).

kapcsolatokban, az Alkotmány, a jelen törvény és a Románia által részes félként aláírt nemzetközi szerződések előírásainak megfelelően.

40. szakasz [A helyi tanács - lásd helyi önkormányzat - ülései.]

(7) Azokban a községekben vagy városokban, ahol a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok részaránya 20% feletti az összlakossághoz viszonyítva, a napirendet az illető nemzeti kisebbség nyelvén is nyilvánosságra hozzák.

43. szakasz

(3) Az ülések munkálatai román nyelven, az állam hivatalos nyelvén folynak. Azokban a helyi tanácsokban, amelyekben a tanácsosok összlétszámának legalább egyharmada valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, a tanácsüléseken az anyanyelvet is lehet használni. Ezekben az esetekben biztosítani fogják, a polgármester gondoskodásával, a román nyelvre való fordítást. Valamennyi esetben a tanácsülések dokumentumait román nyelven állítják össze.

51. szakasz

Azokban a területi-közigazgatási egységekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok részaránya nagyobb az összlakosság 20%-nál, a normatív jellegű határozatokat az illető kisebbség anyanyelvén is köztudomásra kell hozni, és az egyedi jellegűeket, kérésre, anyanyelven is közölni kell.

90. szakasz

(1) A helyi közigazgatási hatóságok és az állampolgárok közötti kapcsolatokban a román nyelvet használják.

(2) Azokban a területi-közigazgatási egységekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok részaránya meghaladja a lakosság 20%-át, a helyi közigazgatási hatóságokkal és ezek saját szakigazgatási szerveivel való kapcsolatukban, szóban vagy írásban, anyanyelvükön is fordulhatnak, és a választ mind román nyelven, mind az illető kisebbség nyelvén megkapják.

(3) A (2) bekezdésben előírt feltételek között, azoknak a hivataloknak a betöltésére, amelyek feladatkörébe a közönséggel való kapcsolattartás is beletartozik, olyan személyeket is alkalmaznak, akik az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvét is ismerik.

(4) A helyi közigazgatási hatóságok biztosítják a települések és a fennhatóságuk alá tartozó közintézmények elnevezésének, valamint a közérdekű közleményeknek a kifüggesztését az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvén is, a (2) bekezdésben előírt feltételek szerint.

(5) A hivatalos iratokat kötelező módon román nyelven kell elkészíteni.

106. szakasz

(8) Azokban a megyékben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok részaránya meghaladja a 20%-ot a lakosság számából, akkor a megyei tanács napirendjét a nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok nyelvén is köztudomásra kell hozni.

Végül a 110. szakasz megyei szinten ismétli meg a 43. és 51. szakaszok rendelkezéseit, tehát a 20%-os küszöb fölött, a megyei tanácsi határozatokat is közzé

kell tenni az illető kisebbség anyanyelvén is, illetve egyharmados részarány esetén használni lehet az anyanyelvet a megyei tanácsok munkálatain.

A közigazgatásban való nyelvhasználat részletes kérdéseit a 2001. évi 1206. kormányhatározat tartalmazza, amely egyben a fentebb idézett közigazgatási törvény végrehajtási szabálya is.⁵⁴ Az összesen 18 szakaszból álló jogforrás általános és különös részre tagozódik és az alábbi területeket szabályozza:

- Anyanyelvű tájékozódás a helyi és megyei tanácsok napirendjéről, valamint az ezek által elfogadott határozatokról [2.§(1) bekezdése];
- Az állampolgároknak joguk van anyanyelven, szóban vagy írásban, a helyi közigazgatási hatóságokhoz és a helyi és megyei tanácsok saját szakapparátusához fordulni, a választ pedig mind román nyelven, mind pedig anyanyelvükön megkapni [2. §(2) bekezdése];
- A helyi vagy megyei tanácsokban, amelyekben a tanácsosok összlétszámának legalább egyharmada valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgár, az üléseken az anyanyelv is használható (3. §);
- A helységek nevének az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvén való feliratozása [4. §(1) bekezdése];
- A közintézmények nevének, valamint a közérdekű hirdetéseknek az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvén való feliratozása, illetve kifüggesztése [4. §(2) bekezdése].

A különös rész (5-13§) részletesen taglalja a közigazgatási anyagi jogi kérdéseket, különös tekintettel a polgármesterek, helyi vagy megyei tanácsok és a jegyző nemzetiségi nyelven való működésének lehetőségeire. A jogszabály hatósági eljárásokról nem szól. Fontos szabályozás azonban, hogy a román nyelvet teszi meg a közigazgatási szervek működésének főszabályául. Azokban a helyi vagy megyei tanácsokban azonban, amelyekben a tanácsosok összlétszámának legalább egyharmada (33%) ugyanazon nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgár, a rendes vagy rendkívüli üléseken az anyanyelv is használható. Minden esetben a tanácsülések dokumentumai román nyelven, az állam hivatalos nyelvén készítendőek. Ilyen esetekben a polgármesterek és a megyei tanács elnökök kötelessége a román nyelvre történő teljes és egyidejű fordítás biztosítása. [6. §(1)-(2)]

Azon a területi közigazgatási egységekben, ahol a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok létszáma meghaladja az összlakosság 20%-át, a helyi közigazgatási hatóságok által szervezett rendezvényeken a román nyelv mellett az illető kisebbség nyelve is használható [9.§ (1)]. Ugyanígy, a húsz százalékos küszöb vonatkozik a helységnevek megjelölésére és az intézmények megnevezésére is.

⁵⁴2001. évi 1206. kormányhatározat a nemzeti kisebbségek közigazgatásban történő anyanyelvhasználatáról.

A házasságot kötni csak akkor lehet kisebbségi nyelven, ha az anyakönyvvezető ismeri azt a nyelvet [9.§ (2)], az anyakönyvi okiratokat és hatósági bizonyítványokat azonban csak románul lehet kiállítani [9.§ (4)].

A kormányhatározat a felhatalmazások között (1.§) hivatkozik a helyi közigazgatási törvény mellett a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményre⁵⁵ és más, Románia által aláírt nemzetközi egyezményekre és szerződésekre.⁵⁶

A 33 és 20 százalékos küszöb felállításával (lásd Felvidék) sok nehézséget és méltánytalan megkülönböztetést hozott létre a normaanyag. A nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok arányát a romániai népszámlálás és lakosság-összeírás adatai alapján állapítják meg. (17. §)

A nyelvi jogok gyakorlásának minden költségét a kormányhatározat a helyi önkormányzatok költségvetésébe utalja (16.§). A fordítást szervezeten belül kell megoldani: így azt mindkét nyelvet bíró hivatalnokok látják el (15.§). Továbbá a helységnev táblák felállításának költségeit is az önkormányzat fedezi.

Érdekes rendelkezést tartalmaz a záró rendelkezések 18. §-a, amely szabálysértésnek minősíti a fenti nyelvi rendelkezések végrehajtásának megtagadását és pénzbírság kiszabását teszi lehetővé (2. bekezdés). Interjúim során azonban ilyen bírság kiszabásáról, illetve bármilyen szankcióról nem kaptam információt beszélgető partnereimtől.

Tanulmányutam során rákérdeztem a *csángó magyarok* helyzetére: tudják-e magyarul érvényesíteni jogaikat? A válasz rövid volt: Csángóföld minden szinten román nyelvű hatóság illetékességi körébe tartozik. Első fokon az onyesti (románul: G. Georghiu-Dej) bíróságra járnak, másodfokon a Bákó megyei bíróságra. A Kárpátok keleti felén nincsen magyar nyelvű jogász az igazságszolgáltatásban.

Románia közigazgatási (önkormányzati) berendezkedése: települési önkormányzat, megyei önkormányzat. Nincs regionális önkormányzat, viszont minden megyében létezik az ún. prefektus, aki a kormányzat által kijelölt személy és az önkormányzatok törvényességi ellenőrzését, valamint egyes közpénzek elosztását látja el.⁵⁷ A 2004. évi választásokat követően először neveztek ki magyar prefektust: Kovászna megyében György Ervin személyében. Magyar többségű önkormányzatok csak a Székelyföldön találhatóak, ahol a települések több, mint 70%-ban a magyar nemzetiség által lakottak.

A megismert gyakorlat bemutatása

A hatóságok előtti nyelvhasználat terén a rendszerváltozás nem lépett előbbre a Ceaușescu-rezsim idején vezetett gyakorlattól. 2001-ben az ún. közigazgatási

⁵⁵A 33/1995-ös törvény ratifikálta.

⁵⁶Az e témakört legrészletesebben szabályozó Nyelvi Chartát azonban Románia mai napig nem ratifikálta.

⁵⁷Lásd az Alkotmány 123. szakaszát.

törvény hozott változást. Ez vezette ugyanis be a 20%-os küszöböt a közigazgatási hatóságok magyar nyelvhasználatára, amely elsősorban az utcanevekre, helységnévtáblákra vonatkozik. E (látszólagos) kétnyelvűség azonban nem érinti a közigazgatási eljárás nyelvét, legyen az ingatlan-nyilvántartás,⁵⁸ birtokvédelem, házasságkötés, szakigazgatás vagy bármi.

A közigazgatási eljárásban (csakúgy mint a polgári és büntető eljárásokban) csak a román nyelv az elfogadott. Ez teljes mértékben igaz az írásbeliségre; magyar nyelvű szóbeliség csak a magyar többségű területeken folyik. Az idézéstől a határozatokig, és minden jegyzőkönyv azonban egy nyelven születhet. Minden fordítás költsége az ügyfelet terheli, ezért például Székelyföldön gyakorlat — Nagy István jegyző úr és munkatársai tájékoztatása szerint —, hogy a kézhez kapott okiratot nem is fordíttatják le, hanem az önkormányzatban szóban mondatja el magának az ügyfél. Ha az eljárás során magyar nyelvű okiratot kell bemutatni a hatóságnak, azt csak annak hivatalos fordításával lehet megtenni. (Minden eljárásnál fontos tudni, hogy Székelyföldön a magyarság nagy része nem tud románul, a fiatalok egy része nem is hajlandó megtanulni.)

A fenti jogszabály-ismertetésből is kitűnik, hogy a legrészletesebb nyelvhasználati szabályozás a közigazgatást érinti. Mindez azonban elsősorban anyagi jogi területeket érint (ülések nyelve, szervezeti döntések, napirendek fordítása, települések elnevezése) és nem közvetlenül az eljárásjogot.

A polgári eljárásban is kizárólagos a román nyelv használata, illetve az Alkotmány által biztosított tolmács (erdélyi szóhasználatban: fordító) a főszabály. Ez alól kivételt a Pp — a fent említetteknek megfelelően — oly módon tesz, hogy a bíró magára vállalhatja a tolmács szerepét. Ezt alkalmam volt a gyakorlatban egy csíkszeredai megyei bírósági tárgyaláson látni: a bíró magyarul kérdezi a feleket és románul diktál a jegyzőkönyvbe. Ha az egyik fél vagy a bíró román, az egész eljárás románul zajlik és a jogi képviselők értekeznek a többségi nyelven. A kisebbségi fél ilyenkor nem tudja követni az eljárást, csak arról van tudomása, mit a képviselője neki elmond. Egyik székelyföldi ügyvéd interjú-alanyomnak volt olyan tapasztalata, hogy miközben a megyei bíróságon a tárgyalás során a bíróság kérdését fordította ügyfelének magyarra, a bíró szólt, hogy használjon tolmácsot. Erre az ügyvéd kikérte magának, hogy a bíróság meghatározza, hogy ő és ügyfele milyen nyelvet használjon.

A tárgyaláson további érdekes tapasztalattal gazdagodtam: egy tárgyalási napra (egy bírónak egy tárgyalási napja van egy héten) általános, hogy 50-60 tárgyalás folyjon le, amely következtében szinte futószalagon következnek egymás után a tárgyalások. A felek és az érdeklődők azonban saját tárgyalásuk előtt jó idővel beülnek a tárgyalóterembe, hogy le ne késsék ügyüket, közben meghallgatnak 5-10 egyéb tárgyalást is. Akinek bármi okból ki- vagy bemenni való

⁵⁸Az ingatlan-nyilvántartás pikantériája, hogy mai napig nincs egységes nyilvántartás Romániában: Erdélyben az 1600-1700-as évektől (természetesen ma románul) vezetett telekkönyvi rendszer él, ám a Havasalföldön ún. regisztrációs rendszer van.

oka támad, szabadon megteheti. Ennek következményeként folyamatos emberáramlás zajlik a zsúfolt teremben, miközben az egyes tárgyalások lezárását abból vettem észre, hogy a „sárga aktát” (dossar) visszaadta a jegyzőkönyvvezetőnek és kérte a következőt.

Bíró interjú-alanyaim határozottan állították, hogy nem szeretnek tolmácsot igénybe venni, mert kétszeresére lassítja az eljárást. Ez természetesen csak a Székelyföldre igaz, mert Erdély egyéb területein sehol nem beszélnek magyarul a tárgyalásokon. Kincses ügyvéd úr tapasztalata szerint két magyar a bíróságon előbb beszél románul, mert nem tudják, hogy rajtuk kívül van még ott nemzetársuk.

A tolmács, mivel mindent kétszer kell elmondani, ténylegesen lassítja az eljárást. Ebből le lehet vonni azt a következtetést is, hogy nem szinkron-tolmácsolás zajlik, hanem egy-egy elmondott gondolatsort fordítanak le. Csíkszeredai ügyvédek, Schulleri kisasszony és Sükös úr hozzátették, hogy mindemellett a tolmácsok rendkívül pontatlanok, vagy túl művészien akarnak fordítani és emiatt fontos (szak)szavak maradnak ki. Romániára és Erdélyre általánosan igaz, hogy az eljárási tolmácsokat alulfizetik, ezért nagyon kevesen mennek e pályára. Így a bíróságokon csak elvétve lehet tolmácsot találni, és a minőség versenyztetéséről szó sem lehet. Ebből a helyzetből és abból a tényből, hogy Székelyföldön is a bírák közel fele nem tud magyarul, alakult ki például Csíkszeredán mind városi mind megyei szinten az a gyakorlat, hogy ha a bíró nem vállalja a Pp szerint a tolmácsolást, arra vagy az érettségizett jegyzőkönyvvezetőt, vagy egy, az ügyben nem érdekelt ügyvédet kérnek fel. Ez utóbbit azért tartják megfelelőnek, mert az ügyvédek közötti szakmai megbecsülés megakadályozza, hogy egymás ügyét neheztendő fordítsanak. Mindennek alapjául a Pp. idézett szövege szerinti „szavahihető ember” kategóriáját hozzák fel.

Az ügyvéd és a bíró, mégha magyar nemzetiségűek is, szinte minden esetben románul értekeznek, mert legtöbb beszélgető partnerem tapasztalata szerint a magyar szakszókincset nem ismerik mélységében, ezért sokkal nagyobb megterhelés számukra szabatos magyarsággal fogalmazni, mint románul, amely nyelven az egyetemet végezték és az eljárást hivatalosan vezetni kell.

Mind az idézést, mind a határozatot románul kapja kézhez a fél. Csíkszeredán Sükös úr hívta fel figyelmemet, hogy a városi és a megyei bíróság — utalva itt a gyergyói hivatkozott rossz tapasztalatokra — két nyelven idéz, míg a marosvásárhelyi táblabíróság csak románul. Mindenféle határozat csak románul születhet, ezért ha a fél saját költségén nem fordíttatja le, általában a jogi képviselője mondja el annak tartalmát. A meglátogatott önkormányzatok és a bíróságok egyöntetűen mondták, hogy hivatalos fordítást csak ritka esetben kérnek az ügyfelek.

Pozitív tapasztalat viszont, amiről Schulleri ügyvédnő tájékoztatott, hogy a csíkszeredai törvényszéken az eljáró tanácsokat úgy osztják be, hogy egy magyarul tudó bíró legyen köztük, vagy ha nincs, a jegyzőkönyvvezető tudjon magyarul. Ezzel biztosítja a bíróság az anyanyelven való kommunikációt az eljárás során.

Ez viszont Erdély más területein nem érvényesül olyannyira, hogy nincs is, vagy csak elvétve lehet találni a bíróságokon magyarul beszélő bírót vagy ügyészt.

A *büntető eljárásban* hasonló a helyzet. A székelyföldi városi bíróságokon találni a legtöbb magyarul beszélő jogalkalmazót. A székelyudvarhelyi bíróságon például öt bíró dolgozik, és mindannyian beszélnek magyarul, még a nem magyar nemzetiségűek is. Több magyar nyelvű vagy magyar származású ügyész dolgozik Udvarhelyen. Itt Erdős ügyész úr külön ki is emelte, hogy az ide kerülő többségi nemzetiségű bírák túlnyomó része, akik nem tudnak magyarul, mindent megtesznek azért, hogy a magyar nyelvet elsajátítsák - sikerrel. Csíkszeredán már más a helyzet: magyar ügyész első fokon nincs, bíró is csak kettő van. Megyei bíróságnak magyar elnöke van és három-négy magyar bíró is dolgozik itt, ám ez elenyésző ahhoz képest, hogy az ügyek mintegy 80%-ában magyar fél szerepel. Általában elmondható, hogy rendkívül kevés magyar bíró és ügyész van. A városi bíróságokról általában az a tapasztalatom, hogy nagyon kevés a bíró, így nincsenek ügyszaki besorolások: mindenki mindenféle ügyet tárgyal.

A csíkszeredai városi bíróságon büntető ügyet volt alkalmam hallgatni. A fentieknek megfelelően itt is a soron következő ügyek hozzátartozói bent voltak a tárgyalóteremben, úgyszintén az ügyvédek. A folyamatos járkálást itt sem értékelte a bíróság zavaró tényezőnek, rendre intés csak egyszer, beszélgetés miatt volt, akkor is magyarul szólt ki a bíró egy népes családnak. A terhelt kihallgatásakor a bíró magyarul kérdezett, de románul diktált a jegyzőkönyvbe. A magyarul nem értő ügyész a kihallgatást csak a jegyzőkönyv szerinti tartalmából ismerhette meg. A bíró viszont nem a hagyományos értelemben vett tolmácsi szerepet látta el, így a végzését, ítéletét román nyelven hozta — amit a terhelt nem értett. A tárgyalások az első fokú büntető ügyben is rendkívül gyorsan folytak, napi 50-60 tárgyalás itt sem ritka.

Malaiesiu bírónő és Erdős ügyész úr tájékoztatása szerint kényes kérdés a magyar anyanyelvű személytől felvett román jegyzőkönyv hitelességének elismeretése. Rendszerint a nyomozás során felvett jegyzőkönyveket támadják meg a terhelt az eljárás során, mondván, nem tudnak románul, nem ismerik annak tényleges tartalmát. 2005 tavaszi ügy: csalás büntetével gyanúsítottak egy magyarországi és egy székelyudvarhelyi személyt. A kihallgatást egy magyarul kiválóan tudó ügyész magyarul vezette, és jelen volt a terhelt magyar származású védője is, aki mindkét nyelvet kiválóan ismerte. A végén — természetesen — románul vezetett jegyzőkönyvet írt alá a kihallgatott magyarországi terhelt. Az elsőfokú udvarhelyi ítéletet Csíkszeredán megfellebbezte az elítélt, mondván, nem ismerte a jegyzőkönyv tartalmát. A megyei bíróság tehát új eljárásra kötelezte a városi bíróságot. E visszaélés rendszeresen, szinte minden, vagy minden második ügyben visszatérő elem. Egységes gyakorlat nem alakult ki, de Székelyudvarhelyen bevezették, hogy a nyomozati jegyzőkönyv végén a nyilatkozatok között azt is aláírja a kihallgatott, hogy „a jegyzőkönyvet teljes terjedelmében az anyanyelvére lefordították”.

A bizonyítási eljárás a büntetőügyekben is románul zajlik. Büntető ügyben a költségmentesség csak a tárgyaláson való tolmácsolást jelenti. Az írásbeli bizonyítékokat hivatalos fordítónak kell átültetni román nyelvre. A személyes iratokat már csak románul lehet fellelni, mert 1920-at követően a személyeket érintő, vagy házassági anyakönyvi bejegyzéseket mind lefordították. Napjainkban visszamenőleg sokadik felmenőig a felek, tanúk csak román nyelvű személyi iratokat tudnak felmutatni.

Az egész nyomozás során az ügy ura az ügyész. Mivel minden írásos dokumentumnak román nyelven kell szerepelni az aktában, rendszerint csak a szóbeli cselekmények: kihallgatások, házkutatás, helyszíni szemle zajlik magyarul - ha az ügyész tud magyarul. Ha nem tud, általában a helyi rendőr tud magyarul, ha nincs magyarul beszélő rendőr, szükség esetén tolmácsot vesznek igénybe. A nyomozó hatóságoknál alkalmazásban lévők többsége egyébként többségi nemzetiségű. Itt jegyzendő meg, hogy a diktatúra éveiből fennmaradt gyakorlat ma is él, miszerint magyar településre a belügyi szervek igyekeznek román származású rendőrt helyezni. Így alakulhat ki olyan helyzet, hogy színmagyar faluban az egyetlen román a rendőr. Ha románul nem tudó személyt kell ilyen körülmények között kihallgatni, rendszerint a rendőr által jegyzőkönyvbe szánt tények kerülnek rögzítésre.

Az eljárásjogok gyakorlatát követően egyéb felmerülő kérdésről is szót kell ejteni, elsőként *a román hivatalos lapról*, a Monitorul Oficialról, amelynek Bukarestben készülő hivatalos magyar fordítása is van. A gyergyószentmiklósi önkormányzatban nyert tapasztalatom szerint azonban a magyar fordítás három ok miatt használhatatlan: 1) nem a teljes közlőnyt fordítják, hanem csak valamilyen szempont szerinti válogatását.⁵⁹ Hogy a válogatás arányát érzékeltessem: májusi látogatásom idejére 2005-ben 373 szám jelent meg románul és 80 magyarul. 2) Jelentős késéssel érkezik a fordítás. A polgári perrendtartás például gyakori módosításoknak volt kitéve. Az elmúlt években volt, hogy mire megjelent a Pp. hivatalos magyar fordítása, már hatályát is veszítette. 3) Pontatlan és rossz a fordítás — ezt alátámasztotta minden, a magyar közlőnyt ismerő interjú-alanyom. Mivel a fordítók nem ismerik a magyar szakszókincset, sokszor „romanizált” átíratát adják a magyar nyelvnek, amitől érthetetlen vagy éppen félreérthető lesz a fordítás. A jogalkalmazó jogászok (bírák, ügyészek, ügyvédek) nem használják munkájukban a magyar nyelvű közlőnyt, hiszen a román nyelv birtokában vannak és a román nyelvű közlőny a legmegbízhatóbb forrás.

Magyar-román jogi szótárt 1978-ban adott ki a Kriterion kiadó, Bukarestben. Azóta nincs új szótár, pedig — elsősorban önkormányzati és ügyvédi munkában — hasznos lenne. Arról nem is beszélve, hogy az európai uniós szakszókincs egyáltalán nem ismert Erdélyben. Schulleri ügyvédnök tájékoztatása szerint jelenleg

⁵⁹A szelekció vezérfonalát nem volt alkalmam megtudni: tartalmaz a magyar nyelvű közlőny törvényeket és rendeleteket is, és nem csak olyan jogszabályokat, amelyek kisebbségi tárgyúak. Minden bizonnyal „fontossági” mércének vetik alá Bukarestben a fordításra szánt normákat.

Veress Emőd úr (aki egyben a Babes-Bolyai Tudományegyetemen oktat terminológiát) dolgozik egy új szótáron.

Romániai magyar jogászoknak az elmúlt években bekövetkezett változásokig nem volt szakmai szervezete. Egyelőre kevésbé ismert körben, új kezdeményezésként jött létre a *Romániai Magyar Jogászok Egyesülete*, az első magyar jogászokat tömörítő szakmai egyesület.

Bíráknak megyei szinten van havonta továbbképzésük, ahol 1-1 témából kijelölt bírók felkészülnek — tájékoztatott Dobricza elnök úr. Ezek azonban nem magyar nyelvű szakmai megbeszélések.

A *szakvizsgák* rendje sok problémát okoz a magyar jogászok elhelyezkedésében. Az ügyvédi vizsga elkülönül a bírói és ügyészi szakvizsgától. Az utóbbiak központi szervezésben, Bukarestben kerülnek megírásra, amelynek sikeres abszolválása esetén központi kihelyezéssel kerülnek ki a bírák, ügyészek a munkahe-lyükre. A Ceaușescu-rezsim alatti gyakorlat, hogy magyar munkavállalót (legyen az tanár, orvos vagy jogász) csak a Kárpátokon túlra helyeztek mára már nem él, viszont az elhelyezés ma is nehezen követhető. Ez azt jelenti, hogy egy magyar származású jogász, ha sikeresen abszolválta a szakvizsgáját, egyenlő eséllyel kerül a Kézdivásárhelyi vagy a Iasi-i bíróságra. A jelöltek ugyan kérhetik, hogy hova szeretnének elhelyezkedni, de Veress Emőd úr tájékoztatása szerint ún. „opció” alapján nyerik el bírósági helyeiket, amely szerint a jobb vizsgaeredménnyel rendelkező jelölt választ először a lehetséges helyek közül, a többiek a fennmaradó helyek közül ugyanilyen rendben. (Egyik bíróságról a másikra már pályázatos módszerrel tudnak átjelentkezni bírák.) A vizsga sikere azonban nem elhanyagolható szempont: bár súlyos bíróhiány van Romániában, olyan szigorú az értékelés, hogy (minden beszélgető-partnerem egyöntetű tájékoztatása szerint) a 2005. évi vizsgára jelentkezett 900 főből egynek sikerült a szakvizsga, noha 450 helyet lehetne feltölteni. Mindezek okait nehéz feltárni. Beszélgető partnereim első sorban a napjainkra felhígult jogászképzést említették. Mint azt Nagy ügyvéd úrtól megtudtam, Romániában tradicionálisnak mondható jogászképzés csak Kolozsvárott, Bukarestben és Iasiban van, az újonnan megnyílt jogi karokkal együtt azonban Romániában is mára túlképzésről beszélhetünk.

Az ügyvédi vizsga, minthogy elkülönült a bírótól, nem központosított. Schulleri ügyvédnő vázolta fel, hogy milyen fejlődésen ment keresztül az elmúlt öt évben az ügyvédi szakvizsga intézménye: a 2001-es évben Bukarestben központi vizsgát kellett tenni a jelölteknek professzorok előtt - ami a vizsgák tömeges sikeretelenségét jelentette. 2003-ban átalakították a rendszert és 5 központi helyen, az ügyvédi kamara szervezésében zajlott a vizsga (immáron nagyobb sikerrel), míg mára, 2004-től a megyei ügyvédi kamarák vizsgáztatnak.

Látható, hogy a két szakvizsga nehézségi foka között nagy különbség van. Nem is meglepő, hogy a végzett joghallgatók nagy része ügyvédi pályára lép — mégha a megélhetés nem is mindig biztosított. A szakvizsgák egységesítésére a közeljövőben — Kincses ügyvéd úr szerint — nincs kilátás.

Végezetül pár gondolatot kell szólni a 2005 nyarán megszületett *kisebbségi törvényről és az azzal kiváltani szándékozott 1945-ös nemzetiségi statútumról* Kincses Előd ügyvéd úrral és Csapó József elnök úrral részletes beszélgetésben ismerhettem meg e két dokumentum összehasonlításának gyakorlati oldalát. E két beszélgetés és a két szöveg összehasonlítása alapján emelem ki a nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezéseket.

Az 1945. február 7-én elfogadott 86/1945 sz. törvény – formálisan – a mai napig hatályban van, csak létezéséről alkotott emlékek koptak ki mind a bukaresti hatalomból, mind az RMDSZ vezetéséből.⁶⁰ A statútum 30%-os nemzetiségi küszöböt állított fel, amely felett viszont a hatóságok kötelesek voltak:

1. az illető körzet 30%-át kitevő lakosság tagjai által saját anyanyelvükön kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhettek volna,
2. a beadványok felett ugyanazon nyelven határozni, és
3. a felet saját anyanyelvén meghallgatni.

Az ilyen kisebbségi körzetekben tevékenykedő bírácoknak és tisztviselőknek ismerniük kellett az illető nemzetiségek nyelvét is. Egyébként a nevek és utcanévek anyanyelven való írásáról, a törvények anyanyelven való közzétételéről, az állami és felekezeti elemi, közép fokú és felső fokú anyanyelvi oktatásról, a kolozsvári tudományegyetem jogtudományi és bölcsészeti karán a magyar és német nyelvű tanszékek létrehozásáról is rendelkezik a statútum.

Ehhez képest az RMDSZ vezetésének támogatását élvező kisebbségi törvénytervezet 34. szakasza⁶¹ annyit mond az eljárásjogokban való anyanyelvhasználatról, hogy azt a „törvény által szabályzott módon” kell biztosítani. Ez azt jelenti, hogy ha csak a hivatalos szervek előtti nyelvhasználatot tekintjük, *az EU csatlakozásra váró Románia kisebbségi törvénye óriási visszalépés az 1945-ben meghúzott szinthez képest!*

A kisebbségi törvény-tervezet egyébként további aggályos szabályozást tartalmaz a kisebbségi szervezetek választáson való indulásához szükséges méltánytalanul magas ajánlását, és a „kulturális autonómia” kizárólagosan az RMDSZ-hez való kötöttségét illetően. Az autonómia döntéseit egyébként az RMDSZ által jelölt Tanács hozza, de annak végrehajtását az állami szervek végzik — ami gyakorlatilag megöli az autonómia lényegét.

Összefoglalás, következtetések

Romániában amellet, hogy jogász-túlképzés van, a bíróhiány is jelentős. A bírói/ügyészi szakvizsga túlzott szigora miatt viszont nem jelentkezik és nem kerül elegendő számú magyar jogalkalmazó erdélyi (elsősorban székelyföldi) bíróságokra, ügyészségekre. Egyszerűbb ügyvédi irodát nyitni a magyar jogászoknak —

⁶⁰A kisebbségi törvénytervezet elemzése: Kincses Előd: *Kisebbségi jogok Romániában 1945-ben és 2005-ben.* (kézirat a szerzötől, 2005.)

⁶¹Normaszöveget a www.rmdsz.ro oldalon találtam.

viszont a mennyiség növekedésével a minőség és a megélhetés lesz veszélyeztetett. Ahogy Sükös József csíkszeredai ügyvéd úr is hangsúlyozta, kirívóan kevés magyar bíró és ügyész van és azok sem elég fiatalok: a magyar nyelv a jogalkalmazásból kihalásos úton fog eltűnni.

Az eljárásjogok a kisebbségi nyelvet főszabályként tolmács útján teszik lehetővé, amellyel három fő probléma van: 1) nincs elég tolmács, mert túlságosan alulfizetett a szakma, 2) a létező tolmácsok (szak)szókincse is hiányos, képzettségük nem kielégítő; 3) a magyarul beszélő bíró nem veszi igénybe, mert az az eljárást nagyban lelassítja. Tolmács igénybevétele Közép-Erdélyben és Partiumban gyakori, illetve Székelyföldön a marosvásárhelyi táblabíróságon (ahol egyébként sincs magyarul tudó bíró).

Mivel — Kincses és Nagy ügyvédurak tájékoztatása alapján — Közép- és Dél-Erdélyben, valamint Partiumban nincs magyar nyelvhasználat a bíróságokon, a székelyföldi nyelvhasználatról tudunk részletesebben beszélni. Mivel Székelyföldön a bírák vagy tudnak magyarul, vagy olyan tanácsban ítélik meg, ahol legalább az egyik bíró érti a magyar nyelvet, legtöbbször nem vesznek igénybe tolmácsot, amely egyébként csak büntető ügyekben jelent költségmentességet a fél részére. Ezért a bírák élnek az eljárási törvények fentebb idézett lehetőségével és magukra vállalják a tolmács szerepét. Ilyenkor a bíró magyarul beszél a féllel és románul diktálja a jegyzőkönyvet. Ez azonban korántsem jelent garanciát az eljárásban: 1) a legtöbbször román nyelvű ügyész a kihallgatást és a tanúvallomást csak a jegyzőkönyv szerinti tartalmából ismerheti meg. 2) A bíró viszont nem a hagyományos értelemben vett tolmácsi szerepet látja el, így például nem szó szerinti fordítást ad, csak tartalmi összefoglalást, illetve 3) a határozatát, amelyet román nyelven hoz, a terhelt/fél nem érti. Tolmácsolásra a bírón kívül — az eljárási törvényere hivatkozva — vagy az érettségizett jegyzőkönyvvezetőt, vagy egy, az ügyben nem érdekelt ügyvédet kérnek fel akkor, ha a bíróság egy tagja sem ért magyarul. Általános tapasztalat, ha polgári ügyben az egyik fél román, az egész eljárás nyelve román. Ezek, a fenti *alternatív tolmácsolási* gyakorlatok léteznek ma Romániában, amelyek alkalmazása az eljáró bíró, vagy más jogalkalmazó személyétől függ.

A *magyar szakszókincs hiánya* általános probléma Erdélyben. A bírákkal, ügyvédekkel készített interjúk alátámasztják, hogy a magyar jogalkalmazók szóban inkább használják a magyar nyelvet, de az írás sokszor nehézséget okoz nekik. A magyar szókincs hiányát jelenti, hogy gyakran a nem ismert magyar kifejezés helyett a román szó magyaros ejtésű megfelelőjét mondják. Mivel ez a magyar jogalkalmazókat is zavarja, kevésbé szeretik használni a magyar jogi szaknyelvet. Minden interjúalanyom egybehangzó véleménye szerint a szókincs fejleszthető magyar nyelven vezetett szakmai megbeszélésekkel, konferenciákkal, továbbképzésekkel.

A *csángó magyarok* nem tudják magyarul érvényesíteni jogaikat. Csángóföld az ítékezés minden szintjén román nyelvű hatóság illetékességi körébe tartozik:

első fokon az onyesti (románul: G. Georghiu-Dej) bíróság, másodfokon a Bákó megyei bíróság. A Kárpátok keleti felén nincsen magyar nyelvű jogász az igazságszolgáltatásban.

A *közeljövőt illető* legfőbb cél a magyar szaknyelv fejlesztése lehetne. A beszélgetések során a megkeresett bírák, ügyészek, ügyvédek, közigazgatási szakemberek kivétel nélkül a magyar szaknyelv fejlesztésére és szakmai továbblépésre alkalmas eszköznek tartották a magyar jogász-szervezetekkel közös (és bírák a magyar bírósággal közös) képzések, tréningek, konferenciák szervezését, akár rendszeres, akár ad hoc formában. Az ilyen rendezvények témájaként interjú-alanyaim bármilyen jogterületet jónak látnak olyan mélységig, amíg a téma közös és a jogalkalmazónak a napi gyakorlatban haszna származhat belőle.

A gyergyószentmiklósi önkormányzatban Portik jogtanácsos úr fogalmazta meg, hogy *de lege lata* kívánatos lenne, hogy a székelyföldi területen, ahol a lakosság túlnyomó többsége magyar nyelvű és e lakosság nagy része nem ért románul, automatikus legyen az eljárás során született határozatok magyar nyelvű fordítása. Ez vonatkozhatna az idéző végzéstől az ítéletig minden, a bíróság vagy közigazgatási szerv által kibocsátott iratra. Jelenleg ugyanis (a fent említett csíkszeredai idézéstől eltekintve) a felekkel való kommunikáció is többségi nyelven zajlik, bármennyire is nem értik azt az érintettek. Ez talán az első lépés lehetne az eljárásjogok (ügy)félbarátabbá formálására, amely Erdély lakosságának 30%-át kitevő magyarságát érintené kedvezően.

Minden beszélgetőpartnerem egyöntetűen állította, hogy a kisebbségi jogok előrelépésére (és azon belül a nyelvhasználat bővítésére) addig van lehetőség, amíg Románia készül az EU csatlakozásra. Ebben a két évben kell(ene) a romániai magyar érdekképviseleteknek úgy ellátni feladataikat, hogy ne maradjon elmulasztott lehetőség, mert később azokat pótolni minden bizonnyal nehezebb lesz.

Középtávú célként (egyetértésben Kincses ügyvéd úrral) megfogalmazható, hogy az 1945-ös kisebbségi, később nemzetiségi státútum által megfogalmazott szabályozási szintet kell elérni. Noha a dolgozat írásakor még formálisan hatályban lévő történelmi dokumentum nem került végrehajtásra, a benne megfogalmazott kisebbségvédelmi mechanizmusok és eszközök ma is sokat segítenének az erdélyi magyarság megmaradásában.

6.2.4. Szerbia

A vonatkozó normaanyag ismertetése

Szerbia-Montenegró, mint szövetségi állam, több szintre tagozódó kisebbségvédelmi jogszabálytárral rendelkezik.⁶² Huszonkét törvény szabályozza általában

⁶²E régió elemzéséhez nyújtott segítségéért külön köszönet illeti Pis Izabellát és Orosz Jánost!

a kisebbségvédelmet,⁶³ és ebből az alábbiak foglalkoznak kifejezetten a nyelvhasználattal: az eljárási törvények, a kisebbségi törvény, a nyelvtörvény, Vajdaság tartomány nyelvhasználati határozata, valamint egy hazánkkal kötött kisebbségi tárgyú nemzetközi szerződés.

A *közigazgatási eljárásról* szóló törvény⁶⁴ 16. cikke tartalmazza a nyelvhasználati rendelkezést, amely a szerb nyelvet cirill betűs írásmóddal teszi meg főszabálynak. Ez alól azonban még az első bekezdés kivételt tesz: „Azokon a területeken, amelyeken a törvénnyel összhangban hivatalos használatban van egy adott nemzeti kisebbségi nyelv, az eljárás ezeken a nyelveken is folyik.” A (2) és a (3) bekezdések pedig a tolmácsra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák, nevezetesen a szerb állampolgároknak, akiknek nem anyanyelvén folyik a tárgyalás, illetve minden külföldinek lehetősége van tolmács útján részt venni az eljárásban, illetve követni azt.

A *polgári eljárásról* szóló törvény⁶⁵ első és hatodik fejezetében találunk nyelvhasználati rendelkezéseket. Az általános rendelkezések között a 6. szakasz tartalmaz a fenti 16. cikk (1) bekezdésével megegyező szabályt.

A hatodik fejezet (96-99. §§) azonban, amely a „Nyelvhasználat az eljárásban” címet viseli, már részletesebb normaanyagot tár elénk. A 96. § garantálja az anyanyelvhasználatot, illetve a tolmács igénybevételének lehetőségét (1), amelyről a bíróságnak külön ki is kell tanítani a feleket (2). Minden fordítást tolmács végez (3). Az idézéseket, határozatokat és egyéb bírósági ügyiratokat a feleknek szerb nyelven kézbesítik. Amennyiben azonban a bíróságon nemzeti kisebbségek nyelve is hivatalos használatban van, a bíróság azoknak a feleknek, akik az adott nemzeti kisebbséghez tartoznak és az eljárás során erről megállapodtak, a kisebbség nyelvén kézbesíti az ügyiratokat (97.§). Ennek megfelelően a felek és más résztvevők azon a nyelven nyújthatják be folyamodványaikat a bírósághoz, amely az adott bíróságon hivatalos használatban van [98.§(1)]. Figyelemre méltó rendelkezés, hogy a felek és más résztvevők olyan nemzeti kisebbségi nyelven is benyújthatják folyamodványaikat, amely nincs hivatalos használatban a bíróságon, ha az összhangban van a törvénnyel (2). Ez a tagállami, illetve tartományi státútumokban megjelölt, de nem hivatalos használatban lévő nyelveket jelenti, amelyeken nem zajlik eljárás, de a beadott iratokat a bíróság lefordítja. A fentieknek megfelelően „a fordítás költségei, amelyek nemzeti kisebbségek Alkotmányban és a Kisebbségvédelmi törvényből fakadó jogaiból erednek, a bíróság hivatalát terhelik.” (99.§)

Érdekes és a Kárpát-medencében egyedülálló rendelkezést tartalmaz a 171.§: „a bíróságok egymás között azon a nyelven érintkeznek, amely náluk hivatalos

⁶³Göncz Lajos: Kisebbségi nyelvi jogok a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban — a pszichológus szemével (in: Nyelvi jogok...) 167.o.

⁶⁴JSZK Hivatalos Lapja 33/97 és 31/2001 szám. A normaszövegek nagy részét dr. Pis Izabella, a Flachbarth Ernő Kutatócsoport (PPKE) tagja segítségével szereztem be. Lásd Pis Izabella: Nyelvi jogok Szerbia és Montenegró eljárásjogában (szakdolgozat, 2005.).

⁶⁵Szerbia (tagköztársaság) hivatalos lapja 125/2004

használatban van. Amennyiben az ügyirat olyan nemzeti kisebbség nyelvén készült, amely a másik bíróságon nem hivatalos nyelv, akkor az iratot le kell fordítani szerb nyelvre.”

A *büntető eljárásról* szóló törvénynek⁶⁶ 7-10. cikkei foglalkoznak a nyelvhasználattal. Ebben ugyanúgy, mint a fenti jogszabályokban főszabályként a cirill betűs szerb nyelv van megjelölve, kivételként a kisebbségek hivatalosként elismert nyelve és írásmódja (7.§). A polgári perrendtartáshoz hasonlóan, büntető eljárást is lehet indítani, illetve a szervekhez fordulni (panasz, feljelentés egyéb folyamodvány) kisebbségi nyelven (8.§). Ha a kisebbségi nyelvet hivatalosként ismerik el, az eljárás minden mozzanata történhet kisebbségi nyelven (9.§): tanúkihallgatás, jegyzőkönyvvezetés, a bizonyítás, stb. Az eljárás nyelvén nem értő fél részére a bíróság tolmácsot rendel ki [9.§ (2-3)]. A határozatokat a bíróság fő szabályként szerbül állítja ki, de a kisebbség tagjai számára — ha az eljárás nyelve a kisebbségi nyelv volt — az ő nyelvükön küldik ki (10.§).

Fontos nyelvi rendelkezéseket tartalmaz a *nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságának védelméről szóló törvény*⁶⁷ A 10. szakasz szerint „a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogosultak anyanyelvük és annak írásmódja szabad használatára, a magán- és a közéletben.” A 11.§ szerint a kisebbségekhez tartozó személyek által hagyományosan lakott helyi önkormányzati egység területén, a kisebbségek nyelve és írása egyenrangú hivatalos használatban lehet (1). Az önkormányzatnak hivatalos nyelvként *kell* bevezetni azt a kisebbségi nyelvet, amelyet beszélő kisebbség lélekszáma eléri az összlakosság 15%-át (2).

A hivatalos nyelvhasználat alatt a törvény különösen a következőket érti [11.§ (4) bekezdés]:

- nemzeti kisebbség nyelvének használata a közigazgatási és bírósági eljárásban, valamint a közigazgatási és a bírósági eljárásnak a nemzeti kisebbség nyelvén való folytatása,
- a nemzeti kisebbség nyelvének használata a közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervek és a polgárok közötti érintkezésben,
- közokiratok kiadása, a hatósági nyilvántartások és személyi adatnyilvántartások vezetése a nemzeti kisebbség nyelvén is, továbbá a kisebbség nyelvén kiállított okiratoknak teljes érvényüként való elfogadása,
- a kisebbségi nyelv használata a szavazólapokon és a választási anyagban, valamint
- a képviseleti testületek munkájában való nyelvhasználat.

⁶⁶Szerbia Hivatalos Lapja 70/2001 és 68/2002. szám

⁶⁷A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja 11/2002. szám. A jogszabályszöveg magyar nyelvű elérhetősége:

www.mnt.org.yu/hu/frame.php?content=kisveddoc/ser/14-1-sermo-7

Mindezek mellett a törvény rendelkezik arról is, hogy a kisebbség nyelvén meg kell jelölni a közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szerveket, a helyi önkormányzat egységeit, a települések, terek és utcák nevét, valamint az egyéb helyrajzi megnevezéseket (5). Továbbá a szövetségi törvényeket és jogszabályokat a nemzeti kisebbségek nyelvén is közzé kell tenni (6).⁶⁸

A 11. cikk (7) bekezdése a központi szervekre vonatkozó rendelkezést tartalmaz: „Azon nemzeti kisebbséghez tartozó személyek, akiknek az aránya az utolsó népszámlálás szerint elérte a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság összlakosságának 2%-át, anyanyelvükön fordulhatnak a szövetségi szervekhez és jogosultak anyanyelvükön választ kapni.”

A *hivatalos nyelv-és íráshasználatról szóló törvény* a tagállami jogforrás a nyelvtörvények közül.⁶⁹ Bár a jogszabály hivatalos nyelvnek a szerbet jelöli meg és annak a cirill betűs írásmódját, „Szerbiának azokon a területein, ahol nemzetiségek élnek, a szerb nyelvvel egyidejűleg, ebben a törvényben meghatározott módon, a nemzetiségek nyelvei és írásmódjai is hivatalos használatban vannak” [1.§ (3) bekezdés].

Hivatalos nyelv- és íráshasználatnak különösen a következők minősülnek a törvény szerint (3.§):

- a szervek és szervezetek egymás közötti, valamint az ügyfelekkel folytatott szóbeli és írásbeli értekezése;
- a polgárok jogainak védelmével és kötelességeinek, felelősségének érvényre juttatásával kapcsolatos eljárás lefolytatása;
- a község területén közhatalmat gyakorló községi szervek és szervezetek nyilvántartásainak vezetése;
- a polgárok törvényben megállapított jogainak érvényesítése szempontjából jelentős közokiratok, valamint egyéb iratok kiadása;⁷⁰
- a dolgozók munkaviszonyból eredő jogainak, kötelességeinek és felelősségének érvényesítése, valamint
- a helységnevek és egyéb földrajzi nevek, a terek és utcák nevének, a szervek, szervezetek és cégek nevének kiírása, a nyilvánossághoz intézett felhívások, értesítések és figyelmeztetések megjelentetése, és más közlemények kiírása.

⁶⁸A törvényhely egy későbbiekben meghozandó további szabályozásra utal, amely majdan lehetővé teszi e jog érvényesülését. A kézirat lezárásakor a szabályozás még nem született meg.

⁶⁹Szerbia Hivatalos Közlönye 1991/45 — A jogszabály fordításában Pis Izabella, a Flachbarth Ernő kutatócsoport tagja segített.

⁷⁰E törvény 18.§-a szerint ha kisebbségi nyelven folyt az oktatás, az iskolai bizonyítványt is két nyelven kell kiállítani.

Hogy mely nyelv lehet hivatalos használatban, arról a 11. cikk tartalmaz rendelkezést: „a nyelv, valamint a kisebbségek nyelvének hivatalos használatát a község Alapokmánya állapítja meg. Az autonóm tartomány területén használatban levő nyelveket pedig a tartományi Alapokmány határozza meg.” Tehát a kisebbségi nyelv hivatalos mivoltáról a képviselői szervek határoznak, helyi és tartományi szinten. A nem hivatalos használatban lévő nyelveknek biztosított jogokat a 16.§ tartalmazza.

A 12.§ a bíróságok előtti eljárás hivatalos nyelvét a szerbet teszi (1), de a (2) bekezdés kivételként jelöli meg a kisebbségek nyelvének használatát is, ha azok hivatalos használatban vannak az adott szervnél. Ha csupán egy fél van az eljárásban, és az is kisebbséghez tartozó, kérheti, hogy az eljárást az ő anyanyelvén folytassák le, ha az hivatalos nyelv az illetékes hatóság előtt (4). Ha azonban több fél szerepel az eljárásban, és anyanyelvük különböző, akkor az eljárás azon nyelvek egyikén folyik, amely hivatalos használatban van, és amelyben a felek megállapodtak (5). Ha a felek között a nyelvhasználat kérdésében nincs egyetértés, akkor az eljárás nyelvét a hatóság határozza meg, kivéve ha az egyik fél kéri a szerb nyelv használatát, mert akkor a szerv köteles szerb nyelven vezetni az eljárást (6).

Az eljárás nyelvét az eljárás megkezdésekor az eljárást vezető személy állapítja meg, akinek kötelessége tájékozódni az eljárásban részt vevő félnél arról, mely nyelven kívánja, hogy az eljárás folyjon. Amíg erről nem szereztek tudomást, az eljárást szerb nyelven kell vezetni [13.§ (1-2) bekezdések].

A kétnyelvűség nyomát lehet felfedezni a határozathozatalra és a jegyzőkönyvvezetésre vonatkozó szabályozásban (14.§), hiszen azokat szerb nyelven és a használt kisebbségi nyelven is le kell jegyezni. Kétnyelvűség van még jelen a nyomtatványok és űrlapok esetében is (18.§).

A másodfokú eljárásnál az eddigi kisebbség-orientált szabályozás megfordul: „a másodfokú eljárás nyelve a szerb. A másodfokú eljárás határozatait, a jegyzőkönyvet és egyéb iratokat az elsőfokú szerv fordítja le az elsőfokú eljárás nyelvére.” (15.§)

A 17.§ (2) bekezdése fontos rendelkezést tartalmaz: „ha az eljárást vezető hivatalos személy nem ismeri kellőképpen a kisebbség nyelvét, tolmácsot kell alkalmazni.” Ez akkor kerül különösen előtérbe, ha egy kisebbségi nyelvű beadvány szerb jogalkalmazóhoz érkezik, aki — sok esetben — magyar jogalkalmazóhoz való áttétel helyett szerbül vezeti le az eljárást. Az ezzel kapcsolatos költségek az eljárást végző szervet terhelik (3).

*Vajdaság tartomány nyelvi határozata*⁷¹ a fenti szabályozást alkalmazza tartományi szintre. A jogszabály által érintett kérdések: névhasználat, okiratok kétnyelvűsége, település/közterület megnevezések, önkormányzat eljárása.

⁷¹Határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdésekről. Vajdasági Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja. 8/2003. (2003. május 22.)

Ez utóbbit a II. rész 2. pont rendezi: „nemzeti kisebbséghez tartozó személy akkor fordulhat anyanyelvén helyi önkormányzati szervhez, ha nyelve hivatalos használatban van az adott szervnél. A személynek joga van ahhoz, hogy szóban vagy írásban, ebben az esetben anyanyelvén kapjon választ. Ha a szerv ügyintézője nem ismeri az adott nyelvet, a szervezetnek saját költségére tolmácsot kell biztosítania.”

A közszolgáltatások terén a IV. rész ad eligazítást: „Azokon a területeken, amelyeken nemzeti kisebbségek nyelve hivatalos használatban van az elektromos műveknek, gázműveknek, szennyvíz -és hulladékkezelő vállalatnak és a postának kötelességük a számlaleveleket, értesítéseket, tájékoztatókat több nyelven is megküldeni a fogyasztóknak.”

A kisebbségi nyelvek státusát a jogszabály a nyelvtörvénnyel egyező módon határozza meg (8. pont): „azt a területet, amelyen a nemzeti kisebbségi nyelv van hivatalos használatban, a helyi önkormányzat statútuma határozza meg. A statútum akkor állapítja meg a helyi önkormányzat egész területére a hivatalos nyelvhasználatot, ha az adott nemzeti kisebbségnek a teljes népességben való részaránya a legfrissebb népszámlálási adatok szerint eléri a 15% -ot.”

E jogforrás végrehajtásának garanciáját a 10. pont tartalmazza, miszerint az autonóm tartomány végrehajtó tanácsa évente legalább egyszer jelentést nyújt be a vajdasági képviselőházhoz a kisebbségi nyelvek hivatalos használatáról.

Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a szerzett jogok védelmét a nyelvi jogok tekintetében is érvényesíti a szerb jogrendszer. A kisebbségi alapokmány⁷² rendelkezik arról, hogy ha egy kisebbségi nyelv a kisebbségi törvény hatályba lépésekor hivatalos státusban volt, százalékos arányokra tekintet nélkül státusát megőrzi.

Végül a magyar-szerb kisebbségi szerződésről kell szólnunk.⁷³ Az egyezményt 2003. október 21-én, Budapesten kötötték, ratifikálására szerb részről 2004. júniusában, magyar részről 2004. szeptemberében került sor.

Az Egyezmény 5. cikke tartalmazza a nyelvi rendelkezéseket, elsősorban a név és magánnyelv-használat, illetve az okmányok nyelve terén. A (3) bekezdés tartalmazza az eljárási kötelezettséget, amelyet a két szerződő fél ismert el magára nézve kötelezőnek: „a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek, belső jogrenddel összhangban, joguk van az általuk hagyományosan, vagy jelentős számban lakott területeken anyanyelvüket használni hivatalos szervekkel való kapcsolat tartásban, beleértve közigazgatást és az igazságszolgáltatást. Ezen eljárások során joguk van ahhoz, hogy legrövidebb időn belül — ha szükséges, ingyenes tolmács segítségével — anyanyelvükön kapjanak tájékoztatást.”

⁷²Szerbia és Montenegró hivatalos lapja 6/2003. sz.

⁷³A Magyar Köztársaság és Szerbia–Montenegró között a Magyar Köztársaságban élő szerb kisebbség és a Szerbia és Montenegróban élő magyar kisebbség jogainak védelméről szóló egyezmény. Az egyezmény szövege a Magyar Nemzeti Tanács honlapján található:

<http://www.mnt.org.yu/hu/frame.php?content=kisveddoc/ser/14-1-sermo-5>

A megismert gyakorlat bemutatása

A szerbiai nyelvi jogokkal foglalkozó jogszabályok nagyvonalúsága tagadhatatlan, sőt Kárpát-medencei összehasonlításban is a délvidéki (vajdasági, drávaszögi, muravidéki) magyarságnak nyújtanak a legtöbb nyelvi jogot. A volt-jugoszláv államok nyelvi jogainak a végrehajtása akadozik — ez okozza a felmerülő problémákat. A szerb jog — a fentiekből kitűnően — opcionális lehetőségként alkalmazza a kisebbségi nyelvhasználatot. A szerb nyelv tehát a főszabály, a magyar nemzeti közösség tagjainak pedig kérnie kell a magyar nyelv használatát az eljárásban. Ez a szabályozási modell minden volt-jugoszláv tagállam sajátja.

Mivel a kisebbségi nyelv használata opcionális, különböző tényezők nehezítik alkalmazását: 1) a magyar szaknyelv ismeretének hiánya, 2) a többségi nemzeti-ségű jogalkalmazók és hatóságok kisebbségi nyelvhasználat-akadályozó tevékenysége, 3) magyar jogászság hiánya a másodfokú szerveknél. Legfőképpen azonban az, hogy a nemzetiségi nem merik anyanyelvüket használni a hatóságok előtt (a korábbi megfélemlítések és a kevésbé szabatos szaknyelv-ismeret miatt). Orosz János úr a nyelvhasználat problémáit továbbá a káderhiányban és a nemzetiségi polgárok tájékozatlanságában látja.

A szabadkai bíróság elnök-helyettese, Sallai Tibor bíró úr⁷⁴ szerint bár több magyar bíró is dolgozik a bíróságon, egységes gyakorlat, hogy a magyar szóbeliség mellett leggyakrabban *szerbül vezetik a jegyzőkönyvet*. Ennek egyedüli okaként azt jelölte meg, hogy a magyar jogászok általában az újvidéki vagy belgrádi jogi karokon szereztek diplomájukat és nem biztosak a magyar jogi szaknyelvtudásukban. A Magyarországon diplomázott délvidéki jogászokat várják vissza (hiszen könnyen lehet honosítani Szerbiában a magyar jogi diplomát), de az anyaország elszívó hatása sajnos itt is érvényesül. Orosz úr ezt azzal egészítette ki, hogy a bírák a kisebbségi nyelven megfogalmazott iratokat szerbre is le kell fordítsák, amely munkáért fizetékkiegészítést nem kapnak és csak teher a vállukon. Interjú-alanyom elmondása szerint az is előfordul, hogy a bíró javasolja a szerb nyelv használatát, így az eljárás kevesebb időt és munkát vesz igénybe. Az eljárás egyébként csak első fokon lehet kisebbségi nyelvű, fellebbviteli eljárásban csak az államnyelv elfogadott.⁷⁵

A bírák, ügyészek kinevezése mára figyelemmel van az elhelyezkedés etnikai környezetére. A kisebbségi törvény szerint a foglalkoztatásnál figyelembe veszik az állami szervek, hogy a jelentkező ismeri-e a környezet nemzetiségi nyelveit. Orosz János úr felhívta a figyelmemet, hogy e rendelkezés *pro futuro*, a jelenleg közszolgálatban dolgozókra nem vonatkozik, nyelvtudás hiánya miatt elmozdítani őket nem lehet. Titkársegéd úr viszont kifejezte reményét, hogy a jövőbeli kinevezéseknél megfelelően végrehajtják a jogszabályt.

⁷⁴Elnök-helyettes úrral az interjút Pis Izabella, a Flachbarth Ernő Kutatócsoport tagja készítette.

⁷⁵A hetvenes években a legfelsőbb szintekig lehet a kisebbségi nyelvet használni. Ehhez képest a hatályos szabályozás jelentős visszalépést jelent.

A *tolmácsok és fordítók* helyzete elég visszás Vajdaságban. Sallai úr tájékoztatása szerint tárgyaláson a kialakult gyakorlatnak megfelelően az egyébként is a bíróságon tartózkodó ügyvédek töltik be a tolmácsok szerepét (lásd még: Románia). A bírósági szakfordítók rendkívül alacsony fizetést kapnak (már ha megkapják bérüket) ezért nem motiváltak a minőségi munkában.

A magyar ügyek számát ma statisztikák nem őrzik, legutolsó fellelhető forrás id. dr. Korhecz Tamástól származik (1984).⁷⁶ „1983-ban a Szabadkai Kerületi Bírósághoz tartozó öt községi bíróságokon a befejezett polgári peres ügyek kb. 20%-a folyt magyar nyelven (4809 közül 980), azzal, hogy például Kanizsán a peres ügyek 66%-a magyarul folyt. A hagyatéki ügyekben ennél is nagyobb volt a magyar nyelvű eljárások száma, így Adán, Topolyán, Kanizsán és Zentán a hagyatéki eljárások több mint 70%-a magyarul folyt (1915 közül 1372). Ugyanebben az évben a Szabadkai Kerületi Bíróságon befejezett másodfokú eljárások 25%-a volt magyar nyelvű (1325 közül 328). A büntető eljárásokat is gyakran vezették magyarul, bár számuk kisebb volt, mint a polgári peres és hagyatéki eljárások esetében.”

A *magyar nyelv elsajátításának kérdése* sokat változott az elmúlt 25-30 évben. Várady professzor úr mondta el részletesen, hogy a 70-es évektől hogyan változott a magyar jogi szaknyelv oktatása Vajdaságban. Tito idejében ugyanis a nyelvi jogok és a nyelv oktatása komoly nyugati modellek szintjét is elérte. A magyarul tudó jogászok nagy részét Újvidéken képezték, ahol egyrészt külön terminológiát tanultak,⁷⁷ másrészt a tantárgyak negyede⁷⁸ magyar nyelvű volt. Az egyetemi alapképzést követően is folytatódott a magyar szaknyelv oktatása: bírósági, ügyészségi gyakorlaton lévőknek tartottak nyelvi továbbképzést (terminológiai szeminárium).

Milosević uralma alatt mind az egyetemi, mind a posztgraduális nyelvi oktatás megszűnt, így mára húsz év lemaradását kell bepótolnia a magyarságnak. Jól látszik ez azon, hogy kevesebb magyar diák van és kevesebb tantárgyat tanítanak magyarul — és a magyar bírák a nyelv hiányos ismerete miatt nem mernek magyarul jegyzőkönyvet vezetni.

Ma a nyelvi kérdésekkel az ifj. Korhecz Tamás által vezetett Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság foglalkozik. A mintegy 5000 címszavas magyar-szerb szakmai szótárt is ők hozták létre, valamint évi

⁷⁶A nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használata a polgári peres és nem peres eljárásokban a szabadkai Felsőbíróság területén lévő községi bíróságokon (kézirat, 1984) 4. o. Lásd még: Pis Izabella im.

⁷⁷A szerb nyelv viszonylatában különösen fontos a jogi szakterminológia oktatása, mert a magyar nyelv nem használ annyi latin kifejezést. Így lehet az, hogy a munkajog helyett olykor a tükörfordítású „dolog jog” kifejezést használják, amely megtévesztő lehet.

⁷⁸Várady professzor meglátása szerint a vajdasági magyarság ennyi egyetemi oktatót tudott kinevelni magából, több óra ezért nem volt.

rendszerességgel anyanyelvű szemináriumokat szerveznek.⁷⁹

A jogászság nem szervezett, szakmai társulása nincs. Mikor e kérdésemet feltettem, interjú-alanyaim felvetésemet szükségesnek és kívánatosnak tartották. Arra a kérdésemre, hogy az anyaország felé a jogászság mely szerve tudná jelezni igényeit, azt a választ kaptam, hogy például a fent említett (tavasszal megrendezésre kerülő) anyanyelvű szemináriumok adhatnának ki ilyen tartalmú dokumentumot.

Összefoglalás, következtetések

A mintegy háromszázezer lelket számláló vajdasági magyar közösség tömbben csak az északi területeken él (relatív többségben): Szabadkán, Adán, Kanizsán — hogy csak pár települést említsünk. A sok magyar kulturális intézménnyel rendelkező Újvidéken már csak a lakosság mintegy 10%-a magyar. A tömbmagyarság itt összefoglalásra kerülő problémái mellett számottevő stratégiai kérdést vet fel a bánáti magyar szórvány helyzete. Ha a problémamegoldás csak a tömbben lakott területekre fókuszál, ezzel a szórványt feladja. Így viszont csak csökken a magyarság lélekszáma, amely újabb problémát generál. A szórvány problémája tehát itt is (csakúgy mint Erdélyben és Felvidéken — a két másik jelentős szórvánnyal rendelkező régióban) megoldandó feladat.

Szerbia és Montenegró jogszabályi keretei a kisebbségek szempontjából megfelelőek. A titói rezsim egészen magas színvonalú kisebbségi jogait követő milosevići jogtiprás, mintegy „hullámvölgynek” látszik ma már. A milosevići diktatúra végével ma újra fejlődnek a kisebbségi jogok, az új Alkotmány és a rendszerváltozást követő törvények már újfent közel állnak az európai elvárásokhoz. A jogászság és a jogalkalmazás azonban nyögi a közel húsz év lemaradást.

A nyelvi jogok terén tehát nem a jogszabályok okoznak gondot, hanem azok végrehajtása. Ennek egyik oldala, hogy összességében kevés a magyar jogász, másik, hogy hiányos a magyar szaknyelv ismerete. Az előbbi orvoslására a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság az Igazságügyi Minisztériummal 2005 novemberében egyeztetést tartott, hogy a bíróságok jobban igazodjanak a lakosság etnikai összetételéhez és így több magyar bírót nevezzenek ki.⁸⁰ Az utóbbi (nyelvismereti) hiányosságot próbálja helyrehozni a már hivatkozott kisebbségi Titkárság, amely rendszeresen szervez anyanyelvi szemináriumokat jogászoknak, valamint magyar-szerb szakmai szótárt is készített. Interjúim során nyilvánvalóvá vált, hogy szükség van szakszemináriumokra, ahol a jogászság találkozik és a magyar jogi szakszókincset gyarapítják. Az önálló szervezésű szeminárium mellett más együttműködésre is nyitottak, sőt, Várady Tibor professzor úr felvetette egy összmagyar Kárpát-medencei jogász találkozó ötletét is.

⁷⁹2005-ben Palicson tartották a szemináriumot „A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatásban és az igazságügyben” címmel.

⁸⁰*Szülőföldünk* (a Magyar Rádió határon túli híradója) 2005. november 4., péntek.

Minden eljárási (a hatóságokkal kapcsolatos) kérdésben azonban felmerül egy állandó kérdés: a szerb öntudattal, nacionalizmussal való állandó megmérkőzés. Több olyan tapasztalatot szereztem, hogy a hivatalos szervek minden lehetőséget megragadnak arra, hogy egy kisebbségi igénynek gátat vessenek. Legyen az egy kétnyelvű személyi igazolvány kiadása iránti kérelem, vagy egy magyar nyelvű kereset a szabadkai bíróságon. A magyar nyelvhasználat tehát nem a jogalkotás terén vérzik el, hanem a végrehajtás nehézségeiben. Várady professzor úr ezt úgy fogalmazta meg, hogy „*sok kis személyes bátorságra van szükség, amely egyszer van, másszor nincs. Nem vagyunk hősök.*”

Nehéz azonban a minden percben folytatott harc, ha a megfélemlítés is mindennapos. Példák erre a „magyarverések” azaz a magyar kisebbség ellen szinte naponta elkövetett erőszakos civil fellépések, vagy példa erre az az ügyvédnő, aki Kasza József, a VMSZ elnökének és Szabadka polgármesterének önkormányzati munkatársnője volt. Az ügyvédnő, amint elvállalta a magyarverések áldozatainak védelmét, koholt hivatali visszaélések vádjával letartóztatták...⁸¹

6.2.5. Horvátország

A vonatkozó normaanyag ismertetése

A horvát jogrendszerben — az Alkotmánynak megfelelően — az uralkodó szemlélet a kisebbségeket megillető kedvezőbb elbánás (pozitív diszkrimináció, affirmative action). A horvát jog egyébként a kisebbségi jogokat önmagukban, az emberi jogoktól bizonyos mértékben elkülönítetten szabályozza — mindig szem előtt tartva az irányadó nemzetközi kötelezettségeket.

A kisebbségeket érintő szabályozás elsősorban alkotmányos szintű, de ágazati törvényekben is találunk rendelkezéseket. Ez a szabályozási modell a volt jugoszláv államokra kifejezetten jellemző.

1991-ben, Horvátország függetlenségének kikiáltásával egy évben⁸² törvény született *Charta a szerbek és Horvátország más nemzetiségeinek jogairól* címmel. A charta biztosította minden nemzetiség alkotmányos jogait (I. cikk), a nemzetközi emberi jogi egyezmények végrehajtását (II-III. cikk), valamint a nemzetiségeknek a helyi közigazgatásban való részvételét (V. cikk).⁸³

Horvátország (két évvel az 1991-ben kitört délszláv háború befejeződése után) 1997-ben csatlakozott a Keretegyezményhez, ami nagyban fellendítette a kisebbségi kodifikációt. 2000-ben született meg az *emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti kisebbségeiről szóló alkotmányos törvény*. E jogszabály a Keretegyezmény végrehajtásának alapvető eszköze. Ezzel Horvátország

⁸¹ *Szülőföldünk* (a Magyar Rádió határon túli híradója): 2005. augusztus 15, hétfő.

⁸² 1991. június

⁸³ A horvát kisebbségvédelmi joganyagot a Minority Electronic Resources litván honlapról dolgoztam fel. www.minelres.lv/nationallegislation/croatia/croatia.htm Amelyik jogszabályt máshonnan szereztem be, ott külön jelzem.

biztosítja a jogegyenlőséget (3. cikk), valamint segíti a kisebbségek és anyaállamuk közötti kapcsolattartást [4. cikk (2) bekezdés], illetve deklarálja a kisebbségek kulturális autonómiáját.

Hosszú vita után⁸⁴ 2002. december 13-án fogadták el a *nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányos törvényt*. Ez a jogszabály az az organikus törvény, amelyre az Alkotmány 15.§-ában utalást tesz. A törvény 45 szakaszra és hat címre tagozódik. Ez utóbbiak: I. bevezető rendelkezések, II. jogok és szabadságok, III. önkormányzati kisebbségi képviselők, IV. a Nemzeti Kisebbségek Tanácsa, V. a törvény végrehajtásának felülvizsgálata (monitorozás, kormányjelentés), IV. átmeneti és záró rendelkezések.

A bevezető rendelkezések között az antidiszkriminációs klauzula (2.§) és a kisebbségek definíciója (5.§) mellett a 7.§-ban kerülnek szabályozásra a horvátországi kisebbségek jogai: 1) hivatali anyanyelvhasználat, 2) anyanyelvű oktatás, 3) jelképek használata, 4) kulturális autonómia, 5) identitáskifejezés és egyesülési jog, 6) médiához való hozzáférés, 7) öngazgatás kialakítása, 8) reprezentáció a helyi köz- és igazságszolgáltatási-igazgatási szervezetekben, 9) a közéletben való részvétel joga és képviselőikön keresztül való közösségi érdekképviselet, 10) kisebbségi jogokat veszélyeztető cselekmények elleni védelemhez való jog.

Mint látjuk, dolgozatunk szempontjából fontos hivatali anyanyelvhasználat kiemelt helyen szerepel a kisebbségi jogok között. A horvát jogrendszer nem ágazati szabályozást alkalmaz az egyes eljárásjogokban, hanem egy központi jogszabályba gyűjtötte össze a kisebbségeket érintő (elsősorban igazgatási) kérdéseket. E törvényben a II. Jogok és szabadságok fejezet alatt található az eljárásjogokat érintő legfőbb kérdések.

A 10.§ a kisebbségi anyanyelv- és írásmódhasználatot engedi meg magán és közösségi viszonyokban, beleértve a kisebbségi nyelvű táblákat, feliratokat és egyéb törvényes információszerzést.

A 12.§ részletesen rendezi a hivatali nyelvhasználatot. Az (1) bekezdésben olyan közigazgatási egységekben (város, járás, megye), ahol a lakosság egyharmada egy kisebbséghez tartozik, az adott kisebbségi nyelv a horváttal egyenlő jogú hivatalos nyelv (*egyenlő hivatali használatú nyelv — equal office use language*). A magyar nyelv tekintetében ilyen közigazgatási egység, amelyben a magyar nemzetiség száma eléri a lakosság harmadát: Eszéki-Baranyai megye (Osijek-Baranja) területén a bellyei járás (Bilje) és a hercegszöllősi járás (Kneževi Vinogradi).⁸⁵ Ezt az ún. egyenlő hivatali nyelvhasználatot a Horvátország által kötött nemzetközi szerződésekkel és az egyéb önkormányzati normákkal összhangban kell alkalmazni (2). Olyan egyharmados küszöböt elért közigazgatási egységekben, ahol a kisebbségi nyelv hivatalos nyelv, az első fokú közigazgatási hatósági ügyekben és az első

⁸⁴Lábadi Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban (in: Nyelvi jogok, 2003.) 180.o.

⁸⁵Horvátország második jelentése a Keretegyezmény végrehajtásáról. www.coe.int

fokú bírósági eljárásokban (polgári és büntető eljárásban egyaránt) a kisebbségi nyelv hivatalosként használható (3).

Horvátországnak a Keretegyezmény végrehajtásáról írt jelentése szerint az egyenlő hivatali használat magában foglalja: az önkormányzati testületek működésének nyelvét, a közigazgatási hatóságok előtti nyelvhasználatot, valamint az első fokú közigazgatási, polgári és büntető eljárás nyelvét.

Ezt egészíti ki a *büntető eljárási törvény* (2003.) 125.§-a, amely kiveszi a tolmácsolási költségek fizetésének kötelezettsége alól a nemzeti kisebbségeket. Ez főleg abban az esetben fontos, ha a kisebbség nem él a fenti egyharmados kiemelt közigazgatási területen, hanem szórványban. Ez Horvátországban a kontinentális és tengerparti megyéket számolva mintegy 6800 magyar nemzetiségű állampolgárt érint, a teljes horvátországi magyar kisebbség 40%-át.⁸⁶

A büntető eljárásban az ország területén a horvát nyelv használata a főszabály. Ez alól kivételt csak az egyenlő hivatali használatban lévő nyelvek jelentenek, valamint az, hogy a fél kérelmére egyes iratokat az állam költségén kisebbségi nyelven is kiállítanak.

A *polgári eljárási törvény*⁸⁷ hatodik szakasza szintén a horvát nyelvet teszi meg főszabálynak, hacsak nincs az egyes bíróságokon más hivatalos nyelv is bevezetve. A 102. § szabályozza a felek nyelvhasználatát. Így a fél használhatja kisebbségi anyanyelvét külön költség nélkül. Ugyanígy bizonyítékokat is lehet kisebbségi nyelven a bírósághoz benyújtani.

A horvát eljárásokban tehát⁸⁸ — a fentieknek megfelelően — egyenlő hivatali használatban lévő nyelvet választhat a peres fél az első fokú eljárásban. Így a hivatalos értesítések, idézések a kisebbségi nyelven is kiküldésre kerülnek, illetve minden dokumentum két (vagy több) nyelven születik. Tehát a kisebbségi nyelv a horvát nyelv mellett használható.

Másodfokú eljárásokban a horvát nyelv és a latin írásmód a főszabály. Kivételképpen, ha a fél közvetlenül jelenik meg a másodfokú hatóság előtt és első fokon egyenlő hivatalos nyelvként kérte a kisebbségi nyelv használatát, a másodfokú eljárásban is használhatja azt, és a felmerülő költségek az államot terhelik.

⁸⁶Lábadi Károly által hivatkozott 2001. évi népszámláláson alapuló statisztika szerint az Eszéki-baranyai megyében 9784 magyar nemzetiségű él (58.9%), a tengerparti megyékben 1560 (9.4%) és a többi kontinentális megyében 5251 fő (31.6%). Összesen 16595 magyar nemzetiségű horvát állampolgárt számoltak össze 2001-ben. Lábadi Károly: *Nyelvtörvények...* 179.o.

⁸⁷Narodne novine 53/91, utolsó módosítás 112/99

⁸⁸Az eljárási szabályok magyarázatához lásd még Horvátország jelentését a Nyelvi charta végrehajtásáról. *www.coe.int* 23-24.o.

A megismert gyakorlat bemutatása

A horvátországi magyarság tömb-kisebbségként dél-Baranyában (az udvari határtól délre, a Dráva és a Duna ártere között Eszékig), valamint Kelet-Szlavóniában⁸⁹ (Eszéktől délre, a Száváig) él. Bár az Alkotmány őshonos kisebbségként tartja számon a magyarságot, az egyharmados nyelvi küszöb (tehát a lakosság 33%-a) a tanulmányút tapasztalati szerint komoly akadályt állít a jogérvényesítés elé.

A fenti jogszabályismertetésből is kitűnik, hogy a horvát kisebbségi joganyag alapvetően — a Kárpát-medencei átlaghoz viszonyítva — jelentős jogokat állapít meg a kisebbségek anyanyelvhasználatára. A tizenhatezres magyar nemzeti közösség azonban mégis nehezen tud élni a jogokkal. Olyannyira, hogy a magyarság központjának számító Eszék városában nincs magyar bíró, ügyész, ügyvéd(!). Pasza elnök úr tájékoztatása szerint a városban egy horvát ügyvéd van, aki beszél magyarul. Mindössze két magyar bíró van, ők a pélmonostori bíróságon bíráskodnak. Pélmonostoron a keretegyezmény és a nyelvi charta végrehajtására vonatkozó idézett jelentések szerint lehetőség nyílik a magyar jogérvényesítésre (hercegszöllősi járás), de ez a dél-baranyai falvak magyar lakosságának is csak töredékére vonatkozik, a kelet-szlavóniai régióra egyáltalán nem. Ez utóbbi területen ugyanis — Pasza és Jakab elnök úr információi alapján — egyre kevesebb a magyar nyelvhasználati lehetőség: nincs egyenlő rangú hivatalos használatban a magyar nyelv, az iskolákat a bezárás veszélye fenyegeti.

A drávaszögi magyarság helyzetét tovább nehezíti, hogy a többségi nemzeti-szerű önkormányzati (járás) vezetők csak nagy nehézségek és viták árán hajlandók a törvények végrehajtására, különösen az egyharmados szabály esetében. Ennek fő okát elnök úr a törvény azon hiányosságában jelölték meg, hogy nem teszi kötelezővé meghatározott esetekben a kisebbségi nyelv egyenrangú használatát, hanem opcionálisnak tartja meg.

A magyar nyelvet tehát két járásban lehet a hatóságok előtt használni,⁹⁰ a többi településen — legyen az a Drávaszögben, vagy a tengerparton — *a tolmács a főszabály*, ám azok szaknyelvi tudása beszélgető partnereim szerint határozottan hiányos.

A jogszabályok nem automatikusan teszik lehetővé a magyar nyelvhasználatot, hanem a félnek kell azt kérelmezni. Jakab Sándor elnök úr tapasztalata, hogy legtöbbször nem kérelmezik a magyar nyelvű eljárást, aminek szerinte több oka lehet. Egyrészt (csakúgy mint a felvidéki tapasztalat) a magyar lakosság túlnyomó része ismeri a többségi nyelvet. Ehhez járul hozzá, hogy a legtöbbször más nemzetiségű ügyintéző vagy bíró „nem nézi jó szemmel”, ha külön bonyodalmat okoz neki a kisebbség az idegennyelvű ügyintézésessel. E problémakör harmadik eleme,

⁸⁹Szlavóniának a mai Horvátország Dráva és Száva között kelet-nyugati irányban elterülő területét nevezzük. Kelet-Szlavónia fővárosa Eszék. Szlavónia címerében — a térség századokig meghatározó élőlénye — a nyest (kuna) található.

⁹⁰Hercegszöllősi járás, Bellyei járás

hogy a fiatalok sokszor jobban beszélnek már horvátul, mint magyarul, ezért ha pontosan akarják magukat kifejezni, inkább a többségi nyelvet választják. (A magyar nyelv ilyenén csökevényesedése nem egyedülálló folyamat: Felvidéken, Muravidéken és bizonyos fokban Erdélyben hasonló problémát figyelhetünk meg!) A fiatalok magyar nyelvismeretének romlásán és a beolvadási folyamaton a délszláv háború nagyot lendített.

A drávaszögi magyarság további problémája, hogy nincs jogász. Elnök urak szerint ez egyrészt a nemzetiség kis létszámából adódhat, és így nem tudja ki-termelni magának a kellő számú jogászságot. Fontos azonban az is, hogy a horvátországi magyar szervezetek elterelték a jogi pályáról a fiatalokat, mert ha Magyarországon végeztek, rendszerint nem tértek haza (holott a visszatérés életbevágó lenne a legnagyobb demográfiai válsággal sújtott határon túli területen), ha Horvátországban tanulnak, akkor az uralkodó szemlélet szerint a jogi szaknyelvet nem ismerték volna meg. Beszélgetéseink során derült fény más határon túli régiók gyakorlatára, amely szerint a többségi országban elvégzett egyetem után a magyar jogi szaknyelv autodidakta módon vagy továbbképzéseken való elsajátítása a járható út. Beszélgető partnereim szerint ez esetben az anyaország támogatását mindenképpen igényelnék, de a közeljövő feladata, hogy kitermelje magának a drávaszögi magyarság a jogi értelmiségét.

A háború után tíz évvel a kelet-Szlavóniában még sok minden másként működik a gyakorlatban, mint azt a jogszabályok tartalmazzák. Ilyen a helységnév-táblák kérdése is. Alig van település, amelynek magyar neve is jelölve van, noha jelentős számú magyar lakja. Elnök urak szerint a horvát hatóságok elismerik a magyarok igényét a magyar táblák kihelyezésére, de „nem kívánják egy kisebbség kívánságát teljesíteni, mert a többiekét (elsősorban a szerbekét) is vonná maga után”. Ilyen körülmények kötik meg a magyar érdek-képviselői szervek kezét is.

A magyar identitás és nyelv megőrzésének bástyája a 2002-ben átadott Eszéki Magyar Központ. Ez egy oktatási intézmény, amely az óvodától a középiskoláig nevel magyar fiatalokat. A központot a horvát kormány állította és finanszírozta. Tervek között van egy kollégium felállítása is. Ez utóbbi szükségessége a szórvány magyarok oktatásának szempontjából (is) óriási, de ezt a magyarországi közalapítványok ezidáig még nem mérték fel.

Magyarország sok tekintetben tud segíteni a drávaszögi magyarságnak, ám elsősorban nem anyagi eszközökkel. Gondolva itt a Szülőföld Alapra, illetve a sajtóban sokat emlegetett magyar horvátországi beruházásokra. Ez utóbbi azonban a tengerparti ingatlanokat és éttermeket célozza és semmi köze nincs a drávaszögi magyar kisebbséghez. Délvidéki útjaim általános tapasztalata, hogy hazánk eddig a Magyar Igazolványok kibocsátásával segített a legtöbbet. Áttörést hozott a háborúból kilábaló országban élő kisebbségnek. Ehhez hasonlóan — a muravidéki magyarságnál részletesebben kifejtett módon — *hazánk a magyar nyelv és kultúra presztízsének visszaállításával tudna a legtöbbet segíteni*. Ezen felül rövid távon a *tolmácsok továbbképzését* remélik a Drávaszögben.

Összefoglalás, következtetések

A horvát kisebbségi joganyag alapvetően jó és széles körű jogosultságokat tartalmaz. A drávaszögi tizenhatezres magyarság azonban a Kárpát-medence legnagyobb demográfiai válsággal sújtott közössége. Lábadi Károly által összegyűjtött statisztikák alátámasztják, hogy évente mintegy 3-500 fővel csökken(t) a magyarság lélekszáma.⁹¹ Így a magyar utánpótlás, tehát a fiatalok megőrzése a fő cél. Ezt veszélyeztetik a magyarországi egyetemek, ahonnan alig mennek haza a (friss) diplomások, valamint az állandó asszimiláció, a csendes beolvadás. (Ez utóbbi hatása főleg Kelet-Szlavóniában – Eszéktől délre – figyelhető meg.)

A drávaszögi magyarság helyzetét elemezvén nem a jogszabályok milyenségén van a hangsúly, hanem azon, hogy az általuk biztosított lehetőséggel tud-e élni a magyar közösség. Bár a horvát jogszabályok szerint olyan közigazgatási egységekben (város, járás, megye), ahol a lakosság egyharmada egy kisebbséghez tartozik, az adott kisebbségi nyelv a horváttal egyenlő jogú hivatalos nyelv. Ilyen járás ma a Hercegszöllősi járás és a Bellyei járás. Ehhez képest azonban a magyarság központjának számító Eszék városában nincs magyar bíró, ügyész, ügyvéd.

Az egyik probléma tehát a jogászság hiánya. Magyar jogalkalmazó hiányában tolmácsot vesznek igénybe, ám azok szaknyelvi tudása beszélgető partnereim szerint határozottan hiányos. Meglepő tapasztalat volt számomra, hogy az európai mértékek szerint is a kisebbségi jogok széles tárával rendelkező Horvátországban a tömbként lakott területekben sem használatos a kisebbségi nyelv. A tolmácsképzésen túl, a horvátországi magyarság jogász-értelmiségének képzését kell ösztönözni.

Másik probléma, hogy nem kérik a hatóságok előtt a magyar nyelv használatát. Mint ahogyan ezt Felvidéken is tapasztaltuk, ennek oka főként, hogy a magyar lakosság túlnyomó része kiválóan ismeri a többségi nyelvet. Ehhez járul hozzá, hogy a legtöbbször más nemzetiségű ügyintéző vagy bíró „nem nézi jó szemmel” ha külön bonyodalmat okoznak neki kisebbségi nyelvű ügyintézéssel. Az asszimiláció egyik megjelenése az a sajnálatos tény, hogy a fiatalok sokszor jobban beszélnek már horvátul, mint magyarul, ezért ha pontosan akarják magukat kifejezni, inkább a többségi nyelvet választják. Ezen a magyar nyelv és kultúra presztizsének visszaállításával lehet a legjobban segíteni.

---

⁹¹Lábadi Károly: Nyelvtörvények... 177.o. Eszerint a horvátországi magyarság lélekszáma az összeírások szerint a következőképpen alakult (évszám:fő) 1948: 51 399; 1953: 47 725; 1961: 42 347; 1971: 35 488; 1981: 25 439; 1991: 22 355; 2001: 16 595.

6.2.6. Szlovénia

A vonatkozó normaanyag ismertetése

„A Szlovén Köztársaságban — a környező országokhoz képest — irigylésre méltó a kisebbségi magyar nyelv használatának alkotmányos alapja, jók, némelyek szerint szinte ideálisak politikai, törvényi keretei, jogi garanciái.”⁹²

Az alkotmányos rendelkezések megismerése után látható, hogy a kisebbségek minden közjogi viszonyát a kollektív jogok elismerése és az autonómia határozza meg. Ennek megfelelően alakul a kisebbségi nyelvhasználat kérdése is. Az alább bemutatásra kerülő jogszabályok a földrajzilag körülhatárolt autonóm területen (Muravidék) nemcsak hivatalos nyelvként határozzák meg a magyar nyelvet, hanem azt a szlovénnal egyenrangúnak is jelölik.

A kisebbségek jogállását nem szám szerint határozta meg a szlovén jog, hanem területi alapon. Így lett a két őshonos kisebbség — a magyar és az olasz — kiemelt státusban.

Az autonóm területeken a kisebbség nyelve hivatalos nyelv az élet minden területén – így a bíróságokon is. E területekről az *önkormányzatisággal bíró etnikai közösségekről szóló törvény* rendelkezik.⁹³ A 2. cikk határozza meg, hogy az önkormányzatisággal bíró etnikai közösségek közjogi jogi személyek. A 3. és 4. cikkek tartalmazzák a közösségek jogait és feladatait, amelyek között van: önálló döntéshozatali jog, állami feladat végrehajtása, véleményezési jog, intézményalapítási jog, oktatásfejlesztés, anyaállammal való kapcsolattartás, stb.

A Muravidék vegyes lakosságú, kétnyelvű terület, ahol a magyar nemzeti közösség él. Lényegében azoknak „a településeknek az együttese, ahol egykor – a trianoni határok meghúzása idején — a magyar lakosság élt többségben. Ez a terület Hodostól Pincéig terjed egy kb. 40 kilométeres határszakaszon, s ma mintegy 30 kis falu és Lendva város együttesét jelenti.”⁹⁴ Kis számú, mintegy hét és fél ezer magyar⁹⁵ lakik itt, a kétmillió Szlovénia keleti részében, Zala megye folytatásában.

A *polgári perrendtartás*⁹⁶ 104.§-a fogalmazza meg, hogy bármelyik fél, vagy az eljárásba bevont más személyek szlovénul vagy a bíróság által hivatalosan használt kisebbségi nyelven tehetnek minden jognyilatkozatot. A hivatalos nyelvhasználatról alább a bírósági törvény tartalmaz részletes szabályokat.

⁹²Bokor József: A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. (in: Magyar Nyelv, 2001/1 március, XCVII. évf.) 35.o.

⁹³www.minelres.lv/nationallegislation/slovenia/slovenia.htm Lásd még: Szlovénia jelentését a Keretegyezmény végrehajtásáról: annex 2.

⁹⁴Bokor József: A magyar nyelv... 36.o.

⁹⁵Az olasz nemzetiséggel együtt 11 567 nemzetiségi lakosa van a kétmillió Szlovéniának. Slovenia and European standards... 13.o.

⁹⁶26/1999. sz. törvény. A normaszövegek jelentős részét Szlovéniának a Nyelvi Charta végrehajtásáról írt jelentéséből dolgoztam fel. *www.coe.int* 38-39.o. Amelyik jogszabályt máshol találtam meg, ott külön jelzem.

A *büntető eljárási törvény*⁹⁷ részletes szabályozást tartalmaz a nyelvhasználatra vonatkozóan. A terheltet anyanyelvén kell tájékoztatni letartóztatásának okáról [4.§ (1) bekezdés]. Ha egy bíróság hivatalos nyelve a szlovén mellett kisebbségi nyelv is, az eljárást — törvényben meghatározott esetekben — azon a nyelven is lehet vezetni [6.§ (1) bekezdés]. A magyar vagy olasz kisebbség által lakott területen e nemzetiségeknek joguk van anyanyelvükön fordulni a bírósághoz [7.§ (2) bekezdés]. Autonóm területen a bíróság kisebbségi nyelven bocsát ki idézést, fogalmazza meg határozatait [9.§ (2) bekezdés].

A *közigazgatási eljárási törvény*⁹⁸ 4.§-a a szlovén nyelv használatát teszi meg főszabálynak a közigazgatási eljárásban (1). Ez alól kivétel az autonóm területeken használt kisebbségi nyelv (2). A törvény szerint a másodfokú eljárásban hozott határozat nyelve azonos az első fokon használt nyelvvel (3). Ha az ügyfél nem érti sem a szlovén, sem a kisebbségi nyelvet, tolmácsot kell igénybe venni (4).

Az igazságszolgáltatásban való nyelvhasználat részletes kérdéseit a *Bírósági törvény*⁹⁹ 5. fejezete (60-69.§) tartalmazza.

A jogszabály a bírósági eljárásban főszabályként a szlovén nyelv használatát fogalmazza meg. Kivétel ez alól az 5. fejezet, amely a kétnyelvű területekre vonatkozó bírósági eljárások szabályozását tartalmazza. Ezek szerint az őshonos olasz és magyar lakosság által lakott területeken a bíróságoknak garantálniuk kell e nyelvek egyenjogúságát a szlovénnel (60.§).

Ha a felek ugyanazt a nyelvet beszélik, az eljárás e nyelven folyik le (*egynyelvű eljárás*) [61.§(1) bekezdés]. Az eljárás nyelvét a benyújtott kereset vagy kérelem nyelve határozza meg, illetve a fél választhat nyelvet [61.§(3) bekezdés]. Ilyenkor, illetve kétnyelvű eljárásban a felekkel való kommunikáció minden esetben a választott nyelven történik [62.§(1) bekezdés]. Az egynyelvű eljárásban a jegyzőkönyvet a választott nyelven kell vezetni [63.§(1) bekezdés]. Még annak a személynek a tanúvallomását is a választott nyelven kell jegyzőkönyvbe venni, aki nem érti e nyelvet [63.§(2) bekezdés].

Ha az egyik fél csak szlovénul beszél, *kétnyelvű eljárást* (bilingual proceeding) kell lefolytatni [61.§(2) bekezdés]. Ez esetben minden tanúvallomást, bizonyítékot szlovénra és olaszra vagy magyarra kell fordítani [64.§]. Ugyanez vonatkozik a jegyzőkönyv vezetésére is. A kétnyelvű eljárásokban az olasz vagy magyar iratok fordításáról a bíróság gondoskodik [66.§(1) bekezdés].

⁹⁷63/1994. utolsó módosítás 96/2004.

⁹⁸lásd: www.minelres.lv/nationallegislation/slovenia/slovenia.htm Lásd még: Szlovénia jelentését a Keretegyezmény végrehajtásáról: annex 2.

⁹⁹17/1996. sz. törvény, utolsó módosítás 75/2004. Normaszövegét lásd www.minelres.lv, illetve Slovenia and European standards for protection of National Minorities (Austrian Institute of East and Southeast European Studies, Institute for Ethnic Studies, Slovenija Informacijsko Dokumentacijski Center Sveta Evrope, Ljubljana, 2002) 46-47.o. Részletes elemzését a nyelvi charta jelentésében 39.o.

A bíróság határozatai minden esetben két nyelven születnek [65.§]. Ugyanez vonatkozik fellebbevitel esetén a másodfokú és a legfelsőbb bíróság ítéleteire [66.§(2) bekezdés].

A kétnyelvűségből és a kisebbségi nyelvek használatából eredő költségeket a bíróságok működésére elkülönített keretből kell fedezni, azokat a felekre terhelni nem szabad [67.§].

A kétnyelvű eljárásban eljárni képes bírakat az Igazságügyi Minisztérium nevezi ki és tartja számon [68.§(1) bekezdés]. Kétnyelvű eljáráshoz a bírácoknak a) a minisztérium által bonyolított speciális vizsgán kell megfelelniük, illetve b) magyar vagy olasz nyelvből egyetemi diplomával kell rendelkezniük, vagy c) az állandó bírósági tolmácsok jegyzékében kell szerepelniük [68.§(3) bekezdés]. Ha nincs bíró az autonóm terület bíróságán, bírósági tolmácsot kell alkalmazni [68.§(3) bekezdés]. Mindezek egyesbírói eljárásra vonatkoznak [69.§]. (Bírói tanácsban nincs magyar vagy olasz bíró, ezért ott a tolmács általi fordítás a főszabály.)

A megismert gyakorlat bemutatása

Szlovéniában formálisan példaértékű az őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvének státusa.¹⁰⁰ A történelmi Vas és Zala megye déli, dél-nyugati, Szlovéniához tartozó területén ma mintegy 8000 magyar él.¹⁰¹ Ez a mintegy kétmillió ország lakosságának 0.4%-át teszi ki, tehát a kis országban a kisebbség létszáma is elenyésző. A kisebbségi jogok magas szintjének oka — beszélgető partnereim kiegészítése szerint — hogy Szlovénia az önállósodás idejében is sok tekintetben előbbre járt a többi délszláv államnál a demokratizálódás terén, valamint nagyszámú szlovén közösség él a határokon kívül, akiket az állam nem akar elveszteni, és ezen az elven támogatja a területén élő kisebbségeket is. A magyarságot és a fele akkora lélekszámmal bíró olasz közösséget.

Ma a magyarság problémáit — hiszen sajnos e régió is bővelkedik benne — nem is a jogszabályok minőségében vagy erejében kell keresni, hanem azok alkalmazásában. A magyarságnak ugyanis széles körű jogokat biztosítanak a törvények, de *nincs ma magyar bíró*, aki egy vagy két nyelven ítélné. A kilencvenes évek elején szolgáló három bíró ugyanis azóta nyugdíjba vonult. Így lehet az, hogy a lendvai városi bíróságon (a magyarság által legsűrűbben lakott területen) tolmács által lehet az eljárást lefolytatni. Ahogy Bokor József fogalmazza meg:¹⁰² „a muravidéki magyarság — de facto — nem tud kellően élni lehetőségeivel.” Hajós Ferenc nyugalmazott bíró és nagykövet, a lendvai bíróság egykori elnöke tájékoztatása szerint a dolgozat írásakor egy magyar származású gyakornok (magyar nyelvhasználatban: fogalmazó) dolgozik a bíróságon és remélik, hogy szakvizsgáját követően is ott fog elhelyezkedni.

¹⁰⁰Göncz László: A magyar nyelv státusa Muravidéken (in: Muratáj 2004/2) 51.o.

¹⁰¹Kolláth Anna: A szlovéniai kisebbségek... 190.o.

¹⁰²Bokor József: A magyar nyelv... 39.o.

A magyar jogászság olyannyira kevés ma Muravidéken, hogy nincs magyar ügyvéd és csak egy ügyész van, aki szlovén, de tud magyarul.

A bírák kinevezésének gyakorlata nagyban hasonlít a hazánkban kialakult gyakorlathoz. Hajós bíró úr tájékoztatása szerint két év szakmai gyakorlatot követően lehet szakvizsgázni, majd azt követően meghirdetett helyekre lehet pályázni.

A jogszabályok szerint magyar származású bíró nélkül is lehetséges a kétnyelvű eljárás — ehhez a lendvai bíróságon állandó tolmácsot alkalmaznak. Interjúalanyaim tapasztalata szerint azonban kevesen kérik a magyar nyelv használatát. Ennek oka leginkább a tolmácsolási rendszer körülményességében rejlik. Amennyiben lenne magyar bíró, a felek is könnyebben használnák anyanyelvüket. Tehát a magyar nyelv történelmi (nagyjugoszláv) hagyományokból eredő *alárendelt szerepe ma is érezhető* Muravidéken¹⁰³ (— hasonlóan a Drávaszögben tapasztaltakhoz).

Felmerül a kérdés, hogy *miért nincs magyar jogász* hol van az utánpótlás? Göncz igazgató úr a kétnyelvű oktatás nehézségeit említette egyfelől, amelyet e dolgozat tárgyára tekintettel nem részletezek. A felnőttképzés terén és a pályaválasztás során azonban *belső-Szlovénia elszívó hatása* a domináns. Muravidék „egyébként Szlovéniának sajnos mindmáig a gazdaságilag legelmaradottabb régiója.”¹⁰⁴ Drávaszöggel ellentétben itt Magyarország értelmiség-elszívó hatása pusztán Szlovénia gazdasági erőssége miatt csekélyebb. Mindezek ellenére Szlovénia önállósodását követő időkben a Magyarországon képzett személyek egy része ott is maradt — teszi hozzá Hajós bíró úr.

Általában elmondható, hogy a magyar értelmiségiek száma kevesebb a szlovén átlaghoz képest, amelyen arányokon belül kirívó a jogászság hiánya. A délvidéki régiók sajátja a kimagasló *demográfiai válság*, amely Muravidéken is érezhető. Hajós úr a vegyes házasságokban és a fiatal jól képzett réteg elvándorlásában jelölte meg a fő problémát. Ehhez járul hozzá — Göncz igazgató úr szerint — az ötvenes évektől datálódó elnyomatás és asszimiláció, amely a hatvanas, hetvenes évekre enyhült, de hatása mai napig érezhető. Ehhez kapcsolódik a magyar nyelv alárendelt szerepe, amelyre alább bővebben kitérek.

A magyar nyelv ismerete talán ebben a régióban hagy a legtöbb kívánnivalót maga után. Személyes tapasztalatomat csak megerősítették beszélgető partnereim, akik szerint a magyar köznyelvnek is, de főleg a szaknyelvnek (bármilyen szakma nyelvének) van híján az itteni magyarság.¹⁰⁵ Az eljárások tekintetében Hajós úr elmondta, hogy elnöksége idején is azért indult a legtöbb esetben kétnyelvű eljárás, mert már az ügyvédtől szlovén nyelven kapta a bíróság az iratokat.

A hetvenes években a nyelvismeretre nagyobb figyelmet fordított a közösség. Lomnici Zoltán elnök úr is felhívta a figyelmemet, hogy korábban a jogászoknak

¹⁰³lásd még Bokor József: A magyar nyelv... 39.o.

¹⁰⁴Bokor József: A magyar nyelv... 37.o.

¹⁰⁵A köznyelvi problémákról, a nyelvi elsvatagosodásról részletesen lásd Bokor József már idézett cikkét.

magyar szaknyelvi továbbképzése is volt a Vas és Zala Megyei Bíróságok szervezésében. Ez mára az orvosok és a tanárok közötti szakmai kapcsolattá alakult át. Hajós bíró úr szerint amennyiben újra tudná termelni a közösség a jogász rétegét, minden bizonnyal lenne nyitottság a bírósági együttműködésre, közös továbbképzésekre is.

Göncz igazgató úr véleménye — amelyet a teljes Kárpát-medencére is értelmezek — hogy a magyar nyelv és kultúra presztízsveszteséget szenvedett a kommunista diktatúrák évtizedeiben. Ennek következménye, hogy a magyar nyelvet beszélők „másodrangú állampolgároknak” érzik magukat, vagy érezteti a többség. Így a magyar kisebbség, hogy beilleszkedjen, beszéli a többségi nyelvet – egyre jobban, az anyanyelve rovására — ez az asszimiláció napról-napra, apáról-fiúra nyomon követhető módja. Ezt egészíteném ki egy teljes Kárpát-medencei tapasztalattal: túlnyomó többségben a vegyes házasságból születő gyermekek már jobban beszélik a többségi nyelvet és az unokák már nem is értenek magyarul.

A rendszerváltozással és a parlamentáris demokráciák kialakulásával elérkezett az idő, hogy a magyar identitás erősödjön, aminek legfőbb eszköze a magyar nyelv. Igazgató úr megfogalmazásában Magyarországnak meg kell nyerni a szomszédait, el kell ismertetnie a magyar kultúrát, hogy újra érdemes legyen magyarul megszólalni a határon túl.

Eközben pedig fontos a magyar nyelv művelése, amelyet itt Muravidéken a diákság ösztönzésével érnek el. Mindezt az irodalmi versenyeken való kiváló eredmények tanúsítják, illetve ezt szolgálja minden évben a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) által szervezett, Csallóközt és Vajdaságot is felölelő anyanyelvi tábor.

Muravidéken egyébként a jólétnek köszönhetően megfigyelhető a kisebbségi önvédelmi reflexek tompulása. A politikai érdekvédelmi szervezet, a Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség (MMNÖK) már a 2000-es tanulmányutam során a belső viszályaitól volt hangos, amely állapot a 2005-ös tanulmányutam alkalmával sem változott. Nemcsak az interjúk, de más beszélgetéseim során is úgy hallottam, hogy „sok a hivatalos magyar” és ezért nem az ésszerű közösségi problémák megoldása a fő cél, hanem a belső erőviszonyok javítása. Ezen változtatni viszont csak egy cselekvőkész közösség képes.

Végezetül, az eurorégiók szerepe lehet fontos ilyen kis közösségek életében, hiszen a tapasztalatok szerint a muravidéki magyarok is a legtöbb (nem politikai) külső segítséget a regionális kapcsolatoktól kapták. Hasznos lenne tehát Vas és Zala megye határon túli kapcsolatait fejleszteni.

Összefoglalás, következtetések

Ahhoz képest, hogy a szlovén állam milyen széles körű jogokat biztosított a kisebbségek számára, a magyar nyelvismeret és nyelvhasználat nagyon alacsony szintű Muravidéken. Ahogy Bokor József fogalmazza meg:¹⁰⁶ „a muravidéki magyarság — de facto — nem tud kellően élni lehetőségeivel. [...] úgy tűnik, hogy a többségi szlovén nemzetnek sokszor nagyobb gondja van kisebbségei anyanyelvére, mint amennyit az érintettek, különösen a muravidéki magyarok és a magyar anyaország tesznek, illetőleg képesek tenni érte.”

Szlovénia lakosságának 0.4%-át kitevő 8000 fős magyar kisebbség a szlovén átlaghoz képest kevés értelmiséggel rendelkezik. Kirívó eset a jogászság, amely olyannyira kevés ma Muravidéken, hogy nincs magyar bíró, ügyvéd és csak egy ügyész van, aki szlovén, de tud magyarul. Egy magyar bírósági fogalmazó dolgozik a lendvai bíróságon és remélik, hogy szakvizsgáját követően is ott fog elhelyezkedni.

Ahogy Hajós bíró úr fogalmazott a jogszabály jó, de *a magyarság nem artikulálja jól magát*.

A magyar nyelv ismerete talán itt hagy a legtöbb kívánnivalót maga után. Személyes tapasztalatomat csak megerősítették beszélgető partnereim, akik szerint a magyar köznyelvnek is, de főleg a szaknyelvnek (bármilyen szakma nyelvének) van híján az itteni magyarság. Az eljárások tekintetében Hajós úr elmondta, hogy elnöksége idején is azért indult a legtöbb esetben kétnyelvű eljárás, mert már az ügyvédtől szlovén nyelven kapta a bíróság az iratokat.

Muravidéken a *legfőbb feladat ma az utánpótlás-nevelés* Ennek több tényező állít akadályt: 1) A felnőttképzés terén és a pályaválasztás során belső-Szlovénia elszívó hatása a domináns. Muravidék „egyébként Szlovéniának sajnos mindmáig a gazdaságilag legelmaradottabb régiója.” Drávaszöggel ellentétben itt Magyarország értelmiség-elszívó hatása pusztán Szlovénia gazdasági erőssége miatt csekélyebb. Mindezek ellenére 2) a Magyarországon képzett személyek nem térnek vissza szülőföldjükre.

A magyar nyelv másodlagos szerepe máig érezhető itt Muravidéken. Göncz igazgató úr véleménye — amelyet a teljes Kárpát-medencére is értelmezek — hogy a magyar nyelv és kultúra presztízsvesztéséget szenvedett a kommunista diktatúrák idejében. Ennek következménye, hogy a magyar nyelvet beszélők „másodrangú állampolgároknak” érzik magukat, vagy érezteti a többség. Így a magyar kisebbség, hogy beilleszkedjen, beszéli a többségi nyelvet – egyre jobban, az anyanyelve rovására (erős asszimilatív hatás érezhető). Ezt egészíteném ki egy teljes Kárpát-medencei tapasztalattal: túlnyomó többségben a vegyes házasságból születő gyermekek már jobban beszélik a többségi nyelvet és az unokák már nem is értenek magyarul.

¹⁰⁶Bokor József: A magyar nyelv... 39. és 35.o.

A rendszerváltozással és a parlamentáris demokráciák kialakulásával *elérkezett az idő, hogy a magyar identitás erősödjön, aminek legfőbb eszköze a magyar nyelv*. Igazgató úr megfogalmazásában Magyarországnak meg kell nyerni a szomszédait, el kell ismertetnie a magyar kultúrát, hogy újra érdemes legyen magyarul megszólalni a határon túl. Ezt várják leginkább az anyaországtól, mint segítséget.

Bár a muravidéki kicsiny magyarságot is sújtja a Kárpát-medencére és a Délvidékre különösen jellemző demográfiai és sok egyéb válság, beszélgető partnereim kifejezetten optimisták voltak a magyarság és a magyar nyelv megmaradását illetően. Göncz igazgató úr úgy fogalmazott, hogy nem jó nyolcezres közösségben gondolkodni és naponta szembesülni kis lélekszámukkal, a fenyegető asszimilációval. Sokkal célravezetőbb, ha a tizenöt milliós magyar nemzet részeként értelmezik magukat, amely mindennapjaik kisebbségi létéhez erőt ad.

III. rész

Befejező gondolatok

*Az igazságosság parancsának nagyon is megfelel,
ha az állam vezetői a kisebbségi faj polgárainak
hathatós segítséget nyújtanak az emberi feltételek kialakításához;
ez vonatkozik nyelvükre, kultúrájukra és gazdasági helyzetükre is.
(Pacem in terris, 96.)*

7. fejezet

A kutatás eredményeinek összefoglalása

*Senkiben sincs már
elég alázat
letörlni az édes álcamázat —
talán egy tiszta arc
még feldereng,
talán majd elkerül
a kárhozat*
(Balla D. Károly: *Álcamáz*, 2004.)

Jelen dolgozat célja, hogy összehasonlító módszerrel tárjon fel egyes, a határon túli magyar közösségek életét alapvetően érintő kérdéseket. Emellett célul tűztem ki azt is, hogy a terjedelmes közép-európai társadalomtudományi kutatások egy kisebb részéhez szerény eszközeimmel hozzájáruljak. A közép-európai államok ugyanis a történelem során sokszor éltek meg olyan helyzetet, amelyben egymásra voltak utalva, illetve a közös történelmi szituációk a jogi és politikai gondolkodásra is kihatottak. A legújabb korban egyre nagyobb szerephez jut e régió jogrendszereinek összehasonlító jogi vizsgálata. Eckhart professzor úgy fogalmazott, hogy „[v]alamely nép jogéletét saját emlékeiből kell megismerni, de hasonló művelődési fokon álló, hasonló gazdasági és társadalmi fejlődésen keresztülmenő népek jogéletének megismerése a mi jogéletünk kutatásában rendkívül becses segítőeszközt nyújthat.”¹ Az összehasonlító kutatás alapulhat egyrészt a jogfejlesztés szándékán, másrészt identitásbeli (politikai, szociológiai) felvetések megválaszolásán. Ez utóbbiak között találjuk a kisebbségek helyzetét is, amellyel kapcsolatban a XX. század mai napig megválaszolatlan kérdéseket vetett fel.

---

¹Eckhart Ferenc: Jog- és Alkotmánytörténet (in: Hóman Bálint: A magyar történetírás új útjai; Magyar Szemle Társaság, Budapest, Bíró, 1931., 296.o.) Az elhíresült első „Eckhart-vitát” kiváló cikkében Eckhart professzor korát messzemenően megelőző tudományos módszert és szellemtörténeti irányzatot vázolt fel. Tudományos módszertanának helyességét korunk igazolja.

A kisebbségi létforma az élet minden apró területén feladattal jár. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kisebbségi identitás kifejezése folyamatosan történik, nem pedig egyszeri jogi vagy szociológiai aktsussal. A XIX-XX. század fordulójától, amikor a többség és a kisebbség identitása egyaránt markáns hangsúlyt nyert, egyre jobban fokozódott a különbség, míg a diktatúrák idejében valóságos küzdelemmé alakult át a kisebbségek önazonosságának kifejezése.

A kisebbségi lét tehát a társadalmi élet minden területére kihat: van gazdasági, szociológiai, vallási, politikai, jogi és még sokféle vetülete. Mindezek közül azonban a nyelvgyakorlás kérdése az egyik legfontosabb.

Az előszóban kitértünk arra, hogy miért fontos a nyelvi jogok mind teljesebb gyakorlása. A kisebbségek életében ugyanis a nyelvhasználat a legváltozatosabb területeket érinti az állami szervektől a magánéletig. Így például anyanyelvi kérdéseket vet fel a parlamenti képviselő, az egyesülési jog, az önkormányzatiság, de az oktatás és a média (sajtószabadság) is. A közjog mellett az anyanyelvhasználatot lehet a magánszférában (lásd: kötelmi jog, öröklési jog, cégjog, szellemi alkotások joga, stb.) is szabályozni. Ha egy kisebbségi polgár megtanulta a nyelvét az iskolában, rádió és televízió műsorokat követ a nyelvén, sőt kisebbségi nyelven tud szerződéseket kötni — még mindig csak a közösségen belüli elszigetelt jelenség a nyelvhasználat. Ha viszont személyi igazolványt kell kérnie, építési engedélyért folyamodik, bíróságra citálta a szomszédja vagy közlekedési baleset miatt büntető ügye van, már csak a többségi nyelvet lehet használnia — történjék bár ez a saját községében, magyar emberek között. Nem egy példa van arra, hogy a magyar anyanyelv fejlődik vissza az élet minden területére erőltetett államnyelv miatt, noha ez visszafordítható lenne. A nemzeti kisebbségi identitás nyelvhasználat nélkül megszűnik. Ezért olyan fontos, hogy egy állam adjon lehetőséget arra, hogy a kisebbség tagjai (individuális jogként) vagy maga a kisebbség (kollektív jogként) a hatóságok előtt való eljárásban is használhassa anyanyelvét.

Az alábbiakban a kutatás legfőbb eredményeit kívánom számba venni és összefoglalni. A munka módszertanának bemutatását követően természetesen a normatív tartalmú rendelkezésekből fakadó következtetéseimet veszem sorra. Ezeket követik azon tapasztalataim, amelyek — szigorúan véve — egyes jogszabályokhoz nem köthetők, de a nyelvhasználat társadalmi és szervezeti kérdéseiként meghatározóak.

E dolgozat igyekszik a hiánypótló kutatást tárgyilagosan és rendszerezetten bemutatni. A történelmi tapasztalatok feltárása és a hatályos országelemzések elkészítése során törekedtem azon csomópontok felkutatására, amelyek segíthetik a napjainkban létező problémák megoldását. Kritikáimat és javaslataimat tehát jobbító szándékkal vettem papírra.

7.1. Az összehasonlító módszertan eredményei

A határon túli magyarság, és általában a kisebbségek helyzetét feltáró összehasonlító munkák nagy számban akadnak. Jelen kutatáshoz is nagy haszonnal forgattam mind az MTA Kisebbségkutató Intézetének (Szarka László), mind a PPKE Bölcsészettudományi Karának (Gereben Ferenc) munkáit, összehasonlító elemzéseit.

Általában megállapítható, hogy a fellelhető tanulmányoknak csak egy töredék része összehasonlító jogi irodalom, túlnyomó részük más társadalomtudományi tárgyú. Olyan — műfajában kiváló — kutatással is találkoztam, amelyben nem jogász végzettségű szerzők elemeztek törvényeket és más normatív szabályokat. A Kárpát-medencei összehasonlító jogi kutatások jelentőségét csekély számuk nem reprezentálja megfelelően: álláspontom szerint a jövő jogfejlesztési tendenciáiban az összehasonlító vizsgálatnak kiemelkedő szerepe lesz.

A közép-európai rendszerváltozásokat követően Konrad Zweigert és Hein Kötz professzorok az összehasonlító jognak a jogalkotó kezében való hasznosságát vizsgálván már megállapították, hogy „az összehasonlító jog különösen hasznosak bizonyul Kelet-közép Európa államaiban, ahol a jogalkotók a szovjet rendszer bukása után szembesültek jogrendszereik újraépítésének szükségességével.”² Az összehasonlító jog által tehát jobban megismerhetjük saját nemzeti jogunkat, sőt annak fejlesztésére is képesek leszünk.³ Az összehasonlítást azonban nem Nyugat-Európában és a tengeren túl kell kezdenünk, hanem saját régióinkban, Közép-Európában — ahogy Eckhart professzor javasolta. A közép-európai helyzetek (és ezért a megoldások is) időben-térben sajátosak. Működő nyugati modellek adaptálása ezért is igényel különös körültekintést. Mindezen megállapítások pedig a több száz éve vitákkal terhes nemzetiségpolitikára fokozottan érvényesek.

Jelen dolgozat tárgyát képező anyanyelvhasználatot — elsősorban a határon túli régiókban — több kutatás vizsgálja, amelyeket e munkához felhasználtam. Az eljárásjogokban való nyelvhasználat kérdéskörét a hivatkozott tanulmányok egy-egy régióra vagy országra vetítve vizsgálják, jogi vagy politikai szempontból. A kisebbségek jogi tudományos élete országonként eltérő, így nem volt alkalmam arra, hogy pusztán a levél- és könyvtárakban fellelhető iratok alapján összehasonlító vizsgálatot végezzek. A legtöbb e tárgykörben született dokumentum politikai irat, amelyet a magyarságot reprezentáló szervezet, vagy annak egy képviselője alkotott. Kifejezetten jogi munkát keveset találtam.

Mind a határon túli, mind az anyaországi interjúk készítésekor összehasonlító vizsgálódásaimat kiemelt érdeklődés fogadta. Tapasztaltam azonban, hogy a különböző sajátosságokkal rendelkező országok összehasonlítása körültekintést

---

²Konrad Zweigert – Hein Kötz: *Introduction to Comparative Law* (Oxford, Clarendon Press, 3rd edition, 1998.) 17.o.

³René David: *Einführung in die grossen Rechtssysteme der Gegenwart*, München und Berlin: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1966.) 8-15.o.

igényel. Nem lehet ugyanis a jogintézmények automatikus összevetését elvégezni: a kontinens, az ország és a régió sajátos történelmi, társadalmi és jogi hagyományait figyelembe kell venni.

Határon túli magyar közösségekről — a csángókat leszámítva — csak az első világháborút lezáró trianoni békeszerződéstől beszélhetünk, így az előbb említett történelmi és jogi kultúrát 1920-tól vizsgáltam napjainkig, az egyes államok anyanyelvhasználatra vonatkozó sajátosságainak hangsúlyozásával. E jogtörténeti áttekintés kellő ismeretet ad nekünk, hogy a hatályos szabályozások okait és kialakulásának indokait megérthessük. A sok eltérés mellett azonban igyekeztem azon csomópontokat is megkeresni, amelyek minden vizsgált országra vonatkoznak: jogi és nem jogi természetűeket egyaránt. Ezeket már a dolgozat korábbi oldalain megfogalmaztam, az alábbiakban csak összefoglalom a legfontosabbaknak tartott következtetéseket.

7.2. A tanulmányúton végzett kutatás tapasztalatai

A könyvtárakban és szakgyűjteményekben fellelhető irodalom tehát egy megfelelő háttér-bibliográfiát jelentett számomra, kérdéseimre azonban nem adott maradéktalan választ. Ezért a tematikus gyűjtőmunkát követően egy egységes kérdőívvel tanulmányútra indultam, hogy a jogalkalmazás mindennapi gyakorlatát ismerő jogászokkal találkozzam.

A kérdőívet úgy próbáltam összeállítani, hogy minél részletesebben adjon lehetőséget a gyakorlat megismerésére és a problémák okainak feltárására. Ezért két témakör köré csoportosítottam kérdéseimet: az egyik jogi természetű és a jogszabályok végrehajtását célozza, a másik a magyar kisebbségi anyanyelvhasználat fő akadályának vélt szaknyelvismeret-hiány kérdéskörét tartalmazta. (Ez utóbbi vélelmem a tanulmányút során megalapozást nyert.)

A határon túli beszélgetések során korábbi elképzeléseimet messze meghaladóan vált nyilvánvalóvá számomra a hatályos szabályozás és a tényleges gyakorlat közötti különbség. Az egyes országokban élő nemzetiségek tisztában vannak saját helyzetükkel, azonban e dolgozathoz hasonló összehasonlító kutatás hiányában ezidáig még nem kerültek nyilvánosságra olyan problémák, amellyel minden, magyarok által lakott régió küzd és azok megoldása egységes fellépést igényel (lásd az alábbiakban részletezendő szaknyelv-ismeret problematikáját). Ugyanígy már az interjúk készítése során az az öröm ért, hogy a régiók közötti tapasztalat-cserét megindíthattam (például azzal, hogy a Drávaszögben beszámolhattam a felvidéki jogász-képzési tapasztalatokról, amelyet örömmel vettek interjú-alanyaim).

A tanulmányutam határon túli és itthoni állomásain tapasztalt érdeklődésből azt a következtetést lehet levonni, hogy a közeljövőben több hasonló, jogi

természetű vizsgálatra van szükség, illetve ezzel párhuzamosan serkenteni kell a határon túli magyar régiók közötti tapasztalatcserét és információ-áramlást.

7.3. A kutatás további felhasználásának lehetőségei

Mivel a dolgozat elemző és összefoglaló fejezeteiben részletesen foglalkozom az egyes, további hasznostást érintő kérdésekkel, ezért az alábbiakban csak összefoglalóm és felsorolás-szerűen csokorba szedem a jövőre vonatkozó kutatási tapasztalatokat.

7.3.1. A határon túli kutatások és a terepen végzett adatgyűjtés szerepe

Ahogy arra a fentiekben már utaltam, hogy a tanulmányutam egyik kiemelkedő tapasztalata szerint szükség van a magyar nemzetrészeket (is) érintő Kárpát-medencei összehasonlító (kisebbség-) kutatásokra. Jelen munka csak a nyelvhasználati lehetőségeket vizsgálja, de a kisebbségi életnek ez csak egy szűk területe. Interjú-alanyaim is több olyan témát jeleztek, amelyek kidolgozása mai napig várat magára, illetve jómagam is több olyan kutatási területre lettem figyelmes, amelyeket összehasonlító jogi módszerrel feltárva tovább hasznosítható adatokat nyerünk.

A teljesség igénye nélkül a határon túli jogászok javaslatára, illetve a saját tanulmányaim alapján az alábbi területek merülnek fel újabb, önálló kutatások alapjául:

- a regionalizmus szerepe, a határon átnyúló együttműködések;
- az önkormányzatiság szerepe és jövőképe;
- a kisebbségek szerepe a kormányzati struktúrákban;
- választójogi rendszerek összevetése kisebbségi jogi szempontból;
- az oktatási jogok (az oktatás különböző szintjeinek egybevetése, az oktatáshoz való hozzáférés és az oktatás struktúrájának tükrében);
- az egyes alapjogok érvényesülése (különösen: egyesülési jog és véleménynyilvánítás szabadsága).

A fentiekben túl azt is tapasztaltam, hogy az összehasonlító kutatások eredményességéhez szükséges a helyszínen (terepen) végzett kutatás is. A fenti lehetséges kutatási területeket — csakúgy, mint jelen dolgozat témáját — nem lehet kellő

alapossággal csupán monográfiákból és cikkekből feltárni. A jogszabályi keretek gyakorlatban való megvalósulása az adott országban mérhető le, amelyhez az ott élők tudnak kellő információkat adni.

7.3.2. A nyelvi jogok a nemzetközi érdekérvényesítésben

A dolgozatban bemutattam, hogy a kisebbségvédelem nemcsak egy országon belüli vagy az anyaország és a többségi ország közötti tényező, hanem annak lehet nemzetközi vetülete is. Figyelemre méltó, hogy hazánk a kisebbségvédelmet mindig hangsúlyozza a nemzetközi kodifikáció során és a több/kétoldalú kapcsolattartásban. Az is azonban észrevehető, hogy sokszor ellenállásba ütközik emiatt a magyar diplomácia.

A dolgozat nyomán felmerül a lehetősége azonban annak, hogy a kisebbségvédelem hajóján az általános nyelvhasználati jog legyen a zászló. Ez a fogalom ugyanis itt Közép-Európában is jobban bevett/bevehető, és talán kevesebb ellenérzést is szül. Mindezt természetesen annak tudatában javaslom, hogy a kisebbségvédelem jóval több területet ölel fel, mint a nyelvhasználat önmagában.

7.3.3. A nemzetrészekkel való kapcsolattartás szükségessége

A kutatás során — mint azt több helyen is jelzem — a magyar nyelvű jogászság (és általában: az értelmiség) támogatása elengedhetetlen a magyar nyelv határon túli megmaradása érdekében. A kapcsolattartást különböző fórumok között és különböző szinteken kell megvalósítani és ösztönözni.

A kutatás eredményeként tehát az alábbi területeken indokolt mind az intézményes, mind az informális együttműködés:

- állami, önkormányzati intézmények között (lásd például a bírósági vagy az ügyészségi szervezetet, vagy magukat az önkormányzatokat);
- jogászai szakmai (civil) szervezetek között;
- egyetemek között.

Ez utóbbinak különösen jelentős szerepe van az anyanyelvű jogalkalmazást gyakorolni képes következő jogász-generációk kinevelésében, mint ahogyan részletesen kifejtem a dolgozat utolsó összefoglaló fejezetében.

7.3.4. Az anyanyelvű jogérvényesítés fejlesztésének eszközei

A dolgozat utolsó fejezetében összefoglaló jelleggel próbáltam bemutatni azon eszközöket, amelyek az anyanyelvű jogalkalmazást segítik. Mivel ezek megvalósítása összetett feladat és sokszor a többségi érdekekkel ellentétes irányba hat, az anyaország segítsége is nélkülözhetetlen.

Az alábbi főbb csomópontokat emelném ki a kutatás során feltárt és a további hasznosíthatóság szempontjából releváns eszközök közül:

- jogász-képzés segítése, a Kárpát-medencei magyar tudományos élet fellendítése;
- szakmai továbbképzések és együttműködések kialakítása;
- szakmai érdek-képviseltek létrehozásának ösztönzése;
- szakmai szótárak kiadása.

7.4. Az alkotmányok összehasonlításának tanulságai

A vizsgált országok alkotmányai mind a rendszerváltozás termékei. Mára nemcsak a parlamentáris demokráciát és a piacgazdaságot ismeri el minden szomszédos országunk, hanem az emberi jogok is egyre otthonosabbak a jogirodalomban és joggyakorlatban.

A kisebbségi jogok és ezen belül a kisebbségi nyelvhasználat megjelenése az alkotmányokban országonként eltérő, színes skálán húzódik. Minden ország szabályozásának kialakulásában szerepet játszott: 1) az ország demokratizálódásának foka, 2) az állam mérete, 3) a kisebbségek száma és politikai státusa, 4) a vállalt nemzetközi kötelezettségek.

A vizsgált hat alkotmány közül a *szlovén alkotmány* szabályozását lehet a legteljesebbnek venni. A 44.§ rendelkezik közvetlenül a kisebbségi jogokról, amely a magyar és az olasz nemzeti közösségeknek területi autonómiát biztosít. A Kárpát-medencei nemzetrészek más régiókban nem rendelkeznek területi autonómiával, sőt az is egyedülálló a szlovén berendezkedésben, hogy létszám-cenzust sem állít fel. Ezzel ellentétben minden más országban 10 vagy 20 %-os küszöböt kell közigazgatási egységenként (község, város, megye) átlépni a kisebbségi jogok gyakorlásához. E szabályozás – bár sok érv támaszthatja alá – méltánytalan a kisebbségekkel szemben, sőt (Szlovákia példáján okulva) alkalmat ad az államnak, hogy a közigazgatási határok megváltoztatásával e küszöböt elérhetetlenné tegye. (Erre az alábbiakban, a nyelvtörvények kapcsán visszatérünk.)

A kisebbségek nyelvi jogait és különösen az eljárásjogokban való nyelvhasználatot az alkotmányok ritkán nevesítik. A kisebbségekkel kapcsolatban megjelenik az identitáshoz való jog és az általános egyenlőség elve. Rendszerint ez utóbbi vezet fel az alapjogi fejezethez, ahol a kisebbségi rendelkezések is többnyire találhatóak. Kisebbségi nyelvi jogként elsősorban az anyanyelvű oktatáshoz való jog jelenik meg.⁴ Az eljárásjogokban való kisebbségi nyelvhasználat kifejezetten csak a román (128.§) és a szlovén (62.§) alkotmányban jelenik meg: az előbbi részletesen (még a költségviselésre is kiterjedően) szabályozza, míg az utóbbi csak nevesíti, és leutalja egy alsóbb szintű jogszabályba.

Az utaló normákat egyébként a kisebbségi és alapjogi kérdésekben szívesen használja a szerb, a horvát és a szlovén, valamint a román alkotmány. Ezek szerint e témakört részletesen ún. alkotmánytörvény vagy organikus törvény fogja rendezni. A többi vizsgált alkotmány *expressis verbis* nem utal: a többé-kevésbé részletesen kifejtett kisebbségi rendelkezések feltételezik a további háttér szabályozást.

A kisebbségi jogok egyébként az alkotmányokban nem mindig egyértelmű rendszerben jelennek meg. A szlovák alkotmány például egy önálló fejezetet szentel a kisebbségi jogoknak. Ezzel szemben az ukrán alkotmány alig szól a kisebbségekről — és azt is az alaptörvény különböző fejezeteiben szétszórva. Az alkotmányos rendelkezések sokszínűségéből is kitűnik, hogy itt, Közép-Európában a nemzetiségi kérdés (ha nem is alkotmányos tabu, de) komoly vitaforrás. Az alkotmányok sokszor gyér szabályozása pedig politikai konfliktuskerülés.⁵

Ahol nincs kifejezett szabályozása az eljárásbeli nyelvhasználatnak, ott a kisebbségek csak tolmács útján használhatják anyanyelvüket a hatóságok előtt. A volt jugoszláv államok kivételével minden vizsgált országban ez a gyakorlat. Ez álláspontom szerint alkotmányos visszásságot eredményez, mivel a kisebbségek teljesjogú állampolgárai az adott államnak, de a hatóságok előtti nyelvhasználatot tekintve a „külföldi” státuszát osztják. Mindez pedig sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalmát is, amelyeket viszont minden demokratikus alkotmány elismer.

7.5. Az eljárásjogi normák összehasonlításának tanulságai

Az eljárási jogszabályok minden esetben tartalmazzanak nyelvi rendelkezéseket és csak közvetve tagozódnak bele a kisebbségi jogok rendszerébe. Az eljárások

⁴Szlovák alkotmány: 34.§ (2) bekezdés; ukrán alkotmány: 53.§ (5) bekezdés; szerb alkotmány: 32.§ (4) bekezdés; szlovén alkotmány: 64§ (1). bekezdés

⁵A konfliktuskerülés egy érdekes megnyilvánulása volt a román alkotmány 2003. évi módosítása, és az azt övező politikai harcok, amelyekről a Transindex Hajnali hírlevele rendszeresen tudósított. Lásd: www.transindex.ro

egyik alapelve, hogy senkit nem érhet hátrány az államnyelv ismeretének hiánya miatt.⁶ Ezen elv a törvény előtti egyenlőség, az emberi méltóság és az identitás szabad megválasztása alkotmányos tételeiből ered. A jogszabályok közös jellemzője, hogy főszabályként az államnyelvtől eltérő nyelveket csak tolmács mellett, azaz nem eljárásnyelvként engedik használni, amely alól általában területi kivételeket tesznek (ha a kisebbség egy adott helyen többséget alkot — lásd: Szerbia, Horvátország, Ukrajna). Ritkán képesek a kisebbségvédelmi mechanizmusok túllépni a kötelező tolmács-rendszeren és engedélyezni a kisebbségi nyelven folyó tárgyalásokat. Kiemelkedően liberális a szabályozás, ha a kisebbségi nyelvű írásbeliséget is lehetővé teszi, mint ahogyan azt láttuk Szerbia, Horvátország és Szlovénia esetében.

Tanulmányutam egyik tapasztalata, hogy a nemzetrészek számára komoly fejlődést hozna az eljárásjogokban való *kisebbségi nyelvű írásbeliség* és a felekkel való magyar kommunikáció. Írásbeliség alatt értem: az idézést, a keresetlevelet, kérelmet, határozatokat (végzést, ítéletet egyaránt), a magyar nyelvű bizonyítékok elfogadását (pl. szerződés), az úrlapokat, valamint a jegyzőkönyvvezetést. Tapasztalataim szerint a kétnyelvű idézés (amely pl. Csíkszeredai Megyei Bíróságon gyakorlat), a kétnyelvű úrlapok kiállítása valamint a határozat kisebbségi nyelven való kiállítása semmilyen állami többletkiadást nem okozna, csak a jogalkotó jószándéka kellene hozzá. A belső hivatali fordítások már állam-függő kérdések: Ukrajnában, Romániában és Szerbiában a tolmácsok kifejezetten alulfizetettek — már ha alkalmaznak egy hatóságnál tolmácsot. Ezzel szemben Szlovéniában állandó státuszban lévő tolmácsot alkalmaznak. Mindezen különbségek ellenére szervezési kérdés lenne, hogy a magyar nyelvű írásos beadványokat (keresetlevél, kérelem, bizonyíték) a hatóságok elfogadják: azt ugyanis vagy 1) le kell fordítani, ha nincs magyarul értő jogalkalmazó, vagy az ilyen dokumentum 2) megtalálja a megfelelő ügyintézőt vagy bírót (mint azt a szerb gyakorlat is igazolja). A jegyzőkönyvek kérdése már jóval differenciáltabb szemléletet igényel. Bár a volt-jugoszláv államokban lehetőség van kisebbségi nyelven szerkesztett jegyzőkönyvvezetésre, az mégsem rendszeres gyakorlat — elsősorban a magyar szaknyelv hiányos ismerete miatt, másodsorban a fellebbviteli szerveknél tapasztalható magyar jogalkalmazó-hiány miatt. (Ez utóbbi kérdéskör az utánpótlás kitermelésének nehézségeivel függ össze, amelyről részletesen a következő fejezetekben lesz szó).

A kisebbségi nyelvű *szóbeliség* is több sebből vérzik a Kárpát-medencei joggyakorlatban. Az, hogy egy nemzetiség tagjai az eljárásban saját anyanyelvükön szólalhassanak meg, nemcsak az alkotmányból fakadó jog, hanem a kisebbségvédelem minimuma. A tárgyaláson (az ügyintézés során) való kommunikáció akkor gördülékeny, ha az eljáró személy és a fél egy nyelvet használnak,⁷ amit legfeljebb az tesz problematikusá, ha az ellenérdekű (másik) ügyfél csak az államnyelvet ismeri.

⁶vö: Paizs Gábor: A magyar nyelv ismeretének hiánya miatt... [A kisebbségi nyelvhasználatról a közigazgatásban] (in: Magyar Közigazgatás 10/1998) 638-640.o.

⁷vö: Tóth Judit és Kántás Péter már hivatkozott cikkét, 229.o.

Ez egy etnográfiailag homogén terület estében természetesen működne: Csallóközben magyar bíró és ügyész magyar féllel tárgyal. Felesleges a szlovákiaihoz hasonló kötelező tolmácshasználat kikényszerítése (a kötelező államnyelv miatt), mert az egy természetes közeg életkörülményeit borítja fel. Szórvány-kisebbség esetében érthető a tolmács segítségével alkalmazott nyelvhasználat, hiszen nehéz egy közösségnek megfelelő számú jogászt magából kitermelni. A gyakorlat (főleg szórvány esetében) az, hogy a kisebbségi állampolgár vagy egyébként is kiválóan ismeri a többségi nyelvet, vagy ha nem, az anyanyelvén jól tudó jogi képviselőt keres meg. (Lábady elnök úr tájékoztatása szerint a dél-magyarországi német kisebbség is így gyakorolja nyelvi jogait — a magyar jogrendszer szabályainak megfelelően.)

A vizsgált eljárásjogok alapján megállapíthatjuk, hogy minden országban tolmácskényszer működik — az ésszerűség és szükségszerűség kritériumaitól függetlenül. A fenti (alapvetően jogpolitikai és kodifikációs) problémák mellett egyéb okot is találtam a kisebbségi nyelv hátrányos helyzetét illetően: 1) a magyar közösség nincs kellően tájékoztatva, nem tudják, hogy lehet kérni az anyanyelvű eljárást (pl. Szlovákia, Horvátország); 2) az eljáró kisebbségi jogalkalmazók el akarják kerülni a részrehajlás vádját és maguk biztosítására tolmácsot vesznek igénybe. (Ez azzal a terepen nyert tapasztalatommal függ össze, hogy a határon túli magyarok az alkotmányos jogok ellenére másodrendű állampolgárai minden államnak, és ezt éreztetik is velük.)

Összefoglalva tehát az eljárásjogok következő szakaszaiban lehetne kiszélesíthető a nyelvhasználat. *A) Kisebbségi nyelvhasználat* minden régióban lehetséges lehetne a kérelem és kereset benyújtása, valamint a bizonyítási eljárás (pl. nyilatkozat, tanú, irat) során. Tapasztalatom szerint ugyanis napjainkban mindezeket nem teszik lehetővé a rendszerek — csak államnyelven lehetségesek. *B) Kétnyelvűség* bevezetésére alkalmasnak látszik az idézés kibocsátása és a döntés megszővegezése. A kétnyelvű idézésre már gyakorlatban is működő példát láttam Csíkszeredán, a döntés kisebbségi nyelvű kiadása pedig a volt-jugoszláv államokban lehetséges. A legtöbbször vitát kiváltó kérdés a jegyzőkönyv nyelve. Álláspontom szerint ezt rugalmasan is lehetne szabályozni (hasonlóan az 1868-as nemzetiségi törvényhez), miszerint a területhez igazodjon a szabályozás: a népességszám alapján kialakult döntések el a jegyzőkönyvezés nyelvét.

7.6. A nyelvhasználatot szabályzó törvények tanulságai

7.6.1. A kisebbségi- és nyelvtörvények

A fentiek mellett kisebbségi- és nyelvtörvények is tartalmazhatnak közvetlen eljárásjogi szabályokat. Nyelvtörvénnyel Szlovákia, Ukrajna és Szerbia rendelkezik. (Romániában csak tervezet van, de az nem fogja szabályozni az eljárásokat.)

A nyelvtörvények általános jellemzője, hogy — címüktől függetlenül — inkább az államnyelvek védelméről és a kisebbségi nyelvek korlátozásáról szólnak. A szlovák törvények (az államnyelvről és a kisebbségi nyelvről) például a nyelvhasználat szervezeti és egyéb korlátait határozzák meg a lehetőségekhez képest legtöbb, kisebbségeknek nyújtott jogosultság biztosítása helyett.

Kisebbségi törvény Ukrajnában és a volt-jugoszláv államokban született. E jogszabályok közös jellemzője, hogy az alkotmányok rendelkezéseit bontják ki és a kisebbségekre vonatkozó speciális szabályokat tartalmazzák.

Mind a nyelvtörvények, mind a kisebbségi törvények tartalmazhatnak (és általában tartalmaznak is – Szlovénia kivételével) a jogok gyakorlására vonatkozó *cenzust*. Szlovákiában a nyelvi jogok gyakorlásához a lakosság 20%-át kell az adott közigazgatási egységben elérnie a kisebbségnek, ez az arány Ukrajnában 50% (nyelvtörvény 3.§: a nemzetiség egy településen „többségben” kell lennie), Romániában 33-20%, Szerbiában 15%, Horvátországban 33% (azaz a lakosság egy-harmada). Kárpát-medencei tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a cenzus alapvetően elhibázott és igazságtalan jogintézmény. Ha például 20%-os küszöböt határoztak meg, könnyen adódhat, hogy egy 100 lelkes falu 20 kisebbségije megkapja azon jogokat, amelyekből egy nagyváros több ezer kisebbségi lakosát kizárják. (Ez mind Szlovákiában, mind Romániában aktuális probléma!) A cenzus — ez idő szerint — minden régióban a kritikus nemzetiségi létszám fölött van annyival, hogy éppen ne tudja elérni azt az adott közösség. Itt *alapvető szemlélet- és jogszabálybeli változásokra van szükség*a környező államokban, mert a jelen helyzet teljesen kiszolgáltatja a kisebbségeket, hiszen asszimilációs eszközzé silányulnak a kisebbségvédelmi mechanizmusok.

A létszámhoz kötött cenzust egyébként a modern demokráciákban nem tartom megfelelő megoldásnak. Jó alternatívát jelent például egy magyarországi kisebbségi önkormányzatisághoz hasonló rendszer, ugyanis ha analógiát vonunk a kisebbségi önkormányzatok választása és a dolgozatban tárgyalt jogalkalmazás közé, megállapíthatjuk, hogy ha a nemzetiség ki tudja magából termelni az anyanyelvű ügyintézőt, lehessen neki azon az illetékességi területen használnia az anyanyelvét. E tekintetben megfelelő megoldásnak még a szlovén rendszert tartom, ahol a magyar és az olasz kisebbség számarányától függetlenül az autonóm területén gyakorolhatja a kisebbségi jogok teljes alkotmányos katalógusát.

Egyéb jogszabályok is tartalmazhatnak az eljárásokra vonatkozó nyelvhasználati rendelkezéseket. Ilyen például hazánknak Ukrajnával kötött alapszerződésének kisebbségi melléklete, amely a jogalkotónak fogalmaz meg ajánlásokat; Romániában az igazságszolgáltatás szervezetéről szóló törvény és a közigazgatási törvény, amely anyagi jogi szabályokat fogalmaz meg és nem a szűk értelemben vett hatósági eljárásokról rendelkezik; valamint Szlovéniában a bírósági törvény. Ezen jogforrások általában valamely szervezetrendszerben felmerülő nyelvhasználat egyes kérdéseit szabályozzák.

7.6.2. Kisebbségi nyelvű jogszabálytár

A jogszabályok kisebbségi nyelvű megismerése egyébként az egész Kárpát-medencében sok problémát vet fel. Magyar nyelvű közlöny csak Romániában jelenik meg — ott sem az összes kihirdetett jogszabály, csak egy töredéke és az is (interjú-alanyaim tanúsága szerint) használhatatlan fordításban. Kivonatolt jogszabály-fordításokat tartalmazó kötet Szlovákiában a Mečiar-kormány idejében jelent meg, hasonlóan kevés gyakorlati haszonnal. A többi vizsgált országban, valamint Magyarországon nincs kisebbségi nyelvű hatályos joganyagtár. Általános tapasztalatom, hogy hasonló kiadványok az önkormányzati munkában jelentősen segítséget, ellenben az igazságszolgáltatásban dolgozó jogászok a többségi nyelven alkalmazzák a jogszabályokat.

Mindazonáltal a kisebbségi nyelvű közlöny léte a kiadás szándékán kívül egyéb, minőségi és mennyiségi kérdéseket is felvet. Ilyen például a megfelelően képzett fordítók alkalmazása. Romániában volt többségi szándék magyar nyelvű közlöny kiadására, a fővárosban dolgozó fordítók azonban jogi munkára alkalmatlan fordítást készítenek, a szakkifejezéseket nem megfelelően, értelemzavaróan használva. Sokszor nem is a magyar szakszavakat használják, hanem a román kifejezésnek egy magyarosan kiejtett változatát. Mindezt viszont késve adják ki, így volt olyan eset, hogy a polgári perrendtartás magyar megjelenésekor már hatályon kívül is volt. A másik kérdés a kisebbségi közlönybe bekerülő jogszabályok mennyisége. Szlovákiában Mečiar vezette kormányban megvolt a szándék egy magyar nyelvű jogi kiadványra, de abban csak a kardinális törvények (például alkotmány, eljárásjogok, nyelvtörvény, oktatási törvény, stb.) kaptak helyet és azok sem teljes terjedelemben, hanem az olvasó által ki nem található szempontok szerint kivonatolt formában. Látható, hogy egy ilyen kiadvány legfeljebb a magamfajta kutatónak élmény, annak gyakorlati hasznosíthatósága azonban elenyésző.

Minden bizonnyal kell egy határt vonni a kisebbségi közlöny terjedelmében, hiszen a tízezres oldalszámú közlönyök fordítása és kiadása mérhetetlen időt és pénzt emésztene fel — a csekély kihasználtság mellett. Álláspontom szerint (amennyiben természetesen igény mutatkozna rá és a törvényi keretek is adottak lennének a nyelvhasználatra) a legfontosabb törvények mellett bizonyos témakörök jelenhetnének meg teljes mélységükben a kisebbségi nyelven. Így például az önkormányzatokra, vagy a közoktatásra vonatkozó jogforrások a törvényektől a kormányhatározatokon át az alkotmánybíróság határozataival bezárólag kisebbségi nyelven is megismerhetőek lehetnének. A fordítás is és a szelekció is viszont jogi szakmai munka, amelyhez mindkét nyelvet bíró, jól képzett jogászokra van szükség. Ennek további kereteiről a következő fejezetben szólok.

7.6.3. A nemzetközi kötelezettségek teljesítése

A nemzetközi kötelezettségek teljesítése szintén elősegítheti a jogszabályok mind megfelelőbb teljesítését. Legfőképpen a nyelvi charta mind teljesebb végrehajtása javíthatna a fentiekben felvázolt helyzeten. Ez idő szerint Szlovákia, Horvátország és Szlovénia ratifikálta az egyezményt. Tanulmányutam során a felvidéki jogászok elégedetlenségüknek adtak hangot, miszerint a charta végrehajtása nem teljes, a szükséges törvénymódosításokat a Nemzeti Tanács nem készíti el. A kisebbségi nyelvek védelme helyett pedig az államnyelv védelmét látják el a nyelvtörvények, amely így egy visszás helyzetet teremt. Ukrajnában a megerősítési eljárás alkotmányellenessége miatt függesztették fel a nyelvi charta végrehajtását. Románia már aláírta, de még nem erősítette meg a chartát.

Általában megállapítható, hogy a nyelvi charta egy olyan keretet alakít ki a kisebbségi nyelvhasználat terén, amely a kisebbségek számára előnyös; a dolgozatban tárgyalt eljárásbeli nyelvhasználatot pedig megfelelően ösztönzi. A charta alkalmazásával azonban a fentiek szerint is két, a továbbiakban megoldandó kérdés merül fel: az egyik a még nem ratifikáló országok ösztönzése az ünnepélyes megerősítésre (Románia, Ukrajna), a másik a jogszabály céljának megfelelő értelmezés kialakítása (Szlovákia).

7.6.4. A jogalkotást és jogalkalmazást érintő egyéb kérdések

A jogalkotásra vonatkozó kritikákat és javaslatokat csak az adott országban élő kisebbség tudja hangoztatni, és lehetőségeihez mérten változásukat elősegíteni. Az anyaország e tekintetben tehetetlen — más állam belső jogába beleszólni lehetősége nincs. Külső kontrollként esetleg nemzetközi szervezetek működhetnek: ezért fontos a dolgozat első fejezetében taglalt kisebbségi érdek-képviselő a nemzetközi fórumok előtt.

Ma a magyar nemzetiségek politikai érdekérvényesítése Romániában és Szlovákiában éri el a legjobb szervezeti feltételeket. Miniszterelnök-helyettese, több minisztere, államtitkára, hivatalvezetője van a magyarságnak. Az csak a közönségen múlik, hogy tud-e élni politikai helyzetével. Romániával kapcsolatban azt is meg kell említeni, hogy minden interjú-alanyom egybehangzó állítása szerint addig lehet elérni további jogok biztosítását, és a jelenlegiek végrehajtását, amíg Románia készül az Európai Unióhoz történő csatlakozására. A nyelvi charta ratifikálása és megfelelő végrehajtása nagy lépés lenne a román kisebbségi joganyag fejlődésében.

A tárgyhoz szorosan nem kapcsolódó jogszabályok is tudják befolyásolni a kisebbségek nyelvhasználatát. Mivel a magyar közösségek országhatáron átnyúló együttműködésben egymással igyekeznek kapcsolatot kiépíteni, az országok közötti relációkban elkerülhetetlen az idegenrendészet, külügyi igazgatás és a ha-

tárrendészet megemlítése. (Saját tapasztalatként említem, hogy a Flachbarth kutatócsoport egy tanulmányi kirándulása hiúsult meg a vízumrendszerek idő- és költségigényén, valamint a határátlépések szervezetlenségén és bonyolultságán.) E dolgozat kereteit messze túllépné, ha részletesen elemezném az egyes szakigazgatási rendelkezéseket, mindazonáltal megállapítható, hogy a túlzott szigorú jogszabályok és az ötletszerűen, egyik napról a másikra — bármifajta előzetes tájékoztatás nélkül — hozott szigorítások akadályozni tudják a nemzetrészek rendszeres kapcsolattartását.

A törvényi szintű szabályozások összefoglalásaképpennyilvánvalóvá válhat számunkra, hogy a vizsgált államok eljárásjogaiban a kisebbségek a „külföldiek” státusát osztják. Bizonyítja ezt a (Szlovénia kivételével) minden esetben kötelező tolmácsolás és az államnyelven történő írásbeliség. A kisebbségvédelem megfelelő biztosítása érdekében véleményem szerint a szomszédos államok jogalkotóinak mindenekelőtt e szemléleten lenne szükséges változtatniuk, hogy a részletszabályok már csak a jogintézmények „finomhangolását” jelenthessék.

7.7. A nemzetrészek anyanyelvű jogérvényesítését segítő eszközök

A határon túl és az anyaországban végzett vizsgálat lehetőséget nyújt arra, hogy bizonyos összefüggéseket találjunk, következtetéseket tudjunk levonni a nyelvi jogokkal kapcsolatban. Az alábbiakban problémákat és megoldási lehetőségeket kell párba állítanunk, hogy az anyanyelvhasználat jelen gyakorlatát kellő távolságból, a javítás igényével tudjuk szemlélni.

Az alábbiakban igyekszem egységes Kárpát-medencei szemlélettel, de az egyes régiók specialitásaira figyelemmel felhívni a figyelmet az alábbiakra:

- A nyelvi jogok megvalósulása a jogszabályokban meghatározottakhoz képest csökevényes. Ennek azonban nem egyedül a többségi állam az oka. Sok esetben a magyar közösség is felelős azért, ha nincsenek megfelelő nyelvi életkörülményei. Ilyenkor megoldást nyújthatna az anyaország felől vagy a közösségen belülről eredő segítségnyújtás, tájékoztatás.
- A nyelvi jogok megfelelő érvényesülését az anyaország sok tekintetben tudná segíteni, amelynek hatékonyságát egy konkrét stratégia kidolgozása nagyban fokozhatná. Ilyen stratégia kidolgozásába célszerű a civil szférát és a tudományt is bevonni.

7.7.1. Jogász-képzés, utánpótlás-nevelés

Az anyanyelvhasználat terén tapasztalt problémák közül elsőként a jogászság alacsony számát emelem ki. Ezt kirívóan Dél-Baranyában és Muravidéken tapasztaltam. A Drávaszögben ugyanis összesen két magyar bíróról van tudomásom, de

magyar ügyészt és magyar ügyvédet nem találtam, Muravidéken pedig összesen egy magyar bírósági fogalmazó testesítette meg a gyakorló jogászságot. E két régióban egyrészt a többségi állam elszívó hatása miatt nem mennek a fiatalok jogász pályára, másrészt a helyi magyar kultúrpolitikában más szakmákat részesítettek előnyben, így nem iratkoztak be jogi egyetemre magyar diákok. Főleg a délvidéki régiókban mondták interjú alanyaim (de általában minden régióban igaz), hogy az anyaország felsőoktatása is erőteljes elszívó hatást jelent a helyi magyarság számára. (Aki ugyanis magyarországi jogászképzésben vesz részt, az szülőföldjén a jogi pályán nehezen boldogulna a nálunk szerzett ismereteivel, ezért tehát inkább itt marad és nem tér vissza.) Ez az elszívó hatás csökkenthető a helyi felsőoktatás minőségi fejlesztésével.

Erdélyben és Felvidéken a két, magyarok által legnagyobb arányban lakott régióban, kizárólag a tömb-kisebbségként lakott területeken valósul meg bármilyen szinten is a kisebbségi nyelvhasználat. A szórványban minden régióban súlyos a helyzet, amelyre alább részletesen kitérek. A tömbről elmondható, hogy a helyi bíróságokban és önkormányzatokban a szükséges (minimális) számban dolgoznak magyar jogászok. Másodfokú hatóságnál azonban szinte sehol sincs magyar jogalkalmazó. E két országban nehéz bírói pályára lépni — elsősorban a szakvizsga nehézsége miatt, másrészt a jóval egyszerűbb ügyvédi munkába lépés miatt. Ezek a körülmények csökkentik a fiatal, magyar ajkú jogalkalmazók számát napjainkban. Egy csíkszeredai alanyom szerint kirívóan kevés magyar bíró és ügyész van és azok sem elég fiatalok: „a magyar nyelv a jogalkalmazásból kihalásos úton fog eltűnni”.

Mindezen problémák tehát az utánpótlás-nevelés feladatához vezetnek, amely a következő területeket érinti: jogász-alapképzés, egyetemközi kapcsolatok, szakmai utánpótlás nevelése és az egységes Kárpát-medencei magyar tudományos élet megteremtése.

Jogász alapképzés

Magyar ajkú jogászt a környező államokban állami és magán egyetemen egyaránt képeznek. A tradicionális jogi akadémiák (Felvidéken: Pozsony, Kárpátalján: Ungvár, Erdélyben Kolozsvár, Vajdaságban: Újvidék) mellett megjelentek azonban új intézmények is, amelyek – elsősorban Romániában – a képzés felhígulását és erős színvonal-csökkenést okoztak. A jogász-képzés minden államban többségi nyelven történik, ami természetes jelenség, hiszen egy államban nem lehet „többségi” és „kisebbségi” jogrendszer. Általános tapasztalat, hogy a megfelelő magyar nyelvű képzés úgy alakul ki, hogy az összes tantárgy 15-30%-át kisebbségi nyelven oktatják, tehát az alapozó és kiegészítő tantárgyakat, a tétel jogot viszont az állam nyelvén lehet hallgatni. E képzési formáról jó tapasztalat volt Délvidéken és Erdélyben.

Vajdaságban például — Várady Tibor professzor úr⁸ bemutatása alapján — a magyar nyelv elsajátításának kérdése sokat változott az elmúlt 25-30 évben. Tito idejében ugyanis a nyelvi jogok és a nyelv oktatása komoly nyugati modellek szintjét is elérte. A magyarul tudó jogászok nagy részét Újvidéken képezték, ahol egyrészt a terminológiát önálló tantárgyként tanulták,⁹ másrészt a tantárgyak egynegyede magyar nyelvű volt. Az egyetemi alapképzést követően is folytatódott a magyar szaknyelv oktatása: bírósági, ügyészségi gyakorlaton lévőknek tartottak (és ma is évente tartanak) nyelvi továbbképzést.

Ahogy a történelmi fejezetben bemutatásra került, Vajdaságban kétféle módon oktattak kisebbségi nyelven a hetvenes és nyolcvanas években: a) az első a *lektorátus*, ahol 1970-től előbb magyar, majd később szlovák, román és ruszin nyelven is folyt képzés. Célja a szakterminológia oktatása és gyakorlata volt. b) A másik képzési forma a *párhuzamos oktatás* volt, amelynek keretében a hallgatók bizonyos tárgyakat két nyelven hallgattak. A lektorátus munkájából itt kiemelem a *terminológiai gyakorlatot*, amely a lektorátusi képzés alapvető formája volt.¹⁰ Ezeket a gyakorlatokat a lektor vezette. A diákokat arra képezték, hogy szakszövegeket fordítsanak szerbhorvát nyelvről nemzetiségi nyelvre, illetve nemzetiségi nyelvről szerbhorvátra — mindezt úgy, hogy a lektor rámutatott a vitatott szak kifejezésekre és a gyakori hibákra. A képzésben külön figyelemmel voltak arra, hogy a hallgatónak természetes munkaközegévé váljon a nemzetiségi nyelv is. „A lektorátusok célja, hogy az oktatás mellett olyan központtá váljanak, amely a szakterminológia többnyelvű, párhuzamos használatának sajátos gyakorlatát tanulmányozza is, elemezve a jelentkező problémákat, keresve a megoldásokat. Tekintettel arra, hogy a jugoszláv jogi és közéleti kifejezéseknek nincsen mindig magyar, szlovák, román vagy ruszin megfelelője, a lektorátus fejleszteni igyekszik a szakterminológiát.” Várady Tibor hangsúlyozza továbbá — ami jelen összehasonlító vizsgálatunkban is fontos — hogy a *lektorátusok könnyebben szervezhetőek meg, mint a párhuzamos oktatás*. Ilyen terminológiai gyakorlatok ma hiányoznak a határon túli képzésekből, bevezetésük véleményem szerint komoly eredményt hozna.

Milosević uralma alatt azonban mind az egyetemi, mind a posztgraduális nyelvi oktatás megszűnt, így mára húsz év lemaradását kell bepótolnia a magyarságnak. Jól látszik ez azon, hogy kevesebb magyar diák van és kevesebb tantárgyat tanítanak magyarul — és a magyar bírák a nyelv hiányos ismerete miatt nem mernek magyarul jegyzőkönyvet vezetni.

Az elcsatolt területeken lévő jogászképzés további fejlesztésre szorul: oktatók továbbképzése, tantárgyi struktúrák fejlesztése indokolt. A kommunizusból

⁸A Central European University professzora, az újvidéki egyetem egykori oktatója.

⁹A szerb nyelv viszonylatában különösen fontos a jogi szakterminológia oktatása, mert a magyar nyelv nem használ annyi latin kifejezést. Így lehet az, hogy a munkajog helyett olykor a tükörfordítású „dolog jog” kifejezést használják, amely megtévesztő lehet.

¹⁰A lektorátusról általában és a gyakorlatról lásd Várady Tibor: Egyetemi oktatás nemzetiségi nyelven a Vajdaságban (in: Történelemlétközlés) 114.o.

kilábalt határon túli magyarság egyébként — tapasztalatom szerint — minden szakmában igényli a jól képzett értelmiséget.

Egyetemközi kapcsolatok

A képzés színvonalának fent tárgyalt fejlesztésében nemcsak a magyar állam tud közreműködni (pl. pályázataival, vagy célzott támogatásai révén), hanem az egyes oktatási intézmények is a lehető legkülönbözőbb (oktatói és hallgatói mobilitás-programok, közös tudományos és kulturális rendezvények szervezése, közös kutatások, diákköri konferenciák, stb.) formában aktiválhatják erőiket.

Az egyetem-közi kapcsolatok eddigi formái is jó példát mutatnak, de több együttműködésre lenne szükség. Erdélyben jó a tapasztalat a Babes-Bolyai Tudományegyetem (BBTE) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) jogi karai közötti együttműködésről, amelyet azonban tovább kell építeni és fejleszteni — jelezték beszélgető partnereim is. A magyar egyetemeknek nem szabad „elszívniuk” a határon túli diákokat, de a lehetőségekhez mérten segíteni kell őket a magyar nyelvű szaktudás megszerzésében. Erre alkalmas eszköz a 2-4 szemeszter hosszú alapképzési együttműködés.

A képzés mellett (sőt talán az előtt) látom szükségszerűnek az anyaországi hallgatók minél gyakoribb határon túli kiutaztatását, amellyel ismereteket és tapasztalatokat szereznek a szomszédos államokról és az ott élő magyarokról. Tapasztalom sajnos, hogy negyed-ötöd éves anyaországi jurátus nemcsak, hogy nem volt még a határon túl (síelést leszámítva a Tátrában), de el sem tudja képzelni, hogy magyarok lakhatnak még bárhol az országhatáron kívül. Egy tanulmányút értéket akkor kap, ha a szakmai találkozó mellett tartalmaz kulturális programokat is. Egy ilyen program gyakorlatilag egyetemi alapképzésre való leképezése lenne azoknak a már működő bírósági találkozóknak, amiről dr. Havasiné dr. Orbán Mária elnök asszony számolt be nekem.

Hatékony kapcsolattartási módszer a nyári egyetemek szervezése. 1999 és 2000-ben a Rákóczi Szövetség és a PPKE jogi kara két ízben szervezett Kárpát-medencei jogásztalálkozót — nagy sikerrel. A Márton Áron Szakkollégium évek óta szervez határon túli diákoknak nyári egyetemet — hol önerőből, hol más egyetemen karöltve. Máthé Gábor elnök úr, aki egyben a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karának dékánja, szintén tervez a határon túli diákok számára nyitott nyári egyetemet létrehozni. Felvidéken Gál Gábor képviselő úr tájékoztatott arról, hogy a pozsonyi magyar diákok rendszeresen jártak korábban az ELTE által meghirdetett nyári egyetemekre — és évekkel utána is kamatoztatták ott szerzett szaknyelv-tudásukat és szakmai kapcsolataikat.

Szakmai utánpótlás-nevelés

Az utánpótlás-nevelés témaköre az oktatás mellett vonatkozik a szakmai utánpótlásra is. A gyakorló jogi pályák közül az igazságszolgáltatásban dolgozó fogal-

mazók képzését emelném ki ehelyütt.

Délvidéki gyakorlat volt a titói időkben, hogy a magyar bírósági fogalmazók pár hónapot Magyarországon töltöttek, amit otthon beszámítottak a képzési idejükbe. A titói rezsím által lehetővé tett anyanyelvű képzési struktúrát a milosevići diktatúra megszüntette. Felvetésemre — magyarországi bírósági interjúalanyaim — Lomnici Zoltán elnök úr, dr. Havasiné dr. Orbán Mária elnök asszony és Lábady Tamás elnök úr egyhangúan támogathatónak és elképzelhetőnek tartotta e képzési forma újrászervezését. Magyarországon a bíróképzés — nemzetközi viszonylatban is — legkiemelkedőbbben működő rendszere ugyanis a fogalmazóképzés. Beszélgető partnereim a határon túli magyar fiatalok magyar bíróképzésbe való bevonását pedig a szaknyelv-tanulás legmegfelelőbb eszközének tartották.

A fiatal jogászok gyakorlati képzése mellett a tudományos szakmai utánpótlás kérdését is szükséges felvetni. Hasznos lenne, ha a magyarországi egyetemek doktori programjaikba rendszeresen bevonnék a határon túli magyar PhD hallgatókat. Ez is történhet — példának okáért — kölcsönös szemeszter-beszámítással. A doktori kapcsolatok kiépítése elsősorban a két nagy régióban: Felvidéken és Erdélyben szükséges, hiszen ott a kisebbségi csoporton belül már ma is vannak magyar doktoranduszok, van igény magyar tudományos képzésre. Vajdaságban és Kárpátalján — a fentiekkel ellentétben — először is a határ két oldalán lévő doktori iskolák és felsőoktatási/továbbképzési központok intézményes kapcsolatfelvételét szükséges szorgalmazni. (Információim szerint a Szegedi Egyetem jó kapcsolatot épített ki Délvidékkel, valamint a Pécsi Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Tanszéke kezdeményez tudományos együttműködést határon túliakkal.¹¹)

Horvátország és Szlovénia tekintetében pedig elsősorban a magyar fiatalok jogász-alapképzésben való részvételét célszerű serkenteni, hogy legyen magyar ajkú jogalkalmazó e két kis létszámú közösségben. Tanulmányutamon e két régiót illetően több tapasztalatot is szerezhettem. A horvát kisebbségi joganyag alapvetően jó és széles körű jogosultságokat tartalmaz. A drávaszögi tizenhatezeres magyarság azonban a Kárpát-medence legnagyobb demográfiai válsággal sújtott közössége. Lábadi Károly által összegyűjtött statisztikák alátámasztják, hogy évente mintegy 3-500 fővel csökken(t) a magyarság lélekszáma.¹² Így a magyar utánpótlás, tehát a fiatalok megőrzése a fő cél. Ezt veszélyeztetik a magyarországi egyetemek, ahonnan alig mennek haza a (friss) diplomások, valamint az állandó asszimiláció, a csendes beolvadás. (Ez utóbbi hatása főleg Kelet-Szlavóniában – Eszéktől délre – figyelhető meg.) A horvát jogszabályok szerint olyan közigazgatási egységekben (város, járás, megye), ahol a lakosság egyharmada egy kisebbséghez tartozik, az adott kisebbségi nyelv a horváttal egyenlő jogú hivatalos nyelv.

¹¹A pécsi jogi karon egyébként van múltja a kisebbségi kutatásoknak; lásd: Flachbarth és Faluhelyi professzorok örökségét.

¹²Lábadi Károly: *Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban*. Nyelvi jogok, 2003. 177. Eszerint a horvátországi magyarság lélekszáma az összeírások szerint a következőképpen alakult (évszám: fő) 1948: 51399; 1953: 47725; 1961: 42347; 1971: 35488; 1981: 25439; 1991: 22355; 2001: 16595.

Ilyen járás ma a Hercegszöllősi járás és a Bellyei járás. Ehhez képest azonban a magyarság központjának számító Eszék városában nincs magyar bíró, ügyész, ügyvéd. Az egyik fő probléma tehát a jogászság hiánya. Magyar jogalkalmazó hiányában tolmácsot vesznek igénybe, ám azok szaknyelvi tudása beszélgető partnereim szerint határozottan hiányos. Meglepő tapasztalat volt számomra, hogy az európai mértékek szerint is a kisebbségi jogok széles térével rendelkező Horvátországban a tömbként lakott területekben sem használatos a kisebbségi nyelv. A tolmácsképzésen túl, tehát a horvátországi magyarság jogász-értelmiségének képzését szükségszerű ösztönözni.

Ahhoz képest, hogy a szlovén állam milyen széles körű jogokat biztosított a kisebbségek számára, a magyar nyelvismeret és nyelvhasználat nagyon alacsony szintű Muravidéken. Ahogy Bokor József fogalmazza meg:¹³ „a muravidéki magyarság – de facto – nem tud kellően élni lehetőségeivel. [...] úgy tűnik, hogy a többségi szlovén nemzetnek sokszor nagyobb gondja van kisebbségei anyanyelvére, mint amennyit az érintettek, különösen a muravidéki magyarok és a magyar anyaország tesznek, illetőleg képesek tenni érte.” Szlovénia lakosságának 0.4%-át kitevő 8000 fős magyar kisebbség a szlovén átlaghoz képest kevés értelmiséggel rendelkezik. Kirívó eset a jogászság, amely olyannyira kevés ma Muravidéken, hogy nincs magyar bíró, ügyvéd és csak egy ügyész van, aki szlovén, de tud magyarul. Egy magyar bírósági fogalmazó dolgozik a lendvai bíróságon és reméli, hogy szakvizsgáját követően is ott fog elhelyezkedni. Muravidéken a közeljövő legfőbb feladata az utánpótlás-nevelés. Ennek több tényező állít akadályt: 1) A felnőttképzés terén és a pályaválasztás során belső-Szlovénia elszívó hatása a domináns. Muravidék „egyébként Szlovéniának sajnos mindmáig a gazdaságilag legelmaradottabb régiója”- állították interjú-alanyaim. Drávaszöggel ellentétben itt Magyarország értelmiség-elszívó hatása pusztán Szlovénia gazdasági erőssége miatt csekélyebb. Mindezek ellenére 2) a Magyarországon képzett személyek (a többi régióhoz hasonlóan) nem térnek vissza szülőföldjükre.

A Kárpát-medencei magyar tudományosság újratemtése

Az egyetemi és doktori együttműködés mellett a tudományos kapcsolattartás is fontos. Ennek egyik megnyilvánulása lenne hogy a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé a határon túli magyar tudósok is az anyaországiakkal azonos módon kerülhessenek. Ahogy Kilényi professzor mondta egy konzultációm során: nincs külföldi magyar és magyarországi magyar tudományosság — csak magyar tudományos élet van.

---

¹³Bokor József: A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. Magyar Nyelv, 2001/1 március, XCVII. évf. 39. és 35.

7.7.2. A határon túli szakmaiság segítése

Anyanyelvű továbbképzések

A jogászképzés univerzális feladata mellett kiemelkedően fontos a gyakorló jogászok anyanyelvű továbbképzése. A tanulmányutam során használt kérdőív szerint minden esetben rákérdeztem, hogy igénylik-e a magyar jogi szaknyelv mind teljesebb megismerését és ha igen, milyen formában? A kérdés első felére kivétel nélkül minden interjúmban igenlő választ kaptam. Tapasztalatom szerint ugyanis a szomszédos országokban élő (és dolgozó) magyar jogászok nem érzik megfelelőnek magyar szaknyelv-ismeretüket. Ezért is történhet meg az, hogy ha az eljárás magyar nyelvű lefolytatására adottak is a jogszabályi lehetőségek, a jogalkalmazók sokszor nem élnek vele, mert nem érzik pontosnak fogalmazásukat. A magyar szaknyelv elsajátítása ma általában autodidakta módon lehetséges. A gyakorló jogászok a magyar szakfolyóiratokat olvassák, követik az Alkotmánybíróság határozatait, stb. Ennek legmagasabb fokú igényét Felvidéken tapasztaltam.

A Kárpát-medencében van intézményesített szaknyelv-oktatás is: Erdélyben a Babes-Bolyai Tudományegyetemen és Vajdaságban a Tartományi Kisebbségi Titkárság szervezésében találtam ilyet. Ez utóbbi évente egyszer tart szemináriumot, az előbbi pedig a tanrendbe illeszkedő terminológiai kurzust szervez. Mindkettő forma hasznos és nélkülözhetetlen. Mindazonáltal látszik, hogy a meglévő kereteket lehet és kell is tágítani.

A nyelvi továbbképzés formáját illetően vegyes elképzeléseket találtam a kiscsoportos, workshop-jellegű találkozótól a klasszikus konferenciáig, sőt Kárpát-medencei jogász-találkozóig. A magyarországi interjúkat is egybevetve megállapítható, hogy minden formában szervezett szakmai találkozónak megvan a létjogosultsága és a szerepe. A kiscsoportos találkozók tekintetében osztom a győri táblabíróság elnökszövegének álláspontját, hogy ezek hatékonysága mind szakmai, mind nyelvi szempontból kimagasló. A határon túli beszélgető-partnereim úgy vélték, hogy ilyen workshopnak akkor van értelme, ha olyan szakmai kérdések kerülnek megvitatásra, amelyeket a napi gyakorlatban tudnak alkalmazni. Ez feltételezi, hogy az ilyen jellegű találkozók alapos előkészítést követően kerüljenek megrendezésre, amelyben a szervezés kezdetétől részt vesznek a határon túli magyar jogászok is. Álláspontom szerint ilyen találkozók hazánkban leginkább a Magyar Jogász Egylet profiljába tartoznak — különösen, hogy Máthé Gábor elnök úr tájékoztatása szerint az Egylet egyre jobban nyit a határon túli jogászság felé. A regionális (megyei) szervezetek munkájának nagy hangsúlyt adhat a regionális együttműködések kialakítása is. A Magyar Jogász Egylet szakmai programjainak kialakításában továbbá egyetemek is közreműködhetnek, ezáltal is szélesítve az együttműködés perspektíváit.

Nagyobb volumenű szakmai kapcsolatot jelentenek a konferenciák. Máthé elnök úr és Somogyvári István alelnök úr tájékoztatása szerint a Magyar Jogász Egylet már a rendszerváltozás óta szervez határon túli jogászokat is megszó-

lító programokat. Ilyen például a Muravidéket, Várvidéket érintő Pannon Jogász Napok, vagy a 2005 tavaszán Lillafüreden felvidéki jogászok részvételével lebonyolított konferencia. Erdélyi jogászokat rendszeresen hívnak rendezvényeikre. Vajdaság és a Délvidék többi régiójának bevonása is tervben van. Elnök úr továbbá úgy fogalmazott (és ezzel esik egybe Várady professzor ajánlása is), hogy a kétévente az Egylet által szervezett Magyar Jogászgyűlésekre a határon túli magyar jogászokat is várják. Ezáltal e konferenciák Kárpát-medencei magyar jogásztalálkozókká nővik ki magukat.

A Jogász Egylet programjait Magyarország határain belül szervezi. Kérdemre elnök úr és alelnök úr is kifejtette, hogy nem szándékoznak a szomszédos államokba kivinni programokat. Tanulmányutam általános tapasztalata szerint mégis határozott igény lenne határon túl szervezett szakmai találkozókra, szervezetekre. Hosszú távon egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a magyar civil szervezetek (mint például a Magyar Jogász Egylet) határon túli „fiókszervezeteket” hozzanak létre, hiszen a civil szervezeteknek általában nincs állampolgársághoz kötött tagsága, valamint annak sincs akadálya, hogy egy állampolgár külföldi civil szervezet, (egyesület, stb.) tagja legyen. A társadalmi szervezetek e tekintetben már régen lebontották a határokat.¹⁴

A szakmai rendezvényekkel kapcsolatban minden magyarországi beszélgető-partnerem fontosnak tartotta, hogy ne egyoldalúan magyarországi kezdeményezésűek legyenek programok, hanem várják a határon túli magyar jogászok jelzéseit közös programok létrehozására. Ez megkívánja, hogy a nemzetrészek jogászsága ki tudja fejezni igényeit, ami szervezettséget feltételez.

Szakmai érdekképviseletek létrehozása

A határon túli magyar jogász (szakmai) szervezetek létrehozása napjaink feladata. Az elmúlt években Erdélyben jött első ízben létre magyar kisebbségi jogász egyesület, a Romániai Magyar Jogászok Egyesülete. 2005 tavaszán Brassóban már szakmai konferenciát is szerveztek, amelyre többek között a magyar igazságügy-minisztert, Dr. Petrét Józsefet is meghívták. A többi régióban ez idő szerint nincs ilyen szakmai szervezet — bár igény mindenhol lenne rá. A jogászság intézményesülését segíteni tudja az erdélyi jó tapasztalat (ez régiók egymás közötti kapcsolattartását feltételezi), másrészt az anyaország. Tekintettel arra, hogy szinte minden szomszédos államunk elzárkózik a kisebbségek különböző önállósodási elképzelései elől (lásd pl. autonómia-koncepciók) a jogászság szervezetei sem képeznek kivételt. Főleg Szlovákiában jelezték, hogy bár szükségét érzik egy magyar jogász egyesület létrehozásának, mégis, tartanak tőle, hogy a többségi nemzet nem nézné azt jó szemmel. Így tehát az ilyen társulások létrehozásában különös figyelmet kell szentelni a megfelelő diplomáciai „finomhangolásnak” és a kommunikációnak.

¹⁴Lásd a Rákóczi Szövetség határon túl alapított mintegy 100 helyi szervezetét. (rsz.hu)

Szakmai együttműködések kialakítása

A fentiekben az általános jogászképzésről és a jogászok általános szakmai továbbképzéséről volt szó. Azonban felmerül a lehetősége a szűkebb, szakterületi együttműködésnek is. Legfőképpen gondolok itt az igazságszolgáltatásban dolgozó jogászok továbbképzésére (bírák, ügyészek, ügyvédek). Magyarországi bírósági vezetőkkel készített interjúim szerint a magyar szervezet nyitott a szomszédos államok bíróságaival való rendszeres kapcsolattartásra. Ez történhet oly módon, hogy a magyar nemzetiségű bírák előtt lehetőség nyílik a magyarországi bíróképzésben részt venni (pl. a 2006 januárjában megnyíló bíróképző akadémia programjaiban), illetve történhet ez a bíróságok közötti kétoldalú együttműködéssel.

A bíróságok közötti kapcsolatépítésről jó tapasztalatokkal számolt be Dr. Havasiné dr. Orbán Mária elnök asszony. Korábban, mint megyei elnök mind a pozsonyi megyei bírósággal, mind a csíkszeredai megyei bírósággal jó kapcsolatot épített ki és mindkét bíróságról delegációk látogattak el a partnerhez. E bírósági látogatások különösen hasznosak egyrészt szakmai szempontból, hiszen tárgyalást látogattak a vendég-bírók és utána megbeszélték tapasztalataikat, másrészt kulturális szempontból. Az ilyen találkozók fontos, hogy ne csak magyar nemzetiségű bíró vegyen részt, hanem többségi is, hiszen az a tapasztalat, hogy a kisebbségi magyarság befogadását segíti, ha a többségi állampolgárok jobban megismerik a magyar kultúrát, mentalitást. (Magam is több alkalommal — Nyugat Európában is — tapasztaltam, hogy egy környező állam polgára addig előítélettel viselkedik a magyar néppel, nyelvvel, kultúrával szemben, amíg annak kincseit meg nem ismeri, el nem fogadja.)

Lábady elnök úr külön kiemelte, hogy az ilyen szűkebb, szakmai kapcsolattartásban a kamarák szerepe is felértékelődik. Az ügyvédi kamara például képes lenne — kiváló kapcsolati tőkét teremtve — a határ két oldalán dolgozó magyar ügyvédek között rendszeres találkozókat szervezni, amelyek a kapcsolatépítésen túl a szaknyelv ápolását is célként tűzhetnék ki.

Szótárak létrehozásának szükségessége

A magyar szaknyelv napi használatában viszont tanulmányutam tapasztalata szerint első sorban szakszótárak kiadása segítené. Ebben minden határon túli interjú-alanyom megerősített, valamint Magyarországon Somogyvári István alelnök úr hangsúlyozta ennek szükségességét. Hazánk a szerkesztés és a kiadás feladatában való közreműködéssel közvetlenül is tudna segíteni. Hatékony szervezőmunka eredményeként már egy-két éven belül megszülethetnek az első jogi szakszótárak. Több régióban kezdték el e munkát: Felvidéken egyfelől a dunaszerdahelyi Gramma nyelvi intézetben egy közigazgatási szótár, másfelől a Kalligramma kiadó mellett működő szakcsoport segítségével egy jogi szótár szerkesztése kezdődött meg. Gál Gábor képviselő úr tájékoztatása szerint a szlovák-

magyar része a jogi szótárnak már szinte kész, de a kiadás nehéz és költséges feladat. Erdélyben Veress Emőd úr dolgozik jelenleg egy szakszótáron. Mindkét régióban a hatvanas-hetvenes években adtak ki legutóbb szótárt, de azok mára szinte teljesen használhatatlanok. Délvidéken az elmúlt években adtak ki szakszótárt.¹⁵ Kárpátalján (ahol talán a leginkább szükség lenne rá), Drávaszögben és Muravidéken nem merült fel egyelőre szótár kidolgozásának gondolata.

Jóval a tanulmányutam előtt, egy konzultáció alkalmával Kilényi professzor vetette fel a szótárak szükségességét. Ő azonban hozzátette a fentiekhez azt, hogy nemcsak jogi szótár szükségeltetne, hanem a legtöbb nagy szakma szótárát létre kellene hozni orvostól, gyógyszerésztől mérnöki szótárakig, mert az anyanyelv használat minden szakmában sorvad és a napi nyelvhasználat első forrása a szótár lehetne.

7.7.3. A szórvány-kisebbség helyzete

Már fentebb megemlítésre került, hogy a szórvány-kisebbség helyzete komoly nemzeti stratégiát igényel. Interjúim során komor és pesszimista gondolatokat hallottam a szórvánnyal kapcsolatban. Tény, hogy sehol a Kárpát-medencei magyar szórványban nem érvényesülnek sem a nyelvi sem az alapvető kisebbségi jogok. Kincses Előd marosvásárhelyi ügyvéd úr tapasztalatával ezt úgy lehet kiegészíteni, hogy két magyar a bíróságon előbb beszél románul, mert nem is tudják, hogy rajtuk kívül van ott még nemzettársuk.

Várady Tibor professzor úr szerint – és nézetét osztom – a szórvány feladása nem jelenti a tömb erősödését. Ha a szórványban élő kisebbséget ráveszik, hogy a tömbbe költözzön, ezáltal elszakad szülőföldjétől, egyazon lehetőséggel telepedik le a tömbben, Magyarországon vagy valahol Nyugat-Európában. Álláspontom szerint a szórvány helyzetére oda kell figyelni minden régióban, nyelvi jogaikról tájékoztatni kell őket és az anyaország lehetőségeihez mérten támogatni a határon túli szervezetek szórványra irányuló programjait. Álláspontom szerint a szórvány nyelvi fejlődését a határ-menti regionális kapcsolatokkal, kulturális és adott esetben szakmai kapcsolatokkal lehet a leghatékonyabban segíteni.

*

Összességében elmondható tehát, hogy az anyaországnak több ponton is lehetősége van a határon túli nyelvhasználat elősegítésére. Muravidéken Göncz László igazgató úr fejtette ki, hogy Magyarország egyik legfőbb feladata *a magyar nyelv és kultúra presztízsének növelése a Kárpát-medencében*. A történelmi példák

¹⁵A mintegy 5000 címszavas magyar-szerb szakmai szótárt az ifj. Korhecz Tamás által vezetett Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság hozta létre. Ma a Vajdaságban nyelvi kérdésekkel e szervezet foglalkozik. Évi rendszerességgel anyanyelvű szemináriumokat is szerveznek.

is látszik, hogy a két világháború között a magyar nyelv erősségének is lehetett köszönni a szélesebb körű kisebbségvédelmi mechanizmusokat. A kommunizmus asszimilatív politikája miatt a nyelvhasználat háttérbe szorult, a magyar kultúra még Magyarország területén sem volt teljesen szabad — lásd a reneszánszukat élő népi hagyományokat. A rendszerváltozást követően hazánk előtt is nyitva áll a lehetőség kultúránknak a közvetlen szomszédainkkal való megismertetésére és elfogadtatására. Jelenleg Felvidéktől Muravidékig általánosan tapasztalható, hogy a magyar nemzetiségiek nem használják anyanyelvüket a hatóságok előtt — fel sem merül bennük, hogy lehetne. „Így gyorsabb az ügyintézés.” „Nem néznek ki a hivatalból.” „Tudok én az itteni nyelven, minek beszéljek a hivatalban magyarul?” — hallottam sokféle megnyilvánulást. Amíg Magyarország pozícióját tekintve gyenge és nem áll ki határozottan a nemzettársai mellett, ez nem is fog változni.

Máthé elnök úr szerint egy „expanziós politikára van szükség a szeretet jegyében”. Göncz László elnök úr szerint a többségi államok ezáltal könnyebben fogadnák el a kisebbségi magyarokat, hiszen évtizedes előítéletekből emelt falakat lehetne lebontani. Ehhez eszköz lenne *Magyarország közép-európai szerepének növelése* mind politikai, mind gazdasági téren. Ki kell használni az Európai Unió által biztosított lehetőséget is, hogy a közösségi joganyag magyar nyelven is hozzáférhető, valamint hivatalos nyelv a magyar. Ezzel azt lehetne elérni, hogy egy erős anyaállamot maga mögött tudó kisebbségi magyar azt érzi, hogy *érdemes a magyar nyelvet használnia a közéletben is*

Remélem, hogy a dolgozat főmottója, Szent István intelme a XXI. században is az egész Kárpát-medence nemzetiségpolitikájának vezérgondolata lesz. Szent királyunk politikai zsenialitása és racionális éleslátása világítja előre ezer évre, hogy a Kárpát-medence mindig is soknemzetiségű fog maradni. Etnikailag homogén államok kialakítása lehetetlen — ezt a huszadik század második fele be is bizonyította. Minden államnak meg kell tanulni nemzetiségeivel együtt élni és nem félni a tényleges jogegyenlőség biztosításától. Ez azonban évtizedek munkája, amely az itt élő őshonos magyarság egységes fellépése és munkája nélkül lehetetlen.

* * *

8. fejezet

Felhasznált források jegyzéke

1. Bevezetés, a kisebbségi érdekvédelem

Aáry-Tamás Lajos: A kisebbségi önkormányzás elvei (in: Pro Minoritate, 2/95)

Ankerl Géza: Autonómia és nyelvhasználat (in: Valóság 10/1995)

Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése a határon túli magyar politikában (in: Bárdi Nándor-Éger György: Útkeresés és Integráció; TLA, Budapest, 2000)

Bárdi Nándor: Cleavages in Cross-border magyar minority politics (in: Regio, 2000)

Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Bizottság (Velencei Bizottság, VB) jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról; Report on the preferential treatment of national minorities by their kin-state

[http : //www.venice.coe.int/site/interface/english.htm](http://www.venice.coe.int/site/interface/english.htm); vagy

[http : //www.venice.coe.int/docs/2001/CDL - INF\(2001\)019 - e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL - INF(2001)019 - e.asp)

Gál Gyula: A dél-tiroli kérdés (Kisebbségi Adattár, Teleki László Alapítvány; Budapest 1995.)

Gazdag Ferenc-Kovács Péter: Európa Tanács (Budapest, 1999.)

Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon (Osiris, Budapest, 1998)

Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1918-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.)

Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1947-1983 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1983.)

Hannum, Hurst : Autonomy, Sovereignty and Self-Determination (Philadelphia University Press, 1996)

Határon Túli Magyarok Hivatala, dokumentáció (www.htmh.hu)

Kardos Gábor: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi kérdései és az átalakuló európai biztonság (in: ELTE Acta 32. kötet, 1992)

Kántor Zoltán (ed): A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika (Teleki László Alapítvány, Bp., 2002)

Kántor Zoltán (ed): A státustörvény: előzmények, következmények (Teleki László Alapítvány, Bp., 2002)

Kovács Péter: Nemzetközi Jog és Kisebbségvédelem (Osiris, 1996)

Kukorelli István (ed): Alkotmánytan (Osiris, Budapest, 2002.)

Nemeskürty István: Mi történt velünk? (Szabad Tér, Budapest, 2002.)

Székely András Bertalan: A Rábától a Muráig — nemzetiségek egy határ két oldalán (Püski; Budapest, 1992.)

Teleki Pál: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában (Jancsó Benedek emlékkönyv, 2. kiadás, é.n.)

2. A határon túli magyarság nyelvi jogainak rövid története

Ádám Magda: The Little Entente and Europe 1920-1929. (in: Századok, 3-4/1993)

Balogh Sándor: Magyarország és szomszédai. 1945-1947 (MTA Történettudományi Intézet, História, Budapest, 1995)

Beke György: Peremvidékek magyarsága. Horvátország, Szlovénia, Ausztria, Moldva. (Szenczi Molnár Társaság, Budapest, 1995.)

Bodonyi Ilona: Idők szorításában — a magyar kisebbség helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1938 között (Kairosz, Budapest, 2002)

Bodó Barna: Kisebbségek és Kelet-Európa (in: Magyarország és Európa, 1/1994)

Buza László: A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében (MTA, Budapest, 1930.)

Eckhart Ferenc: Jog- és Alkotmánytörténet (in: Hóman Bálint: A magyar történetírás új útjai; Magyar Szemle Társaság, Budapest, Bíró, 1931.)

Entz Géza: Nemzetek és nemzetiségek (in: Magyarország és Európa, 1992)

Fodó Sándor: A magyarság sorskérdései, a jövő lehetőségei (in: Magyarország és Európa, 1992.)

Gazda József: Az Istennel még magyarul beszélgetünk. Magyar szórványok a Kárpát-medencében (Püski, Budapest, 2002)

Gereben Ferenc: The national identity of Hungarians in Hungary and in its neighbouring countries (in: Hungarian Minorities, 2001.)

Görömbei Sára-Tóth Ferenc: A határon túli magyarok jogaival kapcsolatos nemzetközi és hazai jogi dokumentumok, kormányzati feladatok (in: Kárpát-medence, 2001.)

Halmosy Dénes (ed.): Nemzetközi szerződések 1918-1945 (Közgazdasági és Jogi Kiadó, Gondolat, Budapest, 1983.)

Határon Túli Magyarok Hivatala háttéranyag: A Határon túli magyarság helyzete (TLA: K-2557/98) valamint a HTMH honlapja: *www.htmh.hu*

Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia. (Medvetánc könyvek, Budapest, 1988.)

A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848-1993. Főszerkesztő: Balogh Sándor. (Napvilág, Budapest, 2002.)

Márai Sándor: Ajándék a végzettől (Helikon, Budapest, 2004.)

Németh László: A magyar élet antinómiái (Kortárs, Budapest, 2002.)

Ormos Mária : Páduától Trianonig (1918-1920) (Kossuth, Budapest, 1983, angolul: Akadémiai K., 1990.)

Pozsonyi Ferenc (ed): Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. (Budapest, 1999.)

Romsics Ignác (ed): Magyarok Kisebbségben és szórványban. Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai. (1919-1944. Budapest, TLA, 1995.)

Romsics Ignác (ed): Helyünk és sorsunk a Duna-medencében (Osiris, Budapest, 1996)

Romsics Ignác (ed): Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920-1953. (Osiris, Budapest, 1998)

Felvidék

Csámpai Ottó - Barsiné Pálmai Éva: Az 1945-1949 közötti szlovákiai magyar iskolánélküliség társadalmi következményei (in: Társadalomkutatás, 1-2/1999)

Dieter Blumenwitz (Dr.): Zur Nichtigkeit des Münchener Abkommens vom 29. September 1938. (in: Jahrbuch für Ostrecht, 1-2 Halbjahresheft, 1974. Band XV., 1. Halbjahresheft 1975. Band XVI.)

Duray Miklós: Önrendelkezési kísérleteink (Méry Ratio, Somorja, 1999.)

Duray Miklós: Az elnyomás módszereinek módszertana. A felvidéki magyarság hetvenöt éve. (in: Magyarság és Európa, 1/1994)

Duray Miklós: Az önrendelkezés a Szlovákiában élő magyarság törekvéseiben (in: Magyarság és Európa, 1/1995)

Duray Miklós: Hazától Nemzetig (Méry Ratio, Somorja, 2004.)

Eduard Beneš elnöki dekrétumai – avagy a magyarok és a németek jogfosztása (Pannónia, Pozsony, 1996.)

Az elnyomott kisebbségekből legyen társnemzet – Együttélés Politikai Mozgalom Politikai Memorandum (EPM., 1992)

Esterházy János: A kisebbségi kérdés (Ister, Budapest, 2000.)

Janics Kálmán: A hontalanság évei (Budapest, 1989. Első megjelenés: Magyar Szabadegyetem, Bern, 1979.)

Janics Kálmán: A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnösége” (Pannonia, Pozsony, 1994.)

Kronológia a csehszlovákiai magyarság 1914-1945 közötti történetéhez (TLA, kézirat, K-3035/2004)

A magyar-csehszlovák lakosságcserére vonatkozó jogszabályok (TLA, MAG-R.31)

Masaryk, Thomas Garrigue: Demokrácia, nemzetiség. Gondolatok a kisebbségi kérdéstről és az antiszemitizmusról (Regio-Madách-Kallogram, Budapest-Pozsony, 1992.)

Masaryk, Thomas Garrigue: A világforradalom, 1914-1918. (ford. Bába Iván, Európa, Budapest, 1990)

Magyarok Szlovákiában – adatok, dokumentumok, tanulmányok (ed. Varga Sándor, Évkönyv; Nemzetiségi Dokumentációs Centrum, Pozsony, 1993.)

Molnár Imre: Esterházy János életútja (kézirat, Budapest, 1989. TLA K-1046/1990; megjelent in: Regio 2/90)

Peéry Rezső: Requiem egy országért (München, Molnár Ny., 1984.)

Pogány Erzsébet: Az Együttélés öt éve – Eseménynaptár és dokumentumgyűjtemény 1990-1995 (Együttélés, Pozsony, 1995.)

Popély Árpád: A csehszlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1950 (TLA, kézirat, K-2300/97)

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés (Osiris, Budapest, 2002.)

Szlovákiai jelentés a magyar kisebbség állapotáról (Magyar Füzetek, 1982. TLA)

Vígh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa (Bereményi, Budapest, é.n.)

Kárpátalja

Balla Gyula: Kárpátaljai magyarság 1918-1988 (in: Medvetánc – az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának mellékleteként, Jelentések a határon túli magyar kisebbségről, Budapest, 1988.)

Beregszászi Anikó-Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de iure és de facto (in: Nyelvi jogok, 2003.)

Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből, 1918-1991 (Mandátum, Universum, Budapest-Szeged, 1992.)

Dupka György: Autonómia törekvések Kárpátalján (Intermix, Ungvár, 2004, Kárpátaljai magyar könyvek 121.)

Élő történelem — válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992, ed: Dupka György (Ungvár-Budapest, Intermix, 1993.)

Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944 (Lilium Aurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002.)

Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez, 1918-1944 (Lilium Aurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002.)

Gulácsi Géza: Kisebbség és öngazgatás Kárpátalján (in: Regio, 1/1991.)

Jakabffy Imre: Magyarázat a közép-európai kisebbségi térképhez 1942 (Kisebbségi Adattár, TLA, 1994.)

A KMKSZ történetéből; Dokumentumok, tények adatok (Ungvár-Budapest, Intermix, 1992.)

Magyarok kisebbségben és szórványban, ed: Romsics Ignác (TLA, Budapest, 1995. - A magyar Miniszterelnökség iratai 1919-1944)

Ruszin Emil: Magyarok Kárpátalján – a félmúlt üzenete (SZGTI, Budapest, 1991.)

Nagy Jenő: Megaláztatásban — a kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén (Ungvár-Budapest, Intermix, 1992.)

S. Benedek András: A magyarok Kárpátalján (in: Nemzetiségi Statisztika, 1994)

Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében 1920-1945. (Napvilág, Budapest, 1998.)

Erdély

Balás Gábor: Erdély rövid jogtörténete 1947-ig (Közgazdasági és Jogi Kiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1991.)

Balázs Sándor – Mikó Imre: élet- és pályakép: kéziratok, dokumentumok, 1933-1968 (Polis, Kolozsvár, 2003.)

Bárdi Nándor: „Keleti Akció”. A romániai magyarság intézményeinek anyaországi támogatása az 1920-as években. (in: Magyarságkutatás, 1996.)

Bárdi Nándor-Éger György (ed): Útkeresés és Integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989-1999. (TLA, Budapest, 2000.)

Beke György: Atlantisz harangoz. A magyarság sorsa Erdélyben. 1918-1992. (Szenczi Molnár Társaság, Budapest, 1993.)

Bözödi György: Székely századok: történelmi tanulmányok (Pallas, Csíkszereda, 2002.)

Csapó I. József: A romániai magyarság - autonóm nemzeti közösség (EMK, Székelyudvarhely, 2002.)

Dezső Gábor: Oktatás, nemzetiségi oktatás Romániában (in: Magyar Tudomány, 4/1997.)

Az Erdélyben elkövetett magyarellenes román kegyetlenkedések időrendje és leltára (Szenczi Molnár Társaság, 2000.)

Fazakas Ferenc: Haláltusa Erdélyben a fennmaradásért (Felsőmagyarország, Miskolc, 2003.)

Fráter Olivér: Erdélyi magyar helyzetkép 1916-1919 (Hamvas Intézet, 2003.)

- Ghetau, Vasile: A magyar kisebbség Romániában. Nagyság és területi megoszlás. (in: Nemzetiségi Statisztika, 1994.)
- Illyés Elemér: National Minorities in Romania, Change in Transilvania (2.nd ed, Hunyadi Öcs., Hamilton, Struktura Press, 1982)
- Katona Szabó István: Mi történt Erdélyben? 1918-2000. (Magyar Nemzeti Tájékoztatási Alapítvány-Tessedik Sámuel Alapítvány 2001.)
- Kádár Gyula: A romániai magyarság rövid története (Cathedra, Sepsiszentgyörgy, 1991.)
- Lipcesey Ildikó: Erdélyi autonómiák (1990)
- Lipcesey Ildikó: Nicolae Iroga és az erdélyi magyarok (Possum, Budapest, 1998.)
- Lozsádi Károly (ed): Az erdélyi magyar universitas (Szabad tér, 2004.)
- Márai Sándor: Ajándék a végzettől (Helikon, Budapest, 2004.)
- Mikó Imre: A székely közületi kulturális autonómia (in: Magyar Kisebbség, 1934. július-augusztus)
- Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika (reprint, Optimum, én.; eredeti: Minerva, Kolozsvár, 1944.)
- Mikó Imre: Változatok egy témára - tanulmányok (Kriterion, Bukarest, 1981)
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 között. Tendenciák különös tekintettel a romániai magyarság helyzetére (in: Multa rogare 3. kötet 2002.)
- Réti György: A második bécsi döntés (in: Külpolitika VI. évf. 2000 /1-2)
- Sebők László: A romániai magyarok száma a népszámlálások és az egyéb statisztikák szerint. (in: Századok 3-4/1992.)
- Sütő András: Napló (Helikon, Budapest, 1998.)
- Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya (reprint: Gede testvérek, én., eredeti: Hargitaváralja j.sz.k. a Franklin-társulat bizottmánya, Budapest, 1927.)
- Szász Zoltán (ed): Erdély története III. (Akadémia, Budapest, 1986)
- Vofkori László: Erdély közigazgatási és etnikai földrajza (Balaton Akadémia, Vörösberény, 1996.)
- Vogel Sándor: Európai kisebbségvédelem, erdélyi nemzetiségpolitikák (Pro-Print, Csíkszereda, 2001.)

Délvidék

- Arday Lajos: Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában (Books in print, Budapest, 2002)
- Arday Lajos (ed): Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből (TLA, Press+Print, Budapest, 1994)
- Ágoston András: A vajdasági magyarok és a VMDK (in: Magyarság és Európa, 1992.)

- Beke György: Peremvidékek magyarsága. Horvátország, Szlovénia, Ausztria, Moldva (Gödi Print, Budapest, 1995)
- Bence Lajos: Hungarians in Slovenia (TLA, 1998)
- Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért. A szlovéniai magyarság 70 éve. 1919-1989 (Hazánk, Győr-Lendva, 1994)
- Bodonyi Ilona: Idők szorításában: a magyar kisebbségek helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1938 között; Kairosz, 2002.
- Bíró László: Magyarok Jugoszláviában (in Historia, 1991. 2-3)
- Bognár András: A horvátországi magyarok demográfiai jellemzői (in: Pinczés Zoltán – jubileum, 2001)
- Botlik József - Csorba Béla - Dudás Károly: Eltévedt mezsgyekövek - Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918-1993 (Hatodik síp alapítvány, Új mandátum kiadó, 1994)
- Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában (Bp., Magvető, 1991)
- Csuka János: Kisebbségi sorsban – a délvidéki magyarság húsz éve 1920-1940 (Hatodik síp Alapítvány, Budapest, 1996.)
- Domonkos László: Magyarok a Délvidéken (Zrínyi, Budapest, 1992)
- Göncz László: Gondolatok a muravidéki magyarság beolvadásának okairól (in: Népszámlálási körkép, 2003.)
- Hajós Ferenc: A szlovéniai magyarok érdekképviselete és önkormányzata (in: Regio, 1/1991)
- Heka László - Szondi Ildikó: Magyarok a Drávaszögben (in: Statisztikai Szemle, 4-5/1994.)
- HTMH háttér tanulmányok a délvidéki magyarság helyzetéről (TLA: 4-2821/99)
- Kasas, Aleksandar: Die ungarische Minderheit in Jugoslawien 1919-1941 (in: First Millenium, 2002)
- Mirnic Károly: A magyar királyságból kiszakított utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbségek összehasonlító története 1918-1938 (in: Aracs, 2003/3; www.aracs.org.yu/folyoirat/2003_3/cikk_9.htm)
- Mirnic Károly: A vajdasági magyarok politikai önszerveződése és a magyar politikai pártok egymás közti harca a VMDK megalakulásától 1996-ig (háttéranyag, TLA: 4-2793/99)
- Radó Péter: Magyar nemzetiségi önkormányzat a szlovéniai Mura-vidéken (in: Regio, 3/1993)
- Várady Tibor: Történelemközelben (Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1995)
- Vékás János: Vajdasági magyar eseménynaptár (in: Regio, 1998/2)
- VMDK dokumentumok I. 1989-1990 (TLA: 4/1511/95)
- VMDK dokumentumok II. 1992-től (TLA: K-1916/97)
- VMDK évkönyvek: Magyarok Jugoszláviában (1990); Sokáig éltünk némaságban (1991); Esély a megmaradásra (1992); A balkáni pokolban (1993).

3. Egyes Kárpát-medencei államok eljárásjogai a nyelvhasználat tükrében

Andrássy György: Nyelvi jogok - A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra (JPTE-Európa Központ, Pécs, 1998.)

Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto (in: Nádor Orsolya-Szarka László (ed): Nyelvi Jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában; [továbbiakban: Nyelvi Jogok], Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.)

Bokor József: A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. (in: Magyar Nyelv, 2001/1 március, XCVII. évf.)

Edwin Bakker: *Minority Conflicts in Slovakia and Hungary?* (Rijksuniversiteit Groningen, Graduate School/Research Institute Systems, Organisation and Management, 1997.)

AZ ENSZ kisebbségi kézikönyve (ENSZ, Emberi Jogi Főbiztos Hivatala, EÖKK, 2004.)

Florence Benoît-Rohmer: *La question minoritaire en Europe - textes et commentaire* (CoE Publishing, 1996)

Florence Benoît-Rohmer: *Les Minorités quels Droits?* (CoE Publishing, 1999.)

Gaetano Pentassuglia: *Minorities in International Law - minority Issues Handbook* (CoE Publishing, 2002)

Gereben Ferenc: Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében (in: *Regio* 1998/2)

Göncz Lajos: Kisebbségi nyelvi jogok a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban — a pszichológus szemével (in: *Nyelvi jogok*, 2003.)

Göncz László: A magyar nyelv státusa Muravidéken (in: *Muratáj* 2004/2)

Gyönyör József: Törvény a hivatalos nyelvről Szlovákiában (in: *Magyarok Szlovákiában, évkönyv*, Pozsony, NDC, 1993.)

Gyurcsik Iván: Az államnyelvről szóló törvény a szlovák Alkotmánybíróság döntésének tükrében (*Fundamentum*, 1998/1-2)

Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* (Gondolat, Bp., 1986.; első kiadás: 1912.)

Kilényi Géza: *Fejezetek az alkotmányjog köréből* (PPKE-JÁK, 2003.)

Kolláth Anna: A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és rendeletek tükrében (in: *Nyelvi jogok*, 2003.)

Kolláth Anna: Néhány gondolat a muravidéki magyar nyelv jelenéről és jövőjéről (in: *Muratáj*, 2004/2)

Konrad Zweigert – Hein Kötz: *Introduction to Comparative Law* (Oxford, Clarendon Press, 3rd edition, 1998.)

id. Korhecz Tamás: A nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használata a polgári peres és nem peres eljárásokban a szabadkai Felsőbíróság területén lévő községi bíróságokon (kézirat, 1984)

Kovács Péter: Le droit international pour les minorités face a l'état-nation (Miskolci Egyetemi Kiadó, 2000)

Kovács Péter: Nemzetközi Jog és Kisebbségvédelem (Osiris, 1996)

Kovács Péter: A magyar - szomszédsági, kétoldalú kisebbségvédelmi megállapodások és a sokoldalú kisebbségvédelmi dokumentumok összehasonlítása (kézirat; Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Intézete, 2.sz. füzet, 1998)

Kristin Henrard: Language and the administration of Justice (in: International Journal on Minority and Group Rights, 2000/2 vol. 7.)

Kukorelli István: Románia alkotmányáról (in: Magyar Kisebbség, 1995/2)

Kvarda József-Gyuricsek Piroska: Útmutató a kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati megvalósulásához különös tekintettel az önkormányzatokra (A demokratikus és nyitott társadalomért társulás, Somorja, 1999.)

Lábadai Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban (in: Nyelvi jogok, 2003.)

Mirnic Károly: A magyar királyságból kiszakított utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbségek összehasonlító története 1918-1938 (in: Aracs, 2003/3; www.aracs.org.yu/folyoirat/2003_3/cikk09.htm)

Mirnic Károly: A vajdasági magyarok politikai önszerveződése és a magyar politikai pártok egymás közti harca a VMDK megalakulásától 1996-ig (háttéranyag, TLA: 4-2793/99)

A nemzeti kisebbségek jogairól szóló nemzetközi egyezmények, kijelentések és a Szlovák köztársaság törvényeinek gyűjteménykötete I-III. (Pozsony, 1995.)

A Nemzetek Szövetsége és a kisebbségek / Nemzetek Szövetségének Titkársága. Hírszolgálati osztály (Budapest, Nemzetek Szövetségének Titkársága, 1925)

Otto Junghann: Das Minderheitenschutzverfahren vor dem Völkerbund (Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr, 1934.)

Pablo de Azcarate: League of Nations and national minorities (Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1945)

Paizs Gábor: A magyar nyelv ismeretének hiánya miatt... [A kisebbségi nyelvhasználatról a közigazgatásban] (in: Magyar Közigazgatás 10/1998)

Patrick Thornberry: Minority Rights (in: Collective Courses of Academy of European Law, VI-2, 1995)

Patrick Thornberry - María Amor Martín Estébanez: Minority Rights in Europe (CoE Publishing, 2004.)

Péntek János-Benő Attila: Nyelvi Jogok Romániában (in: Nyelvi jogok, 2003.)

René David: Einführung in die grossen Rechtssysteme der Gegenwart (München und Berlin: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1966.)

Szabó Mihály Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségre (in: Nyelvi jogok, 2003.)

Szalayné Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadói Kör, 2003.)

Tóth Judit – Kántás Péter: Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban (in Kisebbségkutatás, 2005/2)

Tóth Judit: Legal regulations regarding Hungarian diaspora (in: Regio, 2000)

Tove Skutnabb-Kangas: Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac” (Fundamentum, 1998/1-2)

The Role of the High Commissioner on National Minorities in OSCE Conflict Prevention (Foundation on Inter-ethnic Relation, 1997.)

Slovenia and European standards for protection of National Minorities (Austrian Institute of East and Southeast European Studies, Institute for Ethnic Studies, Slovenija Informacijsko Dokumentacijski Center Sveta Evrope, Ljubljana, 2002)

Várady Tibor: Történelemközelben (Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1995)

— — — —

9. fejezet

Függelék

9.1. A történelmi Délvidék egyes részeinek rövid bemutatása

A **Muravidék** a Dráva és Mura közötti részét (Muraszombat központtal) régi elnevezés alapján Vend-vidéknek is nevezik. A magyarországi köztudat Trianon után megkülönböztetett egy úgynevezett Murán-inneni vidéket is, amely erre a területre vonatkozott. Érdekesség, hogy az 1918-19-ben ide bevonuló délszláv megszállók ellen ezen a területen szerveződött meg az egyetlen ellenállás is¹, a híres 1919. január 3-i „muraszombati csata”, amely sikeresen szétzilálta a megszálló és okkupálni szándékozó délszláv csapatokat. „A muraszombati csata nemcsak a Vend-vidék [történetében], hanem általános szempontból is nevezetes tény, melyhez hasonlót a világháborúban részt vett nemzetek egyikénél sem találunk.”

Ma a Mura-vidéken körülbelül 9 000 magyar él. Számuk azonban egyre fogy. A mintegy 15-20 kilométer hosszan fekvő területen a Kebele és a Lendva folyók között Dobronak (szokták Lendvavásárhelynek is nevezni) és Alsólendva a két legnagyobb magyar központ. A eredetileg hét község („hétháza”) elnevezést jelölő Hetés-vidéken a magyarok népi műveltsége, kultúrája sok vonatkozásban hasonlít az Őrség és Göcsej kultúrájára. Alsólendva és Murszombat területén (a korabeli járásokban) élő magyarok legfontosabb tevékenységi ága a mezőgazdaság²

Dél-Baranya avagy a Drávaszög, Drávaköz, a baranyai háromszög ma Horvátország észak-keleti része.³ Ahogy Domonkos László vezeti fel: „Dél-Baranya a történelmi Baranya vármegye elcsatolt részét jelenti: a trianoni határ, a Dráva és a Duna által határolt háromszög alakú területet. Lakossága a török hódoltság

---

¹Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 12.o.

²vö. Botlik József - Csorba Béla - Dudás Károly: Eltévedt mezsgyekövek - Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918-1993 (Hatodik síp alapítvány, Új mandátum kiadó, 1994) 69-72.o.

³vö. Botlik-Csorba-Dudás: Eltévedt mezsgyekövek..., 62-65.o.

előtti időkben úgyszólván színmagyar. A török időkben is változik a helyzet, később pedig a bécsi udvar németeket, Adria-parti és Gospic környéki horvátokat telepít be; hozzájuk csatlakoznak a közeli Bácskából szerbek is. Az első világháború végén már erősen vegyes itt a nemzetiségi összetétel: mintegy négy százalék a magyarok aránya, ugyanennyi a németeké, s mindössze húsz százalékot alkot a délszláv lakosság. Dél-Baranyában a magyarság lélekszáma még 100 ezer fölött van, ám a második világháború végére már felére csökken. Ennek legfőbb oka az államfordulat után bekövetkezett nagyarányú visszatelepülés Magyarországra — főleg Somogy megyéből ideszármazott szegényparasztok távoztak el. Az 1981-es népszámlálás 25 ezer magyart mutatott ki, más adatok szerint számuk már csak 15-20 ezernyi.”

Érdeemes e terület néhány máig jelentős, a magyarság számára meghatározó és többségben lakott települését itt megjegyezni, a magyarság számarányával együtt: Csúza (86%), Kiskőszeg (53%), Kopács (68,5%), Laskó (64%), Nagyboldolya (67%), Sepse (92%) Újbezdán (95%), Várdaróc (72%), Vörösmart (78%). Nagyvárosok közül Eszék található itt, amely mára kulturális és oktatási, valamint politikai központtá nőtte ki magát. A Drávaköz két szűkebb területre osztható: a baranyai Hegyaljához tartozó északi községekre (Hercegszöllős, Karancs, Csúza, Kő, Vörösmart) és az úgynevezett Alfaluk déli részére (Kopács, Laskó, Daróc, stb.)

Történelmi jelentősége e területnek is van⁴ „innen Laskóról indult el a történelmi Magyarországon (...) a reformáció. Itt született a korszak országos jelentőségű írója, Janus Pannonius kortársa, az egyházi szónoknak és szépírónak egyaránt egyaránt kiváló Laskai Osvát.” A református vallás a 16. században nagyon elterjedt a vidéken, olyannyira, hogy 1576. augusztus 16-17-én negyven református prédikátor zsinatot tartott Hercegszöllősön, ahol a baranyai református magyarság életét szabályzó egyházi előírásokat alkottak meg.

Ami ma Vajdaság. A Bácska, Bánát és a Szerémség területét manapság jelölő elnevezés, a „Vojvodina-Vajdaság” szerb eredetű szó, amelynek nincs történelmi, etnikai vagy földrajzi alapja. A VMDK 1992-es évkönyve szerint „azért vezették be a geopolitikai fogalmak közé, hogy e terület magyar jellegét megváltoztassák.”⁵

Először *Bácska* földrajzi bemutatását veszem, amelyet „három égtáj felől folyók⁶ — nyugaton és délen a Duna, Keleten a Tisza — határolják, északi határa pedig majdnem teljesen megfelel a történelmi Bács-Bodrog vármegyét a régi Pest-Pilis-Solt-Kiskun, illetve Csongrád megyétől elválasztó vonalnak. Területének északi-északnyugati sávja — Baja, Jánoshalma, Mélykút, Bácsalmás környéke — maradt meg Trianon után Magyarországnak; erről számos, e vidéken máig használatos Bácska-elnevezés is tanúskodik.

⁴Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 16.o.

⁵Magyarok Jugoszláviában — a magyar kisebbség helyzete a Vajdaságban (VMDK évkönyv, 1992.)

⁶Domonkos: Magyarok a Délvidéken, 20.o.

A Kárpát-medencei magyar történelem 1100 esztendeje alatt sok-sok magyarlakta vidék tapasztalhatta meg a nyugati ésszel szinte felfoghatatlan, végzetes mértékű pusztításokat, de annyira talán egy sem, mint a Nagyalföld két legdélibb része, Bácska és Bánát. A bácskai rónaságon az idők kezdete óta sűrűn váltogatják egymást a népek: első ismert lakók, a kelták után jöttek a géták, a dákok, Krisztus születése után alig három évtizeddel a rómaiaknak annyi fejfájást okozó jazigok, a hunok, az avarok. Szent István korában azonban már jól tudjuk, hogy az államalapító nagy király által létrehozott püspöki székhelyek közül kettő, Bács és Bodrog vára megalapított, s e várak körül alakultak Bács és Bodrog („Bács-Bodrog”) vármegyék. E terület első nagy pusztítását a mongol hordák végezték, majd vagy százötven évvel később a törökök. Ez utóbbit nyugodt szívvel mondhatjuk végzetesnek, hiszen Buda elestétől (1541) a zentai csatáig (1697) a magyar lakosság jószereivel teljesen eltűnik a tájról.

Az első délszláv népcsoportok, (szerb, illetve bunyevác és sokác) az 1400-as években települtek e térségbe – a terjeszkedő török elől menekülve. Később, a 16. században már Zápolya János adott engedélyt szerb harcosoknak⁷, hogy Bács-Bodrog megyében telepedjenek le. A legnagyobb számban 1690-ben telepednek be szerbek Bácskába: III. Arsenije Carnojevic pátriárka vezetésével 30 ezer család költözik a Délvidékre, hogy I. Lipót engedélyével kellő munkaerőt és katonai védelmet biztosítson az elnéptelenedett vidéken.

Bácska a 19. század első felére a trianoni szerződésig elnyeri lényegében változatlan etnikai összetételét. Bács-Bodrog vármegyében az 1910-es népszámlálás 373 ezer 518 magyar anyanyelvűt regisztrál. A délvidéki magyarság zöme maig Bácskában él. Az 1921-es — első jugoszláv — népszámlálás ezen a területen már csak 277 ezer 636 magyart mutat ki.⁸ „Mostanra már az egész Délvidéken nyílt titokká lett a demográfiai tragédia ténye: tízévenként a magyarság átlagosan ötvenezer fővel kevesebb” — írja tíz évvel ezelőtt Domonkos László, és ma már ki is tudjuk egészíteni — a 2003-as romániai népszámlálás adatainak tükrében —, hogy ez a tendencia sajnos minden határon túli magyar régióra igaz.

Fontos itt megjegyezni a földrajzi területek bemutatásánál, hogy a Bácska és a Bánát mezőgazdasági jellegű vidék, az egész Kárpát-medence legtermékenyebb területe. A két világháború közötti, majd a második világháború utáni földreform, valamint a háború utáni (jellemző kommunista) iparosítás azonban teljesen megváltoztatta a terület arculatát. Ez időben több, mint félmillió délszláv közösség települt be.

Bánát. A mai magyar nyelvhasználat Trianonban kettéosztott Bánság Romániához került nagyobbik részét hívja Bánságnak, a Jugoszláviához került vidéket

⁷lásd: a szerbek *Jovan Nenad* cárja; Crni Jován, a Fekete Ember. A vezér Szabadkán való letelepedését követően tízezres sereget gyűjtött maga köré majd végigrabolta (és irtotta) a környék magyar földbirtokosait. 1527-ben a térség nemességét már teljes egészében rettegésben tartotta, majd — a monda szerint — Tornyospusztán sikerült elfogni és megölni.

⁸Lásd még Domonkos: *Magyarok a Délvidéken*, 23.o.

(a Tiszától a román határig, délen a Dunáig, északon a magyar határig terjedő terület) Bánátnak nevezi. A régi magyar közigazgatásban Torontál vármegye területét alkotta.⁹

A Bánát sorsa „sok tekintetben rokon vagy éppen azonos a Bácskával, azzal a különbséggel, hogy itt még nagyobb volt a pusztulás és nagyobb arányú a betelepítés: egész Európa egyik legvegyesebb területe jött létre itt a múlt századra. Az egykori Temesköz, a teljes Bánság sűrűn lakott magyar településein, gazdag, termékeny földjén virágzó élet folyt évszázadokig. Azóta a délszlávok mellett — egymást követő »hullámokban« — románok, szlovákok, ruszinok, németek települtek a vidékre.”

A bánáti magyarság szigetszerű településeken, szétszórva él. Legnagyobb számban a Tisza mentén, Csókán, Törökkanizsa, Törökbecse körzetében, valamint számos egyéb településen él, mint például Magyarcsernyén, Egyházaskéren, Kikindán, Muzslyán, Todán és Padén, stb. A magyarság itt elsősorban a Szeged-környékről való: az özés ugyanúgy él itt, mint Szegeden.¹⁰

A *Szerémség* egykor virágzó, gazdag magyar vidék, a középkori Magyarország egyik legértékesebb mezőgazdasági területe volt. Különösen híres volt nagyszerű bora. A vidék magyarul lakta falvai, jelentős mezővárosai a török időben teljesen kipusztultak. A Szerémség lakossága ma 330 ezer lélek. Kevés a magyarok száma e vidéken, színmagyar község csak egy van: Dobrodolpuszta.

---

⁹vö: Botlik-Csorba-Dudás: *Eltévedt mezsgyekövek...*, 58-60.o.

¹⁰Domonkos László monográfiájában felhívja a figyelmet két ritkaságra is: egyik a Törökbecse melletti *Aracs Pusztatemploma*, amely jóformán az egész Délvidék egyetlen karakteres Árpád-kori romtemploma, valamint a dél-bánáti *Deliblati homokpusztára*, amely 30 ezer hektárnyi területet az ember hozta létre. Valószínűleg a be-betörő török égette fel a területet az 1770-1780-as esztendő környékén. A pusztá homokja meghaladja a 200 méteres mélységet, maga a homok roppant apró szemcséjű, ez is egyedülálló Európában.

9.2. Pár gondolat a státusztörvényekről általában

„Az a törvény mindenk előtt arról szól, hogy tartozunk valahová. Tartozunk egy közösséghez és otthon érezzük magunkat ebben a közösségben. Vállaljuk ezt az összetartozást és vállaljuk a felelősséget egymásért.”¹¹

A Velencei Bizottság jelentése¹² hangsúlyozza a nemzetközi szerepvállalás jelentőségét a kisebbségvédelem terén. „A nemzeti kisebbségek megfelelő és hatékony védelme, mint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének egyik aspektusa, továbbá az európai stabilitás, demokrácia, biztonság és béke előmozdításában betöltött kiemelkedő fontossága számos esetben megerősítésre és hangsúlyozásra került. A vonatkozó nemzetközi egyezmények maradéktalan teljesítése » elsősorban a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény, a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Kartája, továbbá, bár kevésbé specifikusan, az Emberi Jogok Európai Konvenciója « az Európa Tanács valamennyi tagállama számára prioritássá vált. Ennek ellenére a kisebbségvédelem előtérbe kerülő új és eredeti formái, különösen az anyaállamok által alkalmazottak, kedvező trendet képviselnek, amennyiben hozzá tudnak járulni a kisebbségvédelem céljainak eléréséhez.”

Az ún. Státusztörvények az anyaállamok által egyoldalúan nyújtott kedvezmények és támogatások rendszere. Ezen törvények lehetőséget nyújtanak a kisebbségek számára, hogy állampolgárság-közeli státuszban éljenek anyaállam által nyújtott lehetőségekkel. A Velencei Bizottság véleménye szerint az államoknak lehetősége van egyoldalú intézkedések fogantatására a nemzeti kisebbségek védelme érdekében, függetlenül attól, hogy azok a szomszédos országokban, vagy máshol élnek; ez az alábbi elvek tiszteletben tartásától függ: (a) az államok területi szuverenitása; (b) *pacta sunt servanda* (kötelezettségek jóhiszemű teljesítése); (c) baráti kapcsolatok az államok között; (d) az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, különösen a diszkrimináció tilalma.

A Velencei Bizottság, mint az Európa Tanács szerve egyrészt Románia, másrészt Magyarország felkérésére vizsgálta meg az akkor már hatályba lépett magyar státusztörvény és Európa más hasonló jogszabályainak összehasonlító elemzését. Ezen elemzés lényegi pontjaira nyomban rátérünk. A jelentés alapvetően nemzetközi jogi aspektusból vizsgálja az elemzett törvényeket, amely szempont egyszerre az előnye és a hátránya.

Előny a nemzetközi jogi megközelítés azáltal, hogy valóban a kisebbségvédelem nemzetközi mechanizmusai nagyon meghatározók. Sok jogi rendelkezést is valamely nemzetközi normára hivatkozva, vagy annak iránymutatása mellett

¹¹Martonyi János expozéja, Ogy. jegyzőkönyv, 2001. évi tavaszi ülészak 18. ülésnapja, 2001. április 19., 30768.

¹²Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Bizottság (Velencei Bizottság, VB) a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról szóló jelentése D). A továbbiakban is alapul használtam e dokumentumot.

http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp

hoznak. Ez a kodifikációs háttérműködés, amelyben a nemzetközi jog hat a belső jogra megtalálható szinte minden kodifikációs folyamatban.

Hátrány lehet az egyoldalú nemzetközi megközelítés, ha nem engedi az egyes államok belső jogának önálló vizsgálatát. Ha ugyanis mindent a nemzetközi standardokhoz viszonyítunk, meg van a veszélye, hogy a túlzott hasonlítgatásban (harmonizációban) elvész az állam arculata, jogi hagyományai.

A Velencei Bizottság elemzése e kritikus határt nem lépi át, mindazonáltal nem vezeti le e kedvezményeket. A C) pontjában írja a jelentés, hogy a „kétoldalú egyezményeken és az azokat a gyakorlatba átültető hazai jogszabályokon és egyéb szabályokon túlmenően számos európai állam külön jogszabályokat vagy rendelkezéseket alkotott, amelyek különleges kedvezményeket, így kedvezményes elbánást biztosítanak a határaikon túl élő kisebbségeikhez tartozó személyek számára.”¹³

Kissé úgy tűnhet, mintha a határon túli kisebbségeknek nyújtott anyaállamtól érkező kedvezmények rendszere „a levegőben lógna”. Levezetni a nemzetközi jogból nehéz is lenne, hiszen nem nemzetközi jogi aktusról van szó. Ezek a jogszabályok egy adott állam alkotmányos rendjén alapuló belső jogi rendelkezések, amelyek igazodnak a nemzetközi standardokhoz is.

Az anyaállam által nyújtott státus, vagy kedvezmény első sorban az Alkotmányban gyökerezik és csak másodsorban kapcsolódik a nemzetközi normákhoz. Hiszen, mint azt látni is fogjuk elsősorban igazgatási, kulturális lehetőségeket kapnak a törvények kedvezményezettjei. Ezen (köz)igazgatási rendelkezések viszont az állam önálló (szuverén) döntésébe tartozó kérdések.

Az alkotmányban való gyökerezés elsősorban egy önálló alkotmányos szakaszt jelent, amely a kisebbségekért, a nemzettetekért viselt felelősséget határozzák meg. Jó példa erre hazánk Alkotmányának¹⁴ 6.§-a, amely kimondja, hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”

A környező és közép-európai államok alkotmányai a következő rendelkezéseket tartalmazzák:

A Szlovák Köztársaság Alkotmányának (módosítva 2001-ben) 7a cikkelye szerint: „A Szlovák Köztársaság elősegíti a határokon kívül élő szlovákok nemzeti öntudatának és kulturális identitásának fejlődését, az e célok elérésére hivatott intézményeit és a szülőföldjükkel való kapcsolatukat.”

Az Ukrán Köztársaság Alkotmányának (1996) 12. cikkelye hasonlóképpen rögzíti: „Ukrajna támogatja az állam határain kívül élő ukránok nemzeti, kulturális és nyelvi szükségleteinek megvalósulását.”

¹³Néha a kétoldalú egyezmények által nem szabályozott kérdéseket, például egészségügyi és más kérdéseket, az anyaállam és a lakóhely szerinti állam regionális szervei közötti informális (magánjogi) egyezmények szabályoznak. A kedvezményes elbánás kedvezményezettjei nem feltétlenül tartoznak a kisebbséghez, de valamennyien a kisebbségek lakta térségben élnek (lásd például a Tirol és Dél-Tirol közötti kapcsolatokat)

¹⁴1949. évi XX. tv.

A Román Köztársaság Alkotmányának (1991) 7. cikkelye szerint: „Az állam elősegíti a külföldön élő románokkal való kapcsolatok erősítését, és ennek megfelelően cselekszik a nemzeti, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzése, fejlesztése és kifejezése érdekében, összhangban a nekik otthont adó országok jogszabályaival.”

A Horvát Köztársaság Alkotmányának (1991) 10. cikkelye szerint: „A Horvát Köztársaság különleges felelősséget érez a horvát nemzet más országokban élő részei iránt, és különleges védelmet biztosít számukra.”

A Szlovén Köztársaság Alkotmányának (1991) 5. cikkelye értelmében többek között: „Szlovénia felelősséget érez a szomszédos országokban élő őshonos szlovén nemzeti kisebbségek iránt és előmozdítja a szülőfölddel való kapcsolatukat. (...) A nem szlovén állampolgárságú szlovének különleges jogokat és kedvezményeket (előjogokat) élveznek Szlovéniában. Ezen jogok és kedvezmények (előjogok) mibenlétét és terjedelmét külön törvényben kell szabályozni.”

A Lengyel Köztársaság Alkotmányának (1997) 6. cikkelye szerint: „A Lengyel Köztársaság elősegíti a határon kívül élő lengyeleknek a nemzeti kulturális örökséggel fennálló kapcsolatát.”

A Macedón Köztársaság Alkotmányának (1991) 49. cikkelye leszögezi, hogy „A Köztársaság felelősséget érez a szomszédos országokban élő, a macedón néphez tartozó személyek helyzete és jogai iránt (...) segíti kulturális fejlődésüket és előmozdítja a velük való kapcsolatokat.”

A alkotmányos norma alapján az egyes országokban létrehozott ún. „Státusztörvény” fejt ki a kedvezmények rendszerét. Ezen törvények általában több jogterületen biztosítanak jogokat. Heterogenitásuk oka — meglátásom szerint — az, hogy az államok jogrendje egyébként is rendelkezik a határon túli kisebbségeket érintő rendelkezésekkel, ún. ágazati szabályokkal. Ezek kibővítésére, illetve egységes szerkezetbe foglalására szolgálhatnak a státusztörvények.

A következő törvényeket érdemes figyelemmel követni, amelyeket a Velencei Bizottság is vizsgálat tárgyává tett:

Ausztria: A dél-tiroli és osztrák állampolgárok egyes igazgatási kérdésekben való egyenlőségéről szóló törvény, 1979. január 25.¹⁵

Szlovákia: A külhoni szlovákokról és egyes törvények módosításáról, kiegészítéséről szóló, 1997. február 14-i, 70. számú törvény.

Románia: A világ bármely részén élő románoknak biztosított támogatásról szóló törvény, 1998. július 15.

Szlovénia: a Szlovén Parlament határozata a szomszédos országokban élő szlovén kisebbségek helyzetéről és a Szlovén Köztársaság állami és egyéb szerveinek

---

¹⁵A kérdéses törvényt módosította az osztrák tudományügyi és közlekedési miniszter egyik határozata (lásd Bundesgesetzblatt der Republik Österreich 1. August 1997, Teil I). Manapság a tiroliak beiratkozhatnak az osztrák egyetemekre amennyiben német tannyelvű középiskolában végeztek és a német vagy ladin nyelvi kisebbséghez tartoznak.

velük kapcsolatos teendőről (1996. június 27.) Szlovéniában továbbá törvénytervezet is készült a „szlovén állampolgársággal nem rendelkező szlovénok státusáról szóló törvényjavaslatól”.

Orosz Föderáció: Az Orosz Föderációnak a külföldön élő honfitársakkal kapcsolatos hivatalos politikájáról szóló szövetségi törvény, 1999. március.

Bulgária: A Bolgár Köztársaság határain kívül élő bolgárokról szóló törvény, 2000. április 11.,

Olaszország: A szlovéniai és horvátországi olasz kisebbség kedvezményeiről szóló 2001. március 21-i 73. törvény (a Friuli-Venezia Giulia régió, Belluno tartomány és a vele szomszédos területek gazdasági tevékenységének és nemzetközi együttműködésének fejlesztéséről szóló 1991. január 9-i 19. jogszabály 14. cikkelyének 2. §-ának hatályát meghosszabbító rendelkezés.)

Magyarország: A szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2002. évi LXII. törvény.

Görögország: a belügyminiszter, a védelmi miniszter, a külügyminiszter, a munkaügyi miniszter és a közrendészeti miniszter 4000/3/10e számú, 1998. április 15-29-i közös miniszteri határozata a görög származású albán állampolgárságú személyek részére kiállítandó különleges személyi igazolvány feltételeiről, érvényességéről és eljárási rendjéről.

Lengyelország is készített törvényjavaslatot a „Lengyel Chartáról, a lengyel nemzethez való tartozás, a lengyel nemzetiség illetve a lengyel származás megállapításának módjáról.”

A törvények általános jellemzői között meg kell említeni **1)** a hatály fontosságát, amely minden esetben a legizőbb vitákat váltja ki. Általános ismervként a Velencei Bizottság is az alábbiakat emeli ki, amelyek valóban fedik a személyi hatály meghatározásának szempontrendszerét: külföldi állampolgárság, meghatározott nemzetiséghez tartozás, külföldön való tartós tartózkodás, az anyaállami állandó tartózkodási engedély hiánya, nyelvtudás, kulturális öntudat, házastársak és kiskorú gyermekek, a törvény biztosította kedvezményekre való jogosultságot tanúsító okirat (hazánkban lásd: Magyar Igazolvány és Magyar Hozzá tartozói Igazolvány). Ezen szempontok alapján határozzák meg az egyes országokban született törvények — a román és az olasz kivételével, mert azok általánosságban csak a nemzeti kisebbségeikről szólnak —, hogy ki lehet a kedvezmények, illetve a speciális státus alanya.

Izgalmas kérdés továbbá — az egyes törvények részletes elemzése nélkül, hiszen az nem feladata e dolgozatnak —, hogy ezen törvényekben **2)** mi a státus tartalma, milyen jogosultságokat szerezhetnek a jogszabály kedvezményezettjei.

A Velencei Bizottság az összehasonlító elemzés eredményeként hét kategóriát talált, amelyek a státustörvények tartalmi elemeit meghatározzák. Ezek:

- Oktatási és kulturális kedvezmények
- Társadalombiztosítási ellátás és egészségügyi szolgáltatás
- Utazási kedvezmények
- Munkavállalási engedélyek
- Mentés a vízum-kötelezettség alól
- Felmentés a tartózkodási engedély megszerzése alól és a tartózkodással összefüggésben felmerülő költségek megtérítése, illetve a költségek alól való mentés
- Tulajdonszerzés
- Állampolgárság megszerzése

E helyütt célszerűnek tartom a magyar törvény elemeit külön megemlíteni, hiszen a dolgozat a határon túli magyarok egyes életkörülményeit vizsgálja, amelynek meghatározó része a Státustörvény is. A törvény az igénybe vehető kedvezményeket a 4-18 §-ban tárgyalja.

- Művelődés, kultúra, tudomány (ezen belül: a közművelődési intézmények, könyvtárak használatának joga és ezen intézmények szolgáltatásai igénybevételenek lehetősége, a kulturális javak hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság és a kutatás számára, a műemléki értékek és a rájuk vonatkozó dokumentumok hozzáférhetővé tétele, valamint levéltári kutatás lehetővé tétele)
- Kitüntetésben, ösztöndíjban való részesülés lehetősége
- Társadalombiztosítási ellátás és egészségügyi szolgáltatás (ezt a rendelkezést 2003-ban hatályon kívül helyezték a 2003. évi LVII. törvénnyel.)
- Utazási kedvezmények
- Oktatás (ezen belül magyarországi felsőoktatásban való részvétel lehetősége, ösztöndíjak, költségtérítések)
- Diákkedvezmények (azon határon túli magyar diákok részére, akik alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézményben tanulmányokat folytatnak)
- Pedagógusok és oktatók támogatása (ezen belül rendszeres továbbképzésben részvétel, költségeikhez állami hozzájárulás, valamint a Magyar Köztársaság területén pedagógus, illetve oktatói kedvezmények)

- Határon túli kihelyezett képzés
- A szomszédos államokban nyújtható oktatási támogatás
- Munkavállalás
- A közszolgálati hírközlő szervek feladatai
- Határon túli szervezetek támogatása

Bár a magyar törvény már előkészítése óta komoly hazai és nemzetközi kálváriát járt meg, a pénzzé formálható támogatásokon kívül a Magyar Igazolványnak a kiemelt erkölcsi, identitás-megőrző szerepe a jelentős, bár mára — a törvény 2003. évi módosítását követően — gyakorlati haszna csekély.

A szlovén és lengyel javaslat

Tekintettel arra, hogy a már meghozott státusztörvényekről könyvtárnyi irodalom van, továbbá a Velencei Bizottság jelentése is részletesen foglalkozik a tartalmi elemzésükkel, e helyen ettől eltekintenek. Mindazonáltal érdemesnek tartom két — kevésbé idézett — törvény-tervezet rövid bemutatását, amely szintén ébreszthet gondolatokat az olvasóban.

A szlovén törvénytervezet.¹⁶

A szlovén állampolgársággal nem rendelkező szlovének státusáról szóló törvényjavaslat megközelítő becslések alapján 360 000 embert érint, akik szlovén nemzetiségűek vagy származásúak, de állampolgársággal nem rendelkeznek. Ezek két alcsoportra oszthatók:

1. szlovén kivándoroltak, akik a Szlovén Köztársaság, valamint a szomszédos országok határ menti területeit magába foglaló területen kívül rendelkeznek állandó lakhellyel. Azon ország állampolgárságával rendelkeznek, amely ország lakói. Ők nem szándékoznak hazatérni és (újból) állandó jelleggel a szlovén nemzeti területen belül élni.

2. határon túli szlovének, ők Ausztria, Horvátország, Olaszország, Magyarország határ menti területeinek állandó és őshonos lakói, anyanemzetüknek a Szlovén Köztársaságot tekintik. Saját rezidens országaiknak az állampolgárságával rendelkeznek.

Szintén becslésen alapul, hogy a státus megadását mintegy 120 000 - 150 000 szlovén kérné. Ők joggal várnak el bizonyos előnyöket és jogokat, amelyek a többi külföldi állampolgárral szemben megilletnék őket. A törvényjavaslat indokolása

¹⁶Az alább elemzett törvények szövegét többnyire magyar nyelven, és nem hivatalos fordításban sikerült megszerezniem. Mivel interneten semelyik törvényt nem találtam meg hivatalos fordításban, a pontos hivatkozástól eltekintek, a kéziratok beszerzési forrásai viszont megbízhatóak: Országgyűlés Hivatala, Külügyminisztérium, Teleki László Alapítvány. Az elemzéshez felhasználtam továbbá a Velencei Bizottság jelentésének egyes részeit.

aggasztónak tekinti, hogy a világban élő szlovének formális szempontból kötelék nélkülinek és elidegenedettnek érzik magukat.

Szlovénia azért kezdeményezi a különleges státus bevezetését, mert a határon túl és a „világban élő” szlovének számára a szlovén állampolgárság elfogadása és annak birtoklása *nem a legmegfelelőbb formája az anyaországgal való kapcsolattartásnak*. Figyelembe kell venni ugyanis azt a tényt, hogy a szlovének többsége lojális kíván maradni ahhoz az országhoz, amelynek állampolgára, a kettős állampolgárság pedig kínos helyzetekbe és morális szorongásba sodorhatná őket. Ugyanakkor például Ausztria vagy Németország nem tolerálja a kettős állampolgárságot, hiszen előírják az állampolgárság automatikus megszűnését arra az esetre, ha állampolgárunk saját kérésére bármely más ország állampolgárává válik (lásd svéd modell¹⁷).

A szlovén törvények az alkotmányos elhatározás (5. cikk) ellenére nem tesznek különbséget a szlovén állampolgársággal nem rendelkező szlovének és a szlovén állampolgársággal nem rendelkező, nem szlovén nemzetiségű személyek között; Szlovéniában mindkét csoport külföldinek számít, ami egyértelműen nincs összhangban az alkotmánnyal.

A törvényjavaslat 2. cikke szerint a státust az a szlovén nemzetiségű egyén szerezheti meg, aki

- nyíltan elismeri a szlovén néphez való tartozását;
- lojalitást tanúsít a Szlovén Köztársasággal szemben;
- aktívan részt vesz a határon túl és a „világban élő” szlovének szervezeteiben;
- sohasem nyilvánította magát nem szlovén nemzetiségűnek;
- nem a Szlovén Köztársaság állampolgárságáról szóló törvény rendelkezései alapján vették el tőle a Szlovén Köztársaság állampolgárságát;
- nem tiltották ki a Szlovén Köztársaságból.

A törvénytervezet szerint jogosultnak számítanak a szlovén nemzetiségű személyek és azok leszármazottai. A szlovén származást születési anyakönyvi kivonatokkal és más bizonyítékokkal kell igazolni, amelyek alapján bizonyítani lehet a jogosult őseinek szlovén nemzetiségét. A státus odaítéléséről a Szlovén Köztársaság „Határon Túl és a Világban Élő Szlovének Hivatala” dönt.

A 8. cikk szerint a státussal rendelkező személyt a következő jogok illetik meg:

---

¹⁷A Svédországban élő dánoknak a dán (kettős) állampolgárság igénylésekor Svédország rövid gondolkodási időt engedélyez, amely időtartam alatt el kell döntenie a kisebbségi dánnak, hogy vagy visszavonja a dán állampolgárságra irányuló kérelmét, vagy ha azt megkapta, automatikusan elveszíti a svédet. Az állampolgárság visszavonása természetesen akkor nem lehetséges, ha azt a polgár ex lege kapta (születés, házasság).

- Beutazóvízum nélküli belépési jog a Szlovén Köztársaság területére;
- A szlovén állampolgárokéval való egyenlőség az igénybe vett idegenforgalmi és egyéb szolgáltatások kifizetésénél;
- A szlovén állampolgárokéval való egyenlőség az ösztöndíjpályázatoknál, ösztöndíjak odaítélésénél;
- Egyenlő hozzáférési jog a Szlovén Köztársaság nyilvános kulturális és tudományos projektjeihez;
- Rendes tagságra való jog a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémiában;
- A Szlovén Köztársaság állampolgára utáni öröklés joga;
- Föld és ingatlan tulajdonjogának megszerzése a szlovén állampolgárokéval azonos feltételek mellett;
- Aktív és passzív választójog a Szlovén Köztársaság Államtanácsába;
- A Szlovén Köztársaság elismeréseire és kitüntetéseire való jog;
- Előny a Szlovén Köztársaságban való munkavállalásnál a külföldiekkel szemben.

A személy státusa halálával, lemondással, elvétellel, illetve a szlovén állampolgárság megszerzésével szűnik meg.

A lengyel törvényjavaslat

A javaslat címe: *Törvény a „Lengyel Chartáról”, a lengyel nemzethez való tartozás, a lengyel nemzetiség illetve a lengyel származás megállapításának módjáról.*

Mint az a címből is kiderül, nem a *status* kerül megfogalmazásra, hanem az un. "Lengyel Charta" tulajdonosát teszi az előjogok élvezőjévé. Az első cikk szerint: *Azok a lengyel nemzetiségű vagy lengyel származású személyek, akiknek az állandó lakóhelye a határokon túl van, ezen törvény által a haza adta előjogok birtokába jutnak, a „Lengyel Charta” elnevezésű személyes dokumentum által, (...) (1) amely igazolja a lengyel nemzethez való tartozásukat, valamint (2) meghatározza státuszukat a Lengyel Köztársaság területén való tartózkodásuk ideje alatt, egyúttal pedig (3) szabályozza a lengyel állam viszonyát saját egykori állampolgáraihoz.*

A jogosultak körét a lengyel javaslat három csoportra osztja, tekintettel egyrészt Lengyelország második világháborús területváltozására, és így erőszakkal a határon kívülre kényszerített állampolgárokra, másrészt az önként külföldre távozott állampolgárokra.

2. *cikkely* A Charta megszerzésére azok a személyek jogosultak, akikre az 1. cikkelyben foglaltak érvényesek és akik:

1. a Lengyel Köztársaság állampolgárságával rendelkeztek, de az 1939-1945 közt zajló háború után az ország határain kívülre kerültek és megfosztották őket állampolgárságuktól,

2. a Lengyel Köztársaság állampolgárai voltak, és annak területén laktak, de onnét politikai, nemzetiségi, vallási üldöztetés vagy gazdasági okok miatt emigráltak,

3. soha nem rendelkeztek lengyel állampolgársággal, de bizonyítják, hogy származásukkal, tevékenységükkel, a lengyel nyelv folyékony használatával és utódaik nevelésével nyilvánvaló módon kifejezték a lengyel nemzetiséghez való kötődésüket.

A Chartával önmagukat igazoló személyek részesülnek az állam által biztosított előjogokban, amelyek a következők:

- nemzetiségi vízum megszerzése
- lengyelországi tartózkodásuk időben nem korlátozható
- Lengyelországba történő beutazásukkor nem kell rendelkezniük a külföldieket terhelő anyagi eszközökkel
- jog az iskoláztatásra minden fokon
- lengyelországi tartózkodásuk alatt jogosultak az orvosi ellátás igazolására
- jog a lengyel nyelvoktatásban való részvételhez
- jogosultak érdemrendek és kitüntetések megszerzésére
- mentesülnek a külföldieket terhelő adók és illetékek alól.

Mindezen jogok a 18. életévét be nem töltött leszármazottra is érvényesek.

A javaslat szabályozza továbbá a Charta formai követelményeit, időbeli korlátozhatatlanságát, megszerzésének módját. A Charta megszerzését a lengyel konzulnál kell kérvényezni. A lengyel nemzetiséget és származást minden olyan dokumentummal lehet bizonyítani, amely hitelt érdemlő, pl.: személyazonossági dokumentumok, keresztlevél, iskolai bizonyítvány, katonai szolgálatot igazoló dokumentumok, stb.; továbbá a Lengyel Nemzettel való kapcsolatot lengyel szervezeti tagsággal vagy a lengyel ügyért folytatott harcban való részvétellel is bizonyítani lehet. Bármiféle dokumentum vagy egyéb közvetett bizonyíték hiányában kritérium a nyelvismeret, valamint, hogy magatartásukkal igazolják és vállalják lengyeliségüket.

A Charta visszavonható, ha kiadásának alapját képező adatok hamisak, és azokat a kérelmező szándékosan mutatta be.